

A BONTAKOZÓ ÉLET

II.

A LÉLEK
MEGISMERÉSÉNEK MŰVÉSZETE

IRTA:

MARCZELL MIHÁLY DR.

BUDAPEST, 1932

»ÉLET« KIADÁSA

„Élet” írod. és Nyomda Rt. – Igazgató: Laiszky Jenő.

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
ELŐSZÓ	3
BEVEZETÉS	4
1. Az élő „eredő”	4
2. „Te ki vagy?”	5
Lélekismereti módszerek	6
1. A lélekismeret	6
2. A jelszószerű megismerés	12
3. A tapasztalati megismerés	16
4. A kísérleti módszer	31
5. A pszichoanalízis	38
6. A titokzatos erők érvényesítése	48
Saját próbálkozásaim	50
1. A leszűrt eredmények	50
2. Az érdeklődés központja	54
3. Első kísérleteim	55
4. További lépéseim	62
5. „Múltam.”	68
6. A leányok lelki életének megismerése	71
7. Következtetések	77
A lélekmegismerés helyes módszerei	79
1. A lélekmegismerés alanya	79
2. A lélekismeret tárgya	81
3. A lélekismeret általános módszere	83
4. A lélekmegismerés részletes módszerei	86
A) A gyermek- és serdülőkor	86
1. A gyermeklélek megnyitása	87
2. A serdülők lelkivilágának megismerése	88
B) Az ifjúság	92
1. Az ifjúság megismerésének alapjai	93
2. Az ifjúság megismerésének módszerei	94
3. Vissza a régi élményekig	96
4. „Desiderio desideravi!”	98
C) A felnőttek	98
1. A felnőttek lelkivilágának feltárása	99
BEFEJEZÉS	101
1. A lélekmegismerés és a lélekkapcsolat	101
2. Az Isten helyettese	102

ELŐSZÓ.

A legrejtélyesebb világ a belső élet. A fejlődés külső tényei és adatai, a levélfakadás, a bimbónyílás könnyen észlelhető, de a sejtképzés láthatatlan folyamata, az életet indító erők működése annyira védett terület, hogy oda nem hatolhat be a kutató ember tekintete. A természet erőinek kifejlődését figyelve egyszerű megállapítást tehet csupán az ember. Felsorolja *a tények egymásutánjai*. Elmondja, hogy a magból a csíra, a szár, majd a levél bontakozik, a levelek nyomán pedig virágok fakadnak. A fejlődést szolgáló *adatokat* is felsorolja! A fény, a hő, a harmat az összetevő, a kibontakozott virág az eredmény. De *hogyan valójában mi megy végbe az élet szentélyében, az örök rejtély marad.*

A természet növény- és állatvilágánál ezerszer összefonódottabb, bonyolultabb az emberi élet.

A test és lélek kettősségének nagyvonalú megállapítása mellett annyi finom szál, életerezet kapcsolódik egybe, hogy a megfigyelő szem nehezen találja meg az eredetet és a határokat. Ha pedig még a szándékok, elhatározások szerepét is vizsgálat tárgyává tesszük, akkor olyan feladatot állítunk magunk elé, amelynek megoldása próbára teszi az emberi szellem erejét.

Ez a kísérlet *szentélybelépés* lenne, mert odavezetne, ahol az élet őserije lüktet.

Erre a feladatra akarok vállalkozni, midőn e kötet kulcsot nyújtok kedves olvasóimnak, amelynek segítségével – szerény véleményem szerint – megnyitható az emberi lélek titkos szentélye.

A kulcs felpattantja a zárat és feltárja az ajtót. De az egyszerű betekintés még nem elégséges. *A tiszta látás is külön művészet.* Hiába vezetem be a tanulatlan embert a gépterembe. A dinamók, gőzgépek, turbinák, lendítő kerekek, erőátvitelt szolgáló szíjrendszerek szerepét nehezen tekinti át. Az erőtelepek megértéséhez tanulás, mérnöki áttekintés kell. – Az élet szentélyébe lépő nevelőt is meg kell tanítanunk arra, hogy észrevegye az egyéniség erőközpontjának összes tényezőit, a szunnyadó energiákat, lássa a helyzeti erők alkalmazásának módjait és eszközeit, az összefüggő kapcsolatokat; mert ezek nélkül csupán az események egymásutánját észleli, de nem látja az egymásból való fakadás törvényszerűségét. Ezt a munkát pedig csak úgy végezhetjük el, hogy a lélek rejtett életének mélységéig hatolunk és nem elégszünk meg a külsőséges vagy egyoldalú megfigyeléssel. Minket a szándékok világa is érdekel. Azért tesszük a nevelő és a nevelendő együttes és készséges akarását módszerünk alaptengelyévé.

Ez a kötet három részre oszlik. Az első rész az általános *tudományos átjárásokat és módszereket* ismerteti; a második rész *saját próbálkozásaimat* közli, végül a harmadik rész elénk tárja a *gyermek' és serdülőkor, az ifjúkor és a felnőttek* lelki életét feltáró megismerési módszereket.

Ez a kötet is figyelemmel lesz a korok és nemek szerint való elkülönülésre.

Célját teljesen eléri, ha olyan kulcsként kezelhetik nevelőtársaim, amellyel megnyithatják az emberi lélek zárt kapuit.

Budapest, 1931. Mindenszentek ünnepén.

A szerző.

BEVEZETÉS.

1. Az élő „eredő”.

Az egyéniség összetevőinek élő eredője az ember. Az anyag és szellem csodás együttese, aki tudatosan vagy öntudat nélkül hordozza az ezerszálú életösszetevőket.

A tudományos vizsgálódás távlatából élő szöveteknek tűnik fel az ember, aki változó, ingadozó életrengéseit titkos, alig észlelhető szálainak köszönheti.¹ A külsőséges megállapítások egyformának mutatják az embereket, de a komoly és tudományos részletezés egyedinek tüntet fel bennünket.²

Ez a megállapítás most arra a következtetésre kényszerít, hogy az embereket egészen eltérő, testi-lelki erőquantumot hordozó személyeknek tekintsük és így a nevelés konkrét munkájában ne homogennek vélt tömegekkel, hanem különálló egyedekkel foglalkozzunk.³

Amikor „az egyéniség összetevői”-vel foglalkoztunk, akkor az élet testi és lelki *sztatikai erőmenyiségét*, továbbá az *erőaktuálás lendületét* vizsgáltuk. Ezt azért kellett előre bocsátanunk, hogy világos lehessen előttünk az emberi élet erőinek központosító összekapcsolódása. Ez az ismeret ugyanis reászorít arra a meglátásra, hogy finom, alig észlelhető természeti, kegyelmi behatásoknak nagy jelentőségük van az egyéniség életében. Azt a tételt is levezethetjük, hogy az ember a Teremtő terveit valószínűsítő, a természet, kinyilatkoztatás és kegyelem erőit hordozó erőközpont.⁴

Ez az összetartozás azonban nem a gépalkatrészek, pl.: az óramű szerkezeti együttese, hanem az emberi test, a lélek és az isteni kegyelem rejtélyes, erők átvitelére alkalmasított géprendszer-egysége, amely, mint önálló erőmű, egymásba életet áramló energiákkal alakítja az egyéniséget.

Itt aztán ismét rejtéllyel állunk szemben. A táplálkozásakor az élettelen világ élővé válik⁵ és a kívülről jövő benyomás vagy átélt élmény lelkiéletet irányító tényezővé alakul.⁶ A testi és lelki építkezés külső tényezők adataiból vagy belső törvények kényszerítő erejéből történik. De ez nem csupán kvantitatív nagyobbodás, hanem az *élővé változtatott* erők további kvalitatív bontakozása. Az ember igazi kifejlődése nem a szervezet felépülésétől vagy a szellemi erők megmozdulásától függ, hanem az *összes életkészségek* egybecsendülő kialakulásától. Ez pedig akkora, oly széles érvényesülési ingási övet mutat, hogy benne nem emberek, hanem egyedek helyezkednek el.

Íme az ember! Testi és lelki összetevőinek változatossága, világnézetének, művészi, erkölcsi, vallási lendületének eltéréseivel. Tehát nemcsak *tárgyi* berendezése, hanem *alanyi* élettartalma is különböző.

Végül is itt rejlik az egyén életének gyökérzete. Ez a motor, ez a lendítő erő, a szándékok szülője, az elhatározások és tettek kormányzója. Az embert pedig *tettei* jellemzik. És az egész nevelés arra tör, hogy az emberi cselekvések a felsőbbrendű életet szolgálják.

Ha az ember a sok összetevő együttese, akkor a tett is a többirányú életerő folyamánya. Nem független, izolált elhatározásnak eredménye, hanem a természet és természetfeletti életadalekok indításának rezultátuma. Az élő eredő tevékenysége is a sok irányból jövő hatások függvénye.⁷ Aki tehát az ember irányítására vállalkozik, az vegye számításba azt is, hogy a belső fejlődést szorgalmazó vagy külső életet szolgáló tevékenység igen sok tényező munkájától függ.

A nevelő tehát először tudományos és elmélyedő vizsgálódást kezd, hogy az emberi élet összetevőit megállapítsa. De amikor ezt a munkát elvégezte, akkor az a feladat lép elébe, hogy a *konkrét*

¹ A testi élet erőquantum. A környező világ hasonlóképpen. A biokémia energiái felszívják a külső anyagot és élő testté változtatják. A lélek tehetségei helyzeti energiák. Aktuálásuktól függ az egyén szellemi élete.

² Weil A.; Innere Sekretion. Berlin, 1922. Még *faji* tekintetben is annyira keverték vagyunk, hogy tiszta *egyén* nem igen található. (Schaffer: Az elmebetegségek és idegbetegségek kórtana. Bpest, 1927.)

³ A „paedagogia energetica” egyik sarkalatos tétele az *egyéni nevelés*.

⁴ Lásd: A bontakozó élet. I. k. 267. l.

⁵ A táplálék felvétele útján a biokémiai törvények segítségével az étel és ital élő, szerkezeti résszé változik.

⁶ A modern nevelés tanak erősen hangsúlyozzák az *élmények* hatását. A kat. nevelés is a szép és szent élmények erejével akar hatást gyakorolni a későbbi életre. (Pl.: első szentáldozás élménye.) A pszichoanalízis hívei az *élményt* tekintik az egyetlen motorikus erőnek. (Freud és követői. Lásd: I. k. 252. l.)

⁷ Nem szabad itt arra gondolni, hogy kizárólagosan a *testi adottságok* (pl.: belső szekréció) vagy *lelki tehetségek* a kötő hatalmak. Ezek csak tényezők, amelyek az akarat szerepét könnyítik vagy nehezítik. A *döntő akarat* is egy a tényezők közül.

egyént, a vele kapcsolatba lépő *egyént* iparkodják megismerni. Szét kell szednie az imént egyberakott embert, hogy megállapíthassa, hogy ebben vagy abban az egyedben mennyi és milyen erőquantum lakik. Az egyént ugyanis az ő *egyéni ereje* irányítja. Úgy a múlt tevékenysége, mint a jelen élete, de a jövő erőfeszítése is ettől a helyzeti és aktuált erőttől függ.⁸

Ez az ismeret azonban csak akkor lehet értékes, ha egészen mélyre száll. Épp azért kell a nevelőnek minden módon odahatnia, hogy a való tisztaságában lássa a nevelés alá kerülő egyén életét. Itt nem elégséges a valóságban hordozott testi életerők ismerete (természettudományi vagy élettani ismeret), sem a bölcelet lélektani része. Az igazi megismerésnél arra van szükség, hogy az *élet temetőjét*, a múlt események holtján látszó emlékeit is felássuk, mert ezek az *alanyi erők* is hozzájárulnak a jövő alakulásához. Az élet állandó bontakozás. Benne nincs holt rész; a rég feledett esemény is életet alakító hatalom.⁹

Az *első eredő* a velünk szemben álló ember – gyermek, ifjú, öreg egyaránt – *creatura nova*, új teremtmény, egyedül álló valóság, kinek személyi kiválósága a személyi reáhatást igényli. A *persona* a másik *persona* lélekérintésére reagál. A tudatos erő a másik *felsőbbrendű* erő előtt tud csupán meghajolni.

2. „Te ki vagy?”

A Szfinx előtt megálló ember ezt a kérdést intézi a néma kökolosszushoz. Egyszerűen azért, mert vak tekintete, merev arcúlat, hideg kötermészete nem árulja el a szobor értelmét. – Az élő emberalak is ezt a kérdést váltja ki abból, aki a lélek szerinti közlekedés útján alakítani akarja az embertestvért.

A kérdés azonban nem egyszerű megfelelést igényel. A név, a rang, a társadalmi helyzet, a tudás, a kor, a nem, a faj nagybárra külső vagy talán néhány általános belső elkülönülésre figyelmeztet. Legjobb esetben oly lehetőséget biztosít, amelynek segítségével valamilyen külső keretbe oszthatjuk az embert és a tartályra illő megállapításokat átvisszük az egyéni tartalomra.

A komoly nevelésre vállalkozót több érdekli. Bele akar látni az *életeredő*, a *különálló személy* lélek-szentélyébe, hogy ismerje azokat az *egyéni összetevőket*, amelyek az érintkezési körébe kerülő embert alkotják. A kérdést tehát több alakban teszi fel. Érdekli a testi élete,¹⁰ a lelki erőquantuma,¹¹ a kedélybeli életlendülete,¹² élményei,¹³ valóságos életüteme¹⁴ mert ezek ismerete tárja fel az élet szentélyét. Nagy szerepet tölt be ezenkívül az isteni kegyelem¹⁵ is, amelynek indító ereje egészen átalakítja az embert.

Ezek az *egyéni összetevők* nem egyhamar és nem első tekintetre tűnnek elő. Az embert a *kutató erő* adománya ékesíti, tehát ennek segítségével kell a szükséges munkát elvégezni.

Annyi bizonyos, hogy a nevelés két *élő erőközpont* találkozására. Az egyik a *tárgyi*, a másik a *vizsgáló alanyi*. A tárgyi magában hordozza és rejtve őrzi az életerőket, az alanyi keresi a szövevényes életmozzanatokban az ősi, az igazi erőket.

A vizsgálódás további lépése az erők *leleplezése*. A lélekbetűző emberi tekintet észreveszi a lélek *helyzeti energiáit* és megfigyeli a tevékeny *erőfeszítést*. Az egyik eredmény a sztatikai mennyiség és

⁸ Ha nincs „normális ember”, akkor nincs „emberi norma” szerint cselekvő egyén sem. (Weil: Innere Sekretion. Berlin, 1922.) *Egyének* vannak, akik az ő *egyéni* adottságaik szerint cselekszenek.

⁹ A „hogyan?” kérdése lesz ennek a kötetnek tárgya. A különféle módszerek részletes kifejtése után pontos törvényszerűségeket fogunk felállítani, hogy az egyéni lélek-ismeretet a „pedagogia energetica” alapján sikeresen végezhessük.

¹⁰ Ide tartozik az anatómiai, biológiai élete (szervezetének, érzékszerveinek, belső szekréciós működésének adottsága), faj, nem szerinti meghatározottsága (Méhely, Weinger, C. Lombroso i. m.), kóros elváltozásai.

¹¹ Tudás, művészi *érzék*, erkölcsi erők, vallásos lelkiület.

¹² Régi elgondolás szerint: szangvinikus, cholericus, melanchólikus, apathikus. – Kretschmer szerint: *ciklothim* vagy *schizothim*. – A pszichikai életet tekintve, a cikloid vagy schizoid típushoz tartozik-e? – Az élet ingási övében a mániás depresszió és schizophréniás kóros végletek között milyen tájon mozog?

¹³ Gyermekkorától kezdve milyen életkörülmények hatottak rá? Van-e bélyeg, amelyet a múltból hoz? – De ez személyek kérdése is. Kik és hogyan közeledtek hozzá? (Szülők, barátok, idegenek.) – Ugyancsak *milieu* kérdése is.

¹⁴ Lásd: A bontakozó élet. I. k. 172-185. I. A dolgozó ember. A vallás-erkölcsi életfokokozatok.

¹⁵ Schütz: Dogmatika. II. k. Bpest, 1923.

minőség megállapítása,¹⁶ a másik pedig a belső munka dinamikájának lemérése.¹⁷ Ez a leleplezés teljesen személyi jellegű. Azt az erőmennyiséget észleli, amelyet a vizsgálati alany hordoz magában. De azért is alanyi, mert minden egyes emberről más képet alkot.

Azután az *értékelés* következik. Mennyit ér az egyik és mennyit a másik? Melyik nagyobb vagy erősebb? Fontos kérdések ezek, mert a megfelelés módjától függ az egész nevelési irány. Akiben igen sok a földhöz tapadás készsége, azt erősebben kell az eszményi élet felé vinni, míg a szellemi életre törekvő, a világtól elvonatkozó egyént a reális étellel kell kapcsolatba hozni.

Mindez a megismerés fokozati felelés a nagy kérdésre: „Te ki vagy?” A sok felelet együttese pedig az egyéniség ismeretét jelenti. Nélküle homályban marad az egyén képe.

Ezt a feleletet meg kell oldani a nevelőnek, ha az egyén nevelésével komolyan akar foglalkozni. Mivel pedig a megoldást nem az egymásutánban feltett kérdések adják, azért *módozatokat* kell keresni és találni, amelyek az egyéniség szentélyébe juttatnak. A vizsgálódó tekintet tehát *módszeres haladás-sal* hatolhat be a lélek legrejtélyesebb homályába.

Ezek a kutatások – leginkább a gyermeklélekre vonatkoztatva – a legújabb neveléstani próbálkozások között szerepelnek. A lélektan pedig állandóan szőnyegen tartja a lélek megismerésének metodikáját. Ez a könyv, a sorozat II. kötete, teljes részletességgel kíván foglalkozni azokkal a módszerekkel, amelyekkel az ember élete megismerhető.

A gyakorlati élet azonban arra a meggyőződésre juttatott, hogy a tényleges nevelés idején a maguk teljességében nem mindig értékesíthetők a sok jót feltáró módszerek, azért tapasztalati úton végzett próbálkozásaim eredményét is közölni akarom. Saját kísérleteim arra vittek, hogy csak akkor lehet eredményesen leszállni a lélek mélyére, ha a *nevelő és nevelendő kölcsönös egyet-akarással* próbál a lélek kapuján behatolni. A nevelő lelkét töltsse meg a tudás és látni, észrevenni, mérlegelni bíró erő, a nevelendőt pedig indítsa a készséges önátadás, bízó hit, igazi szeretet. A két erő eredője lesz az az ismeret, amely valóságos képét adja a nevelendő embernek.

Sokévi közvetlen tapasztalat kidolgozta, rendezte azt a módszert, amelynek segítségével az emberi lélekbe szállhat a nevelő. Mivel az egész könyv az emberi élet erőmennyiségét és minőségét, továbbá az életerők egymásra hatását (nevelő és nevelendő) fogja vizsgálni, azért a közlendő módszer a „paedagogia energetica” *alapmetodikája* lesz.

I.

Lélekismereti módszerek.

Ebben a részben arról lesz szó, hogy hogyan és miképpen próbáltak jelszószerű megismeréssel, tapasztalati, kísérleti, pszichoanalitikai úton behatolni az emberi lélekbe, hogy annak egyéni különállóságát megállapíthassák. Minden ilyen kutatás arra a célra tör, hogy az „egyén” egyediségét feltárja. De a kutató eljárás egyrészt a sok egyén megismeréséből – statisztikai alapon – következtetést von a nevelendő egyénre, másrészt azonban az egyén konkrét vizsgálata az egyéni eltéréseket akarja megmutatni.

1. A lélekismeret.

A nevelő lélekkutatása akkor mélyenjáró, ha mindarra kiterjed, ami az ember életének komponense lehet. Ezt a szerteágazó munkát nagyban elősegítik a tudománynak különféle megállapításai az emberről, amelyek az *egyéni megismerés* alapját alkothatják.

Az emberismeret széles területén kétirányú kutatás a legfontosabb. Az egyik annak a kérdésnek a felvetése, hogy az ember *élettani, lélektani és milieutani adottságai milyen mértékben élnek* a nevelendő egyénben,¹⁸ a második pedig annak kutatása, hogy *a világnézeti orientáció a földre határolja-e,*

¹⁶ Itt arra kell gondolni, amit Kretschmer a konstitúcióról (Körperbau und Charakter. Berlin, 1926), a fajbiológusok (Günther, Méhely, Verzár, Lenz, Fischer, Baur) a faji kiválóságokról és terhekről, Lombroso a kriminalisztikai alkatról (Lombroso-Jensch: Neue Verbrecherstudien. Halle, 1907), Ribot (L'héredité. Paris, 1894) az öröklésről, Spranger (Lebensformen. Halle, 1925) az egyéniségről, Weininger (Nem és jellem. Bpest, 1913. Ford.: Gábor A.), G. Lombroso (A női lélek. Bpest. Ford.: Moravcsik Gyuláné) a nemekről mond.

¹⁷ Nagy Lajos: Az élő gondolat. Bpest, 1930.

¹⁸ Az egész I. kötet ezeket az összetevőket ismertette.

vagy az örök eszmények felé viszi-e az életet.

Ez a két megállapítás azért fontos, mert az egyik az élet komponenseit, a másik az élet belső ütemét ismerteti.

a) Az első kötet tudományos részletezéssel szolt az élet komponenseiről. Minden törekvés oda irányult, hogy egyénenként és szálanként mutassa ki azokat az erzeteket, amelyek az ember életét befolyásolják. De az bizonyos, hogy ezek az ismeretek csak annyit mondanak, hogy ennyi erő-összetevő adja az embert. A több irányból összefutó erők azonban sohasem adják az ember általános alakját. A testi és lelki energiák bizonyos mennyisége és minősége adja az *egyest*, az *egyént*, a *személyt*. Az igazi lélekkutató – és ez különösen a nevelőre vonatkozik – az *egyénség feltárását* tűzheti ki célul.

Az egyént úgy is tekinthetjük, mint zárt erőmennyiséget, de úgy is, mint állandóan befogadó élet-tartályt. Az első szemszögből az élettani és lélektani adottságokat látjuk az egyedben, a másik szerint pedig azt a képességet, amely a behatások átvételét biztosítja. Végeredményben azonban a mi elgondolásunk szerint a lélek ismeretlen mélységében egyesül mind a két szemlélet. Az egyén energia-quantumához tartozik a meglévő törvényszerű berendezettség és indítható, befolyásolható, megrendíthető helyzeti erőmennyiség. Az általános megkülönböztetés túlságosan durvának, anyagiasán darabosnak látja az élet-törvényszerűségeket és nem veszi észre, hogy ezek is olyan erők, mint a befogadó képességek. Csak az a különbség, hogy ezek már jórészt *aktuált erők*, míg mások *potenciális energiák*.

Az egyén-vizsgálat szempontjából azonban ez a kérdés nem lényegbevágó. A megismerés útjárása, a megállapítások konkrét valósága nem változik, ha bármilyen általános elgondolás alapján vizsgáljuk is az embert.

Az egyéni vizsgálat *tárgyát tekintve* részletes és mindenre kiterjedő. A tudományos megállapításokat nem fogadja el a maguk egész terjedelmében, hanem az *egyénben* keresi egyik vagy másik életerő, tehetség, terheltség jelenlétét. Van ebben valami az individuális pszichológiából,¹⁹ de nem az egyoldalú szélsőségből. Inkább annak a jelzése akar lenni, hogy a számtalan összetevő nem lehet minden egyedben egyforma, következésképpen az *élő eredő* sem lehet a többivel egybevágó. Az embert tárgynak tekintő kutatás kiterjeszkedik minden adott és indítással kiváltott életmozzanatra. Annál konkrétebb, egyedibb az életkép, minél részletesebb apróságra terjed ki a kutatásunk. Azt világosan látjuk, hogy az életet parányi összetevők is befolyásolják. Igen gyakori eset, hogy az elejtett jó szó, vagy rosszul alkalmazott szigor egész más irányt ad az életnek. Ezeket az alig észrevehető hatókat is ki kell nyomozni, ha azt akarjuk, hogy a lélek mélyére jussunk.

A megismerés *alanya* legyen elsősorban a szülő és másodsorban a hivatásos nevelő. Mi a megismerést nem egyszerű tudományos módszernek, hanem gyakorlati nevelő munkát elősegítő előkészületnek tekintjük. Azért hangsúlyozzuk tehát, hogy a megismerés elsőrendű feladata a szülőt, mint a természet-adta nevelőt terheli. A hivatásos nevelő csak segítő vagy helyettesítő. Épp ezért csak másodsorban jut szerephez a nevelés nagy munkájában.

Aki csak lélektani vagy gyermektanulmányi szempontból foglalkozik az emberekkel, az a megismerés alanyának a kutató tudóst nézi. Mi azt hisszük, hogy ezek értékes és nagyjelentőségű munkája csak eszköz a *gyakorlati nevelő* életet szolgáló erőfeszítésében. Szükséges a sok tudományos ismeret, de leglényegbevágóbb a konkrét nevelést szolgáló lélekbehatolás.

Ha csak elvonatkoztatott és egészen tudományos ismereteket keresnénk, akkor nem volna kérdéses, hogy mikor kell és lehet a lélekhez férközni. A tudós minden időt és módot megragadhat tudományos kutatásainak végzésére. A nevelő azonban kellő pillanatokat választhat ki csupán. Szent *perceknek* mondom ezeket, mert ilyen hangulatban nyílik meg csak *igazán az emberi lélek*.²⁰ A nevelési elő-

¹⁹ Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy ez a nagy erővel hirdetett elmélet egészen idegen volt a nevelésben. Az egyház nevelési iránya *alapvetésében* mindig személyi volt. A tanítás, indítás, buzdítás csak előkészület volt arra, hogy a részleges, egyéneknek szóló, egyéni ismeret alapján (szent-gyónás) történjék a nevelő ráhatás. – Sőt a családokban is minden gyermek az ő egyéni kvalitása szerint nevelődik. Az összes nevelők állandóan keresték az *egyénség eltéréseit* és azért akarták csoportokba, típusokba osztani az embereket. A haladás csak abban észlelhető, hogy *parányi összetevők* és *elkülönítő erők* létezését is leleplezték. Ezt átdolgozni és átértékelné nevelés-tant feladat lesz. Ez azonban soha sem hajolhat abba az *Adler-féle* végletbe, amely szerint az *individuum* életerőit azért kell ismerni, hogy az összes egyéni tehetségek – *minden értékelés nélkül* – feltétlenül érvényesüljenek.

²⁰ Hogy mik ezek, arra nézve legyen elég ez a néhány megjegyzés. A család ünnepei (születésnap, névnap, Karácsony, stb.), esetleg szomorú emlékei (betegség, haláleset évforduló, anyagi csapás) szinte hangolják az embert a lélek feltárására. *Ez a szülők szent perce*. – A nevelő, a lelkiatya a vallásos hangulat perceit használhatja ki. (Lelkigyakorlat, életpályafordulás, esetleges testi-lelki krízis ideje.)

készület nem lehet csak egyszerű leltárfelvétel. Már ebben a közeledésben is szerepet kell játszania annak a *sugárzó erőnek*, amely a nevelő lelkéből árad. Ez pedig akkor fejtheti ki leginkább hatását, amidőn a lélek hangoltsága érzékenyebb.

Ezzel azután a *megismerés céljának* kérdéséhez is eljutottunk, mely kettős lehet. Egyszerű ismeret, amely tudományos megállapítást szolgál,²¹ de lehet *egyéni lélekfeltárás*, hogy közvetlen reáhatással állhassunk az emberi lélek szolgálatára.

Aki az első irányban dolgozik, annak értékes megállapításai a nagy élet rejtélyeit oldozgatják, aki pedig közvetlenül, a *gyakorlati nevelés* érdekében akarja a lélek zárjait felpattantani, a személyes reáhatás intenzitását fogja a helyes ismeret útján felfokozni.

A lélek ugyanis olyan energia-centrum, amelyben az összes rejtett erők érvényt keresnek; ezek ismerete tehát előmozdítja azt, hogy a nevelő aktívabban tudjon bekapcsolódni a nevelés nagy munkájába. A nevelő tehát felhasználja a tudományos lélekismeret adatait is, de leginkább arra épít, amit saját maga tapasztal a nevelendő életén. A lelkiélet erőközpontja épp abban tér el a fiziológiai élettől, hogy itt a legtöbbször nem látunk olyan szervezeti vagy élettani elváltozást, amelyet biokémiai beavatkozással meg tudunk változtatni. A természettudós, az orvos a beteg *tudatos akarása nélkül* is tud befolyást gyakorolni a szervezetre, mert a rendelt orvosság-adagolás feltétlenül kifejti növesztő, bomlasztó, regeneráló erejét. A testi terápiát tehát minden esetben támogatják az orvosszerek biokémiájáról szóló tudományos megállapítások. Ugyancsak ellenőrizhető a beálló hatás is.²² A lélek világában azonban – a kézenfekvően észlelhető kapcsolatok leszámításával²³ – csak akkor lehet igazi és állandóan értékes eredményt elérni, ha a nevelő és nevelendő tervszerű, egyet akaró munkát fejtenek ki. A nevelés érdekében tehát nemcsak egy-egy tekintet, egy-egy futólag feltároló ismeret vagy tudományos adat lehet a segítőtárs. Ide *állandó és készséges* feltárás szükséges, mert az életfolyamatot bármilyen parányi befolyásolás hamarosan és könnyen eltereli a rendszeres irányból. Épp azért kell itt erősen kihangsúlyozni, hogy a leghivatottabb nevelő a szülő, mert csak ő tudja *állandó* ügyelet alatt tartani a lelki fejlődés menetét. A nevelő csak annyiban számottevő tényező, amennyiben a bizalom hatása alatt könnyedén megnyílik előtte a növendék lelke.

Az ilyen *lélekmegismerésnek* lényeges feltétele tehát, hogy *állandó és kitartó* legyen. Szinte gyűjteni kell a lélekfelvételeket, hogy azokból alkothassuk meg a *valóságos* életképet. Ez a kép pedig sohasem sztatikai jellegű, hanem folytonosan változó. Az életet ugyanis a mozgás, az alakulás, a bontakozás jellemzi. Ha már az anyagot is végelemzésben az ionok, elektronok tevékeny mozgására akarják visszavezetni, mennyivel inkább idegen az *inercia* az élők világában. Az ember lelkében pedig még hangsúlyozottabban, mert ott még a *tudatos akarás*, a *tervszerű beavatkozás* is szerephez jut. Ez a bontakozás minden percben eltolja az emberi lélek képét; szükséges tehát, hogy a megfigyelés – a helyes irányítás miatt – állandó legyen.²⁴

A nevelő lélekfeltárása tehát azt célozza, hogy állandóan nyílt legyen előtte az emberi lélek. Az ő tekintete azért hatol a legmélyebb rejtekekbe, hogy állandóan indíthassa, irányíthassa, szállíthassa a szükséges lélekerőt és benyomásokat.

A cél után a *módok* kérdése következik. Hogyan tudunk a lélek mélyére hatolni?

²¹ Érdekes megfigyelni azokat a komoly tanulmányokat, amelyeket *dr. Ranschburg P.* professzor körül végeznek a tanítványok. Egyik igen értékes kiadványuk (Psychologiai tanulmányok. Bpest., 1929.) részletesen ismerteti a lélektannak és határterületének elméleti és gyakorlati kérdéseit. *Schnell J., Schmidt F., Éltés M., Mester J., Révész M., Arató G., Krausz S., Szondi L.*, és társai szorgalmas munkával vizsgálják az ember rejtett életét.

²² A testi hőmérséklet beteges kilengése (pl. 40 fokos láz) esetén beadott chinin vagy aszpirin felszívódása után technikai eszközzel (lázmérő) lemérhető az elért hatás. – A gyengén és szabálytalanul verő szívet a *digalén* vagy *cardiazol* adagolása rendes munkára szorítja. Az eredmény lemérhető. A fájdalmat megszünteti a morfium alkalmazása.

²³ A kretének szellemi gyengülése a pajzsmiriggyel kapcsolatos. (Kretschmer, Weil.) A szexuális élet korai túltengése a hipofízis, az epifízis, a csecsemőmirigy zavarától is függ.

²⁴ A gyakorlati nevelő ne ijedjen meg ettől a feladattól. A vizsgálat valójában *állandó érdeklődést* jelent, amire a készséges lélekfeltárás a felelet. A gyermekkel igazán törődő szülők vagy a lelkek világát komoly célzatossággal irányító lelkivezetők jól tudják, hogy a jóakarató érdeklődésre önkéntes és *biztos* a lélek felnyitása. Nem kell tehát attól félni, hogy olyan feladat elé állítjuk a nevelőt, amely folytonos vizsgálódást, kérdezőtetést tételez fel. Épp ez lesz a mi lélekvezetési módszerünkben fölényesen győzedelmes a pszicho-analitikai kísérletezésekkel szemben.

Azt jól tudjuk, hogy a test és lélek kapcsolatai roppant szorosak.²⁵ Ha tehát egyes testi elváltozást biztosan megállapíthatunk, akkor a lelki tünetekre is következtethetünk.²⁶

Ez ugyan természettudományi vizsgálat, de a lelki kvalitásokra is következtetést enged.

Ez az első módszer, amelyen át a lélek szentélyébe jutunk. Itt a vizsgálat külsőséges, de a következtetés a lélek életéig hatoló. A második módszer az ember cselekvései nyomán fellépő *külső jelenségeket* vizsgálja és azok alapján akarja a lélek életét felértékelni. Ez a *külső forma* (alak, arc), az *életmunkánkból származó konstitúció* (szabálytalan vonások), a *szellemi élet egy-két kifejező mozzanata* (írás, olvasás, számolás), *könnyed és természetes játék* (különösen gyermekeknél). Ez annyival több az elsőnél, hogy itt már a *dolgozó alany* munkájával van dolgunk. Az előzőben csak a szellemi élet *eszközeinek* hibájával, eltolódásával, bajával számoltunk, most pedig már a lélek önkéntes, sokszor öntudat alatti munkájával van dolgunk. Azért mélyebb is ez az ismeret az előbbinél, de még mindig csak a következtetések útján haladunk előre. – Ha pedig a nevelendő *naplói* után járunk, akkor sem ismerjük meg a legteljesebb részletességgel a nevelendő lelkét.²⁷

A harmadik a *kísérleti módszer*, amely a *technika* segédeszközeit is igénybe veszi, hogy a lélek mélyére hatoljon.²⁸ Ezek a vizsgálatok sokszor általános lélektanulmányokra, másszor egész részletes kérdésekre vonatkoznak.²⁹ Minden esetre igen sok értéket tárnak fel, mert a kísérletek bizonyos lelki

²⁵ Psychologiai tanulmányok. Bpest, 1929.

²⁶ Vegyük pl. a faj és öröklés kérdését. A faj igen sok erkölcsi helyzeti energiával terheli az embert. (Günther, Lenz, Baur, Méhely, Gáspár, Maian M. művei!) – Vagy a ciklothim és schizothim típus az I. kötet 152. lapján közölt tábla szerint igen sok lelki készséget hord magán. – Ugyanígy vagyunk a nemi megosztódás tényével is. Ez is az értelmi, az akarati és az érzelmi világban erős eltolódást tüntet fel. (Freud, Weininger, Lechner, G. Lombroso, Ellen Key.)

²⁷ Ide tartozik a *frenológia*, *grafológia*, Decroly-Monchamp-, Fröbel-, Montessori- és a svájci Rousseau-intézet módszere.

²⁸ Pl.: naplókából készült statisztikai adatok alapján az általánosból következtet az egyesre. – Kérdőíves adatgyűjtések alapján kísérli meg a gyermek értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődésének megállapítását *Nagy László*. (Nagy L.: A háború és a gyermek lelke. Bpest, 1918.) – Ugyancsak naplókval dolgoznak.

Dix R. W.: Körperliche und geistige Entwicklung eines Kindes an der Hand eines biographischen Tagebuches. Leipzig. Bd. 1-4. 1911-1923.

Scupin E.: Ein Tagebuch über die geistige Entwicklung eines Knaben während der ersten sechs Lebensjahre. Leipzig. 1907-1910.

Hug-Hellmuth: Tagebuch eines halbwüchsigen Mädchens.

Bühler: Zwei Knabentagebücher. Jena, 1927.

Bühler: Zwei Madchentagebücher. Jena, 1927.

Dr. Claparède E.: Gyermekpsychológia és kísérleti pedagógia. Fordította: dr. Weszely Ö. Bpest, 1915.

Pethes János: Gyermekpszichológia. Bpest, 1900.

Meumann: Abriss der exp. Padagogik. Leipzig, 1920.

Nagy László: A pedagógiai-pszichológiai vizsgálatok célja és módszere.

Dr. Schnell: Psychologiai tanulmányok. Bpest, 1929, 193. l.

Schulze: Die moderne Seelenlehre. Leipzig, 1913.

Dr. Pauli R.: Psychologisches Praktikum. Jena, 1919.

Dr. Schmidt F.: A kísérleti lélektan és a pedagógia. Különlenyomat a Kat. Tanítónők és Tanárnők Lapja 1931. évi márciusi számából.

²⁹ A felfogó és emlékező képesség terén nálunk Ranschburg végzett az általa összeállított szópár-módszerrel kísérleteket. Ezeknek a kísérleteknek módszertani leírását lásd: Dr. Ranschburg P.: Psychologiai tanulmányok. I. Bpest, 1913. 104. l.

A gyermek és felnőtt kísérleti lélektani úton való megismerési törekvéseinek úgyszólván összefoglaló ismertetését adja *Ranschburg t Az emberi elme* c. munka. (Bpest, 1923.)

A gyermeki lélek megismerésének vágya vezette a Magyar Gyermektanulmányi Társaságot, mikor a mese hatását a különböző korú gyermekekre tette kutatása tárgyává. *Nógrády* a gyűjtött adatok feldolgozásánál a meséről így ír: „A gyermek lélekkultúrájának páratlan, semmivel sem pótolható eszköze a mese. Életre szólítja, fejlesztí értelmi, érzelmi erőit, lerakja szociális, etikai s művészi érzésének alapjait.” (Dr. Nógrády L.: A mese. Bpest, 1917. 105. l.)

Dr. György Júlia: Züllöttség és neurózis. (Psych. tan. Bpest, 1929. 270. l.)

Dr. P. Ranschburg: Die Lese- und Schreibstörungen des Kinderalters. Halle, 1928.

Adatgyűjtések, megfigyelések segítségével a gyermek legintenzívebb tevékenykedését, a játszást és ennek eszközét, a játékot is párhuzamba állították a gyermek fejlődésével, hogy ezáltal is jobban megismerhessék a gyermeket. (Dr. Nógrády L.: A gyermek és a játék. Bpest, 1912.)

törvényszerűsége engednek következtetni.³⁰

Nagyon természetes, hogy ez a módszer sem terjedhet ki minden részletre, mert épp a legfontosabb terület, a lelkiélet és erkölcsi világ zárt marad.

A módszerek között a legújabb a *pszichoanalitikai* vizsgálódás, amely a lélek legrejtélyesebb életével, a „sub limine” lappangó erőleplezésekkel foglalkozik.³¹ Kérdés, megfigyelés, következtetés, merész feltételezés³² az eszközök, amelyek a legmélyebben fekvő életerőkhöz akarnak juttatni. Bár sok újat hoz ez a módszer, mégsem biztosítja azt az eredményt, hogy nevelési alapeszközül elfogadhatnák.

Végére hagytuk azt a módszert, amely a nevelő és a készséges növendék *együttműködésével* dolgozik. A nevelő részéről feltételezi a tudományos módszerek ismeretét és eredményeik felhasználását, a növendék részéről pedig igényli az önkéntes és készséges lélekfeltárást. Ez a módszer a „paedagogia energetica” nevelési rendszerének első és lényegbevágó lépése.

Az előzőekben felsorolt lélekismereti módszerek vagy általános területen mozognak, vagy korok szerint elkülönítve a gyermek, az ifjú és felnőtt ember életére terjeszkednek ki. De bármelyik életszakasz vizsgálatával is foglalkoznak, mindig olyan lélektani tételek kihámozását szorgalmazzák, amelyek ismerete – szerintük – a helyesebb nevelési irány megjelölését szolgálja.³³

Ezekben a vizsgálódásokban erősen előtérbe kerül az a gondolat, hogy az ember *individuum*, *egyéniiség*, akinek mástól eltérő egyéni berendezettsége van. A kutatás tehát arra törekszik, hogy az egyéni kiválóságok és hátrányok minél jobban feltűnjenek. Az individuális lélektan a Galenus-féle típusokon (szangvinikus, kolerikus stb.), majd karakterológiai módszereken át (pszichognosztika!) jutott a mai formájához. Erősen kihangsúlyozza, hogy nem *típusemberek*, hanem *emberegyedek* járnak a földön.³⁴ Azért kell tehát a mélyre szállni, hogy ezt a sok irányból befolyásolt egyedet megismerhessük.

Mi azt hirdetjük, hogy az egyed nehézkes, erősen anyagi beállítása nem az élet igazi meglátása. Az *individuum*, az *egyed* helyett a *persona*, a *személy* mondandó. Még pedig nem azért, hogy a régi szó helyett újat hozzunk, hanem az elanyagiasodott *individuum* helyett a *valóságos ember értékét* állítjuk.

Tárgyi tartalmat tekintve: az *individuum*, az *egyed* – *materiale*, *anyagi*; a *persona*, a *személy* – *spirituális*, *szellemi valóság*.

Az *oszthatóság* tekintetében: az *egyed* – *összetett és felbontható*; a *személy* – *egyszerű és oszthatatlan*.

A *megjelenést* vizsgálva: az *egyed* – *öröklés útján erőket hozó*; a *személy* – *teremtés tényével életbe lépő*.

A *kialakulás útját* nézve: az *egyed* – *tárgyas törvények kényszere alatt alakuló*; a *személy* – *alanyi erővel bontakozó*.

A *végérvényt* keresve: az *egyed* – *véges*; a *személy* – *vég nélküli érvényt hordozó*,

Moede a tömegekben is végzett lélektani kísérleteket, melyeknek feladatául tekintette: „die Veränderung wesentlicher seelischer Funktionen unter collectiven Faktoren abzuleiten.” (Dr. W. Moede: Experimentelle Massenpsychologie. Leipzig, 1920. V. 1.)

³⁰ A lélektani laboratóriumok a lélekvizsgálásnak egész sereg eszközét mutatják be. (Lásd: Schulze: Aus der Werkstatt der. exp. Psych. et Päd. Leipzig, 1922.)

Idetartoznak a tehetségvizsgálatok is, melyek a gyakorlati élet szempontjából az emberi elme funkcióinak megállapítását és értékelését *célozzák*. (Binet-Simon-Éltes-módszer.)

³¹ Ezt a módszert P. Janet alapította meg, majd Freud, Jung és végül Adler fejlesztette ki az individuálpszichológia rendszerévé. Neveléstani elmélet is alakult ki belőle. Mindezt részletesen fogjuk fejtegetni a következő fejezetekben.

³² Ilyen feltételezés pl. az emberi élet *pánszexuális* törekvése.

³³ Ez a kérdés is világnézeti orientációba torkollik. Amidőn a lélektani vizsgálódás azt mutatja, hogy az életműködések alapja a testi funkciók területén keresendő, akkor igen hamarosan elhangzik a tétel, hogy minden életmegnyilvánulás testi eredetű, tehát a nevelés irányát is a testi nevelésre, a szervezet helyes (?) gondozására kell szorítani. (Kretschmer, Wahl, Freud „lélek-analizise”-i minden esetben ide térnek vissza.) Nevelési irányuk is kizárólagosan ezen a területen mozog.

³⁴ Ezt tolja egészen balra Adler, aki az *individuum* minden készségének és érvényre törő erejének a *saját vonalán* akarja biztosítani a kifejlődést. Vagyis nem azért kell ismerni az életerőket, hogy azok szabályozhatók legyenek, hanem azért, hogy az egészen különálló *egyéniiséget* – az ő érvényük útján – kitermelhessük. – Az „erőérvényesülés neveléstana” (paedagogia energetica) abban a lényeges pontban tér el ettől a meglátástól, hogy az *individuummal* szemben a *persona-t* állítja a központba és az *erők transzponálásának* elméletét hirdeti.

A különbség oly lényegbevágó, hogy az egyik az embert a világmindenség részének, a másik pedig kivételes teremtménynek, a szellemi erők hordozójának, az anyag felett állónak, a metakozmikus világba térő életúrnak tekinti.³⁵

b) Ennek az a lélekismeretani következménye van, hogy ilyen elhelyezés mellett feltétlen követelődik az a második megismerési irány, vajon világnézeti orientációt tekintve milyen az emberszemély lelkiisége.

Aki csak anyagnak nézi az embert, az legfeljebb *perifériális* jelentőségűnek tartja ezt a kérdést. Olyan produktum a világnézet, amely a jobb- vagy baloldali tanításoknak eredője. Sőt úgy is beállítják a kérdést, hogy a világnézet – különösen a metafizikus és dualisztikus alapkérdésben – egyszerű *átszínézése* a világnak. Aki metafizikus gondolkodású, az előtt szebb, színesebb a világ, míg az anyagelvű ember előtt monochrom az élet képe.³⁶

Az igazság azonban az, hogy az emberi élet gyökérzetében pihen a metafizikai orientáció. Az élet szent anyajegye és az isteni eredet bélyege a *metafizikám*. Csak arról lehet szó, vajon erősebben vagy gyengébben szól-e a lélek mélyéről? *Épp azért külön vizsgálat tárgya ez a kérdés is.*

Ha megfigyeljük az embereket, akkor megállapíthatjuk, hogy életerőiknek kitörő iránya hármas vonalú: az anyagi világ felé törő, az emberszemélyek felé haladó és a végtelen Személy felé szárnyaló. Ez a sor nemcsak technikai egymásutánt tüntet fel, hanem a *személy teljes* önértékelése esetén dinamikai, felfokozott lendületet is jelent. Az élet-törtetések arányt mutatnak a lélek valóságos felébredésével. Ameddig csak a föld része az ember (alszik benne a *persona!*), addig az életütem legnagyobb ereje a föld felé húz és a végtelen felé ellanyhul, amikor azonban a *személyiség* nagy öntudata megjelenik, akkor már az örök Személy felé szárnyal a lélek.

A világnézeti orientálásnak keresése tehát nem valami külsőséges felfogásnak kérdése, hanem annak az életfenékről feltörő ébredésnek fokozati le-mérése, vajon anyagnak vagy szellemnek érzi-e már magát az ember.

A személyiség megérzése ugyanis egészen más különleges élettémpót diktál és életirányt mutat. A lélektörtetés, a szellemi, a lelki előrejutás vágya, üteme döntő jellegű lesz, a föld felé húzó gravitáció pedig veszít az erejéből. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az ösztönös étellel szemben diadalmas lesz a szellem. A belső ellentétek kiélesedésében a testi erők, az ösztönös hatalmak átváltódnak a szellem szolgálivá. A tudásvágy, a tanulás, a szellem erőfeszítése nagyobbodik, a lelki élet, az erkölcsi, eszményi világ szent valósággá keményedik, az élet örök érvénye áhítózott vágyakozás lesz, amely boldog kielégülést talál az Isten szent igazságában.

Az erőfeszítést vizsgálva így megy végbe ez a belső munka.

Az ember önértékelése alapján minden áldozatra kész, hogy saját személyiségének lelki képét értékessé tegye. Azért keresi a kultúrértékeket. (Igazság, jóság, szépség.) Tanul, fárad, dolgozik, hogy a szellem ereje érvényt találjon az anyag felett. Az erény előtte nem eszményi dísz, hanem a lélek becsülésre legmértöbb értéke. Az erkölcsi összhangkeresés, a lélek-megnyilvánulások szabályozása az Isten törvényei szerint történik. A földet tárgynak nézi, amely eszköze a lélek érvényesülésének.

A többi embert, a többi *személyt* úgy tekinti, hogy feléjük fordul a lélek. Szíves készséggel keresi a kapcsolatokat és adja lélekkincseit, mert más emberben a szó igazi értelmében testvérét látja. Az a viszony tehát, amely az embert emberhez fűzi, a legigazibb szereteten alapszik és a leggyakorlatibb megnyilvánulásokra tör. A szerelem lendületét is átnemesíti ez az orientáció, mert benne nem csak az ösztön tüze lobban, hanem az életszolgálat szentsége lép előtérbe. A megszeretett személy vére és teste eszköznek tűnik fel, amelyen keresztül születik meg a szent harmadik személy. Ilyen *életszolgálat* tényleg a szentség magaslatán áll és nem lehet más kezdete, mint a *házasság szentsége*. A személyek ilyen kapcsolata mélyebb alapon áll, mint a jogi formák egyszerű szabályai. Csak így lehet a szociális életforma is teljesen élő valósággá, mert a testvéri élet igénye a kölcsönös boldogság észlelését is követeli.

³⁵ „Nur als Angesprochener und Sprechender (dem Anruf sich Öffnender) und Antwortender (und eben hierin sich Verantwortender) tritt das menschliche *Individuum* aus den Schranken seines naturhaft gegebenen Wesensbestandes heraus – ohne sich zur Allmachtsvollkonunenheit eines absoluten Ich zu überheben –, vermag es in das Verhältnis zur göttlichen, natürlichen und menschlichen Welt einzutreten, das weder einseitig biologisch noch logisch determiniert, sondern geisthaftlebendige Verbandtheit ist. Der Mensch ist Person, insofern er sprechen kann und insofern zu ihm und mit ihm gesprochen werden kann.” (Seifert Fr.: Charakterologie. München u. Berlin, 1929, 54. l.)

³⁶ A világnézet jelentőségéről másképp beszél Fináczy, Wolkenberg, Weszely.

Mindez röviden ennyi: a *személy a személy felé gravitál*.

A legmagasabb szárnyalás azonban az örök Személy irányában történik. Itt nem az egyik személy keresi a másikat, hanem a teremtett a Végtelent. Ha pedig hozzátesszük, hogy az örök Isten az ember Atyja is, akkor a belső viszony az Atya és fiú személyes kapcsolatává finomodik. Egészen érthető, hogy ez a lélekkorientáció nem marad élettelen tétel, hanem a földi életet úgy alakítja, hogy az az örök élet méltó alapjává válik. A vallásos élet tehát nem külsőséges additamentum, hanem valóságos, az egész életet átjáró *kegyelmi erő* lesz.

Már most egészen világos, hogy ezt a *lelki erőérvényesülést* kutatni nemcsak lehet, hanem egyenesen kötelesség. Aki csak az első, az anyagi- vagy pszichikainak nevezett, de végül tényleg mégis anyagnak tartott életjelenségek vizsgálatával foglalkozik, az az emberi értékek részletét kutatja. Az igazi nevelő azonban akkor járhat helyes úton, ha a *teljes ember, a persona, a személy egész* mivoltát vizsgálja. Azért akarjuk határozottan kihangsúlyozni, hogy a lélekismeret a *persona* teljes mivoltára terjedjen ki.

Nagyon természetes, hogy minél mélyebbre hatolunk, annál szerteágazóbb és finomabb életereze-
re bukkanunk. Az annyit emlegetett élő erőközpont oly sok helyzeti és latens energiát tárol,³⁷ hogy szinte nem tudjuk áttekintem azt a belső erőt, amely az összefogó, az indító, a döntő szerepet játssza. A sok irányból kiinduló és sok részletre kiterjedő tudományos elmélyedés megtorpanja a vizsgálatot és arra a gondolatra kényszeríti, hogy talán a sok ható felett nem is lehet uralmat gyakorolni. Eltekintve most a lélek döntő hatalmától, azt kell mondanunk, hogy az *egyes ember* életének részleges ismerete adja meg azt a meglátást, amelynek segítségével bekapcsolódhatunk az éleetszolgálat nagy munkájába.

Ebből az következik, hogy a lélek megismerése akkor lesz igazán neveléstani érték, ha az a konkrét egyén egészen személyes lelki tartalmára vonatkozik.

2. A jelszószerű megismerés.

A köztudat sok olyan jelszót hordoz, amely az emberi élet értékeléséről szól. Mindegyik valamely tudományos elméletnek népszerű megjelenése. Ezek a jelszavak észrevétlenül kerülnek be az általánosan ismételt tételek közé és csendesen irányítják az emberek gondolkodását és nevelési eljárását. A jelszavak szerint való megismerés természetesen komoly lélekismeretnek nem mondható, de viszont eszerint is dolgoznak a nevelők, éppen ezért figyelmen kívül nem hagyható.

a) Az első jelszószerű megállapítás, hogy minden ember, különösen pedig minden gyermek jó.

Ezt a panoptimisztikus elméletet Helvetius,³⁸ Rousseau,³⁹ Don Bosco,⁴⁰ Ellen Key⁴¹ dolgozta ki tudományos rendszerré és ezek alaptételét fogadta el *gyakorlati életelvül a közfelfogás*.

Hogy ez a tétel mit jelent,⁴² az nem nagyon érdekel bennünket. A köznapi élet azonban olyan alaptétellel avatta, amely szerint a nevelés csak a jó készségek szolgálatával foglalkozik.

Ebből a gyakorlati élet számára igen sok következtetés ered. Aki a neveléssel foglalkozik, az min-

³⁷ Az emberi élet erői vagy testi vagy lelki képességek. Mindegyik érvényre tör. Ameddig pihennek, addig *helyzeti erők*, amikor már dolgoznak, akkor aktuált erők. Az élmények pedig az egyéniség erőinek indítói. De az igazi döntő tényező az *ember, a személy*.

³⁸ Helvetius: Oevres complètes d'Helvétius. II. (D. l'homme) Paris, 1795.

Fináczy: Helvétius pedagógiája. Magyar Fil. Társ. XI. évf, 225. l.

³⁹ Rousseau: Emil vagy a nevelésről. Bpest, 1911. Ford. Schöpflin A.

⁴⁰ Auffray-Hauber: Don Bosco nevelési módszere. Rákospalota.

⁴¹ E. Key: Mutter und Kind. Berlin.

⁴² A panoptimizmus tétele bölcseletileg abból az igazságból táplálkozik, hogy a természet a maga egészében jó. Ha pedig metafizikai alapra támaszkodik, akkor (Don Bosco és a kat. írók) azt tanítja, hogy a teremtett világ a maga Istentől eredeztetett lényegében jó. – Az első álláspont – az emberre *nézve* – egyáltalában nem számol a valóság tanításával (bűn, megváltás), a második beszámítja ezt is.

Mi azt hisszük, hogy az igazság arrafelé keresendő, hogy a jelen életben (in statu lapsae naturae) az értelem nem látja *teljes* tisztaságában az *igazi jót* és azért az akarat gyakran az *alsóbbrendűt* tartja kívánatosnak. A nevelés tehát a megvilágítás, akaraterősítés (természetes és természetfeletti) útján dolgozik a felsőbbrendű jó diadalán (erkölcs, vallás, örök élet) és az alsóbbrendű (öszton) letörésén! Hogy ez miként megy végbe, az már a nevelés-tanok eltérő módszereinek a kérdése. „Az *erőérvényesülés neveléstana*” szerint az összes erőket érvényesíteni kell. Még pedig vagy *életútjukon*, vagy *transzponálva egy magasabb életsík vonalára!*

dig a lélekismeretre támaszkodik. Amit jónak tart, azt szolgálja; amit rossznak vél, azt letöri.⁴³ – A panoptimizmus szerint az ember Összes természetes megnyilatkozása helyes és jó. Az indulatok és kitörések is jók. De nemcsak a kisebb korban, hanem a fejlettebb életben is jónak kell tartani a *természetes* megnyilatkozásokat. Épp azért a családi és iskolai nevelést is olyan módon kell átszervezni, hogy csak a pozitív irányt szolgálják.⁴⁴

Kár ezt a tételt annyira kihangsúlyozni, mert a szülői szeretet, különösen a *túlzó szeretet* úgyszólván hajlandó arra, hogy a gyermeket a *legjobb*nak tartsa. A modern Ellen Key tanítása csak erősítette ezt a meggyőződést, amely azután igen sok lazaságnak, felületes elnézésnek lett az alapja. Az ilyen nevelés csak azokat az eszközöket fogadja el, amelyek a jó fejlesztésére szolgálnak. *Feddés, büntetés* ismeretlen, mert ahol csak jó van, ott a *szabadság* az egyedüli eszköz az erők érvényesítését illetően.

Bár ez az elgondolás elnéző, túl gyengéd nevelési rendszert eredményez, mégis kérdezhető, vajon van-e ebben valami egyéni, mélyre szálló teljes megismerés?

Bár tudományos alapra hivatkozik, mégsem megalapozott és legkevésbé egyéni lélekbehatolás ez a jelszószerű lélekismeret. Itt tulajdonképpen gyakorlati eligazítás történik, amely abból a tételből fakad, hogy minden ember feltétlen jó. A nevelő egyéni kutatást nem végez. *Azzal* sem törődik, hogy mennyi jóságot hordoz az egyik vagy másik egyed. Felmentve érzi magát a lélekbúvárlás munkájától, mert teljesen megbízik a panoptimizmus jelszavában. Sőt a közvetlenül előtörő és letagadhatatlan hibát is úgy *magyarázza*, hogy inkább gyarlóság, megnemértés, ballépés, meggondolatlanság, túlzott ösztönösség szerepel, mint erkölcsi felelősséget viselő „rossz”. Tehát nemcsak *inaktivitást* eredményez, hanem a bűnökkel szemben *helytelen* kimagyarázást és megértést.

A panoptimizmus fanatikusán hisz a helyes és teljesen harmonikus kibontakozásban. A természet elemi erővel tör érvényre. Nem lehet tehát, hogy végleges elkallódás álljon elő. Az ösztönös élet durva és sokszor bűnös elferdüléseit a *kiforrás zavarának*⁴⁵ mondja. Az élet – szerinte – a tiszta férfi és nő típusát termeli ki, mert az emberi természet a forrongó állapotból a kristálytiszta forma felé tör. Aki azonban csak a köznapi életet figyeli, megállapíthatja, hogy az emberi élet semmiképpen sem *igazolja* ezt a tételt. Ebben a jelszóban nem az élet által igazolt tétellel állunk szemben, hanem az életet hazudjuk olyan szépnek, hogy bizonyosságul álljon a fantáziánk szülte elmélet mellé.⁴⁶

Ugyanez az elgondolás áll – szerintük – az élet egyéb területeire is. A sok lelki küzdelem, harc, – állítólag – mind elcsendesül, ha a forrás idején túl van az ember. A diákok lustasága megszűnik, ha az élet kemény kalapácsütése éri a felnőtt férfit. Erről a megállapításról csak annyit, hogy „elmélet”, amelyet világosan megcáfolnak a henyé, munkát kerülő életparaziták. Az igazság az, hogy belső ellentétek és harcok között, az anyagi, szellemi és lelki értékek ütközésében bontakozik ki az élet.

b) A második, de még felületesebb és különösen a gyermekek világában észlelhető jelszó az, hogy *külső megfigyelés alapján, a látszat szerint* kell megismernünk a nevelendő embert.

⁴³ Szerintünk a *letörés* nem a legtokéletesebb eszköz. A pszichikában is fennáll az erők megmaradásának elve. „Az erők sem nem teremthetők, sem meg nem semmisíthetők.” A helyes és okos felhasználásuk, értékesítésük, szolgálatba helyezésük volna a nevelő kötelessége. „A szenvedélyek elé *jó tárgyat* kell adnunk, nemes célt kell eléjük tűznünk s akkor szövetséges társaink lesznek nagy feladatok megoldásában.” (P. Müller: A boldogság útja. Bpest, 1925. 88. l.)

⁴⁴ Mi nem akarunk szembeszállni a *pozitív neveléssel*, hanem azt akarjuk kiemelni, hogy ne fantomok (panoptimizmus) alapjaiból sarkadjon ki ez az egyébként sok megfontolást érdemlő irányzat. – Lehet ugyanis a jó elemi erejével és sodrával elnyomni a *tényleg meglévő rosszat*. Az írás ugyanis így szól: „...Akarod-e, hogy menjünk és kigyomláljuk azt? Ő meg monda: Nem; nehogy a konkolyt szedegetve, kitépjétek vele együtt a búzát is. Hagyjátok mindkettőt felnőni az aratásig.” (Mt 13,29-30.)

⁴⁵ Hogy ez milyen álmok és lázphantom, azt igen szomorúan mutatják a szexuálpatológiával foglalkozó természetudósok. Semmiképp nem igazolható, hogy „a bűnös kiélés” a kiegyensúlyozódás felé viszi az egyedet. Az irány – a szervezet roncsolódása. Krafft-Ebing: Psychopathia sex. Budapest, 1894. Ford.: Fischer I.)

Török M.: Med. et psychiatria past. Esztergom, 1929.

Tóth Tihamér: A tiszta férfúság. Bpest.

Marczell-Koszterszitz: A kemény parancs. Bpest, 1928.

Dunin-Borovskij értékes fejezete: Handbuch der Paed. III. Band. 258-274. l.

⁴⁶ A család, az iskola, a kriminológia határozottan megcáfolja ezt a *túlzó álláspontot*. Sajnos, hogy a „forrás” ideje egyesekben a halál percéig tart és fokozott durvaságba csap át. A szexuális életet élő kamasz nem változik meg, hacsak valami nagyjelentőségű életerő nem lép az életébe. (Pl. a tiszta szerelem, az örök értékek megragadó ereje, isteni kegyelem.) Kaméliás hölgyek, Magdolnák, Ágostonok lelkét ilyen felsőbbrendű életerők ragadtak meg!

A szem az az ablak, amelyen kinézünk a világba, de egyúttal az az ajtó is, amelyen a külvilág belép a lelkünkbe. A nevelő is elsősorban a külsőségeket látja; a gyermek alakja, társadalmi helyzete, tanulási eredménye, viselkedése, cselekedetei azonnal szembetűnnek és ezek nyomán hamarosan megszületik az első ítélet.

A felületesen gondolkodó és az élet mélyére le nem szálló nevelőnek csak két ítélete van: *jó gyerekek, rossz gyerekek*. Azt még vita tárgyává sem lehet tenni, hogy ez a két, nagy általánosságú megosztás helyes volna; azt pedig még kevésbé lehetne állítani, hogy ez a megállapítás a gyerekekre *valóságos* lélekfeltárása nyomán alakult ki.

Mert honnan ered ez a megállapítás? Mindig és következetesen azokból a külső jelenségekből, amelyek első pillanatra kiverődnek a gyermek életén. Tagadhatatlan ugyan, hogy az élet külső jelenségei alapján gyakran értékes következtetéseket lehet levonni, de bizonyos az is, hogy ezek csak útmutatások, amelyek segítségével a lélekhez lehet férkőzni.

És mi a megítélés tárgyi alapja? Majdnem soha a *belső* erkölcsös élet, hanem néhány *látszatra* kedvező tulajdonság.

Ki a rossz gyerek? A tevékeny, a mozgékony, a nyugtalan vérű, a néha visszafeleselő, kemény viselkedésű, klikkeket, egyesületeket szervező gyermek. (Aktív típus.)

Kik a jók? A szerények, az összehúzódnók, a fegyelmezettek, a csendesen ülők, a bámészkodók. (Passzív típus.)

Ha ezt a megfigyelést jobban átvizsgáljuk, akkor azt fogjuk látni, hogy azok a *jók*, *akikkel kevesebb a munka s azok a rosszak*, *akik nagyobb munkát és több nevelést igényelnek*. Meg lehet állapítani, hogy önző szemmel nézzük a gyermeknépet, mert saját érdekeink szerint mérjük le őket.⁴⁷

A külsőséges, látszat szerint való megítélése a gyermeknek a *szülők társadalmi állása, a szép ruha, a formás megjelenés, behízelt modor* alapján is létrejöhet, így azonban a kedvesebb gyermekek lesznek a „*jók*” és a kevésbé kedvesek a „*rosszak*”.⁴⁸

Ha ugyanis a nevelő állandóan a kedves gyermekekkel törődik, akkor ezek életének minden kicsisége megragadja a figyelmét és így a gyermek állandóan szolgálatkészek, jó viseletűnek tűnik fel előtte. – Az elhanyagolt, a hátraültetett kiesik az érdeklődés köréből; az ilyen csupán akkor tűnik fel, midőn valami rendetlenség történik vele és így azután hamar ráüthető a *rossz* bélyegzője. Jól tudom, hogy a megismerésnek és megítélésnek ezt a módját senki sem tartja helyesnek. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy ez az eset igen gyakori és épp azért komolyan kell vele foglalkozni.⁴⁹

Lépjünk csak be a családi szentélybe s nézzünk körül mélyebbre látó szemekkel. A „Hamupipőke” meséje nem ritkán igen komoly és szomorú igazság. A szülők nagy része határozott különbséget tesz a gyermekek között. A szebbet, a jobb modorút jobban szeretik és kényeztetik, mint a külsőleg kevésbé kedves gyermeket. A cicomázgatást könnyebben viselő leánykákat nagyobb szeretettel veszik körül, mint a külsőleg durvább megjelenésű fiút. Ha pedig megkérdezzük, melyik a jobb, akkor a saját felületes ítélekezésük szerint azt mondják jobbnak, amelyiket jobban szeretik. Helytelen elleplezése ez annak a felületességnek, amely a külsőségek szerint való személyválogatást eredményezi. – Ugyanezt látjuk az iskolában is. Az első padokban a legkedvesebb, a legelőkelőbb gyermekek ülnek. Igaz ugyan, hogy ezek sokszor többet tudnak, mint az elhanyagoltabbak, de ez nem annyira egyéni kiválóságuk, mint inkább az otthoni gondosabb kezelés javára írandó. Sok iskolát végigjártam, de igen kevés helyen tapasztaltam az ellenkezőt. Öntudat alatti ténye az életnek, hogy az ember könnyen befolyásoltatja magát a külsőségek által. A szimpátia és antipátia gyakran megmagyarázhatatlan, de legtöbb esetben felületes, első pillanatra kedvező vagy kedvezőtlen tényezőktől függ.

Ez az első alapézés azután olyan erősen uralkodóvá fejlődik, hogy egészen elvakítja a szülőt vagy nevelőt. A szülőknél és nevelőknél nem ritka, hogy a kényeztetett gyermek hibáját nem veszik észre. Könnyen megtalálják a mentő körülményeket is. A lustaságot kimentí a fáradtság, a kapzsiságot a falánkságot az éhség, az ínycsekdedést a betegség és gyengeség, a veszekedő természetet a másik ingerkedése és így tovább. Otthon és az iskolában egyformán mentik őket. A tévesen jónak látott „kedvenc”

⁴⁷ Tévedések elkerülése végett megjegyezzük: itt nem arról van szó, hogy tényleg vannak-e rossznak mondható gyermekek, vagy pláne egyes cselekvések. Aki ezt tagadná, az naiv optimista volna. Itt csak az ellen emelünk kifogást, hogy az elítélő osztályozás ne történhessék a *látszat* alapján.

⁴⁸ Frank A.: A jó gyermek – rossz gyermek. (*Szülők Könyvtára*. Szerkeszti: Imre Sándor. II. szám.)

⁴⁹ Neveléstani hatását a *családi életben is* roppant fontosnak mondja Imre S. Szerinte is a jó és rossz külsőséges elnevezés értéktelen és az igazi jóvá- vagy rosszfejlődés „okát elsősorban mindig magunkban kell keresnünk”. (I. m. 5. l.)

rosszalkodása: játék, rossz felelete: zavartság, értelmetlen dolgozata: félelem okozta hiba.

Valamivel magasabb fokú és nemesebb elgondolás szerint ítélkezik az a nevelő, aki a *jó vagy rossz tanulás* szerint mondja jónak vagy rossznak a gyermeket.

Bár ez a vizsgálat már bizonyos szellemi értéket vesz alapul a nevelendőben, mégsem igazi meghatározója a léleknek, mert nem a gyermektől függő tényezőkből fakad. Először is mindnyájan más és más szellemi tehetséggel születünk. Nem tehetünk róla, ha három vagy öt talentumot kaptunk. Érdemünk csak tehetségeinknek a kihasználási módja! Azért dicséri az Úr is azt a szolgát, aki a talentumnak megfelelő kamatot szerzett.⁵⁰ Az érdemi meg tehát a legnagyobb elismerést, aki képességeinek megfelelően a legjobb eredményt tudta felmutatni. De ha körülnézünk a családonál és az iskolában, azt fogjuk látni, hogy a legtöbb helyen *nem a kifejtett munka nagysága, hanem az adott kiválóság* szerint mondják jónak, értékesnek a gyermeket.

Egyébként a tanulás szerint való osztályozás annál inkább helytelen, mert az észtehetség nagysága és az erkölcsi életre-törés nem vág mindig egybe. A tudás alsóbb életszintáj, mint az erkölcs. Az első adatok gyűjtése és ismerete, a másikkal az élet teljességének birtoklása. Nem helyes tehát az előbbi kiválóságot az utóbbi felsőbbrendű elnevezésével kitüntetni. A jóság ugyanis erkölcsi kiválóság. A jeles tanuló lehet igen okos, de nem mindig jó!

Még mélyebben jár az a szülő vagy nevelő, aki a gyermek *erkölcsi cselekvéseiből* akar következtést vonni. Tény, hogy a rossz cselekedetnek bizonyos belső alap az okozója. De kérdés, hogy teljes és hajlamos rossziaságból, vagy csak átfutó botlásból ered-e a hiba. A nevelőnek ugyanis úgy kell gondolkodnia, hogy az ember életkészségei mindig a jóra törnek, csupán elferdülései vagy egyirányúan túlzó és harmóniát nem kereső, továbbá az alsóbbrendű síkkal megelégedő érvényesítésük teszi rosszá a hajlamokat. Nyilvánvaló, hogy az önszeretet is szükséges és jó, de rosszá lesz, ha túlzó önzés formájában akar érvényesülni. Egyes cselekedet könnyen rossznak látszik, ha csak felületesen ítélkezünk, de esetleg megváltozik ítéletünk, ha mélyebben megismerjük a cselekvés indító okait.⁵¹ Hogy a nap forog és a föld áll, ez a megállapítás mint tapasztalat, föltétlenül igaz, de ha ítéletként mondjuk ki, akkor elítélést érdemlő természettudományi tévely, amely megszégyenítő tudatlanságot árul el.

A hiba a jelszó szerint való nevelést illetően nem a tudományos elméleti kutatások, megállapítások hiányában van. A baj ott lappang, hogy a gyakorlati nevelők kizárólagosan külsőséges megismerés alapján ítélkeznek. Ismerek neves, egyénileg igen kiváló, elméletileg tökéletesen képzett nevelőt, aki minden tudása ellenére kemény elítéléssel nyilatkozik állandóan arról a fiúról, aki „tanulmányait nem végzi pontosan”. De azt sohasem kérdezi meg magától, vajon miféle belső ziláltság, lelki szétesettség, testi gyengeség, anyagi összeomlás okozza azt a látszólagos érthetetlen lustaságot? Azt nem is kell kiemelni, hogy az ilyen elhamarkodott ítélet mennyit árt. Letör minden önbizalmat, felkorbácsolja a szenvedélyt és minden kikezdést lehetetlenné tesz. Az ilyen keményen elítélt fiú másokkal szemben kedves, előzékeny, de attól a *tudós nevelőtől* félve húzódik vissza.

A külsőséges megítélés alaphibája, hogy egy-egy kiválóság észlelése miatt (szépség, vagyon, tudás, külső viselkedés) a legfelsőbb megítélés mértékét alkalmazza a gyermekre. Innen ered, hogy az ilyen gyermek igazi megismerése lehetetlen. Ha már egyszer ráragasztották a „vignettát”, hogy jó vagy rossz, akkor ebből az általános ítéletből eredő következtetéseket is reáalkalmazzák a gyermekre. Tetteinek megítélése is eszerint történik. A „jó” gyermek nem tehet rosszat, a „rossz” gyermek nem tehet jót. A jó gyermekben mindig csak jó készségeket tételeznek fel, a rossz gyermekben állandóan rosszat keresnek. Ez pedig nem lélekismerés.

Az igazi megismerésnek az a természete, hogy nem jelszavak szerint ítél, hanem részekre bont, mélyre száll, nagy és kicsi kiválóságokat, káros elváltozásokat keres, a külsőségektől elvonatkozik és belső értékeket kutat. A külsőséges megismerés nem igazi lélekismeret. Itt nem tartalmi megismerésről, hanem felületi kiszínezésről van szó. Hiszen a nevelő rávetíti a gyermekre a róla elképzelt, de valójában meg nem lévő tulajdonságokat.

⁵⁰ Mt 25,14-30.

⁵¹ Megtörtént eset, hogy a budapesti tanonc-lelkigyakorlatra kissé italosán érkezett egy növendék. Nagyon természetesen, hogy a botrányosnak látszó dolgot észrevette a hitoktató, de eléggé nem dicsérhető higgadtsággal magához hívatta és durva szidalmazás helyett bizalmasan kérdezte: „Mi az oka, hogy így jöttél?” A gyerek azt felelte: „A gazdám nem akart elengedni a lelkigyakorlatra. Azt gondoltam, ha nem használhat valami miatt a munkánál, kirúg és én eljöhök ide. Elhatároztam, hogy kissé berúgok, hogy kirúgjon és én eljöhök ide...” Nem mondom, hogy utánzásra való példa, de mindenesetre nem lett volna helyes olyan elítélés, amit első pillanatra megérdemelt volna ez a különös eset.

Mindezeket egybevetve azt mondhatjuk, hogy aki csak úgy világít reá a gyermek világára, hogy a reája vetített fénysugarak mellett a külsőségeket vizsgálja, az nem ismeri a gyermek igazi lelki világát. – Ha pedig külsőséges jellemzők alapján, az erkölcsi mértéket alkalmazva mondjuk jónak vagy rossznak a gyermeket, akkor olyan útra tévedtünk, amely sohasem vezet az ember lelki tartalmának igazi megismeréséhez.

3. A tapasztalati megismerés.

A megismerésnek mélyebbre nyúló módszere a *tapasztalati próbálkozás*, amely a nevelendő megfigyelése alapján akar a belső életre következtetni. Ameddig ez a módszer sok egyén megfigyelésére terjeszkedik ki, addig rendszeres és *tudományos lélekvizsgálatot* eredményez, amikor pedig a *nevelendő egyént* figyeli, akkor annak a lelkébe akar alászállani és *gyakorlati nevelési módszert jelent*. Az első a második alapját alkotja.

A tapasztalati megfigyelésnek négyféle főágát különböztetjük meg. Az első a külső alakból, a testi elkülönülésekből következő *pszichognosztika*, a második az ember *tevékenységének*, munkájának, jellegzetességéből ítélkező *dinamológia*, a harmadik az emberszemély *lelkiélet-jelenségeit, erkölcsi, metafizikai törekvéseit vizsgálja* (pszichológia) és végül a negyedik az önmegjegyzés *naplószerű [eljegyzéseiből]* iparkodik következtetni (hisztrológia).

A módszernek mindegyike *statisztikai összefoglalással* az emberi lélek *általános* képét keresi; *egyéni kutatással* pedig az egyéniségnek, az *emberszemélynek* kiemelt, elszigetelt, elhatárolt valóságát kutatja.

Lássuk ezeket egyenként!

A) Az első megismerési mód külsőségekből akar a belső életre következtetni. Ez a módszer a *pszichognosztika* általános név alatt ismeretes. Részei: a *fiziognomika*,⁵² a *frenológia* vagy *kranioszkópia*,⁵³ a *testi habitusokra*⁵⁴ támaszkodó tudományos ismerettan. Az első az arc elváltozásairól következtet a lélek életére, a frenológia ugyancsak a koponyaalkat vonalaiból akar a lélek birodalmába jutni és végül mások a *testi alkat* (habitus) eltéréséből akarják az elütről lelki kvalitásokat megismerni. a) A fiziognomikát⁵⁵ illetőleg eléggé ismert ez a kifejezés: a szem a lélek tükröje. A csillogó vagy bágyadt tekintet az öröm vagy fájdalom árulója. A gyűrődött arcvonás fáradtságról beszél. A megnyúlt

⁵² A fiziognomika jórészt népiesnek látszó lélekismeret-keresésnek látszik. Azonban egész határozottan fellelhető tudományos alapja is. A lélek és test kapcsolata tény, tehát a külső arcvonal megfigyelése a lélek élményeire is enged következtetni. (Klages: Prinzipien der Charakterologie. Leipzig, 1924.)

Begriff der Physiognomik. Physiognomik als Ausdrucks-psychologie ist die methodische Beschäftigung mit der Gesamtheit alles denen, worin sich der Mensch unmittelbar oder mittelbar wesentlich ausdrückt. *Die Aufgabe der Physiognomik* besteht darin, das Wesen des Menschen aus allem, worin es sich ausdrückt, verstehend zu erfassen. *Gegenstand der Psychognostik* ist die Einzelpersönlichkeit in der Totalität ihres Verflochtenseins mit ihrem Leib, mit der gesamten Natur, mit den zu umfassenden Lebensgemeinschaften, mit dem Reich der Werte; immer soweit sich aus dieser Totalität das Wesen der Persönlichkeit abhebt und verstehend erfahren lässt.” (Dr. Reigbert R.: Ausdruckspsychologie und praktische Pädagogik. Weimar, 1929. 9. l.)

⁵³ A koponya külső és belső elváltozása kóros okokra vezethető vissza, amelyek a szellemi életre is visszahatnak. (Lombroso: Neue Verbrecherstudien. Halle a. S. 1907. – K. Birnbaum: Kriminalpsychologie und psychobiolog. Verbrecherkunde. Berlin, 1931. – Gandelhausen M.: Az oldalsó és középső agyvelőkamrák méreteinek gyakorlati fontosabb ingadozásai. (Psychológiai tanulmányok. 1929. 452. l.) Ezek a csodálatos eltolódások a lélekben is észlelhetők.

⁵⁴ Kretschmer típusai nagyon sokat mondanak. Figyeljük meg a *piknikus, aszthenikus, atletikus* embereket! (Lásd: 53. l.) Továbbá: a *thimiko-limfatikusokat*. (Lásd: I. k. 91. l.)

⁵⁵ „A fiziológia értelmi és erkölcsi erő, (?) bár bennünk egy egészet alkot és együtt működik, mégis mindegyik erőnek megvan saját hatásköre, hol különösen ki van fejlődve. A testi erő is, bár az egész testben el van terjedve, mégis a karban van leginkább kifejlődve, így van ez a szellemi tulajdonokkal és az agy képességeivel is, amelyek a fej csontos részeiben, különösen a homlokban találhatók. Az erkölcsi erő az arc többi vonásain tükröződik, az állati leginkább a szájon és a fej hátsó részén. E három osztály két főrésze oszlik: a *fiziognomikára*, mely a jellemet nyugalmában vizsgálja és a *pathognomikára*, mely a tevékenységében figyeli meg. Az embert háromféle módon lehet benevelni, azaz kritizálni; testileg, erkölcsileg és szellemileg. A fiziognomika vizsgálódása egyéni mind a hármát.” (Szentpáli Janka: Arcisme. Physiognomika. Bpest, 1891. 58. l.)

„Das Gesicht des Menschen sagt gerade aus, was es ist; und tauscht es uns, so ist dies nicht seine, sondern unsere Schuld.” (Möller W.: Angewandte Menschenkenntnis. 4. kiadás. Berlin, 1927. 100. l.)

arc, alákarikázott szempár a kiéltségre enged következtetni.⁵⁶

Ezek a lélekbe visszakövetkeztető átjárások alapvetésben helyesek és igazak; arra tehát alkalmasak, hogy figyelmet keltsenek, további kutatást követeljenek, de ma még a tudományos értéke nem annyira egzakt, hogy biztos lélekdiagnózis alapjául szolgáljanak.⁵⁷ Azt pedig mindenki elismeri, hogy a *mimika* minden esetben belső elváltozás jele.⁵⁸ Az arcjáték, a legkisebb rándulás is belső életről beszél. Jól mondják azok a pszichognosztikusok, akik az arcból következtetnek, hogy ez is olyan olvasási módszer, mint a betűolvasás, csak tisztába kell jönni az abc-vel és azután könnyű az alkalmazása.

Hogy mik a betűk és mi a rejtett gondolat, azt így határozzák meg: a harmonikus egybecsengés az öröm hirdetője, a dúlt vonalak a fájdalom jele. Ezek után a legkisebb eltolódás is egy-egy belső érzületnek kifejezője.⁵⁹

b) A frenológia vagy kranioszkópia⁶⁰ a csont és koponyarendszer változatossága alapján ítélkezik. Lombroso elgondolása és tanítása a kriminalisztika körébe tartozik ugyan, de azt mégis közli, hogy a bűnöző embert már koponya szerkezetéről, szabálytalan, ormótlan fejsontjairól is meg lehet ismereni.⁶¹ Ez a tanítás valamit az öröklés elméletéből is magában hordoz. Az állati koponyaszerkezet *jellegetes* alakja: a homlokcsont rendszer az arc *mögött* foglal helyet. Az ember koponyacsontrendszerében a homlok az arc felett helyezkedik el. Ha tehát az anyagelvű elmélet szerint az ember eredete az állathoz nyúlik vissza, akkor a durva állatiasságból jött át – az öröklés útján – ez az emberrel ellentétben álló koponyaforma. Azt is lehetne mondani, hogy ezek a torzkoponyák még nem alakultak át egészen emberi nivójúvá.

A koponya – eltorzulása, aránytalan kifejlődése – szellemi elsatnyulással is kapcsolatos. A Kretschmer-féle vizsgálatoknak⁶² az az eredménye, hogy a kretének igen gyakran torzult és túl nagy koponyaszerkezetet mutatnak. Ennek alapján a koponyacsontok alakja, nagysága és az elmefunkciók között összefüggés mutatható ki.

A Camper-szög⁶³ szintén egyike azoknak az alapoknak, amelynek a nagyságáról a szellemi élet erejére következtetnek. Különbözik az egész fej- és csontrendszer-méret faji jellegzetességeket árul el. A

⁵⁶ Ez a kiélés sokszor csak *szellemi*, azonban igen gyakran *erkölcsi*. A tapasztalt nevelők az arcvonalakból, a vonalak ziláltságából, a tekintet bágyadtságából, a szemek izzó vagy savas eltolódásából a szexuális élet aberrációira tudnak következtetni. Az onaniával küzdő gyerekeknél külső megjelenése – különösen ha nem rendkívüli erős szervezeti gyermekkel van dolgunk – elárulja ezt a titkos bűnt. – Nem azt állítjuk, hogy ezek kimerítő jegyei, hanem azt mondjuk, hogy *ezek* is a jegyek közé tartoznak! – Később látni fogjuk, hogy ezek milyen kísérletekkel adnak biztos ítéleti alapot!

⁵⁷ A szülők, de különösen az édesanya szeme azonnal észreveszi a gyermekének arcvonásán a testi betegség vagy lelki baj jeleit. Ez is arra vall, hogy a *belső* elváltozás vagy lelki szenvedés ténylegesen kiverődik a gyermek arcán.

„Ruhe des Gemüts und Ruhe des Verstandes kommt in Ruhe und Erschlaffung der Gesichtsmuskulatur zum Ausdruck, geistige und körperliche Tätigkeiten macht sich dagegen in einer Anspannung der Gesichtsmuskeln bemerkbar. Der Grad in welchem sich seelische oder körperliche Reize im Gesicht zu erkennen geben, hängt ab erstens von ihrer Stärke, zweitens von ihrer Plötzlichkeit und drittens, soweit sie den Gesichtsausdruck dauernd verändern, von ihrer Nachhaltigkeit. Endlich hängt die Wirkung der Reize ab von der Reizempfanglichkeit des Individuums.” (Dr. Kruckenberg H.: Das Gesichtsausdruck des Menschen. Stuttgart, 1913. 251. l.)

⁵⁸ Lehet ez pathológiás ok eredménye is. (Merevgörcs, tetanus, vitustánc, hisztériás jelenség, elmezavar, stb.) (Dr. Piderit H.: Mimik und Psychognomik. Dortmund, 1925.)

⁵⁹ Ezt a kérdést tárgyalja egész alaposan Kruckenberg. Történelmi kitekintés után élettani és fajbiológiai alapon ismerteti a fizionomia jelentőségét. Később a felület, a szem, a fül, az orr, a száj változását teszi vizsgálat tárgyává. (H. Kruckenberg: Der Gesichtsausdruck des Menschen. Stuttgart, 1913.)

⁶⁰ Török dr. 814 normális 6-12 éves el. isk. tanulón végzett Koponyamérési vizsgálati eredményként megállapítja: „a koponya-körfogat és szellemi szolgáltató képesség, valószínűleg tehát agyvelő-nagyság és szellemi képesség között is szoros összefüggés van.” (Dr. Török Ödön: Koponya-körfogat és szellemi fejlettség. Különlenyomat a „Klinikai Füzetek” 1913. évi júliusi füzetéből. 8. l.)

⁶¹ Annyi bizonyos, hogy a bűnözők között járva igen sok feltűnően eldurvult koponyájú embert találtunk. Azt azonban igen bajos volna megállapítani, hogy a koponya eltolódása hat-e az élettani erőkon át a pszichére vagy a lélek bűnös tevékenysége változtatja át a külső alakot. (A bontakozó élet. I. k. 117. l.)

⁶² A hormonvizsgálat arra mutat, hogy bizonyos szervi fejlődés és a szellemi élet szoros kapcsolatban van. (Hipofízis – a testi növekedés és a szexuális élet; pajzsmirigy – szellemi fejlettség.) (Weil: Innere Sekretion. Berlin, 1922.)

⁶³ Az orrcimpavégtől a homlokcsont felé húzódó vonal és a fül alsó cimpájától az orrhoz húzott egyenes által zárt szög. Minél inkább közeledik a derékszöghöz – állítólag –, annál magasabb fokú a szellemi élet.

faj pedig, amint a fajbiológusoknál láttuk, szellemi és lelki életirányt is mutat, így tehát ismét oda jutunk, hogy a test és lélek titkos kapcsolatával van dolgunk, de ezideig az összefüggés pontos törvényszerűsége rejtély.⁶⁴

c) Még lényegesebb és többoldalú megvilágítást nyújt az ember testalkatának (habitus) megjelenése. Az elének álló alak annyi szellemi és lelki értéket vagy hibát tár fel, hogy egyszerűen leolvasható a külső alakról. Nézzük csak meg – mondják – figyelő szemmel az embereket! Először is feltűnő az emberek három nagy típusa: piknikus, aszthenikus és atletikus.⁶⁵ Ez a három testalkat nem a véletlen vagy jelentéktelen elhízás vagy elsoványodás eredménye. A testi konstrukció valamelyes szellemi és lelki erő-megnyilvánulással is arányban áll.⁶⁶ Ez az arány nem annyira *precíz*, hogy pontos számokkal kifejezhető volna, de a megfigyelés elég határozottan igazolja.⁶⁷ Még a régi közmondás is megfigyelte: „Omnis pinguis bonus!” A piknikus emberről tehát, mielőtt ezt a testalkat-jellegzetességet tudományosan megállapították volna, már a néplélek kitermelte azt a tételt, amelyet élettani alapon lélektani igazságnak is hirdetnek.⁶⁸

⁶⁴ Érdekes beállítással beszél Hirt az emberről. Hirt „Pszichológiai skizz”-nek nevezi könyvét. Szerinte a szervetlen világ is él. A törvény ugyanaz a materiális, mint az öntudattal bíró világban. Első törvény: a magához rántó erő törvénye a materiális világban, ennek megfelel a szellemi világban: az *egoizmus*. Második: a környezetet szolgáló erő törvénye, ennek parallelje: az *altruizmus*.

„... der altruistische Baustein ein ganz wesentliches Moment bei der *Ausbildung des Gehirns darstellen muss*. Ein Mensch mit altruistischer Gesinnung bei dem die täglich sich wiederholenden altruistischen Bausteine die egoistischen überwinden. Und – ceteris paribus – grössere Ganglienzellen und zahlreichere Assoziationsfasern. *Mifhin ein grösseres Gehirn bekommen als ein Mensch mit egoistischer Gesinnung.*”

„... die langsam fortschreitende *Vergrösserung des Schadelinnenraumes beim Menschen vorwiegend auf altruistischer Basis beruht.*” (Dr. W. Hirt: Ein neuer Weg zu Erforschung der Seele. München, 1917, Vonvort. IV. 1.)

Ribot: L'hérédité. Paris, 1894. – Méhely: Az okszerű népesedéspolitikai élettudományi alapjai. Bpest, 1927, 13. 1.)

⁶⁵ Ez a három testalkatú típus körülbelül ezekből a jegyekből ismerhető fel:

A *piknikusok* középtermű, kövéres vagy elhízott, de általában gömbölyded testvonalú egyének. A nyakuk rendesen rövid, vastagabb, arcuk kerek. Hajuk ritka. Szélesebb a szájuk s derült, megelégedett a tekintetük. Láruk rendesen vékony. Járásuk-mozgásuk elég könnyed.

Az *aszthenikusok* nyurgák, soványak. Végtagjaik hosszúak, izmaik fejletlenek. Nyakuk hosszú, vékony. Szemük mélyen fekszik, tekintetük nyugtalan. Ajkuk vékony és sokszor gúnyos mosolyú. Mozgásuk gyors.

⁶⁶ Kretschmer táblázata szerint (lásd I. kötet, 152. l.) a csendesebb élet a *piknikust*, az erős szellemi nekivágás az *aszthenikust*, a nagy testi próbálkozás az *atletikust* jellemzi.

Az *atletikusok* nagy testi erejűek, fejlettebb izomrendszerűek. Sportkedvelők. Virtuskodók. Soknak a feje aránylag kicsiny, nyakuk erős, izmos. Végtagjaik sokszor károsan meg-nagyobbodottak. (Tuszkai Ö. dr.: Testalkat és jellem. „A Gyermek” folyóirat 1927. 4-7. szám.)

A testmértékekre a következő táblát állítja fel Kretschmer: Mannliche Durchschnittswerte im Lebensalter zwischen 18 und 30 Jahren.

	pyknisch	athletisch	asthenisch
Kopfumfang	57.7	56.3	55.6
Schulterbreite	37.9	39.4	35.9
Brustumfang	95.7	90.9	83.9
Bauchumfang	84.4	78.8	70.6

(Kretschmer: Körperbau und Charakter. 31. l.)

⁶⁷ A klinikai megfigyelések mutatják ennek az állításnak igazát. (Kretschmer: Körperbau und Charakter. Berlin 1929. 33. l.)

⁶⁸ *Shakespeare* intuitíve meglátta már az aszthenikus és piknikus típust; mégpedig meglepően élesen: Caesar (Antoniushoz):

„Tedd, hogy *kövér* nép foglaljon körül,
És síkfejű, kik éjjel alszanak.
E Cassius ott *sovány*, éhes színű;
Sokat tünődik s Ily ember veszélyes.
Miért nem *kövérébb*? Bár nem félem őt.
Mégis, ha nevemhez férne félelem.
Nem ösmerek, kit inkább kellene
Kerülnöm, mint e *fonnyadt Cassiust.*”

Ezek a külső habitusok a cirkuláris elmezavar és a skizofréniás megbetegedések esetén is azt mutatják, hogy bizonyos testalkatú egyének feltűnően nagyobb arányban hajlamosak az egyik vagy másik betegségre.⁶⁹

A második megfigyelés szerint az emberek egy része *thimiko-limfatikus* típust mutat.

Ez a testalkat a gyermekded egyéniség jegyeit viseli. A szervezet nyúlánk, gyengéd, leányos, a vonalak pontosan szabályosak, az arc finoman alakul, a bőrfelület puha, sima, kissé nedves; a szem bágyadt, gyerekes, a haj szőke. Ezen az emberen előmlik a báj, de állandóan kiverődik rajta – a gyermek.⁷⁰

A külső elváltozás, illetve a gyerekes alak állandósulása azonnal feltűnik, de az a kérdés, vajon mutat-e ez valamelyes lelki eltolódást? Vagy úgy is kérdezhetném, vajon ez a megfigyelés nyújt-e segítséget, hogy a lélek tartalmát megismerhessem?

A thimusról, a csecsemőmirigyéről tudjuk, hogy a nemi érést gátló szerv. (15 éves kor körül visszafejlődik, akkor a szabályos fejlődés rendes üteme áll elő.) Azt is ismerjük, hogy a nemi érés erős lélektani elváltozásokat eredményez. Ez az átalakulás az egyéniség erősebb érzete, az ösztönök dübörgőbb követelődése, a lelki harcok ebbe a korba esnek. Akiben azonban gátló tényező marad a csecsemőmirigy, abban elmosódnak ezek a belső eltérések. Azt mondhatnák, hogy ezeknél kitolódik a gyermekkor felső határa.

Hogy ez az ismeret mit jelent lélekvizsgálati és neveléstani szempontból, az azonnal világos. Először is a gyermekded életforma jelenlétét tárja fel előttünk, de egyben a *gyermeknevelés* módszerét követeli a későbbi irányításban is.⁷¹

Az ember *külső alakjának* megfigyelése tehát alapot szolgáltat arra nézve, hogy szellemi és lelki életére is következtessünk. Azt lehet mondani, hogy a testi élet külső jelenségeiből a belső lelki élethez, mint indító motorhoz jutunk vissza.⁷² Ezért mondják, hogy ez a megfigyelés a lélek feltárásának

(Shakespeare: Július Caesar. I. f. elv. Vörösmarty fordítása.)

⁶⁹ Kretschmer (Körperbau und Charakter. 33. l.) a következő táblázatot közli:

Tabelle 5.

Körperbau und seelische Ardage.

	Zirkuläre	Schizophrene
Asthenisch	4	81
Athletisch	3	31
Asthenisch und athletisch gemischt	2	11
Pyknisch	58	2
Pyknisch–Mischformen	14	3
Dysplastisch	-	34
Verwaschene und nicht rubrizierbare Bilder	4	13
insgesamt	85	175

⁷⁰ Még a szexuális élet értelmében is éretlen. Élettani oka, mint az I. k. 90. lapján jeleztük, a csecsemőmirigy megmaradása.

Itt azután meg kell említeni, hogy ezt az egy beteges jelenséget csak azért említettük, mert különleges lelki átalakulásra enged következtetni. A többi beteges konstrukciót illetve konstitúciót külön nem érintjük, mert azok diagnózisa közismerten reámutat a lelki átalakulásokra is. Ezt a kérdést már az I. kötet 77., 96. lapjain le is tárgyaltuk. Csak meg kell fordítani az útjást. Az előző kötetben az egyes lelki-betegségeknek vagy fogyatékoságoknak *külső jeleit* ismertettük, most pedig a fellelhető külső jelekből kell a fennálló lelki bajokra, zavarokra következtetni. A testi és lelki *korrelációk* elég biztos adathoz juttatnak.

⁷¹ Ez ugyan beteges jelenség, de a beteg embert betegségének megfelelő *terápiával* lehet és kell kezelni. A thimiko-limfatikus státus jellege nem állandó. Amikor a külső jelek visszafejlődésre mutatnak, akkor a belső átalakulásban is arányos elváltozás megy végbe. Ebben az esetben a nevelés is más módszert követ.

⁷² Bizonyos, hogy itt roppant nagy vitaterületre jutunk. A pszichognosztikusok és pszichológusok három táborra oszlanak. Vannak, akik a lélek szellemi létét, különálló valóságát nem ismerik el. (Kretschmer, Witasek, Wahl, Hirt: „Seele und Körper sind verschiedene Ausserungen eines indesselben Wesens, stehen daher in keinerlei Verhaltniss von Ursachen und Wlrkung.” Dr. W. Hirt: Ein neuer Weg zur Erforschung der Seele. München, 1917. 62. l.) A másik csoport azt állítja, hogy ők csak a *lelki jelenségeket* kutatják és a lélek mibenléte kiesik az ő érdekkörükéből. (Wundt: Grundriss der Psych. Leipzig, 1918.) Végül azok következnek, akik a lélek valóságos létét, szellemisségét tanítják. (Mercier, Kornis, Behn, Brandenstein, Pauler, Trikál, Schütz, Kecskés.) Annyit

egyik módja.

B) A testi élet külső megjelenése mellett (amely végül is az ember *sztatikai* életformája), a tevékenysége, a mozgása, a munkája is a lélek életét eláruló jelenségeket tár fel. Nagy általánosságban az ember „*modus agendi*”-je (cselekvési módja)⁷³ majd az *írás, olvasás, számolás, játék* (ez különösen a gyermekeknél árulja el a lélek életét!), a *szociális élet* iránti érzék lesznek azok a külső megnyilvánulások, amelyek a lélek életére, erőire készségeire engednek következtetni.⁷⁴

a) Ezek között a legelső: az ember viselkedése (*modus agendi*).

A legegyszerűbb fokú tapasztalat szerint is nagy eltérés észlelhető az emberek külső viselkedésében.

A gyermek – akár otthon, akár az iskolában – első pillanatra valamilyen egyéni viselkedést árul el. Egyik csendes, lassú, vontatottan beszélő, játékban ügyetlen, gondolkodásban is nehézkes, a másik eleven, mozgékony, játékos, csillogó szemmel kutató, gyorsan gondolkodó, a harmadik egészen lobbanékony, indulatos, fékevesztett. Ezt a különbséget az első iskolai órák alatt tapasztalhatja a nevelő. A szülők még többet tudnának erről mondani, mert a hétköznapi élet ezernyi változata számtalan helyzetet teremt, amelyben a gyermek cselekvési módja megfigyelhető.

A felnőttek életével épp így vagyunk. A férfi vagy nő mozdulata, járása, fellépése, köszöntése, öltözködése első pillanatra sokat elárul a lélek világából.⁷⁵ Rendezett külső, fegyelmezett mozdulat, átsurruló arcjáték bejuttat a lélek szentélyébe.

Itt már világosan látható, hogy valami titkos motorikus erő dolgozik, ami illetve *aki* irányítja az ember cselekvését.⁷⁶ Igaz ugyan, hogy pontos megállapítások nehezen vihetők keresztül, de az első pillanatra is feltűnő benyomás, majd a *tervszerű megfigyelés* igen sokat elárul.

Ez a vizsgálódás egészen új neveléstani módszerré nőtte ki magát és *behaviorizmus*⁷⁷ név alatt ismeretes. Rövidesen azt jelenti, hogy az ember viselkedése, modora, munkájának üteme a lélek belső finomságára vagy eldurvulására, a készségek felébredésére vagy elpihenésére vallanak.

Azt mindenki belátja, hogy ezekben a megfigyelésekben nem lehet a klinikai vizsgálatok precizitását követelni, hanem meg kell elégednünk a fellépő szabályszerűségekből vázolható eredménnyel.

A testi konstrukció és a lelki működések *ütemének* megfigyelése vitte arra Kretschmert, hogy az embereket *a ciklothim és schizothim* típusra ossza.

Az életütem eltérése magyarázatra szorult és így született meg az az elmélet, amely az élettani okok között a belső szekréciót, a *hormonhatást* emelte ki.⁷⁸ A kérdés mostani felvetésénél nem is az a

azonban mindenki kénytelen elfogadni, hogy olyan életjelenségekkel találkozunk, amelyeket az anyagból kimagyarázni nem tudunk.

⁷³ Ide kapcsoljuk a tudományos alappal bíró *ciklothim* és *schizothim* jelenségeket is. Továbbá a *behaviorizmust*.

⁷⁴ Itt is megjegyezzük, hogy sok egyén életén végzett megfigyelésből vonhatjuk le azokat az ítéleteket is, amelyek alapján a közvetlenül nevelendő személyt is megismerhetjük.

⁷⁵ „Wer sich zum Menschenkenner entwickeln will, soli seine Studien auf der Strasse beginnen und dort die liebsten Mitmenschen beobachten. – Ein Mensch, der wie man so sagt, geschneigelt und gebügelt erscheint, ist ein eitler Geck, der das innen fehlende durch Ausserlichkeiten zu erganzen sucht. Ein Mensch der einfach, aber reinlich gekleidet ist, dabei weder zu rasch noch zu langsam geht, weder in nachlässiger noch in steifer Haltung, gehört sicher zur Sorte der verstandigen, ernsten und zuverlässigen Menschen.” (Gerling R.: Der Menschenkenner. Taschenlexikon der Charakterologie. Berlin, 1922. 12-13: 1.)

⁷⁶ Vegyünk néhány gyakorlati példát. *Az anyagi ember* érdeklí a vagyon. *A sár-ember* az ösztönös élet izgalmaira azonnal reagál. *A szellemi életet élő* boldogságtól sugárzóan nyúl a *könyv* után, az *altruista* azonnal segít másokon, stb. A készséges odahajlás, a hirtelen reagálás elárulja, hogy *ml* rejtőzik a lélek mélyén.

⁷⁷ A *behaviorizmus* Watson nevéhez fűződik. A behaviorizmus Amerikában elterjedt pszichológiai irány, mely a pszichológiai kutatás eddigi módszereivel ellentétben, nem introspektív módon akar a lélek megismeréséhez ferközni, hanem tisztán mások megfigyelése alapján. A szubjektivitást így reméli kikapcsolhatónak, és ezért a behaviorizmus hívei magukat objektív pszichológusoknak nevezik. Azt gondolják, hogy a „magatartás” sokkal objektívebben és egzaktabban megfigyelhető, mint az élmény. Szerintük a tudat egyáltalában meg nem ismerhető s így ezzel teljesen szakítanak és kizárólag a külső viselkedés tényezőiből vonják le következtetéseiket.

⁷⁸ Mechanizálják az egész lelki életet, mert azt tartják: az inger és a rá való visszahatás, a „behavior” adja az egész lelki életet. Az összes lelki élményeket, még a legkomplikáltabbakat is az ingerhatás mechanizmusára redukálják, így a behaviorizmus a végső fokon tulajdonképpen már nem is *pszichológia*, mert magát a *lelki életet tagadja*. (J. B. Watson: Behaviorizmus. London. – Baranyai Erzsébet: A behaviorizmusról. Néptanítók Lapja. 1931. 1. szám. 8. l.)

Maga *Watson* így határozza meg: „Behaviorismus ist... eine Naturwissenschaft, die das gesamte Feld der menschlichen Anpassungsweisen als ihr eigenes betrachtet.” (I. B. Watson: Der Behaviorismus. Berlin u.

fontos, hogy hol rejtőzik az eltérés oka, hanem az, vajon a külső életen is észlelhető ütemeltérés alapot nyújt-e a lélek megismerésére.⁷⁹

A kérdés úgy oldható meg, hogy visszaidézzük emlékezetünkbe azt, hogy a ciklothim és schizothim típusok igen sok testi és lelki tulajdonságot hordoznak.⁸⁰ *A testi tulajdonságokat észlelhetjük, a lélekre pedig következtethetünk.* Nem volna azonban indokolt, ha a következtetést mindenben döntőnek ismernénk el. A tapasztalat csak *valószínűsége*re enged következtetni. De már ez is nagy eredmény, mert a típus-megismerés után bizonyos lelki jelenségeket feltételezhetünk.

A *ciklothim* egyénél szabályosabb életet és egész életútján pontosabb és következetesebb cselekvési módot látunk. A nagy zökkenők, erősebb kilengések ritkábbak. Sem jó, sem rossz irányban nem gyakoriak ezek a változások.⁸¹ Ez a lélektani *feltevés* azután igen nagy neveléstani érték. Ha ugyanis a ciklothim ember erkölcsileg is kiegyensúlyozottabb, akkor nem igen kell attól rettegni, hogy hirtelen elváltozással balfelé fordul az élete. Viszont azzal a szomorú ténnyel is számolni kell, hogy a bűnös élet esetén hasonlóképpen könnyedén veszi az erkölcsi rosszat is és így nehezen fordul ki a megszokott mederből.⁸²

Ennek ellenére *kisebb szellemi erőfeszítéssel nevelhető.*⁸³

A *schizothim* ember azonban nagyobb temperamentumot árul el. Életüteme erősebb, de szaggatottabb. Nagy lendületre, új kikezdésre hamarabb kapható. Belső ereje is határozottabb. Meggyőződése szilárd. Épp azért *hirtelen* és nagyerejű szellemi behatásokra azonnal reagál, de a belső meggyőződésből alapos tanítás és meggyőzés után emelhető csak ki. – Ezek a megfigyelések neveléstanilag azt jelentik, hogy a belső megrázkódtatások vagy igen mélyen járó bizonyítások életváltoztatást okozhatnak. Ez a megállapítás olyan feladat elé állítja a nevelőt, hogy az ilyen lélekhez nagyobb szellemi felkészültséggel közeledjék. Valamint arra is figyelmezteti, hogy csak abban az esetben várjon hirtelen fordulást, ha igen nagy életesemény rázta meg az embert.

Az általános dinamikai jelenségek között vannak olyanok, amelyek különös figyelmet érdemelnek. Ezek a legtermészetesebb forrásból előtörő működések és azok a tevékenységek, melyek legjobban reávilágítanak a szellemi életre.

b) Az összesek közül legkiemelkedőbb a *játék*. Nem szabad azt hinni, hogy a játék jelentéktelen időtöltés. A gyermek és a felnőtt életében egyaránt jelentős szerepet tölt be. Valamiképp hozzátartozik az ember természetes életmegnyilvánulásához. Mineműsége, üteme, formája, tárgya betekintést enged a lélek világába. Az ember életében ez a helyes történelmi rend: a gyermek-élet tartalma a *könnyed játék*, a felnőtté a játszi könnyedséggel végzett *munka*.⁸⁴

A gyermek életének egyik legjellegzetesebb megnyilvánulása a *játék*. Nem más ez, mint a gyermeklélek mozgásba, tevékenységbe, életplasztikába átvitt tartalma.

A játék alapvetésben mozgás. Legősibb és legösztönösebb alapja *az élettani fejlődés* (sejtképzés), valamint – a test és lélek kifejlődésének fokozatos irányában – *a lélek készségeinek* természetes közvetlenséggel való *érvényesítése*.

Ezért van az, hogy a játékból vissza is tudunk következtetni a gyermeklélek erőtartalmi minőség-

Leipzig, 1930. 32. 1.) Könyvünk 1. kötetében, a 87-96. lapokon részletesen ismertettük a belső szekréció élettani és lélektani hatásait Weil, Kretschmer, Kronfeld állításai itt is figyelembe veendő!

⁷⁹ W. S. Krautsky: *Konstitutionstypen der Kinder*. Berlin, 1930.

⁸⁰ Kretschmer: *Med. Psych.* Leipzig, 1922. 150. 1. Ugyancsak Kretschmer: i. m. 156. 1. Az idézett táblákat leközöltem az I. kötet 152 lapján.

⁸¹ Ez azonban nem jelenti azt, hogy nincs kilengés. Sőt még annyira ingadozó a megfigyelés, hogy igen sok esetben meg sem határozható a típus eltérése. Azért Kretschmer is azt írja, hogy vannak *keveréktípusok*, sőt *meghatározhatatlanok* is. (Kretschmer: *Körperbau und Charakter* i. m. 102. és 108. 1.)

⁸² Itt persze lélektani megállapítás történik. A kegyelmi erők értékes és életváltoztató hatását semmiképp sem csökkenthetjük, ha a *felfogó alany* kevésbé receptív voltára mutatunk rá. „Quidquid recipitur, recipitur per modum recipientis.”

⁸³ Ezt a látszólagos ellentmondást az oldja meg, hogy a ciklothim egyén nem a *belső, szilárd meggyőződés* alapján tartó életiránya mellett, hanem a *megszokott könnyedség* miatt. Ebből váratlan hatás nem zökent ki, de ha a másik életirány bizonyos kényelmet kínál, akkor *nagy szellemi erőfeszítés*, bizonyígtatás *nélkül* is odafordul.

⁸⁴ „Je mehr der Mensch von dem Ernste des Lebensumfasst ist, desto mehr wird ihm die Flucht in das Reich des Spieles, wo es unbekümmert um reale Zwecke ganz in einer frei gewählten Scheintätigkeit aufgeht, zu einer Erlösung aus dem engen, dumpfen Leben und aus der Angst des Irdischen.” (K. Groos: *Die Spiele der Menschen*. Jena, 1899. 503. 1.)

re.⁸⁵ A játékból megismerhető a gyermek gondolkodása, fantáziája, emlékezete, erkölcsi érzéke, szociális hajlama, jellemének iránya, a Spranger-féle tipikus vonások valamelyike, kiéltsége vagy életüteme. Az ifjúkori nevelők annyira kidolgozták ezt a vizsgálódást, hogy most már egész nevelési irányok létesültek, amelyek a különböző tervszerű játékokkal akarják egyik-másik lelki készséget kifejleszteni.⁸⁶

c) A játék után a *beszéd*, a *rajzolás*, az írás megfigyelése következik. Ezek is a lélek belső tartalmának, hangulatának, történéseinek jelei, tehát ezek mikéntjéből is arra következtetnek, hogy milyen az ember lelke.

A *beszédről* úgy nyilatkoznak a vele foglalkozók, hogy az a szellemi tartalom kifejezője.⁸⁷ Amit és ahogyan beszélünk, olyan a lelkünk tartalma. A szellemi életnek csak akkor jele a beszéd, ha belső tudatos gondolatkapcsolást tud kifejezni.⁸⁸ A nehézkes, a vontatott beszéd kedélytelen lélekre; a dallamos, ütemes derűs életre vall.

A részletes ismertetés mellőzésével a *rajzolás* jelentőségét közöljük. Itt különösen a gyermeklélek vizsgálata jön tekintetbe, mert a rajzolás mikéntje leginkább a kevesebb tudatossággal rajzoló gyermeklélek rejtélyét tudja feltárni.

A legelemibb megfigyelés az, hogy a fiúk és lányok rajzai felismerhetők. A fiúk alakjai határozottak és mindig fiúsak, a lányok *rajzaiban* még a katonák is leányvonalakat árulnak el. Nagyon természetes, hogy ez leginkább a kisgyermekkorban, a kevés tervszerűséggel dolgozó gyermekeknél észlelhető.⁸⁹

⁸⁵ Nógrády László a gyermek *játszó* tevékenységének fejlődésmenetét, a játéknak biológiai, esztétikai és vallási jelentőségét kutatta sokezer adatgyűjtés alapján. A játék fejlődését így állapítja meg: a 3-6 éves gyermekek játékát jellemzi a *felnőtteket utánzó társasjáték*. – A 6-8 éves gyermekek játékát, különösen a lányok játékait, a *házi foglalkozások* köre adja. – A 8-15 éves korban a *nyerészkedő játékok* vezetnek. – A 15-17 éves korban kezdődnek az *észfejlesztő játékok*. (Dr. Nógrády László: A gyermek és a játék. Bpest, 1913.) – (Dr. Schmidt Ferenc: A játszó gyermek. Szülők Lapja. 1924. 10. 1.)

⁸⁶ Lásd: 1. A „*Decroly-rendszer*.” *Decroly O. & Monchamp*: L'imitation á l'activité intellectuelle et motrice par les jeux éducatifs. Contribution á la pédagogie des jeunes en-fants ét des irregulies. 3. ed. Neuchâtel: Delachaux & Niestlé (1905). (Collection d'Actualités Pédagogiques.)

Descoardes A: Nevelő játékok Decroly & Monchamp nyomán, normális kisdetek és értelmi fejlődésükben korlátolt iskolásgyermek részére. Kiadta és jegyzetekkel ellátta Descoeurdes Alice, ford.: Éltes Mátyás. Bpest, Kisdednevelés. 1930.

2. A *Fröbel-rendszer*.” *Fröbel*: Die Pädagogik des kindergartens. Gedanken über das Spiel und die Spielgegenstände des Kindes. Hg. von Richard Lange. 2. Aufl. Berlin. Enslin, 1874, (Fröbels Gesammelte Pädagogische Schriften. 2.)

Fröbel: „Kommt, lasst uns unsern Kindern leben.” Keime, Knospen, Blüten und Früchte aus dem Leben für Betätigung diesen Wechselzurufes... (Ein Sonntagsblatt für Gleichgesinnte.) Bd. 1-2. Leipzig. Dörfeling & Schweinfurt: Wetzstein, 1838-1840.

Hecfer H. & Muchoiv M.: Friedrich Fröbel und Maria Montessori. Einleitung von Eduard Spranger. Leipzig, Quelle A. Meyer. 1927. (Deutscher Fröbelverband. Bd. 2.)

3. A „*Montessori-rendszer*.” *Bardócz Pál*: Dr. Montessori nevelési rendszere és módszere. Bpest, Házinyomda. 1924.

Kiss József: Montessori Mária nevelési rendszere. Bpest., 1930. (Különlenyomat: A budapesti VII. ker. állami tanító-nőképző-intézet 1929-30. évi értesítője.)

Montessori Mária: Módszerem kézikönyve. Ford.: Burchard-Bélaváry Erzsébet, előszóval ellátta: Kenyeres Elemér. Bpest., Kisdednevelés. 1930.

Boyd W.: From Locke to Montessori. A critical account of the Montessori point of view. London, Harrap. 1914.

Montessori Mária: Betätigungsdrang und Erziehung, Übersetzt von Ida Hohenemser, Stuttgart, Hoffmann (1926.)

Montessori Mária: Mein Handbuch. Grundsätze und Anwendung meiner neuen Methode der Selbsterziehung der Kinder. (1926.) 2. umgeabr. Aufl. Stuttgart, Hoffmann, 1928.

4. A „*svájci Rousseau-intézet rendszere*”. (La maison des Petits.) *Audemars M. & Lafendel L.*: La Maison des Petits de l'Institut J. J. Rousseau Neuchâtel, Delachaux & Niestlé, 1923.

⁸⁷ Ch. B. Flagstad: Psychologie der Sprachpädagogik. Berlin. 1913. 97. l.

⁸⁸ „Das Kind *spricht* schon mit zwei Jahren, aber es *redet* noch nicht; der Papagei *spricht*, aber er *redet nicht*.” (H. Amann: Die menschliche Rede. Lahr J. B. 1925. I. B. 38. l.)

⁸⁹ A rajzolás tevékenysége terén az, élet-évekkel változó fejlődést és a nemek közötti fejlődési eltérést vizsgálták

A gyermekek rajzolási készségét a primitív népeknél is külön tanulmány tárgyává tették,⁹⁰ hogy azok adataiból az egyetemes lélektörvényekre következtessenek.

Mindez a próbálkozás arra vall, hogy óriási szellemi erőfeszítés árán akarják kinyomozni a legkisebbnek látszó dolgok útján is a lélek rejtett életét, így lesz tehát a rajzolás vizsgálata is olyan útjárás, amely az ember, de különösen a gyermekember lélekszentélyébe vezet.⁹¹

De méltán kérdezhetnek, hogy hogyan megy ez végbe a maga gyakorlati valóságában, illetve segít-e abban, hogy az *egyes gyermek* életét megismerjük?

A *technikája* ez: egyszerű rajzfeladat-adás (katonák, mezők, *azt rajzolod, amit akarsz*, stb.); a későbbi, az ellenőrző munka pedig a befejezett rajzok vizsgálatával megy végbe. Először is a tárgy, a vonalak húzása, az invenció, a művészi érzék, a fantázia, a meglátás mikéntje szempontjából ítéljük meg a képeket. Ha *több gyermekkel* együtt végeztetünk ilyen feladatot, akkor még a nemi megosztódásukra is következtethetünk.⁹²

és a fejlődés menetét megállapították:

G. Kerschensteiner: Die Entwicklung d. zeichnerischen Begabung des Kindes. Munden, 1905.

Nagy László: Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából. Budapest, 1905.

Nagy László: A gyermekek rajzolóképeségének fejlődése. A tehetséges gyermek. Budapest, 1922. 30. l.

S. Levinstein: Das Kind als Künstler. Leipzig, 1905.

A rajzolásnak *díszítésként* való felhasználásáról és ennek fejlődéséről írtak: Dr. Schmidt Ferenc: A díszítéses rajzolási képesség fejlődésének kivételes vizsgálata ép- és fogyatékos elméjű gyermekben. Magy. Gyógypedagógia. 1929. 1-2. száma. – G. Fr. Muth: Ornamentalierversuche mit Kindern. Zeitschrift f. Psychologie. 1912. 6. k. 21. l.

⁹⁰ A primitívebb népek, illetve ezek gyermekeinek rajzolási képességeit kutatták:

U. Probst: Les dessinés des Enfants Kabyles. Arch. de Psychologie. Törne VI. Genève, 1907. 131. l.

H. Vierkandt: Das Zeichnen der Naturvölker. Zeitschrift f. Psvch. 1912. 6. k. 299. l.

P. Ferrari: Alcune note psicologia infantile araba in relazione al disegno nei fancineli Psiche 3. évf. 53-71. l.

⁹¹ A *rajzolás*, mint minden szellemi képesség, az emberi élet folyamán bizonyos fejlődést mutat. Ezt a fejlődést Nagy László a következő korokhoz osztja be.

1. A *szubjektív rajzolás kora* tart a 6-8 éves korig. Ez a sematikus rajzolás kora, amelyben a gyermek nem a külvilágot rajzolja meg, hanem a saját belső világát, az ő lelkében a primitív absztrakció segítségével kialakult sémákat.

2. A *szubjektív-objektív* rajzolási kor. A 9-11 éves gyermek a sémáit már némileg módosítja, mert profil alaktól rajzol s képes már emberi és állati alakot egymással szemben felállítani.

3. A 12-15 éves korban a gyermek a *tiszta objektív* rajzolási korbába kerül. Ekkor a gyermeket az ő tapasztalati (analitikus) és logikailag működő (szintetikus) elmeműködése már képessé teszi a külvilág teljes felfogására és többé-kevésbé hű reprodukciójára.

4. A következő fejlődési korbába, a *szerkesztő* (konstruktív) *rajzolás* korába, aránylag csak kevés gyermek jut el. Ezen a fokon a gyermek már kezd komponálni, tudatosan rajzolni. Már nem reprodukál, hanem szerkeszteni kezd.

Az itt vázolt rajzolási fejlődés természetesen a gyermekek tehetsége szerint gyorsabb vagy lassúbb is lehet, így a fenti fejlődéstől igen nagyfokú elmaradást mutat a szellemileg fogyatékos gyermek rajzolási képessége, mint ezt Schmidt Ferenc kimutatta. Pl. a szellemi fogyatékosok közül a 12-14 évében még mindig 81 százalék rajzolt sematikusán. Egy 14-15 éves gyenge tehetségű gyermek átlagban úgy rajzol, mint egy 6-7 éves normális tehetségű gyermek.

Nagy László: A gyermekek rajzolóképeségének fejlődése. A tehetséges gyermek. Bpest, 1922. 30. l. Nagy L.: Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából. Bpest, 1905.

Schmidt F.: A rajzolási képesség legalsó határainak és más szellemi képességekkel való összefüggésének kísérleti vizsgálata. Bpest, 1922.

⁹² A fiúk és leányok rajzolóképesége nem egyezik meg teljesen egymással. A fejlődés nagy általánosságban a fiúknál gyorsabb. A rajzok esztétikai kivitelében, a színezésben, a díszítésnél azonban a leányok vezetnek. Az alakok figurális kivitele is eltérő a két nemnél. A leányok fiú-alakjai legtöbbször női alakúak. Lovon ülő és katonaruhába bujtatott nők.

Egy gyermekrajzból rendezett rajzkiállításról a fiúk és leányok rajzainak különbségére vonatkozólag *Bikfalvy Ilona* a következőket jegyzi meg: „Az összbemutató ezeknek a színes, változatos, csinosan bevezetett képecskéknél igazán váratlanul felül volt. A fiúk termében dominált a figurális rajzolás, a portré, főleg azonban háborús, küzdő, viaskodó jelenetek rögzítése vonzza a fiúk fantáziáját. Akadt egy pár ügyes tájképfestő, illusztrátor, két technikus és egy földrajzi tehetség köztük. Érdekes véletlen, hogy egyetlen egy virágcsendélet vagy meseillusztráció sem akadt a fiúk rajzai között. Ékítményes rajzoló is csak egyetlen egy.

Mily más volt a levegő a leányok termében! Az első kép mindjárt egy 10 éves leányka szárnyas angyal-képe

Ha azonban az egyes gyermek lelke érdekel bennünket, akkor a következő dolgokra nyújt felvilágosítást a rajz. Van-e a gyermeknek művészi érzéke? Milyen fokú e lelki készség? Tud-e harmóniát teremteni a vonalak és színek között? (Szín-érzék, színekészség.) Milyen az elképzelő ereje? (Fantázia.) Lát-e *eseményt* a feltűnő életadatok között? (Kompozíciós készség.) PL: ha erdőt kell rajzolni, belekölt-e valamiféle mesés jelenetet? Mik a kedvenc témái? Hol jár és időzik legszívesebben a lelke? Milyen az *öntudat alatti élete!* Az egyén megfigyelhető, hogy az önkéntes cselekedetek a legmélyebben rejtőző öntudat alatti világból lépnek előtérbe. Mik a vágyai? Jövő tervei? Melyek a múlt élményei? Ezek a kérdések még több alakban is feladhatók és sok esetben a lelkiélet, az erkölcsi és vallási, továbbá a szociális érzék fokára nézve is megvilágítást nyújtanak.

A gondolatközlésnek egyik eszköze az írás.

Az írás mikéntje ma a lélekismeretnek egyik igen jelentősnek mondott eszköze.⁹³ Igaz ugyan, hogy a megfontolt lélekbúvárok a túlzókkal szemben nagy óvatosságra intenek,⁹⁴ de az írásjelek értékét és lélekismeretre szolgáló voltukat egyikük sem tagadja.

Nem lehet feladatunk a részletes ismertetés, de reá kell mutatni arra, hogy az írásból az emberi szellem felsőbbrendűségére vagy alsóbbrendűségére, erejére, erkölcsi értékére, esztétikai érzékére, sőt szexuális vonatkozásaira is következtetnek.⁹⁵

Még az óvatosabb lélekbúvárok is elfogadják azt, hogy az írás módja lelki szétesettséget vagy rendezettséget árul el, csak azt nem vallják, hogy az írásjelek minden esetben biztos lélekismerethez vezetnek.⁹⁶ Ez a lemerés oly széles területen folyik, hogy a tudományos világ komoly érdeklődését is le-

volt. Harc, erőszak, háború messze kerül innét. Díszítő tervezések, tündérek, angyalok, mese-illusztrációk, virágos epizódok a csendes élet köréből, tájképek, portrék, ruhatervezések színes változatai tarka, derűs hangulatba ringatták a belépőket s mosolygó arccal nézték leányaink igazán szép, összeválogatott kiállítását.” (Bikfalvy Ilo-
na: A tehetséges gyermekek rajzkiállítása. A tehetséges gyermek. Bpest, 1922. 68. 1.)

Lásd még Kerschensteiner: Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung. München, 1905.

Levinstein: Kinderzeichnungen. Leipzig, 1908.

Ruttmann: Die Ergebnisse der bisherigen Untersuchungen zur Psychologie des Zeichnens. Leipzig, 1911.

Dr. Schmidt: A diszitézes rajzolás képesség kísérleti vizsgálata ép- és fogyatékos elméjű gyermekeken. Különlenyomat a Magy. Gyógypedagógia 1929. évi 1-2. számából.

⁹³ „La graphologie n'est pas un art c'est une science d'observation, qui a ses bases ses lois et sa methode aussi rai-
tourneé qu'aucuné autre.” (J. Crépieux-Jamin: L'écriture et le caractère. Paris, 1921. 42. 1.)

„A une époque où l'importance de la psychologie, qui est á vrai dire l'étude de la vie méne va croissant... la graphologie, quoique née d'hier doit faire son chemin rapidement et devenir aux merne de ceux qui en doutent, une science susceptible d'un développement á l'infini, une vrai science, c'est a dire quelque chose d'exact, de positif, d'incontestable.” (J. Crépieux-Jamin: i. m. 32. 1.)

⁹⁴ Klages a grafológiának nagy értéket tulajdonít, de csak komoly tudományos alapon és nagy óvatosságra int. „Wir haben durchaus nur Beispiele für die Anwendung allgemeiner Gesetze geboten, da es denn noch ganz anderer Erwägungen bedürfte um aus ihnen herzuleiten die Deutungsregeln! Inzwischen wird man bereits erraten haben, dass die Grundlagen dafür nicht sowohl der Graphologie als vielmehr in der Charakterkunde selber zu suchen seien.” (L. Klages: Einführung in die Psychologie der Handschrift. Stuttgart-Heilborn, 1924. 85. 1.)

⁹⁵ Crépieux-Jamin intelligenciát, erkölcsösséget és akaratot vél megállapíthatónak az írás karakteréből. Részlete-
sen tárgyalja egyenkint az írásjelek különböző formáit és azoknak megfelelő szellemi, lelki és testi állapotot. Sok
példával illusztrálja állításait és erősen gyakorlati iránnyal részletezi a különböző jeleket és a lelki hátteret:

1. Les signes de la supériorité et de l'inferiorité.
2. Les signes de la nature et des moyens de rintelligence.
3. Les signes du caractère moral, meours et sentiments.
4. Les signes de la volonté.
5. Les signes du sens esthétique.
6. Les signes du sexe.
7. Quelques indications pathologique.” (J. Crépieux-Jamin: L'écriture et le caractère. Paris, 1921. 39. 1.)

Kevesebb határozottsággal és nagyobb óvatossággal ír a kérdéstről Klages, de ő is elismeri, hogy „jeder schreibt so gewiss auf bleibend besondere Art, wie ei einem bleibend besonderen Charakter besitzt!” Majd annak a reményének is kifejezést ad, hogy esetleg a grafológia is segíteni fog a szellemi és testi tevékenységek törvényszerűségének felfedezésében. „Wir entwickeln das wichtigste Gesetz des Zusammenhanges von Seelenvorgängen mit Körpervorgängen.” (L. Klages: Einführung in die Psychologie der Handschrift. Stuttgart-Heilborn, 1924. 32-33. 1.)

⁹⁶ Dr. L. Klages: Handschrift und Charakter. Leipzig, 1923.

köti.⁹⁷

A lélek megismerése tekintetében mindenesetre segítséget nyújt, mert megfigyelései nem fantazmagóriák, hanem a tudományok világához tartoznak. Ezt a kérdést annyira vizsgálják, hogy még a valósi és lelki készségek jelenlétére is biztosan (?) következnek. Régen egész primitív próbálgatás volt csupán, most azonban komoly tanulmány kérdésévé vált.⁹⁸

d) Az emberi lélek jelenségei közé tartozik a *ritmika* is, amely a *dalban*, a *muzsikában* és a *táncban* nyer kifejezést.

Ezek az élet jelenségek sem jelentéktelen megnyilvánulásai a belső világnak. Azt mindenki tudja, hogy a *kedélyt* – akár népek, akár egyén életét vizsgáljuk is – azonnal elárulja a víg vagy szomorú dal, muzsika vagy taglejtés. Ezt a nagyjában ismert tényrt részletezni lehet és további következtetéseket is lehetne levonni. A vígan daloló, muzsikáló, táncoló gyermek könnyed lelkületet árul el. Ez pedig *alapszabály* a hamar változó, gyors elhatározású, mozgékony életnek. A kevesebb mélység, a fontolgtatás hiánya, a felületkeresés, a külsőséges csín becsülése, a külszín szolgálata, a nagyobb szellemi-erkölcsi erőfeszítések elkerülése jellemzik a túl derűs egyént.

Ezt a megfigyelést mélyebb alapig vezethetjük vissza. A külső jelek (tánc, dal, muzsika) és az említett lelki tulajdonságok egészen mélyen fekvő élettani és öröklési törvény által is érintett tényezőkből erednek.⁹⁹

Ez az ismeret azután néha-néha az ősi okra is rávezet, amely nemcsak tudományos célból, hanem nevelési indokból is érdekel bennünket. Ezen *az* úton haladva jobban lemérhetjük az *egyéni felelősség* fokát; világosabban láthatjuk a követendő *nevelés módját*; helyesebben kiválogathatjuk a *nevelés eszközeit*,

Azt is ismerjük, hogy a *kedélynek* szélsőséges kilengései, váratlan és zavaros változatai pszichikai betegségnek jelei.¹⁰⁰ Vigyázni kell tehát, hogy a kutatás és vizsgálódás idején elhamarkodott ítéletet ne mondjon a nevelő.

e) Az ember társas természetéhez tartozik, hogy közös célok érdekében egyesült erővel akar fellépni. Ez a tény kicsinyített kiadásban a gyermekek életében is fellép, azért a gyermekélet megfigyelése arra is kiterjeszkedik, hogy a gyermekek *társas-életét* vizsgálja.¹⁰¹ Azok az *alapszabályok, tervek*, amelyek ilyenkor megíródnak, nagyon sok lélekrejtély nyitjához juttatnak.

A fiúk átlag igen nagy és harcot igénylő terveket szönek. Egyesületeik sokszor katonai jellegűek. Visszhangzik bennük a tanult események hangja és kicseng belőlük a tettvágy.¹⁰² A lányok átlagban

⁹⁷ Saudek munkája e kérdéstről teljesen új módszerű és kizárólag tudományos kísérleten alapuló hatalmas tanulmány, amely az iskolásgyermek írástanulásából indul ki. Utal a pszichopathologikus akadályokra és az igazságszolgáltatási grafológia reformjának szükségességét hirdeti.

„... in den hier folgenden Untersuchungen völlig neue Methoden angewendet werden, dass jede physische oder metaphysische Einstellung zu den behandelten Problem von vornherein ausgeschlossen und dass nur nach exakten Forschungen vorgegangen wird.” (R. Saudek: Experimentelle Graphologie. Berlin, 1929. Vorwort. V.)

„Der Verfasser baut seine Erkenntnisse über das Wesen des Schreibens und seine mechanischen, physiologischen und mentalen Voraussetzungen auf einer rein genetischen Betrachtungsweise auf.” (R. Saudek: Experimentelle Graphologie. Berlin, 1929. Vorwort. VI.)

⁹⁸ „Wer ein Buch mit Schriftsnachbildungen aus der Zeit der Romantik besitzt, wird sich überzeugen, dass die *„religiöse Kurve“* in den Handschriften der geistvollsten Manner dazumal zur Regei gehörte.” (Klages: Zur Ausdruckslehre und Charakterkunde. Heidelberg, 1926. 343. l.)

⁹⁹ Kretschmer, Weil, Ribot, Günther, Lenz, Fischer, Baur, Méhely, Gockler.

¹⁰⁰ Lásd I. kötet, 150. l.

¹⁰¹ Nagy László a serdülő gyermekek társas életének kialakulását az ú. n. titkos egyesületek tanulmányozásával tette vizsgálat tárgyává. Szerinte a titkos egyesületek által szolgáltatott adatok általában értékesebbek, mint az ifjúsági naplók, mert ezek adatai részben a túl-szigorúság, részben a hiúság miatt el vannak fordítva. Tanulmánya végén így ír: „E leírások megmutatják, hogy az ember élete már ifjúkorban belső harc és küzdelem. Küzdelem a saját érzelmi és ösztönei ellen és a nevelésnek és társadalomnak feladata, hogy mélyen nézzen bele e küzdelem lényegébe és józanul és helyesen támogassa az ifjút különösen az életbe való elindulás nehéz pillanataiban.” (Nagy L.: A szexualitás hatása az ifjak társas életének kialakulására. A Gyermek. 19. évf. 65. l.)

¹⁰² „A francia párt szabályai.”

1. Egyesületünk titkos és csak az léphet be, akit mi, a vezérség bevezünk.
2. Csak jó gyerekeket veszünk be.
3. Az egyesület tagjai kötelesek egymást megvédeni és harcba támogatni.
4. Az egyesület tagjai egymásnak segítenek, súgnak, az ellenséges „török párt” ellen harcolnak.

finomabb tónusú, egymást megjavítani akaró egyesületet szerveznek.¹⁰³ Előfordulhat azonban itt is olyan szervezkedés, amely egyenesen bűnös célt szolgál.

Tehát a gyermektársaságok alapszabályai és tervezeteinek megfigyelése is reávilágítanak arra, hogy milyen lelkületet látunk egyik-másik gyermekben.¹⁰⁴

C) A viselkedés, a szinte ösztönös tevékenység megfigyelése után meg kell emlékeznünk azokról a tapasztalatokról, amelyek az ember felsőbbrendű életmegnyilvánulásai és amelyekben már igen sok a *tudatos, az erkölcsi, a vallási* elem.

Az ember cselekedeteit nem úgy kell osztályozni, hogy egy-két jó vagy rossz tettét erősen kihangsúlyozzuk, hanem úgy, hogy *állandó megfigyeléssel* a cselekvések irányát akarjuk megállapítani. Az élet folyamata ugyanis olyan áramlás, amelynek ereje, üteme, visszatérése, lendítése eléggé szabályos rendszert mutat. A nagy és hirtelen elváltozások csak akkor állnak elő, ha jelentős lelki krízisek vagy erőteljes külső reáhatások lépnek fel az ember életében.

Maga ez a megállapítás sok megfigyelés eredménye, az így levont ítélet pedig a *tapasztalati neveléstannak* egyik módszerét állítja elénk. Komoly pedagógiai felfogás alapja lett az a módszer, amely szerint az emberek dinamikai jelenségeinek megfigyelése a *lelkük belső életének feltárásához vezet*.

A legértékesebb és már *egészen* neveléstani jellegű az a megfigyelés, amely *teljesen és kizárólagosan az ember lelkében pihenő felsőbbrendű értékeket vagy elhalt lélekerőket kutatja*. Ez a lélektapasztalati módszer tehát mélyre szállás akar lenni, ahonnan az egyént jellemző értékeket vagy bűnös emlékeket hozzuk felszínre, így tehát olyan ismeretre törünk, amely kizárólagosan az egyén *jellemképének*, életértékének megalkotását célozza.

Ha ezt a módszert egyetemes jellegűvé tesszük, akkor mindenkire kiterjed. Felnőttre, ifjúra, gyermekre egyaránt. Minden egyes ember bekerülhet lelkünk hatókörébe, lassú megfigyeléssel mindenkit megismerhetünk; mert a parányi vagy mozaikszerű életadatok az egyéniség teljes képét adhatják.

Mivel azonban a nevelést – szorosan véve – a gyermekietekre korlátozzák,¹⁰⁵ azért ennek a módszernek a bemutatását a gyermekélet példáján fogjuk végezni.

A gyermek életének nevelői a szülők és a hivatásos nevelők. Az elsőket a természet, az utóbbiakat az élet rendje állította a fejlődő ember mellé. Ezekre a hivatással bíró lelkekre vár tehát az a feladat, hogy *lélekismeret* segítségével irányítsák a bontakozó élet ütemét.

A megfigyelésnek ez a módja a lélek igazi értékeinek keresése, azért jut elsősorban ezek osztályrésztül, mert ők a *közvetlen* együttlét, az állandó együttélés alatt gyűjthetik a kisebb-nagyobb jelentőségű tapasztalatokat, hogy azok *alapján* irányíthassák az életet. De különben is a *gyakorlati nevelés* feladatát érezve nem foglalkozhatnak elméleti vagy egy irányba hangsúlyozott vizsgálatokkal, hanem azokra a gyakorlati, értékes területekre lépnek, amelyekben az erkölcsi és vallásos élet kibontakozik. Őket tehát az egyén valóságos élete, a lélek egyéni értéke és érvénye érdekli, mert ezek *alapján* akarnak az élet szolgálói lenni. Ebben a törekvésben van tehát *egyéni ismeret, személyiségkeresés*, de sok benne a tárgyi vizsgálódás és hiányzik az *alanyi közvetlenség*.¹⁰⁶

5. A harc színtere – a liget „hétfás” része.

6. Elnöke: a Király.

7. A pénztárba mindenki hetenként két krajcárt fizet.

(Ez az *egyesület* egy vidéki gimnáziumban alakult meg, amelynek IV. osztálya két táborra oszlott: francia-pártra és török-pártra.)

¹⁰³ „A jó leányok egyesülete.”

1. Az egyesület célja a rossz szokások leküzdése.

2. Tagjai egymást hibáikra figyelmeztetik, de szeretettel.

3. Csak a III. o. lehet tagja. Első feltétele, hogy jó tanuló és jó gyerek legyen.

4. A rossz leánykák megjavítására is törekedni fogunk.

5. Minden nap kell egy jó cselekedetet végezni.

6. Nem szabad csúfolódní, hazudni és pletykálni.

(Ez egy fővárosi leányiskola növendékei között alakult meg. III. o.)

¹⁰⁴ Ez a módszer parányi segédeszköz, de nem ad igazán értékes lélekismerést. Talán egy arcvonást; közöl, éles képet azonban nem mutat.

¹⁰⁵ Mi ugyan nem osztjuk ezt az álláspontot, mert a kifejlődésnek nincs határa, tehát a reáhatások tudatos irányítása sem nyerhet befejezést.

¹⁰⁶ Arra gondolok, hogy ez a módszer is megismerendő *tárgynak nézi* az embert. A személyiség közvetlen kapcsolata, a lélektalálkozások üteme hiányzik. A sokoldalú adat- és emlékgyűjtés végén is élettelen téglahordás, amelynek együtteséből akarják megalkotni az emberalakot. Azt hiszem, hogy nem indokolatlan az az álláspont-

Az életerők megfigyelésének módszerét vizsgálva, három kérdésre kell felelnünk. Mire terjeszkedik ki a szülők és nevelők vizsgálódása (tárgyi rész!), milyen módszereket követ a megfigyelés (módszertani kérdés) és végül milyen eszközök segítségével gyűjti egybe ezeket az adatokat?

a) *Az élet értékét* tekintve¹⁰⁷ el kell jutni ahhoz a gondolathoz, hogy a külvilág benyomásai, értékei a lélek felé törnek. Sőt az is igazság, hogy a lélek készségei e külső benyomások erejével ébrednek, bontakoznak és töltekeznek. A nevelőnek arra kell törekedni, hogy az értéknek ismert életadatok szabad bebocsátást találjanak a lélekbe, az értéktelenek pedig akadályokkal, *gátlásokkal* találkozzanak.

A lélek számára a külvilág benyomásainak felvétele már lelki tény, lélekmunka, elraktározás; de még több szerep jut a léleknek a vett benyomások felhasználásában.

A figyelő szemű nevelő tehát elsősorban a *gyermek érdeklődésének irányát vizsgálja*, mert ebből már a *lélek inklinációira*, mint élettartalomra következett.¹⁰⁸ A nevelő számára ezután a nevelendő *észlelhető cselekedetei* alkotják a megfigyelés tárgyát, hogy ezekből tudjon visszakövetkeztetni a lélek tartalmára.

A cselekedetek feloszthatók: testi, szellemi, esztétikai, erkölcsi, vallási és speciális jellegű tettekre. Bármit cselekszik is a gyermekember, minden megmozdulását valamely életkészség indítja. A cselekedetek gyakorisága a *lélek készségeinek erejére* vagy a lélek ütemére vallanak.

A cselekedeteket abból a szempontból is meg kell vizsgálni, hogy milyen *emléket* hagynak a lélek mélyén. Az emberi tettek ugyanis nem átfutó *mozzanatok*, hanem a felelősség terhével életet szolgáló erőforrások vagy pusztító erőgátlások. Aki csak a testi javakért dolgozik, az ösztönös ember lesz, aki erős szellemi munkát végez, az a tudomány világa után áhítozik, aki erkölcsös cselekedetekben gazdag, annak vezérszólama a lélekharmónia szolgálata, aki állandóan az örök szempontok szerint cselekszik, az a szent ember diadalmas életét éli. A sok tett, a cselekedetek sorozata állandó élményt teremt és szinte öntudat alatt elpihen a lélek mélyén és további tettekre serkent.

Az erkölcsileg jó és erkölcsileg rossz tettek állandó hatóerőivé lesznek a léleknek.¹⁰⁹

Ha megfigyeljük a gyermekszobát, akkor azt tapasztaljuk, hogy a szellemtelen, ösztönös gyermek úgy fejlődik ki, hogy *egyes hibáit* elnézik és a nem korrigált hibából mindig nagyobb és nagyobb rossz következik. Az élet fejlődése egy irányba, mégpedig rossz irányba is eltolódik, ha utat engedünk neki.¹¹⁰

Az életnek ezt a tárgyi részét a szülő is, a nevelő is megfigyelheti. A szülőnek és a környező családnak több alkalma kínálkozik, de a nevelő is igen sokat elérhet. Nagyon természetes, hogy az adatok helyessége sohasem lehet igazi garancia a következtetésekre vonatkozólag. Ha tehát ilyen megfigyelésekkel akarjuk a gyermeket vagy felnőttét megismerni, akkor a perifériális területből lépünk az élet mélységébe. Ez az útjárás lehet helyes, de eredményeiben, már t. i. neveléstani szempontból, nem biztos.

b) A második kérdés a módok kérdése. Hogyan és miképpen juthatnak ezekhez az ismeretekhez a szülők és nevelők?

A *szülő és a környezet* először is az együttélés alapján látja a gyermeket a hétköznapi élet minden mozzanatában, tehát az általános *habitusát*, a különböző körülmények között tanúsított viselkedését is figyelheti. A jó szülő vagy nevelést végző környezet szorgosan figyeli a lélek képességeit. Aki pedig *tudatosan* akar a lélekbe jutni, az *tervszerűen* vizsgálja a lélek belső életének minden alsó- és felsőbbrendű összetevőjét, erőforrását. Lehetnek ezek testi, szellemi és lelki megnyilvánulások, amelyek mindig visszavezetnek valamely rejtett élettényre. – A *szellemi élet készségeit* könnyen megfigyelheti a szülő. Láthatja gyermekeinek hajlamát egyes tantárgyakkal szemben vagy elfordulását bizonyos ismer-

tom, hogy ez a munka a *holt világot*, de nem az *élő embert* tárja elénk.

¹⁰⁷ S. Behn: Philosophie der Werte. München, 1930.

¹⁰⁸ Pl.: Ha valaki olyan gyermekkel kerül össze, aki mindent ismerni és tudni akar, arról megállapíthatja, hogy *kutató szellem*. Természetesen okos szemmel meg kell tudni különböztetni a *kíváncsiságot* és a *komoly érdeklődést*.

¹⁰⁹ Nem szabad megijedni attól, hogy ennek a tételnek a felállításánál tiltakoznak a panoptimisták és a pszichoanalitikusok. Szerintük minden jó, vagy – ha helytelen életjelenség, akkor – beteges tünet. Az igazság ez: *alapvetésben jó az élet*, de *túlzó egyoldalúságban kidolgozva* rosszá lesz; van *lelki betegség* is, amelynek szülője – sok esetben – a *tudatos, akaratos, alsóbbrendű, ösztönös* élvhajhászat.

¹¹⁰ A *gátlások* építése segíti azt, hogy igazi mederben maradjon az élet. A gátlások lehetnek *parancsok, intések, büntetések*, sőt néha jól szolgáló *élettani* adottságok, szabályosan dolgozó *ideg- és mirigyrendszer* és *kidolgozott reflexek* is. (Méhely.)

retkörtől. A tanulásban pedig megfigyelheti a tanuló gyermek könnyű vagy nehéz munkáját, a felfogókészség nagyságát vagy korlátozottságát. Észlelheti, hogy gyakorlati vagy elméleti pálya iránt mutat-e hajlamot.

A szülő és környezet számára *erkölcsi* és *vallási* vonatkozásban a gyermeklélek *erényei* és *bűnei* is revelálódnak. Önzése vagy önzetlensége, meleg lelke vagy hidegsége, ambíciós törtétese vagy nemtörődömsége, testvéri szeretete vagy rideg zárkózottsága könnyen megfigyelhető. A valláserkölcsei életadatok cselekedetekben jelennek meg; a tettek pedig visszamutatnak a lélek belső életére.

A *hivatásos nevelő* nehezebb helyzetben van, mint a szülő és környezet. Előtte ugyanis ünnepeisebb formában jelenik meg a gyermek. Azért van az, hogy a rövid ideig észlelő, külső tapasztalatokra támaszkodó nevelő kevésbé tudja megismerni a gyermeket.

Akik a személyes külső megfigyelés elméletét vallják, azok azt hiszik, hogy csak az ő észleleteik helyesek és így következtetéseik helytállóak. A valóság azonban abból a tényből világlik ki legjobban, hogy az ilyen módszerrel dolgozó nevelők a legritkább esetben ismerik helyesen és teljesen növendékeiket.

Az ő megfigyeléseik a *viselkedést* illetően csak az iskolai órákra, a tízpercekre, a játékokra, az esetleges kirándulásra szorítkoznak. Valami ebből is következtethető, de ez mégis csak a lélek határolt részén való betekintés. A *szellemi életet* tekintve a magyarázat felfogása, a feleltetés adhat alapot. De ez viszont annyi más tényezőtől függ (a tanár előadási módja, a fáradtság, a félelem, a külső körülmény), hogy ez sem biztos alap. Az *erkölcsi* és *vallási élet* adatait pedig a ritkábban kínálkozó külső alkalom szolgáltathatja csupán. Ezek az események – épp ritkaságuk miatt – nem igen elégségesek a komoly ítéletre. A tapasztalás azt mutatja, hogy az iskolák vajmi ritkán tudják ezen az alapon teljesen megismerni növendékeiket.

c) Ami pedig az *eszközöket* illeti, erre nézve is eléggé eltérő a szülők és nevelők eljárása.

A *szülők* az állandó szemmel-tartás eszközével gyűjthetik az adatokat, majd *bizalmas megbeszélésekkel* kiegészíthetik tapasztalataikat.

A *nevelők* pedig *feljegyzéseikkel* és *nevelői konferenciákon* való megtanácskozáson mérhetik össze megfigyeléseiket.

Ezek az eszközök azután arra szolgálhatnak, hogy fokozatos egybekapcsolással összeadják – legalább is nagy vonásokban – a növendékek lelki-képét.¹¹¹

Bár mi nem valljuk azt, hogy ez a megismerési módszer elégséges, mégis azt hisszük, hogy a gyakorlati élet szempontjából egyike a leghasznosabbaknak.¹¹²

D) A tapasztalati módszerek negyedike a *naplóból* való következtetés.

Ez három irányú lehet: *visszatekintő*, (retrospektív), *másokat megítélő* (extrospektív) és végül *magukról beszélő* (introspektív). Az elsőben maga a szülő vagy nevelő gondol vissza saját életére és abból következtet a nevelendő életére. A másodikban a naplói író ítélkezik a környező emberekről. A harmadikban pedig önéletét vetíti papírosra a gyermek.

Mit kell ezekről a feljegyzésekről tartanunk?

Amikor a szülő vagy nevelésre hivatott ember írja meg naplószerű feljegyzéseit, akkor a legtöbb esetben a *leglényegesebb*, a *nagyvonalúságot* feltüntető életadatokat jegyzi fel. Az aprók, a lényegtelenek feltűnő „imponderabile”-k kimaradnak. Nem is lehetséges, hogy ezek mind följegyeztessenek, mert annyira jelentékteleneknek látszó kicsiségek indítják – sokszor egész életre szóló változással – az ember lelki életét.

De ha részletesen is kitér mindenre, még akkor sem írhatja le egészen a *bűnök* sorozatát.

A világirodalomban¹¹³ számtalan példáját találjuk az ilyen művészi iratoknak, de még ezek is csak

¹¹¹ Meg kell jegyezni, hogy ezt a módszert ajánlja a *hivatásos* módszertani nevelési irány is. Mert az osztálykönyvek tanári megjegyzések céljára rovatot is tartalmaznak és az *osztályfőnöki óra* arra való, hogy ezek alapján foglalkozzanak a gyermekkel. Sőt az index (középköltség!) pár évvel ezelőtt *kötelezően* előírta a gyermekek jellemrajzában közzétételét. Sajnos, ezt sok hiba miatt meg kellett szüntetni.

¹¹² Érdemes volna külön figyelemre méltatni *Laszcik E.* tanítóképző-intézeti tanár „Gyermek-megfigyelési napló”-ját. (Kalocsa.) Ezt a naplót a tanítójelöltek részére készítették és csak azért nem közzétem, mert 15 oldalra terjed.

Személyi lap. Származási lap, Egyéniségi lap. Szociális lap, Környezettanulmány, Oktatás, Leleki állapot (A, B, C, D), *Gyermektípus* oldalak következnek egymásután. A kérdései és feljegyzései pedig oly bölcssek, hogy a gyakorlati nevelők igazán nagy haszonnal értékesíthetnék!

¹¹³ Szent Ágoston vallomásai. Ford.: Vass József dr. „Élet”. II. k. 1928.

egyes részletekre, nem pedig az egész életre adnak felvilágosítást.

Bár feltehető, hogy az ilyen nyilvános „confessio” a lehető legprecízebben akar beszámolni, mégis igaz az is, hogy a *régebbi múlt* nehezen alkalmazható a *közvetlen jelenre*. Más a mostani élet, mint a régi. Mások az életkörülmények és mások az életösszetevők.¹¹⁴ De ha egyenlő volna is az életfeltétel, mindenesetre más az egyén, az élő ember, akit épp az ő sajátossága emel ki a tömeg közül. Nem igen lehet beszélni arról, hogy szórói-szóra vegyük ezt a híres mondást: „Si potuerunt hi et hae, quare non tu?”.

Semmiképpen sem fogadhatjuk el, hogy a saját életélményeink lejegyzése a gondjainkra bízottak életszentélyének megismeréséhez vezet bennünket.¹¹⁵

A második módszer szerint azokat a napló jegyzeteket kell figyelembe venni, amelyeket a gyermekek írnak, de *másokról* ítélik meg.

Ezek a naplók azért érdemelnek *különös figyelmet*, mert egyrészt rávilágítanak az ítélező gondolkodásmódjára, másrészt sok megfigyelést közölnek a megítélt társról is. A naplóíró lelkét és a megbírált élet jelenségeket egyaránt feltárják.¹¹⁶

Nem tagadható, hogy ezekben a megfigyelésekben igen sok az igazság. A naplójegyző ugyanis úgy ítélik meg, ahogyan a lelke súgja. Az ő helyeslése vagy elítélése arra vall, hogy ő így vagy amúgy gondolkodik, így tehát betekintést enged a lélekbe, ahonnan a szándékok és elhatározások törnek elő.

De még így sem szabad azt hinni, hogy ez egészen bizonyos. Az emberek sohasem biztosak abban, hogy titkos naplóik nem kerülnek-e illetéktelen kezekbe, azért ítéleteikben elég óvatosak és iparkodnak mindent az erkölcs általános törvényei szerint megítélni. Óvakodnak olyan erős megjegyzéstől, amely belső lényük elfordulására enged következtetni. De még a legnemesebb szándék mellett is mindig megvan az a biztos tény, hogy ezek az ítéletek csak az *egyes* állásfoglalásra nyújtanak felvilágosítást. A teljes lélekismeret távol esik ettől.

Amit pedig másokról mondanak, az még kevesebb értékű. Az emberben sok az elfogultság, az indulat, a félig-meddig öntudatlan rosszindulat, féltékenység, könnyű ítélezési hajlam. Az írás azt

Huysmans: Úton. Bpest, 1925. Ford.: Várkonyi N.

Wilde O.: A readingi feyház balladája. Bpest, 1921. Ford.: Tóth Árpád.

Stoddard: Vissza Krisztushoz. Bpest. („Élet” kiadása. 1927.) Ford.: gr. Pálffy Erzsébet.

¹¹⁴ Az élet összetevői a modern élet forogtatásában annyira szerteágazók, hogy abba nehéz behelyezkedni a régi világ kereteiből. (A bontakozó élet. I. k.)

¹¹⁵ Sőt a köznapi élet egyenesen azt mutatja, hogy a régi emberek nem is tudják megérteni a fiatalokat. Az öregek mindig dicsérik a múlt időket, annak erkölcsait, felfogását, saját fiatalságukat, de nem tudnak behelyezkedni a jelen élet viszonyaiba. A *modern* élet idegen előttük. Az új meglátások és életformák távol esnek tőlük. A saját életükre pedig ez a tétel áll: „Jucunda est memoria praeteritorum malorum.” A rosszat már nem érzik, emlékét pedig kellemesnek találják.

¹¹⁶ Közlök itt két ilyen napló-részletet. Ezeket felnőtt leányok írják iskolatársaikról.

Az egyik azt írja: „Iskolám erkölcsi nívójáról, azt hiszem, elég, ha megjegyzem, hogy teljesen közepes volt. A keresztény, sőt katolikus része is nemtörődöm, könnyelmű vagy legjobb esetben közömbös gyerek volt. Egy leányra emlékszem csak, aki – bár nem volt tökéletes, de – törekedett a jóra! Komolyabb romlottságot, nagyobb erkölcsi hibákat azonban sohasem vettem észre. Lehet ugyan, hogy Isten kegyelme őrizett, hogy romlott emberekkel sohasem kerültem össze.”

A másik így ír: „Iskolatársaim szelleme közepes, normális. Ezerszerte jobb, mint azé a „szakiskoláé”, ahova a polgári után jártam. Ez rémes volt! De az életem legkedvesebb társnői az angolkisasszonyok tanítónő-képzőjében voltak. Polgári iskolai osztálytársnőimre úgy emlékszem vissza, mint egy nagy gyereksereg, amelynek legfőbb gondja az volt, hogy a tízperceket minél vígabban töltsék, amiben nagy szabadságunk is volt!

Nemes lendület, érzés, megértés, nagylelkűség nem mutatkozott meg sehol. Az osztály elég jól megvolt együtt, de ez nem zárta ki, hogy némi pártoskodás, pletykálgatás, irigység ne legyen közöttünk. A IV. osztályban két társunk erősen kezdett érdeklődni a fiúk iránt! Utcán, villamoson nem a legkorrektebbül viselkedtek; az osztály megbotránkozott rajtuk.

Tanárnőink, a „nénik” általában kedvesek, jók voltak hozzánk, de nem emlékszem, hogy csak egy is az iskolán, tanításon kívül érdeklődött volna az iránt, hogy a kis fejekben mi van; nem emlékszem, hogy valamelyik közelebb húzta volna magához a mi gyermekszíveinket. Volt egypár nagyon értéken, akiket szerettünk is, de volt néhány, akit „ki nem állhattunk”, s akiktől hátuk mögött minden tisztelet és tekintély nélkül beszélgettünk.

A hangulat így rendes, itt-ott kicsit közönséges, vidám, de hideg nem volt. Amikor négy év után kikerültünk onnan, akkor egy árva sóhajjal se sirattuk meg, hogy el kellett válni az iskolától.”

A sok feljegyzésből kiragadott példáról most nem teszünk megjegyzést. Legyen az olvasó a bíráló és mondja meg, hogy *teljes* és *helyes* ítéletet mond-e a visszatekintő gyerekmember *mások* életéről.

mondja, hogy mások szemében meglátjuk a szálkát, de a magunkéban nehezen vesszük észre még a gerendát is.¹¹⁷ Ez azután helytelenné teszi az ítéletet. Bármennyire törekszünk a tárgyilagosságra, mindig kitűnik kisebb-nagyobb elfogultságunk. Ez pedig annál nagyobb, minél kevésbé megfontolt gyermekkorban írtuk megjegyzéseinket.

Az egésről azt mondhatjuk, hogy ez is csak segédeszköznek való, de a lélekfeltárás eszközének nem tekinthető.

A harmadik módszer a gyermekek vagy felnőttek naplóját, emlékiratait veszi a lélekfeltárás eszközének.

A gyermeknaplók jelentősége nem becsülendő le. A gyermekek önmegfigyelései igen sokszor nagyon értékesek, de tagadhatatlan, hogy sok hibát is mutatnak.

Ami az *őszinteséget* illeti, arra vonatkozólag szívesen elfogadom, hogy a *leírt esemény igaz*, de nem biztos, hogy *csak a* feljegyzettek pihennek a múlt temetőjében. A gyermek, bármennyire zárt helyen tartja is iratait, mindig remeg, hogy „avatatlan” kezekbe kerülnek azok. Azért tehát *szelekcióval* vagy *általános meghatározással* és *elnézéssel* ír rejtett életéről. Ő megérti a tényeket, de idegen olvasó nem sejt a valóságot. Nem ritka az sem, hogy közben *titkos írással* jegyzi a nehéz részeket. Ez is azért történik, hogy még a véletlen leleplezés ellen is védve legyen.

Abban az esetben is, ha a legteljesebb *zártágra* számít a naplóíró, úgy jegyzi a nehéz és szomorú életadatokat, hogy azokban csak általános értelemben foglaljanak helyet a bűnös cselekedetek.

Ennek megszerkesztése nem is kerül nagy fáradtságba. A múlt élet bűnei és lélekterhei nem kívánkoznak a napvilágra, tehát egyszerű *elhallgatásuk* nagyon is könnyű. De még ha meg is akarná örökíteni egyiket-másikat a gyermek, akkor is talál olyan kevésbé felismerhető és semmiképpen meg nem gyalázó kifejezést, amellyel jelezhető a bűnök sora. Különböző is lélektani tény, hogy az egyik élmény felidéri a másikat, elég tehát egy *helyrajzi* vagy *személyes adat* (név!) feljegyzése és a többi, a bűnös részlet emléke, magától is feltámad az emberben, így tehát nem is *szükséges* azoknak az erkölcsi terheknek feljegyzése, amelyek igen sok esetben *veszélyesek* is lehetnének.

Álljon itt bizonyosság – jegyzetközlésben – egy leányka naplója.¹¹⁸ Az első szöveg egy igazán *rejtett* naplótöredék, a második a *legrejtettebb*, a harmadik a *valóság*. Mind a három *igazat* mond, de a közlés részletei egészen eltérnek. Az első kettőt még megkaphatja a nevelő, a harmadik *csak* akkor reuelálódik, ha – a módszerünkben ismertető módon – *persona ad personam*, a személy az Istentől küldetett követhet szólni.

A megnyilatkozás sok esetben a lelki kapcsok kizárásával történik, de a legteljesebb lélekismerés csak a lelkek belső, közvetlen találkozásában mehet végbe.

A lélekismeret négy tapasztalati módjáról szólva, azzal zárhatjuk vizsgálódásunkat, hogy minden egyes módszer *valamit* megismertet, de a lélek igazi életéhez nehezen juthat. Azt szívesen megengedem, hogy a *legteljesebb*, *legközvetlenebb* megismerés az eszmények világához tartozik, de azt hisszük, hogy a tapasztalati módszerek csak *alapvetést* adhatnak, a nevelő számára azonban *biztos útmutatással* nem szolgálnak.

¹¹⁷ Mt 7,3.

¹¹⁸

I. napló.	II. napló.	III. napló.
<p>„...Igen jó családból származom. Édesapám és édesanyám nagyon szeretnek. Én is őket. Testvéreimet is, – kivéve egyik bátyámat.</p> <p>Én elég jó gyerek vagyok. Sokat játszottam babákkal, fiúkkal. Sokat sétáltunk és igen jól nyaraltunk.</p> <p>Hat éves koromban iskolába jártam és tiszta jeles voltam. Én voltam a vigyázó...”</p>	<p>„...Elrejtelek kis naplóm, hogy senki se lásson. Csak én ismerjelek, mert félnék, hogy kikapok, ha más is olvasná, amit leírok.</p> <p>Én nem is vagyok olyan jó, mint régebben írtam. Sokat veszedtem testvéreimmel, meg minden nem szépet játszottam. Később már bántam.</p> <p>Iskolában jól tanultam, de néha kaptam, mert a füzetet otthon hagytam...”</p>	<p>(Ezt latinul közlöm a tartalom kényes volta miatt.) „...adhuc 5 annos nata cum puero quodam quotidie copulam carnalem attentavi. Nonnunquam pluries quoque. Obscoena locuta sum. Ludos pessimos cum meis feci et nunquam potui dormire, si haec non feci... Et haec nemo scivit...”</p>

4. A kísérleti módszer.

Amikor az orvostudomány az emberi szervezet funkcióját akarja konkrétan megállapítani: *kísérleteket* végez (gyógyszerek, organoterapiás készítmények alkalmazása.). A kísérletek azonban nem embereken, hanem állatokon történnek. Ez a tény azt mutatja, hogy az embert oly értéknek tartja, amelyért minden áldozatot meg kell hozni, de kísérleti tárgyal nem szabad felhasználni.¹¹⁹ A neveléstudomány még értékesebbnek hirdeti az embert. *Feltétlenül és harmonikusan kifejlesztendő* lénynek tekinti, épp ezért a nevelési kísérletezést sohasem engedélyezi. A kísérleti módszer nem is azt jelenti, hogy a gondjainkra bizottakkal próbákat végezzünk, hanem azt, hogy *biztos tényeket, alapberendezéseket*, teszi és lelki *készségeket* állapítsunk meg, melyeknek *megismerése* az általános és egyéni nevelés alapja lehessen.¹²⁰

A kísérleti módszer mindig kizárja a *nevelési elvek és lelki értékelések* kérdését. Ezt a nevelésbölcsélet állapítja meg. Életcélok, élethivatások, cselekvésértékelések nem tehetők függővé gépszerű kísérletektől. De igenis idetartoznak a következő megállapítások.

A nevelés *tárgyát, az embert* tekintve:

- a) Az ember élettani berendezése és fejlődése.
- b) A szellemi befogadóképességének és teremtő erőinek lemerése.
- c) Az erkölcsi vagy vallási érzék finomsága vagy finomításának föltételei.

Ugyancsak idetartoznak a *nevelés és tanítás módját* tekintve:

a) Milyen módon telíthető legkönnyebben a gyermeki lélek? Mit eredményez az absztrakt és mit a szemléltető tanítási módszer? Hogyan hat az élettelen elv, előadott esemény vagy a közvetlen személy?

b) Mennyi és milyen reáhatás vált ki legértékesebb visszahatást az emberből – kora, neme és kedélyhullámzása, stb. figyelembevételével?¹²¹

A kísérleti módszer, bármilyen kutatást végez is, mindig *megismerésre tör*. Keresi az embernek, az egyénnek belső életét, mert az *egyéni adottságok ismeretével* akar a léleknevelés művészetéhez fogni. A lélek rejtett *erőmennyiségét és erőminőségét* keresi, hogy a leleplezett *helyzeti energiákat* (képességek) aktuált életerökké változtassa.

A kísérleti módszerről tehát mint lélekismereti eszközzől lesz szó.

A) A kísérleti vizsgálatok első nagy része az ember *testi adottságának, lelki tehetségeinek, belső, lelki tartalmának, akcióképességének* megállapítására törekszik.

a) A neveléstan mindig elfogadta és újabban az élettan fokozatosabban igazolta, hogy a lelki élet és a testi konstrukció, konstitúció szoros kapcsolatban vannak.¹²² Ez a kapcsolat bizonyos korrelációt mutat. Ezért tény, hogy a *testi erők lemerése* bizonyos *lelki erők* működésére enged következtetni. Ezt a megállapítást használja fel a kísérleti módszer, amidőn nagyarányú laboratóriumi próbálkozásaiban a méretek eltolódásaiból következtet a lélek zavaraira.¹²³

¹¹⁹ Az önmagukon kísérletet végző tudósok esete a *közért hozott hősiesség* példája.

¹²⁰ „Die experimentelle Psychologie ist noch gar nicht so entwickelt – und es kann mit Recht bezweifelt werden, ob sie überhaupt je eine solche Entwicklungsstufe erreichen wird –, als dass ausschliesslich auf ihr eine Pädagogik auf gebaut werden könnte. Das Forschungsmittel der altén Psychologie – die nichtexperimentelle Selbst- und Fremdbeobachtung – ist auch heute nicht zu entbehren und das Ziel der Pädagogik kann überhaupt nicht aus der Psychologie entnommen werden.” (Dr. F. Schneider: Schulpraktische Psychologie. Paderborn, 1922. 208. l.)

¹²¹ A nagy általánosságban odavetett kérdések a részletek egész tömegét adják, amelyek egyúttal bő anyagul szolgálnak a kísérletezésre. Igaz ugyan, hogy ellenvethető volna, hogy ezek a kérdések inkább a *kísérleti lélektan* körébe tartoznak, mint a neveléstanba. Ezzel szemben azonban a nevelő az életszolgálat céljából végzi kísérleteit és így céltudatosabb és gyakorlatibb a munkája. *A pedagógiai kísérlet tehát pszichológiai kísérlet, alkalmazva a fejlődő és bontakozó emberre.*

¹²² Pl.: az arc, a külső forma, a modor eldurvulása (12-16 éves korú leányok és fiúk életében!) a serdülés tényének beköszöntését hirdeti. Ez azután lelki küzdelmek, megzavart egyensúly harcaira enged következtetni. (Lásd I. kötet II. része.)

¹²³ A kísérleti pszichológiai és pedagógiai mérő és vizsgáló eszközök egész sorozata áll rendelkezésre a *laboratóriumokban*. A testi élet vizsgálatára álljon itt néhány eszköz:

Anthropometriai eszközök:

a) A test különböző méreteit a *Stephani-Mannheim-féle* testmérő készülék mutatja, melynek segítségével az egész testnagyságot és az emberi testnek más 18 rész méretét is meg lehet állapítani.

A lemerések a nevelő munkájában mindig azért történnek, hogy a lélek életére is következtetést lehessen vonni. Részleteredményeik biztosak, de a belőlük vont következtetés nem döntő jellegű. Tévedés volna, ha valaki azt hinné, hogy ezek a mérések *klinikai* precizitással mutatnak rá a lelkiélet tartalmára. Csak segédeszközök ezek, amelyek alapot nyújtanak a következtetésre.

b) A lelki élet tartalmának megvizsgálására a következő kísérletek szolgálnak.

A legegyszerűbb módszer a *teszt*,¹²⁴ amelynek segítségével az egyén szellemi és lelki képességeit és tartalmát mérik.

Ha ezt a kísérletet *egész általánosan próbának* nézzük, akkor ide sorozható a gyakorlatírás, a Binet-féle próba és a tehetségmérés sok fajtája. Ha *szűkebb körű* értelmezést adunk neki, akkor csak azokkal a *tárgyakkal* végzett kísérleteket sorolhatjuk ide, amelyek valamilyen tehetség létét vagy fokát tüntetik fel.¹²⁵

A kísérletek a következő módon mennek végbe.

Ha a gyermek *értelmét* kutatják, akkor számokat, szavakat mondanak előtte és mérőeszközökkel mérik a gyors választ, továbbá a hibák számát.¹²⁶

b) A test súlyát a különböző mérlegek jelzik. Ilyen pl. a futósúllyal ellátott *Albis*-féle személymérleg.

c) A tüdő irtartalmát a *Barnes*-féle szpirométerrel állapíthatjuk meg. E készülék két egymásba tolt hengerből áll, melyek közé befűjt levegőmennyiséget köbcéntiméterekben leolvashatjuk a készülékhez alkalmazott mérőszalagról.

d) A mell körfogatát a *Flint*-féle sztetométerrel állapítják meg. Ez igen nagy körzőhöz hasonló eszköz. Két karjával átfogják a mellét és a két kar egymástól való távolságát egy mérőszalagon leolvassák.

e) A fej méreteit a *Peterson*- és a *Bertillon*-féle koponya-mérők segítségével mérik. Mindkettő lényege: egymástól eltávolítható két szár. Távolságukat mérőszalag mutatja.

f) A kéziérelől dinamométerek (*Collin*-, *Chéron*-, *Verdin*- és *Ulmann*-féle) segítségével mérik. Lényegük egy ingás szerkezet, melyre gyakorolt nyomás vagy húzás, mint kifejtett testi erő, a mérőszerkezeten kilogrammokban leolvasható.

A *testi munkát* a különböző *ergográfok* mutatják. Ilyenek a *Mosso*-féle, a *Meumann*-féle, a *Dubois*-féle. Lényegük, hogy a mutató-ujjra erősített huzal végére kötött súlyt bizonyos ideig az ujj mozgásával emelni kell. A felemelés hosszát írókészülék rajzolja. A rajzolt vonal a fáradtság növekedésével mindig rövidebb lesz.

Ezzel a készülékkel pontosan elemezni tudják az emberi testi munkát, annak sajátosságait, a testi és szellemi munka egymásra való hatását, a figyelmes és figyelmetlen munkát, a fáradtság különböző megnyilvánulását, a pihenések hatását, stb. így szerkesztik az úgynevezett *munkagörbéket*, melyek mások a pihent, mások a fáradt egyéneknél és más képet mutatnak az egészséges és ismét mást a beteg embernél.

Ebbinghaus kihagyásos szövege ugyancsak a szellemi munkateljesítményt vizsgálja. Az *indirekt* módszer azokból a tapasztalatokból indul ki, hogy a szellemi munka megváltoztatja a testi energiát is. – Így a fáradt egyén a különböző testi ingerekre másképpen reagál, mint a pihent. Az esztézió-méterekkel, ergográfokkal végzett kísérletek sorolhatók ide. A kísérleti pszichológia eszközeit és módszereit különösen az alkalmasság vizsgálatoknál fejlesztették tovább. Az úgynevezett pszichotechnikai laboratórium, mely az egyes életpályákra választja ki az alkalmas egyéneket, bőven fel van szerelve készülékekkel. A készülékek a képességet pontosan mérik. Főteherük, hogy számszerűleg regisztrálhassák a teljesítményt és ezzel könnyű és egzakt módon megállapíthatják az alkalmasságot. (R. Schulze: *Aus der Werkstatt der experimentellen Psychologie und Pädagogik. Berufsberatung und Begabungsforschung*. Leipzig, 1922.)

¹²⁴ A *test* (olv.: teszt) angol eredetű szó. Jelentése: próba, vizsgálat, próbakö.

Binet állította össze a különböző életéveknek megfelelően először az értelmi mérések, az úgynevezett intelligenciavizsgálatok tesztjeit. Németországban *Bobertag*, nálunk *Éltes* dolgozta át őket. Amerikában az intelligencia-vizsgálati teszteket elsőnek H. G. *Goddard* alkalmazta. Majd M. L. *Termane* a teszteket az amerikai viszonyokhoz alkalmazta és megállapította az intelligenciát egy számmal kifejező, úgynevezett *intelligencia-quotienst*.

A kísérleti lélektan módszereit ezernyi példával ismerteti E. B. *Titchener*: *Experimental Psychology*. New-York, 1905.

¹²⁵ A kísérleti pszichológia módszerét általánosságban ismerteti: Schulze R.: *Aus der Werkstatt der experimentellen Psychologie und Pädagogik*. 5. Aufl. Leipzig, 1922.

K. *Massri*: *Tests d'intelligence et rendement*. Paris, 1930. Bibliothèque de psych. de l'enfant et de pédagogie. Decroly-R. *Buyse*: *La pratique des tests mentaux*. Paris, 1928. (Mellékelt egy *atlaszt* is, amely maga egy kötet.)

Az érzékek, emlékezet, figyelem, képzelőtehetség, teremtő-tehetség, a gondolkodás erejét vizsgálja: Toulouse: Bibliothèque int. de psychologie expérimentale normale et pathologique. Ebben a sorozatban: *Technique de Psychologie exp.* (Par: Toulouse, Vaschide, Piéron.) Paris, 1904.

¹²⁶ A *szellemi munkát* részben direkt, részben indirekt módszerekkel vizsgálják. A direkt módszernél a szellemi munkát magával a szellemi munkával mérik. Így a *Kraepelin*-féle eljárásnál egyjegyű számok összeadását, a

Ha *művészi tehetségét* vizsgálják, akkor a legelemibb fokon színes papírszeletkéik *rendezésére* szólítják fel. Alak, szín, hasonlóság, kiegészítő színek alaposabb észrevétele valamely nagyobb tehetségnek mérője.

Ha hiba, bűn elkövetésével gyanúsítottat vizsgálnak, akkor gyors *egymásutánban* feladott szavakra feleltetik a gyanúsítottat. Azt köteles mondani, ami a szóval kapcsolatban *azonnal* eszébe jut. Az *eszmetársítás törvénye* szerint olyan feleletet kapunk, amely következtetni enged a bűn tényleges elkövetésére.¹²⁷

c) Mindezeknél összetettebbek azok a kísérlett módszerek, amelyek az érzetek vizsgálásával foglalkoznak.¹²⁸ Ezek a laboratóriumi mérések *egészen a kísérleti lélektan* körébe tartoznak, de mivel a kísérleti pedagógia is foglalkozik velük, azért itt is meg kell említeni. Ezek a kísérletek is az *egyéni lélekismeret*hez vezetnek.

Bourdon-féle eljárásnál bizonyos betűk áthúzását követelik meg. Mindkét esetben pontosan meghatározzák a végzett szellemi munka mennyiségét és megállapítják az 5 percenként végzett munkák különbségét. A teljesítmény egész menetét azután grafikus módon ábrázolják.

¹²⁷ A) *Az érzetmérések.*

a) A színérzeteket és a színérzetek közötti még észrevehető különbséget elektromos vagy mechanikai úton hajtott színkoronggal vizsgáljuk.

A szemmértéket a *Lehmann*-féle készülékkel mérik. A benne lévő mikrométer-csavar segítségével az adott távolság felezővonala megkeresendő. A helyes felezéstől való eltérés tizedmilliméterekben leolvasható.

b) A külső nyomás-érzetek vizsgálatát a különféle eszteziométerek segítségével végzik. A legfinomabb nyomásingerek a *Frey*-féle hajszteziométerrel idézhetőek elő. A hajszál hossza tetszés szerint szabályozható és így a nyomás ereje is változtatható.

A hangérzeteket az elektromos ejtő szerkezetekkel, így a *Wundt*-féle, *Krueger*-féle vagy *Michotte*-féle *ejtőfonométerekkel* vizsgálják. A hangok különbségi érzeteit részben hangvillák, részben *tonométerek* segítségével határozzák meg. A tonométerek pontos mérőbeosztással mutatják a legkisebb hangváltozást is.

B) *A képzetmérések.*

a) A térképzetek mérését kétágú eszteziométerrel végzik. A legelterjedtebb a *Spearmann*-féle, mely kis alumínium lapocskán mutatja a két egymástól eltolható csonthegyecske távolságát.

b) Az időképzeteket a különböző időmérő készülékekkel mérik. Ilyen az *Ulmann*-féle időmérő készülék.

Ez a módszer bizonyos detektívszerű kutatást mutat, de mivel lélektani alapokra épít, azért nem mellőzhetjük.

¹²⁸ *Az érzelem-mérések.*

Az érzelmi életet a kísérleti lélektan a kifejező mozgások pontos leírásával figyeli meg. Így a pulzusnak, a szívnek, a lélegzésnek a rendes mozgásával alkotott grafikus képét írókészülékkel jelzi s azután ugyancsak így regisztrálja az optikailag vagy akusztikailag nyújtott ingerek hatása alatti változást is.

A pulzus ütemét pulzusíró készülékkel (*Marey*-féle tambúr), a szív verését a *kardiográf* segítségével veszik fel és ennek segítségével viszik át a mozgást a kimográfion kormozott papírjára. A papíron hullámvonalak alakjában szemlélhető a mozgás.

Ezekon kívül a különböző arckifejezéseket is vizsgálják. A mimikai kifejező mozgásokat lefényképezik, így vannak felvételeik az örömmek, a félelemnek, a szomorúságnak, az erős figyelésnek mimikáiról. A fényképezést ma már a mozi még tökéletesebbé teszi és így az egyes kifejező mozgásokat mozgófényképes felvétellel teszik vizsgálhatóbbá.

Az akarat megnyilvánulásának mérése.

Az akarat-megnyilvánulásokat az úgynevezett *reakciós-kísérletekkel* vizsgálják. Valamely optikai vagy akusztikai ingerre kell a vizsgált személynek egy bizonyos mozgással hirtelen reagálni. A reakció idejét egy praecíziós elektromos óra, a *Hipp*-féle kronoszkóp, mutatja ezredmásodpercekben.

A *figyelmet* kísérleti módon a különféle ejtő-készülékek, *tahisztoszkópok* segítségével vizsgálják. Ezek a készülékek valamely látási ingert csak egy bizonyos ideig mutatnak. Az idő a készülékben pontosan beállítható. A mutatott henger-felületen többféle rajzból vagy betűből, esetleg alakokból álló Ingercsoport helyezhető el. Ilyen a *Wundt*-, a *Netschajeff*-stb. féle tahisztoszkóp.

Ezekkel a figyelem erejét és terjedelmét is meg lehet állapítani.

Az emlékezet erejét is lehet kísérleti eszközökkel mérni.

Ranschburg szerkesztett egy készüléket, a mnemométert, mellyel pontosan beállított ideig szó párokat lehet a kísérleti személy elé vetíteni. A szó párok betanítása után csak az első szavak jelennek meg a készülék nyílásánál és a vizsgálatnak kell ahhoz a másikat hozzámondani.

Az alakfelfogás és újrafelismerés céljait szolgálja a *Bernstein*-készülék. Egy keretben 9 különböző ábrát mutatunk pl. 20 másodpercig s azután elvéve az ábrákat, egy táblát adunk a kezébe, melyen 25 ábra van s melyek között ott van az előbb bemutatott 9 is. A feladat most az, hogy fel kell ismerni a 25 között az előzőket.

B) A kutatások második iránya arra terjeszkedik ki, hogy az ember nevelése tekintetében *milyen módok és eszközök a legcélravezetőbbek?*

Az előző kísérletek az ember testi-lelki tartalmának, fejlődési fokának, öntudat alatti erőinek megismerését célozták. Az utóbbi az emberi lélekre hatás módozatait és eszközeit méri le, illetve a hatás eredményesebb vagy kevésbé eredményes voltát kutatja.

a) Mivel az ember *testi, szellemi és metafizikai* területen bontakozik ki, azért mind a három részt külön kell vizsgálat tárgyává tenni.

A testi élet kifejlesztésének módozatait a különféle sport- és tornagyakorlatokkal való kísérletezés mutatja meg. Ezeknek a fejlődése az utóbbi évtizedekben olyan szédületes méretet vett, hogy ma már a kísérletek a helyes testkultúrában a nevelésnek is irányt adnak.¹²⁹ Nem tagadható azonban, hogy itt olyan túlzások is beszűrődtek, amelyek a legnagyobb visszaélésre vezettek.¹³⁰

A lélek telítése érdekében a tanítás módszertanával végeztek és végeznek kísérleteket.

Fontos kérdés, hogy hogyan ragad meg hamarabb és jobban a gyermeklélekben a tudás. Az írásolvasás mesterségét régen a *vonalak külső szemléletére építették*; most – alaposabb kísérletezés után – rájöttek arra, hogy az akció, a hang is sokat segít, azért fonomimikai¹³¹ módszerrel dolgoznak.

A természettudományok terén erős hódítást végzett a szemléltetés módszere. Ma lehetőség szerint mindent bemutatnak.¹³²

A tárgyak látása jobban felkelti a figyelmet, mint egyszerű leírásuk. A szemléltetés alapján ugyanis olyan parányi részleteket vesz észre a gyermek, amelyek az ő egyéni érdeklődését lekötik és így a visszaemlékezést segítik.

Hasonlóképpen az akciók erősebben megragadnak az emlékezetben. Azért a *színház, a mozi* mindig élénkebb képet hagy, mint az egyszerű ismertetés. Különösen akkor, ha maga a gyermek is végezhet valamelyes munkát. Innen ered az a törekvés, hogy a neveléstan terén is próbálják a tanulók önálló tevékenységét értékesíteni.¹³³

A gyermekvilág legnagyobb akciója a játék. Ennek gyakorlati átértékelése a neveléstan körébe tartozik.¹³⁴

b) Az ember természetéhez tartozik, hogy az őt érő hatások reakciókat váltanak ki. Nemcsak fizikai értelemben, pl. a hirtelen ütés a védekezés reflexét szüli, hanem abban az elgondolásban is, hogy a szellemi élet területéről jövő benyomások arányos elváltozást létesítenek a lélekben.

Nagyon természetes, hogy a benyomás felfogása az ember fejlődésével, nemi megosztódásával, konstrukciójával, kedélyéletével kapcsolatos.¹³⁵ A felfogás gyorsasága, tompasága pedig a reakció változatos formáját teremti. Ezeknek a visszahatásoknak a vizsgálatával sok esetben leleplezhetők a lélek

¹²⁹ *Erdey Ferenc dr.:* Egy fejezet a középkori sportetika történetéből. A sport kérdése Aquinói Szent Tamásnál. Testnevelési Tanács kiadványai. 1930.

Kallmeyer Hade: Künstlerische Gymnastik. Harmonische Körperkultur nach dem amerikanischen System Stebbins-Kallmeyer. Schlachtensee-Berlin. 1910.

Dr. Schede-Dietre: Turnen im Klassenzimmer. Leipzig, 1925.

Diem Carl: Theorie der Gymnastik. Berlin, 1930.

Dr. Schnell Walter: Biologie und Hygiene der Leibesübungen. Berlin, Wien, 1929.

Dr. Gasch Rudolf: Handbuch des gesamten Turnwesens I-II. Wien u. Leipzig, 1928.

Kmetykó János: Az iskolai testi nevelés reformja. Budapest, 1915.

¹³⁰ A legmodernebb testnevelési kísérletezés olyan merev és egyoldalú irányt követ, amely a lélek értékeit semmibe sem veszi. (Akt- und Nacktkultur.) Nem csoda tehát, hogy ezt a túlzást, mely egészen materialista szellemű, keményen támadja a spirituális irányzat. Amidőn pedig a testnevelés címén a tiszta lelkiség, a szemérem, az édesanyai hivatás ellen vétenek, akkor a legkeményebb elítélést és megrovást érdemlik azok, akik a lelket megölik, a testnevelés ügyét pedig kompromittálják, így értelmezendő az egyház intézkedése a közös strand, közös fürdők, nyilvános leányversenyek, stb. ellen.

¹³¹ Ez abban áll, hogy akciók (kézmozgások) és kis elképzelések kísérik a betűmondást és egybeolvasást.

¹³² Ma nálunk Kerékgyártó A. dr. igazgató foglalkozik azzal a kísérletezéssel, hogy a gyermekek a kezükbe adott növényt *megfigyelik* és elmondják, amit róla *megjegyeztek*. Ez a tanítási mód csak kutatgatás, próbálkozás, de mindenesetre annak a keresése, hogy mi módon lehetne a tanuló szellemi életét erőteljesebb tevékenységre bírni.

¹³³ Az akció annyira a gyermek természete, hogy ezt akarja kihasználni a *munka-iskola, az új iskola*.

¹³⁴ A Montessori-iskola a gyermek játékos természetét próbálja a tanítás eszközzé tenni.

¹³⁵ Itt emlékeztetbe kell idéznünk az I. kötet 123., 132. és 150. lapjain mondottakat és vele kapcsolatban Weininger, Freud, G. Lombroso, Lénk, Tóth Tihámér, Förster, Kretschmer, Weil, C. Lombroso, Kronfeld, Günther, Baur, Fischer, Méhely, Moravcsik, Schaffer, Liertz, Bergmann nevét.

lappangó tehetségei vagy hiányai; illetve erősebb vagy gyengébb akcióképessége.

Az emberek *alkalmasság-vizsgálatai*¹³⁶ is ehhez a kategóriához tartoznak.

Az élet ugyanis igényli, hogy a külső benyomások reakciót váltsanak ki. Ez a visszahatás azonban a legtöbb esetben hirtelen akció eredménye. Fontos tehát, hogy ilyen irányban is vizsgálat alá vétessék az ember.

Nagyon természetes, hogy a nevelés széles fogalmához hozzátartozik minden tehetség kivizsgálása. Azért próbálkozik a kísérleti lélektan és neveléstan az akciók és reakciók fokozati eltérésének mérlegelésével is. De hogy a lélek megismerésének kísérleti módszerét egész világosan és egybefoglalva lássuk, nem lesz érdektelen, ha egy egészen kidolgozott, gyakorlati példát is bemutatunk. Ebből a példából látni fogjuk azt, hogy miképp dolgoznak azok a nevelők, akik kísérleti alapon akarják megismerni a gyermeknek egészen rejtélyes lelkivilágát.

A következő megállapításokat dr. Schmidt Ferenc, a Gyógy. és Pszichol. M. K. Laboratórium v. asszisztensétől közlöm, a Néptanítók Lapja 1925, VII-VIII. számából.

„Bemutatók két vizsgálati jegyzőkönyvet. Mindkét esetben egy fővárosi napközi otthon vezetőse-ge fordult hozzám tanácsért.

Az első esetben *egy 8 éves fiúgyermekről* van szó, ki eredménytelen iskolai tanulással, féktelen viselkedésével, erkölcstelen kifejezéseivel, sőt egy ízben lopásával állandóan zavart okozott. A kérdés az volt: mi lehet az oka ennek az immorális, sőt kriminális viselkedésnek és mi itt a teendő? A gyermek egy rendőr fia volt; a Városliget környékén lakott.

*Az anamnezis*¹³⁷ megállapításánál csak az apa vallomására lehetett támaszkodni, mert az anya ismeretlen helyen tartózkodott,

Az anya a gyermek születése idejében nagymértékben iszákos, egyébként egészséges volt. Férje erkölcstelen és piszkos életmódja miatt elvált tőle. Majd ismét egybekeltek. Az anya azonban tovább ivott és erkölcstelenkedett. Ezután végleg elváltak. Az anyának hat gyermeke született. Ezek közül egy meghalt négyhónapos korában. Az anya kétszer abortált.

A gyermek rendes időben, egészségesen jött a világra. Anyja szoptatta tíz hónapig. Fogai rendes időben kezdtek nőni. Járnai és beszélni egyéves korában kezdett. Két évvel a vizsgálat előtt rubeolája volt.

A gyermek otthoni viselkedése nyugtalan, részvétlen, a kis testvéreit folyton *bántalmazza*. Nagyon makacs mostoha anyjával szemben. Két esztendeje vették észre, hogy nem rendes a gyermek figyelmességére. Szereti a körmét rágni, orrát piszkálni. Mosakodásnál a bőrét harapja. Jól alszik, néha ál-mában beszél.

Testméretei. Testmagassága: 123,7 cm. Testsúlya: 25,5 kg. Koponya-méretek: körzet 51,5 cm, hosszúsága 17 cm, szélessége 14,5 cm. Látási, hallási, ízlési, szaglási és tapintási érzékszervei rendesek.

Pszichológiai vizsgálat: I. Emlékezete, felfogóképessége a Ranschburg-féle *szópárok*¹³⁸ megállapítva elenyészően csekély. A normális 80-100% helyett csak 8,6%. A felfogóképesség rossz lévén, nincs is mit megtartani emlékezetében, így csak azt a 8,6%-ot tudja 24 óra múlva ismételni, amit előzőleg megjegyzett.

2. Számolási képessége. Számolni ujjainak segítségével nélkül nem tud. Ujjai segítségével az ötös számkörben még valahogy nehezen boldogul, de így is csak 50%-át tudja az eléje tett feladatoknak megoldani.

3. Olvasási készsége. A memométerrel¹³⁹ történt vizsgálat szerint a gyermek jól olvas. Hibákat az egytagú szavak olvasásánál nem ejt. Csupán a kéttagú szavaknál állnak elő defektusok. Az elvont je-

¹³⁶ Itt csak azért említjük ezt a kérdést, mert ez is a lélek rejtett tehetségeinek vagy hiányainak vizsgálásával foglalkozik. Neveléstani jelentősége – épp a *gyakorlati élet* szempontjából – az, hogy olyan pálya felé kell terelni az embert, amilyenre tehetségei mutatkoznak.

Dr. Weszely Ödön: A pályaválasztás és tehetségvizsgálatok. Bpest, 1923.

Rajniss Ferenc: A pályaválasztási tanácsadás meghonosításáról. A pályaválasztás. Bpest, 1924.

Dr. Schmidt Ferenc: Az életpályára való alkalmasság kísérleti vizsgálata. Néptanítók Lapja. 1925. XVII–XVIII. sz.

H. C. Link: Eignungs Psychologie. Ford.: Witte. München, 1922.

¹³⁷ A betegséget megelőző – orvosi szempontból fontos – adatok feljegyzése.

¹³⁸ Dr. Ranschburg: Pszichológiai tanulmányok. Gyermektanulmányi könyvtár II. Bpest, 1913. 149 l.

¹³⁹ L. u. o. 173. l.

lentésű szavakat nem érti és így rosszul olvassa.

4. Rajzolósi képessége. A normális mellett kissé elmaradt. A jelenetek ábrázolásánál még a szimbolikus ábrázolás fokánál sem tart. Csak egymás mellé rajzolja a személyeket és tárgyakat összefüggő ábrázolásnak kísérlete nélkül.

5. Elképzelő képessége. Saját módszeremmel megállapítva egyoldalú. Mindig a rendőr, börtön, büntetés, a rossz cselekedet miatti bűnhődés körül mozog. Egyszerű jeleneteket elképzeltetve vele, mindig szerephez juttatja a fenti alakok közül valamelyiket. Ha azokat nem lehet, úgy legalább hasonlókat, mint csósz, stb.

6. Logikai és esztétikai gondolkodása. Logikus (természetesen csak primitív dolgokról van itt szó) gondolkodásra képtelen. Némi esztétikai képessége van, de kissé magasabb problémákat – mint alakok esztétikai sorrendezése – már nem tud megoldani.

7. Erkölcsi érzéke. A vizsgálat alapján kitűnt, hogy nincsenek erkölcsi fogalmai. A gyilkos és tolvaj egyenlő bűnösök. A legnagyobb bűnös szerinte az olyan, aki csínyeket követ el.

Diagnózis. A gyermek öröklött testi tulajdonságok folytán erősen gyengeelméjű. Szellemi képességei fejletlenek; amelyek pedig fejlettek azok erősen egyoldalúak és a kriminalitás területén mozognak. Erkölcsi fogalmai egyáltalán nincsenek. Bűnről és helyes cselekedetről csak annyiban tud, amennyiben az egyikért megbüntetik a másikért nem. Vegetatívak, ösztönösek az erkölcsi fogalmai. Roppant nyugtalan, élénk gyermek. Igen gyorsan megunt a vizsgálat közben mindent és akkor bármely kis dolog elvonta a figyelmét. Szereti a változatos dolgokat.

Az így összesűrített diagnózis alapján *a pedagógiai teendőket* a következőkben állapítottam meg:

A gyermek szellemi képessége fejleszthető és így feltétlenül tanítani kell. Azonban normális iskolába semmi esetre sem járhat, mert az ottani haladással nem képes lépést tartani. Csak hátrányára van a többieknek.

Tanulmányozandók a gyermek otthoni körülményei és az otthoni nevelés is, mert nagy a gyanú arra, hogy a gyermek az öröklött rossz tulajdonságot – mint okot – leszámítva, azért érzéktelen a morális dolgok iránt, mert otthon ezirányban semmi útmutatást nem kap. Milyenek lehetnek a családi erkölcsi állapotok?

Az apa ugyan azt mondja, hogy az anyától örökölte a gyermek a gyengetehetséget és morális defektusokat, de éppen az apa négy év előtti betegsége bizonyítja (vérbaj), hogy ő sem lehet ment minden gyanútól!

A gyermek jelenlegi állapota olyan, hogy otthon is félnek tőle.

Ezek miatt a napközi otthonban való felvételét nem tartom lehetőnek. A gyermek annyira immorális, hogy a többiekre egyenesen veszélyessé válhat és a többieknél nagy fáradtsággal elért eredményt is elrontaná! Felvétele csak úgy lenne megengedhető, ha állandó különös felügyelet mellett tartható és bizonyos erkölcsi nevelésben részesülhetne. Még arról a nevelésről sem hinném – tekintve a gyermek debilitását –, hogy nagyobb eredménnyel járna.

A gyermek apját saját véleményem szerint inkább abban kellene támogatni, hogy a gyermek valamely menhelyen elhelyezést nyerjen, mert így az otthoni környezet részvétlensége és szellemi elmaradottsága miatt teljesen elzúllik és veszedelmessé válhat nemcsak családjára, de a társadalomra nézve is. Azt gondolom ugyanis, hogy a gyermek következő lépése a csavargás és lopás területére való átmenet lesz és ezzel egészen a kriminalitás felé terelődik.

A másik esetben egy *12 éves leánygyermekről* van szó, kit fentnevezett otthon küldött hozzám azal a kérésével, hogy vizsgáljam meg a gyermek lelki funkcióit, mert mióta a hollandi nyaralásból hazatért, szellemi képességei, különösen a nyelvtanulás terén, teljesen elmaradtak.

Kitűnt a szülők kikérdezése révén, hogy az apai nagyapa és nagybácsi tuberkulózisban, az anyai nagyapa pedig „sorvadásban” halt meg.

Apa ideges. Egy tűz alkalmával összeégett. A háborúban maláriát szerzett.

Az anya lábai nagyon fájnak, sokszor megdagadnak. Volt már egy hónapig kórházban is vele. A gyermek születése óta három ízben volt abortusza.

A gyermek a nyolcadik hónapban született. Iker. Még nem volt teljesen kifejlődve. Vattában fejlődött. A csecsemőkorban semmi baja sem volt. Anyja táplálta 11 hónapig. Fogai 11 hónapos korában kezdtek nőni. A fogzás idejében háromszor volt frásza. Otthoni viselkedése nyugtalan, részvétlenséges. Szeret játszani. Rossz szokásai: körömrágás, arc-fintorgatás. Rosszul alszik. Rugdalózik. (Anyjával alszik együtt.) Sem testi, sem szellemi fejlődésben nem látnak a szülők haladást.

Testméretei: Testsúly 29 kg. Testmagasság 127 cm. Koponya-méretei: körzet 50 cm, szélessége

15,1 cm, hosszúsága 17,1 cm.

Pszichológiai vizsgálat: Emlékezete, felfogóképessége jó. Az exponált szavaknak 84% -át teljesen reprodukálta. Megtartó emlékezete huszonnégy óra múlva történt kikérdezésnél elég jónak bizonyult. Az előzőnap exponált szópárok 65%-át tudta. Feledékenysége 22,6%. (Közepes, normális érték.)

2. Számolási képessége. Számolni nagyon nehezen tud. A húszas számkörbeli kivonási példáknek 70%-át tudta helyesen megoldani. A számolási példák megoldásához hosszú időre van szüksége.

3. Idegen szavak megtanulásának képessége. Ranschburg-féle módszerrel megállapítva azt találtam, hogy két másodpercig látott és utána mondott értelmetlen szópárok 66%-ban voltak 10-szeri korong-exponálás mellett betaníthatók. Vagyis egy negyedórai ismétléssel 66%-át a szavaknak képes megtanulni. A huszonnégyórai kikérdezésnél a betanulás ismétlése után pedig a szópárok 100%-át képes volt hiba nélkül ismételni.

4. Rajzolási képessége. Rajzolása gyenge. Alakjai a séma fokán vannak. A harmadik dimenzió ábrázolását meg sem kíséri. Természet utáni rajzai is igen gyengék.

5. Általános intelligenciája, a Binet-Simon-Éltes-féle¹⁴⁰ intelligencia-vizsgálattal megállapítva, intelligencia kora 11 év. Életkorával szemben ez 0,97% elmaradottságot mutat. Intelligenciája normálisnak tekinthető. Érdekes ennél a vizsgálatnál az, hogy az elvont fogalmak (jótékonyosság, igazságosság, irigység) meghatározási feladatainál mesékkel írja körül a szavak jelentését.

6. Magasabb logikai és esztétikai képessége.¹⁴¹ Alakoknak sorba rendezésével vizsgált képessége nagyon gyengének bizonyult. Nem látta meg az alakok között az összefüggést és úgy rendezte őket, ahogy történetesen a keze ügyébe kerültek.

7. Munkateljesítménye, munkabírása, figyelme. Bourdon-vizsgálatot végeztem rajta egy óra hosszat. Ez abból állt, hogy egy órán át egy idegen nyelvű szövegből az összes e-betűket keresztül kellett húznia. (A munka meglehetősen fárasztó és unalmas.) A vizsgálat után megszerkesztettem a munkagörbéjét és azt találtam, hogy bár állandó lassú esés mutatkozott a munkájában, elég egyenletesen, kitartóan dolgozott, így az első öt percben átnézett 1521 betűt. Az ötödikben 1224-et, a tizedikben 914-et és az óra végén 1137 betűt. Amint világos, a fáradtság csak minimális. A hibás áthúzások száma az első öt percben 1,58% volt, az ötödikben 0,16%, a tizedikben 0,11% és az óra végén 0,17%. Az óra végén a hibák számának emelkedése már a fáradtság jele. Figyelme nem állandó, nehezen tartható ébren. Igen hajlandó az automatizmusra.

Diagnózis. A gyermek a korábbi születés miau kissé elmaradt testi és bizonyos irányban lelki fejlődésű. A szellemi élet terén emlékezete normális. Intelligenciája korának megfelelő. Munkabírása elég jó. Idegen szavakat felfog és betanul maradandóan is. A technikai ügyességet megkívánó területen, így a rajzolásban kissé elmaradt. Aritmetikai képessége gyenge. Figyelme szétáradó, nehezen koncentrálnak.

Pedagógiai teendők. A gyermek annak ellenére, hogy kissé elmaradt testi és szellemi fejlődésben, alapjában normálisnak mondható. A tapasztalt defektusok nem olyan nagyfokúak, hogy gyengétehetségre lehetne következtetni. A normális iskolai tanmenetet elbírná. Jelenlegi elmaradottságának talán részben a hollandi nyaralás is az oka. Nem tudja most pótolni a mulasztottakat. Mindenesetre bizonyos elmaradottság mutatkozik nála, de az is inkább a számolás terén feltűnő. A nyelvek tanulására feltétlenül képes. Nem nagy nyelvtelhetség, de a négy polgári elvégzésére képes lesz minden nagyobb fennakadás nélkül. Ami testi fejlődését illeti, ajánlom, hogy a nyáron – egészségének felfokozása érdekében – jó levegőjű vidéken tartózkodjék.

Így szól a két vizsgálati jegyzőkönyv, melyek alapján láthattuk az egyéniségi vizsgálatok lefolyását, bepillantást nyertünk a kísérleti lélekkutatás műhelyébe. Kapcsolatot találtunk a lélektani vizsgálatok és a pedagógiai gyakorlatok között, amennyiben tapasztaltuk azokat a fontos útmutatásokat, amelyeket az ilyen vizsgálat a nevelőnek az eredményes nevelés elérésében nyújt.”

Íme egy gyakorlati példa, amely egybefoglalva ismerteti a kísérleti lélektan és neveléstan munkálatait.

Ez a kísérletezés egész iskolává fejlődik, amelyben neves pedagógusok fáradoznak azon, hogy a lélek rejtett életét – de különösen a gyermeklélek rejtélyeit – leleplezzék.

A kísérleti vizsgálódás oly széles mederben halad, hogy a világ minden táján foglalkoznak vele a

¹⁴⁰ Éltes: A gyermeki intelligencia vizsg. Bpest, 1914.

¹⁴¹ Dr. W. Stern: Höhere Intelligenztests zur Prüfung der Jugendlichen. Zeitschrift f. Päd. Psych. und exper. Päd. 19. Jahrgang.

nevelők.¹⁴²

Bár ez a módszer csak részleges megismeréshez és tapogatózó következtetéshez juttat, mégsem lehet egyszerű kézlegységgel elmenni mellette. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy néhány olyan életadathoz visz, amely a nevelés szempontjából kamatoztatható. A kísérleti neveléstan hívei mindig elismerik, hogy a kísérlet alapos megfigyelést és rendkívül fegyelmezett kritikát tételez fel. Ne is vállalkozzék erre más, mint az, aki komoly megfigyelésre és megfontolt ítélkezésre alkalmas. Két kisgyermek főzőcske-játékát meg lehet figyelni kedély, szórakozás és a neveléstan szempontjából, de ügyes nevelő legyen az, aki a kis játékokból helyes lélektani következtetést tud levonni.

A megfigyelések szorgos ellenőrzése kell ahhoz, hogy igazi eredményt tudjunk felmutatni. Alanyi elfogultságunk vagy felnőtt és kifejtett gondolkodásunk sokszor olyan szándékot magyaráz a gyermek gondolkodásába, amely távol esik az ő lelkétől.

5. A pszichoanalízis.

A lélekvizsgálatnak egészen különleges és új módszere a *pszichoanalízis*,¹⁴³ a *lélekelemzés*. Pierre Janet volt az, aki ezt a tudományágat megalkotta és „analyse psychologique” névvel jelölte meg. Lényege nemcsak a diagnózis, a kórjelzés, hanem a terápia, a gyógyítás is. A „pszichoanalízis” elnevezés és fogalmának általánossá tétele Freud nevéhez fűződik, aki ezt hatalmas orvos-filozófiai rendszerré szélesítette ki. Munkánkban ebben a kötetében a pszichoanalízis csak annyiban kerül érdeklődésünk körébe, amennyiben ez is egyike a lelkiélet megismeréséhez vezető módszereknek.¹⁴⁴ Hogy milyen méretekben dolgozik ez az irányzat, elég, ha rámutatunk arra a hatalmas irodalomra, melyet ez a kérdés kitermelt.¹⁴⁵

¹⁴² Stanley Hall, Amerika, 1887; Mac Millan, Amerika, 1899; dr. Van Schuyten, Hollandia, Antwerpen, 1907; Binet, Franciaország, 1905; Claparède, Svájc, 1906; Weszely Ödön, Nagy László, Ranschburg Pál, Éltes Mátyás, Magyarország.

¹⁴³ Ma egészen népszerű szó, amelynek tudományos hátteret Janet, Freud, Jung, Adler adtak.

P. Janet: *L'automatisme psychologique*. Paris, 1889.

S. Freud: *Gesammelte Schriften*. Wien.

Jung: *Der Inhalt der Psychose*. Leipzig u. Wien, 1908.

Jung: *Wandlungen und Symbole d. Libidó*. Leipzig.

A. Adler: *Menschenkenntnis*. Leipzig, 1927.

A. Adler: *Die Technik der Individualpsychologie*. Band. I. München, 1928.

A. Adler: *Über den nervösen Charakter*. Wiesbaden.

O. Pfister: *Die psychoanalytische Methode*. Leipzig, 1924.

C Haeblerlin: *Grundlinien der Psychoanalyse*. München, 1925.

Dr. Nyiró Gyula: *Psychoanalyzis. A Magyar Szemle Kincsestára*. Bpest, 1931.

Prinshorn Hans: *Gesprach über Psychoanalyse zwischen Frauen, Dichter und Arzt*. Heidelberg, 1927.

A nevelés szükségessége tény, a mód a kérdéses. (P. Haeblerlin: *Wege und Irrwege der Erziehung*. Basel, 1920.)

¹⁴⁴ Az eredet P. Janet nevéhez fűződik. Bölcsen mutat rá *Mester János dr.*, aki a „Psychologiai tanulmányok” 302. lapján *Pierre Janet és Freud lélektani eredményei* címen közölt érdekes cikkében – többek között – a „La médecine psychologique”. Paris, 1924. 41. lapjáról ezt közli: „A cette époque, un médecin étranger, M. le Dr. S. Freud (de Vienne), vint a la Salpêtrière et s'intéressa a ces études; il constata la réalité des faits et publia de nouvelles observations du même genre. Dans ces publications il modifia d'abord les termes, dont je me servais, il appela psychoanalyse ce que j'avais appelé analyse psychologique, il nomma complexe ce que j'avais nommé système psychologique pour désigner cet ensemble de faits de conscience et de mouvements, soit des membres, soit des viscéres, qui reste associé pour constituer le souvenir traumatique; il considéra comme un refoulement ce que je rapportais à un rétrécissement de la conscience, il baptisa du nom de catharsis ce que je désignais comme une dissociation psychologique ou comme une désinfection morale. Mais surtout il transforma une observation clinique et un procédé thérapeutique à indications précises et limitées en un énorme système de philosophie médicale.”

¹⁴⁵ Magának Freudnek művei tizenegy lexikon-nagyságú könyvet tesznek ki. (S. Freud: *Gesammelte Schriften*. Wien.) Erről a kérdéssel 20 kötetet közöl W. Steckel. Jung könyvei is több kötetet tesznek ki. Giese: *Das ausserpersönliche Bewusstsein*, Braunschweig, 1924., *hét oldalon* csak irodalmat közöl. De maga az a tény, hogy folyóirataik (*Imago. Zeitschrift für Psychoanalytische Pädagogik, Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*) 500-600 oldalas lexikonszerű alakban négyszer látnak napvilágot évente, eléggé mutatja, hogy óriási elterjedésnek örvend. Érdemes átnézni a „Deutsche Psychoanalytische Gesellschaft: Zehn Jahre Berliner Psychoanalytisches Institut” c. művét. (Wien, 1930. Vorwort v. S. Freud.) Nálunk Ferenczi S. az irányzat legerő-

A lélekbúvárok jelentős csoportja foglalkozott már azzal a kérdéssel, milyen mélységig szállnak le a lélekbe a külvilág benyomásai és az élmények nem hatnak-e szinte észrevétlenül a jövő életre? A probléma tehát régi és a megoldási kísérletek szintén régiek.¹⁴⁶

A lélektan mindig tanította, hogy a külvilág benyomásai elpihennek a lélekben. Sőt azt is világosan hirdette, hogy az emlékek az öntudatlanság homályában nyugodnak, amelyből az emlékezet hozza őket felszínre. Az újabb leleplezés vagy inkább ki-hangsúlyozás abban áll, hogy ezek az *öntudat küszöbe alatt* („sub limine”) *pihenő élmények, traumatikus hatóerővel bírnak és irányítják az életet* (az élő alany tudtán kívül is!).

Ebből a tételből folyik az a lélekismereti következtetés, hogy az igazi ismeretre csak az tehet szert, aki a múlt temetőjéből *kielemzi a régi, az öntudat alatt pihenő élményeket*. Ezt a munkát végzi el a pszichoanalízis; tehát meg kell ismertetnünk, a) *miben áll a pszichoanalízis*, b) *hogyan és miképpen lehet a lélekelemzés útján az emberi lélek tartalmát megközelíteni*.

a) A lélekelemzés elmélete az idegbeteg emberek vizsgálatára, gyógyítására született meg. Az, hogy az ember testi és lelki, öntudatos vagy tudat alatt lappangó erői érvényre törnek, régen is közismert volt. A modern természettudósok azonban leleplezték, hogy ezek az erők nem ritkán *pszichózist*, beteges elváltozást létesítenek. A lelki betegségek okait kutató tudósok egész eltérő *elméleteket állítanak fel a lelki betegségek közelebbi okairól*; de abban megegyeznek, hogy a beteges tüneteket mélyen fekvő, ismeretlen *erőelváltozásokból magyarázzák*.¹⁴⁷ Schaffer anatómiai erőegyensúly eltolódásból (agyvelő-elváltozás!), Kretschmer hormon-izgalomból, Freud elpihenő élmények dinamikájából, Bergmann az egyenlőtlen erők harcából magyarázza a lelki zavarokat. Akik anatómiai, illetve biológiai alapokig mennek vissza, azoktól csak látszólag tér el Freud, mert a pszichoanalízis nagy mestere is élettani erőkhöz, a *szexuális erőkhöz* jut. Tehát szerinte is biológiai az az erőközpont, amely a jövő élet lendítő erőforrása.

Az élet egyetemes üteme vagy ereje oly eleven sodrú, hogy minden egyes emberben eltérő lendületben, megfeszítésben érvényesül.¹⁴⁸

A lelki jelenségek normálisnak vagy abnormálisnak való megjelölése inkább elnevezés, mint tárgyilagosan bizonyítható valóság. A derűs kedély, a gyors felfogó készség, az állandó szexuális felfigyelés aszerint normális vagy abnormális, amint az összehasonlítás mértékét változtatjuk. Ha az alpmérték az erős *szexualitása ember*, akkor az az egyén is normális, aki a kisebb temperamentuma mellett abnormális lenne.

Freud a szexuális abnormalitás alapján figyelte meg a vizsgálat alá kerülő embereket. Eleinte *kifejezetten betegeket*¹⁴⁹ és később másokat is.¹⁵⁰ A vizsgálatok eredménye volt a pszichoanalízis első tételle.¹⁵¹ hogy az *életjelenségek rejtett élményekből erednek*, így a Freud idézte példában a *nyálás pohár*

sebb előharcosa. Ami pedig a *tárgyi területet* illeti, amelyre kiterjeszkednek, arra elég ez a megjegyzés: *mindenre*. Az élet összes mozzanatának háttere: trauma, gyógyszere: pszichoanalízis.

¹⁴⁶ Érdekes tudományos megállapítást közöl erről a kérdéstről is Mester János professzor. „Sajátságos jelenség, hogy az angol Izrael Leóm 1926-ban elég tudományos készültséggel ismerteti a tudattalanról a nagy metafizikusok felfogását. *Liebniz, Schopenhauer, Main de Biran, Hartmann* stb. sorra felvonulnak, mint Freud elődei; de nemcsak a tudattalan legnagyobb metafizikusait feleli: *Plafont, Aristotelest, Aquinói Tamást*, hanem mellőzi Freud gondolatainak főforrását, Pierre *Janet*-et. Hasonlóképpen Németországban Giese hatalmas irodalmat sorakoztat fel és nem is említi *Janet* nevét.” (Psychologiai tanulmányok. Budapest, 1929. Janet és Freud lélektani eredményei. 302. l.)

¹⁴⁷ Lásd L kötet 161. l. Schaffer, I Kretschmer, Janet, Freud, Jung, Adler, Liertz, Bergmann, Mester, Marczell.

¹⁴⁸ Lásd I. kötet 167-183. l.

¹⁴⁹ Dr. Breuer kezelése alá került egy 21 éves leány. Tehetséges, de testi és lelki betegségek jeleit mutató. Különösen feltűnő volt az italtól és ételtől való irtózása. Minden kezelés hiábavaló volt, míg a hosszas vizsgálat nyomán fel nem tárult a *múlt életének az az öntudatalatti élménye*, hogy régen a nyálás pohártól megundorodott!... Íme: az *élmény*, amely a jelen életet is irányítja! (S. Freud-Ferenczi: Pszichoanalízis. Budapest, 1912. 6. l.)

¹⁵⁰ De végeredményben ezek is beteges jellegű egyénekként kezelhetők, mert lelkiéletük valamiféle rejtélyes ok miatt zavartnak mondható.

¹⁵¹ „Die Hauptsätze, welche die Säulen darstellen auf denen das ganze Gebäude der Psychoanalyse ruht sind die folgende:

- a) Jede Gemütsregung geht von einer Vorstellung aus, oder begleitet sie.
- b) Eine solche Vorstellung kann bewusst oder unbewusst sein.
- c) Die neurotische Erkrankung beruht darauf, dass ausser der vielleicht bewussten eine unbewusste Vorstellung die Mitursache ist.

képzete volt a megmagyarázhatatlan *idegenkedés alapja*.

Ezek a vizsgálódások az elméletnek második tételét is eredményezték, mely *panszexualitás* nevet kapott és így szól: a *neurózisok alapja elnyomott szexualitás vagy gyermekkori szexuális élmény*.

A tétel annyira szélsőséges kiterjesztést nyert, hogy még az emberi élet legtávolabb eső jelenségeiben is a „libidó” jelentkezését keresik.¹

Hogy miből származott ez a felfogás, arra nézve az adhat magyarázatot, hogy egyrészt *konkrét tények* tapasztalatából, másrészt egy *prekoncipiált* elvi álláspontból következették le a panszexualitás tételét, amely szerint az életnek egyetlen lendítő ereje a szexuális érzés. Az elsőt mindenki elismeri, a másodikat pedig azért tagadjuk, mert nyilvánvalóan egyoldalú, az anyagelvűség felé való elfogult eltolódás.¹⁵²

A pszichoanalízis harmadik, *therapikus* tétele így szól: *A trauma megszűnésével elmúlik a beteges jelenség is*.¹⁵³ Ez pedig azt jelenti, hogy az öntudat alatt pihenő élményt ki lehet ásni, mert a

d) Die Ausserungen neurotischer Erkrankungen sind: Angstgefühle, Hemmungen, Zwangsgedanken.

e) Alle diese... Krankheitsausserungen... verschwinden sofort, sobald es gelingt, ihre Ursachen... bewusst zu machen.

f) Die Fähigkeit, zu lernen, ist eine Aufgabe, welche man Psychoanalyse nennt, also Befreiung, Lösung, Erlösung der Seele.” (G. Wanke: Psychoanalyse. Halle, 1926. 13-14. l.)

„Es ist ein Stück der populären Meinung über den Geschlechtstrieb, dass er der Kindheit fehle und erst in der als Pubertät bezeichnet Lebensperiode erwache. Allein dies ist nicht nur ein einfacher, sondern sogar ein folgenschwerer Irrtum.” (S. Freud: Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie. Leipzig-Wien, 1915. 37. l.)

Freud Jensen *Gradiva* című művét analizálja, hol egy Norbert Hanold nevű tudós beleszeret egy római nőt ábrázoló reliefképbe s egy álma után megőrül. Ezt az álomjelenetet analizálja és *magyarázza*: „Der Wunsch, von der Geliebten gefangen genommen zu werden, sich ihr zu fügen und zu unterwerfen, wie er hinter der Situation des Eidechsenfanges konstruiert werden darf, hat eigentlich passiven, masochistischen Charakter. Am nächsten Tage schlägt der Träumer die Geliebte, wie unter der Herrschaft der gegensätzlichen, erotischen Strömung.” De végül maga is megsokallja a dolgot s így fejezi be a könyvét: „Aber wir müssen hier innehalten, sonst vergessen wir vielleicht wirklich, dass Hanold und Gradiva nur Geschöpfe des Dichters sind.” (Freud S.: Der Wahn und die Trauma in W. Jensens „Gradiva”. Leipzig u. Wien, 1908. 81. l.)

¹⁵² Még a primitív népek építészeti, festészeti, stb. művészetének alapjait is – Jungra hivatkozva – (Wandlungen und Symbole der Libidó. 200. l.) a szexualitásban keresi és a megoldást a pszichoanalízis útján akarja megadni. (E. v. Sydov: Primitive Kunst und Psychoanalyse. Leipzig, Zürich, 1927.)

G. Roheim: Mondmythologie und Mondreligion. Leipzig, Zürich, 1927.

A szélsőséges beállítást klasszikus példája Silberer könyve, amely egész természetes (?) magyarázatát adja a paraboláknak, meséknek, stb. De elmélete igazolását és értékét maga adja, amidőn így ír: „Ich wiederhole nachdrücklich, wir gehen bei dieser Untersuchung vorderhand höchstens *einseitig* vor, indem wir uns bloss durch die Psychoanalyse leiten lassen.” (H. Silberer: Probleme der Mystik und ihrer Symbolik. Wien-Leipzig, 1914. 33. l.)

² A mi álláspontunk ez: az ember szellemi erőközpont, amelynek lendülete végnélküli távlatok felé tör. Az ember *személyiség*, még pedig végnélküli kibontakozási lehetőséggel. Ebben a fejlődő földi életben az *Életszolgálat* vonalán mozdul meg minden idegszál és szellemi készség. De ez a *gyermekkorban* a *személyiség teljes* kialakulására tör, serdülőkoron túl pedig a *jövő szolgálatába* is szegődik. Ez a centrális erőközpont úgy értékesítheti az érvényre törő erőket, hogy vagy *felhasználja*, vagy *transzponálja*. Felhasználja – a testi *élet szolgálatára*, vagy értékesíti – a *lelki élet kidolgozásában*.

Ebben az *életszolgálatban* csak *mellézkörej* az ösztönös kiej élvezése, amelyet Freud-ék *mentalitássá* emelnek. – Ez a diametrális ellentét!

„Wenn es Leonardo gelang, im Angesicht der Monna Lisa der doppelten Sinn wiederzugeben, den dies Lächeln hatte, das Versprechen schrankenloser Zärtlichkeit wie die unheilverkündende Drohung, so war er auch darin dem Inhalte seiner frühesten Erinnerung treu geblieben. Denn die Zärtlichkeit der Mutter wurde ihm zum Verhängnis, bestimmte sein Schicksal und die Entbehrungen, die seiner werteten. Die Heftigkeit der Liebkosungen, auf die seine Geierphantasie deutet, war nur allzu natürlich; die arme verlassene Mutter musste all ihre Erinnerungen an genossene Zärtlichkeit wie ihre Sehnsucht nach neuen in die Mutterliebe einfließen lassen; sie war dann gedrängt, nicht nur sich dafür zu entschädigen, dass sie keinen Mann, sondern auch das Kind, dass es keinen Vater hatte, der es liebkosen wollte. So nahm sie nach der Art aller unbefriedigten Mutter den kleinen Sohn an Stelle ihres Mannes an und raubte ihm durch die allzu frühe Reifung seiner Erotik ein Stück seiner Mannlichkeit.” (Freud S.: Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci. Leipzig u. Wien, 1910.)

¹⁵³ „A betegség tüneteit okozó élményt a beteg elfeledi és önmagától nem is idézi vissza, amíg erre rá nem segítik hipnózzissal, szabad asszociációkkal, lelki elemeléssel. Erre beáll az erkölcsi dezinfekció, a Freud-féle katharzis és a beteges tünetek megszűnnek.” (Mester: Psych. tanulmányok, i. m. 315. l.)

tudatbalépés pillanatától kezdve megszűnik titkos ható ereje.¹⁵⁴ Az egész elméletnek pedagógiai jelentősége abban áll, hogy *preventíve* kell fellépni a szexuális élet *elnyomásával szemben*, hogy így a sokszor súlyos lelki elváltozásokat okozó élmények megszületését megakadályozhassuk.

Íme ez a pszichoanalízis tárgyi tartalma. Ezen a helyen *tárgyilag*¹⁵⁵ nem szólnak a kérdéshez, mert a munkánk VI. kötetében, ahol *a nevelési módszerekről* lesz szó, újra találkozunk a pszichoanalízissel. Most csak azért kellett felvetnünk, mert a lélek megismerésének egyik módjaként lép elénk. Hogy pedig mint megismerési mód milyen értéket képvisel, arról a fejezet második részében szólnak.

b) A második kérdés a pszichoanalízist illetően a módszerre vonatkozik, amelynek segítségével meg akarják közelíteni a lélek¹⁵⁶ rejtett tartalmát. Ez már közletről is érdekel bennünket, mert ennek a kérdésnek a megvilágítása módszert kínál a lélek megismerésére. A lélek belső munkája, a tudatos és öntudatlanul ható élmények leleplezése, nagyban hozzájárulna ahhoz, hogy a helyes nevelés módszerét is megalapozzuk.

Freud módszere kettős irányt követ: az első a *közvetlen kikérdezés*, a második az *álmok* megfigyelése és elemzése. Abban mind a két mód megegyezik, hogy a lélekelemző egyoldalúan elgondolt felfogása szerint irányítandó a vizsgálat. Ez az elgondolás pedig az, hogy a lélek életében szexuális élmények vagy elfojtások okozzák a belső vagy kifelé ható elváltozásokat.

A kérdeztetés tehát egyenesen és kizárólagosan a szexuális életre terjeszkedik ki. Legalább is a mostanában megjelenő pszichoanalitikus könyvek mindig ebben a gondolatkörben mozognak. A vizsgálat azonban nem annyira biológiai, mint inkább pszichológiai. Inkább arra terjeszkedik ki, hogy a gyermekkorban nem állt-e az „elfojtás” kényszerképzete alatt az egész nemi kérdéskomplexum, mert ez esetben a nem érvényesült szexuális erők öntudat alatt dolgozó és idegfeszülést okozó tényezők maradtak. A további kérdéscsoport arra terjeszkedik ki, hogy a gyermekkorban nem voltak-e olyan szexuális jellegű élményei, képzetei, benyomásai a megvizsgálandónak, amelyek esetleg tudat alá kerültek, elfeledettek voltak és most éreztetik hatásukat.

Ezek a kérdések nem *egyenes* formában hangzanak el (legalább is legelőször),¹⁵⁷ mert *tudatalatti* élmények leleplezését célozzák, így tehát maga a „beteg” sem tudja, hogy mik az ő állapotának alapjai.¹⁵⁸ Inkább *megközelítő kérdésekkel* fordulnak a „beteg”-hez, amelyek az *eszmétársítás, ellentét, idő*

¹⁵⁴ Itt csak azt a megjegyzést fűzöm a tételhez, hogy még az elmélet feltalálója (Janet) szerint sem elég a *feltárás*, hanem a *léleknevelés a döntő*.

¹⁵⁵ „A gyógyulások és a nagy siker, a nagy elterjedés sem bizonyítanak a rendszer igazsága mellett, mert a hisztérikus betegnél már régen hatásos volt a *mica panis* és a maguk kis személyével való állandó beható foglalkozás mellett olyan eljárás, amelyről a közvélemény ereje győzi meg őket. A *nagy elterjedés* viszont az *erotikus és misztikus dolgok* iránti érdeklődésre vezethető vissza és arra a tagadhatatlan tényre, hogy a tudományos lélektan jó ideig köveket nyújtott kenyér helyett és távol állott az emberi élet nagy kérdéseitől.” (Psychológiai tanulmányok. Mester i. m. 319. l.)

„Végeredményben Janet lelki energiája és feszültsége jobban rávilágít lelkierőnk mozgalmasságára, mint Freud libidó elmélete.” (Psych. tan. Mester i. m. 319. l.)

A pszichoanalízis ellen ír: Stern (W. Stern: Die menschliche Persönlichkeit. Leipzig, 1923.), O. Bumke (Das Unbewusstsein. Berlin, 1924.), Ranschburg (Magy. Psych. Szemle: „Psychológia és természettudomány”), Mester János (Pierre Janet és Freud lélektani eredményei. 1929.).

Freud panszexuális álláspontját pedig alapos részletességgel boncolja és cáfolja: M. Nachmansohn (Die wissenschaftlichen Grundlagen der Psychoanalyse Freuds. Berlin, 1928. 11. l.).

¹⁵⁶ Természetesen itt is úgy gondolkodnak a *lélekről*, mint Kretschmer és társai. Érdemes megjegyezni Jung szavait: „Frühere Jahrhunderte, welche der Seele Substanz gaben und welche alles unbegreifliche Geschehen in der Natur personifizierten, glaubten... Es ist eine nicht unbekannte Tatsache, dass diese hochmittelalterliche Auffassung auch heute noch gelegentlich geglaubt und geäußert wird.” (Dr. Jung C. G.: Der Inhalt der Psychose. Leipzig u. Wien, 1908.)

Ilyen alapokból és felfogásokból nem származhat más álláspont, mint a biológiai pánszexualizmus. Ha nincs lélek, akkor csak anyag van; ennek az anyagból felépített testnek élettani erőiből *kell* kimagyarázni mindent!... Még erőszakkal is! – De éppen a sikertelen kísérletek mutatják, hogy felsőbbrendű erők is vannak az emberben!

¹⁵⁷ Puella quaedam, intacta ét pudica – 16 annos ágens – per *medicam* ita est interrogata: „Quomodo cogitas de prima nocte nuptiali? Quid ibi perficitur?” Ét quando puella *generaliter* tantum respondebat, „medica psychoanalytica” *specialiter*, *partes actus coniugalibus minimis* describere et enarrare cogebat „*aegrotam*”. – Ezt pedig – állítólag – azért tette, hogy az elfojtott és zavaró életeredet-elgondolást *kiemelje* az emlékek vagy képzetek közül!...

¹⁵⁸ Beszélgetései a gyermek szüleiéről (Oedipus-komplex kutatása!!), rokonairól, testvéreiről, velük való beszélgetésekről, játékokról, (ujjszopás?!), stb. szólnak. Nomine „Oedipus-complex” designatur prima, naturális (?)

béli, térbeli egybevágás, gondolkodás törvényei alapján ébresztik fel az eltemetett múltat.

Ha az ember életére nagy hatással volt a múlt (akár az elfojtás,¹⁵⁹ akár a kiélés bármilyen alakja!), akkor hamarosan előlép a múltból gondolatkapcsolat útján a sötét emlék, ha azonban egészen „sub limine” pihen, akkor hosszabb és részletesebb kérdegetés szükséges.

Az érdeklődés és vizsgálat második útja az *álmok* vizsgálata.¹⁶⁰

Az álom az öntudatalatti világgal kapcsolatos életjelenség, amelynek titokzatos csapongása a lélekvizsgálat nagy problémája. A Freud-féle elmélet azt állítja, hogy *az álom az öntudatalatti élet reális vagy szimbolikus megjelenítése*. Azért mineműségéből próbálja kihámozni a lélek tudatalatti tartalmát. Valójában ható-erőket kutat, amelyeknek jelenségei az álmokképek.¹⁶¹

Már most mit lehet kihozni ezekből? Állítólag azt a mélyen pihenő élményt, amely az álmóéletet irányítja.¹⁶² A szexuális álmok egészen világosan (?) utalnak az ösztönös múltra vagy a vágyakban élő életre, de a szexualitástól – első pillanatra (?) – távolos képekből is kimagyarázható a szexuális alap.¹⁶³ Hogy ez mennyiben erőltetett és mennyiben valóság, azt akkor vesszük észre, ha elolvassunk néhány olyan iratot, amely ezzel a magyarázattal foglalkozik.¹⁶⁴

A múlt élmény – akár tudatos, akár tudatalatti – csendes feledésben pihen. De ez nem az eltűnő emlék hatástalan elszállása, hanem a feledés homálya alatt pihenő múlt csendes erőhatása. Az álomban

inclinatio sex. erga parentes!?!? Az „ujjszopás” azért fontos probléma, mert az is *abszolút jele* (?) a szexualitásnak, sőt egyik eszköze a titkos kéjelgésnek!?

¹⁵⁹ „A normális kisgyermek kíváncsi, éber, tudnivágyó... *Enfant terrible*... gyanakvó... Ma már tudjuk, hogy ennek az igen nagyarányú, hisz több évre terjedő és majdnem minden embernél megtalálható emlékkiesésnek előidézője az *elfojtás*.” (Bálint Alice: A gyermekszoba pszichológiája. Budapest, 1931. 9. l.) Épp ezért N. Wolfheim elítéli a szülőket, akik fokozzák a szeméremérzetet, amely különben is Freud szerint „*organisch bedingte, hereditär fixierte Entwicklung ist*.” „Das Ziel ist das Kind dahin zu führen, dass es die sexuellen Dingen natürlich nehmen lernt.” (N. Wolfheim: Psychoanalyse und Kindergarten. Wien, 1930. 26. és 27. l.)

¹⁶⁰ E. Fischer: *Kinderträume*. Stuttgart, 1928. – E. Fischer: *Der religiöse Komplex im Kindertraum*. Stuttgart, 1929. – Ellis Havelock: *Die Welt d. Traume*. Würzburg, 1911.

¹⁶¹ A kísérleti lélektan jórészt életjelenségeket vizsgál, minden *tekintet nélkül az eredező okra!* Freud az okokat is kutatja, de nem sok érzéket mutat a metafizika iránt, mert hamarosan megnyugszik a szexuál-fiziológiai erők leleplezésében. Az már nem érdekli, hogy *honnan, hová* törnek ezek az erők; az pedig még kevésbé, hogy ezek *östörtéte* mivel magyarázható. Pedig a leglényegesebb kérdések mégis csak ezek. Hibás és megcsontított magyarázat az, amely nem mer az ész *ősi erejével* követelt mélyre szállással a kérdések gyökérszétéhez ereszkedni. Mindenesetre olyan megtorpanás, amely fél a prekoncepciált ideológia egyensúlybillenésétől!

¹⁶² Hogy ez mennyiben „igaz”, arra legyen elég az az elmélet, amely épp *az ellenkezőt* állítja. Az álom eredete a biológiai természetes életfolyamat okozta inger, amely centripetális úton tör be a szellemi világba és ott fantázia-képeket ébreszt. Sőt van olyan álláspont is, amely szerint egy pillanatnyi fizikai vagy biológiai inger a *képzetek eseménysorát* szüli. Az egészről csak oda jutunk, hogy az öntudat alatti világ misztériumával állunk szemben.

¹⁶³ Lássunk tehát egy tiszta álmot, amelynek végső kielégzésében mégis csak megvan a szexualitás: „Eine junge, aber schon seit Jahren verheiratete Dame erfährt, dass eine ihr fast gleichalterige Bekannte, Fräulein Elise L., sich verlobt hat. Dieser Anlass erregt nachstehenden Traum: „Sie sitzt mit ihrem Manne im Theater, eine Seite des Parketts ist ganz unbesetzt. Ihr Mann erzählt ihr, Elise L. und ihr Bräutigam hatten auch gehen wollen, hätten aber nur schlechte Sitze bekommen, drei für 1 fl. 50 kr., und die körmien sie ja nicht nehin. Sie meint, es wäre auch kein Unglück gewesen.”

Hier wird uns die Herkunft der Zahlen aus dem Material der Traumgedanken und die Verwandlungen die sie erfahren haben, interessieren. Woher rühren die 1 fl. 50 kr.? Aus einem indifferenten Anlass des Vortages. Ihre Schwägerin hatte von ihrem Manne die Summe von 150 fl. zum Geschenk bekommen und sich *beeilt*, sie los zu werden, indem sie sich einen Schmuck dafür kaufte. Wir wollen anmerken, dass 150 fl. 100 mai mehr sind als 1 fl. 50 kr. Für die drei, die bei den Theaterbillets steht, findet sich nur die Anknüpfung, dass die Braut Elise L. genau *drei* Monate jünger ist als die Traumerin. Die Situation im Traume ist die Wiedergabe einer kleinen Begebenheit, mit der sie von ihrem Manne oft geneckt worden ist. Sie hatte sich einmal so sehr *beeilt*, vorzeitig Karten; zu einer Theatervorstellung zu nehmen, und als sie dann ins Theater kam, ivar eme *Seite des Parketts fast unbesetzt*. Sie hatte es also nicht nötig gehabt, *sich so sehr zu beeilen*. – Übersehen wir endlich nicht die *Absurdität* des Traumes, dass zwei Personen drei Karten fürs Theater nehmen sollen!

Nun die Traumgedanken: Ein *Unsinn* war es doch, so früh zu heiraten: ich hatte es *nicht nötig gehabt, mich so zu beeilen*. An dem Beispiel der Elise L. sehe ich, dass ich immer noch einen Mann bekommen hatte, und zwar einen *hundertmal* besseren (Mann, Schatz), wenn ich nur gewartet hatte. Drei solche Männer hatte ich mir für das Geld (die Mitgift) kaufen können!” (S. Freud: Über den Traum. München u. Wiesbaden, 1921. 31. l.)

¹⁶⁴ Ferenczi S.: *Lélekelemzés*. Budapest, 1910.

Freud: i. m.

az öntudatalatti erőknek mozgató hatása is érvényesül, mert a *tudatos gátlások*¹⁶⁵ nem állnak ellen. Épp így vagyunk a *vágyakkal* is. A természet sugallta életösztönök megmozdulása, érvényretörése mindig feltámad, de az erkölcsi gátlások megakadályozzák, hogy biztosan érvényesülhessenek. Az álom ennek a világnak is szabad folyást enged, mert a kikapcsolt erkölcsi gátlások megbénításával a természet őszereje nyilatkozik meg. Ennek megnyilatkozása éber állapotban a csapongó *fantázia*, az alvás idejében pedig az *álom*. A pszichoanalízis tehát ezért zárandokol el az álmok világába, hogy azok szabad megnyilatkozása alatt a természet, az egység, az egyedi lélek belső tartalmát kikutassa.

A lélekvizsgálatnak ez a két módja – Freud és tanítványai szerint – olyan útjárás, amelyen keresztül a legrejtettebb életet is fel lehet tárni. Kérdés, vajon mit szólnak ehhez a módszerhez?

A legelső annak a leszögezése, hogy a lélekelemzés nem egészen Freud gondolata, mert ez a szó igazi *lelki* értelemben benne volt az aszkéták élet-programjában. Tudományos kidolgozása pedig P. Janet¹⁶⁶ munkája. Freudé csak a *pánszexuális térre való eltolás* és a *kathariziselmélet* kidolgozása.¹⁶⁷

Az a lelkiélet, amely a kereszténység metafizikai gondolatából táplálkozik, állandóan hangsúlyozta a lélek legmélyebb rejtélyeinek¹⁶⁸ feltárását. A szándékok, az okok, a cselekedetek háttérének megvilágítása mindig azok között a feladatok között szerepelt, amelyre a lelki életre törőknek állandóan ügyelniük kellett.

Az önnevelésen kívül a katolikus nevelés állandóan hangsúlyozta, hogy a lélek legtitkosabb tartalmát is meg kell ismerni a nevelőnek. A *gyónás* szentsége a legősibb időktől kezdve annak a gondolatnak kihangoztatása, hogy a múlt minden lényeges részét, a lélek erkölcsi tartalmát fel kell tárni, hogy a lélek a múlt terhétől megszabadulhasson. Az aszkézisben nagy szerepet játszó *examen particulare* is azt akarja, hogy a múlt élménye állandó ellenőrzés alatt álljon. Freud csak annyiban mond újat, hogy az öntudat alatt pihenő erők jelentőségére túlerősen rámutat.¹⁶⁹

A második megjegyzést az *élmény-elméletre* teszem. Mi itt az új? Mi itt a nagy leleplezés?

Azt mindig hirdették a lélekbúvárok, hogy a múlt eseményei *emlék alakjában* megmaradnak. Csak azt nem emelték ki egész határozottan, hogy ez a tudat alatt szunnyadó emlék ható-erejű. A legelemibb lélektani igazság, hogy a gondolkodás törvényei útján a múlt emlékei fölélednek. Ebben benne rejtőzik az is, hogy a kívülről jövő benyomások nem tűnnek el az idők folyamán, hanem nyomot hagynak, vagy – mondjuk így – az öntudat alatt megpihennek.

Sőt az is tudott lélektani igazság, hogy az elmúlt események benyomásai a jövőre is hatást gyakorolhatnak. Az egész nevelés ezen a tételen épül fel. Azért nevelünk, hogy a múlt reáhatásai a jövőt irányítsák.

Bármilyen módon nézzük is az életet, akár bölcséleti, akár természettudományi szempontból figyeljük meg az életjelenségeket, mindig meg lehet állapítani, hogy valamelyes bontakozás, belülről kifelé törő erőfeszülés érvényesül benne.¹⁷⁰ Ha pedig az *emberi életet* vesszük alapul, akkor elmellőzhe-

¹⁶⁵ A nevelés, az erkölcsi érzék, a szemérem, az akarat, az öröklés olyan *kötöttséget* adnak, amelyek az önként fellépő ösztönösséget gátolják. Ezt a lelki funkciót nevezik *tudatos gátlásnak*. Freud oly határozottan szembe száll ezzel, hogy a szeméremről, mint *gátlásról* úgy nyilatkozik, hogy ez egyenesen *káros tényező*. (N. Wolfheim: Psychoanalyse und Kindergarten. Wien, 1930.) – Követői is óva intik ettől a veszélyes gátlástól a szülőket! – Hogy azután mit eredményez ezektől a *gátlásoktól* való függetlenítés, arra *nézve* legyen elég az a tény, hogy egy ilyen *gátlás ellen dolgozó* pszichoanalitikus intézettől *még a szovjet is* megvonta az állami támogatást, mert a felülvizsgálatára kiküldött háromtagú bizottság szörnyű eredményeket közölt.

¹⁶⁶ Lásd P. Janet megállapítását, amelyet a könyvünk 102. lapján idézünk.

¹⁶⁷ A katharizis-elmélet azt jelenti, hogy a múlt emlékeinek *feltárása*, az öntudatlan élmény *leleplezése* belső automatizmussal hozza a lelki megtisztulást. Pl.: ha leleplezem a múltban átélt szexuális élményt, akkor magától *eltűnik* a kísértő és kényszerként üldöző képzetvilág. – Megállapíthatjuk azonban, hogy az *élet egészen* mást mutat!! A múlt *állandóan* kísért!

¹⁶⁸ Érdekesen ír erről Muzsnai L.: A lélek rejtelmes világa Bpest, 1928. 85. l.

¹⁶⁹ A lélektanulmányozás történetében tagadhatatlanul igen nagy kihatású volt Freud fellépése. Időrendben ugyanis egybeesik a túlzó pszichológiai parallelizmus csődjével, amely teljesen materializálni és gépiesíteni akarta a lelket. Ez a Freud-féle felkiáltás mutatott rá azokra a hatalmas mélységekre, amelyek a gépies kísérletezésekkel soha meg nem közelíthetők, így értékelődött le – a *felületlélektan* és ebből született – a *mélységpszichológia*.

¹⁷⁰ Íme az életnek néhány definíciója:

„Az élet a táplálkozás, a növekedés és az elmúlás, melynek oka önmagában (azaz magában az életben) van.” (Aristoteles.)

„Az élet a hatásoknak belső princípiuma.” (Kant.)

tetlen az a meglátás, hogy a *személyiség előretörésével*, a felsőbbrendű, az öntudatos birtokoló *szellemiség* munkájával van dolgunk. Azt feltétlenül el kell ismernünk, hogy ezt a belső bontakozást igen sok esetben *nem autochton erők* mozgatják, hanem kívülről és felülről jövő erők reáhatásai vagy azok *tudatalatti* élményei *indítják*. Ez a tény annyira világos, hogy a nevelők és tanítók mindig vallották, legfeljebb határozottan nem hangsúlyozták.¹⁷¹ Az élmény léte, ható-ereje tehát állandóan ismert és kihasznált nevelési tényező volt.

Tehát a rossz *élmény* káros hatása is érvényesül. A szexuális gondolatok, gyermekkori élmények, káros behatások az emlékezés és érzés útján visszatérnek, következőleg az egyéniség alakulásában zavaróan hatnak. Ezt a nevelés mindig leszámította; szorgosan kereste az ellene ható erők érvényesítését. Hogy mikor és hol találta vagy találja meg végérvényesen az az emberi élet fejlődéskérdése volt és marad. Freud sem találta meg végérvényesen a rossz élmények ellenszereit; azt majd a VI. kötetben, a *nevelési módozatok ismertetésében* fogjuk igazolni.

A Freud-féle élmény-elméletnek sarkalatos pontja: a *pánszexualista felfogás*. Ez azt jelenti, hogy minden élménynek *szexuális* jellege és háttere van. Freud előtt *Weininger* ezt hasonlóan formulázta meg, de a dualista pszichológus nem siet el a feleletet, hanem roppant mélységeket sejtve, dobja maga elé a kérdést.¹⁷²

Van-e igazság ebben a tételben?

Elméleti előrebocsátásban meg kell jegyeznünk, hogy itt érdekes szócsere történik. Ha ugyanis minden életmozdulatot az életerőkből vezetünk le és ezt az erőt *szexuális erőnek* nevezzük, akkor igazolható Freud elmélete. Azonban a tudományos szóhasználat *a szexualitást kizárólag a fajszolgálati erőre köti le*. Azért téves fogalomalkalmazás, ha ezzel a szóval az egész életkört jelezzük, mikor a szexualitás az élet teljességéből csak egy részletet fejez ki. *A fogalom meghatározásában rejlő* eltérés abban a gyökérfelfogásban találja magyarázatát, hogy *csak testi erők* vannak és a felsőbbrendű életnyilvánulás csakis az ösztön disztingváltabb és előkelőbb megjelenése.¹⁷³

Tárgyilag tekintve a kérdést, ugyanarra az álláspontra jutunk, hogy ez az egyoldalú beállítás nem fedi teljesen a valóságot.

Akik *csak neuropathiás* egyénekként foglalkoznak, azoknak klinikai esetei 100 százalékban szexualitást mutatnak. A *ténybeli tapasztalat* mentheti a rosszakarat vádjától az ilyen kutatókat, de aki az élet

„Az élet ama működések összessége, amelyek a halálnak ellenállnak.” (Bichat.)

„Az élet ama tünemények összessége, amelyek a szerves testeken bizonyos határolt időn belül egymást követik.” (Richerand.)

„Az élet a tárgyak amaz állapota, melyben ingerek hatása alatt a szerves mozgás lehetséges.” (Lamarck.)

„Az élet nem más, mint a belső viszonyoknak a külső viszonyokhoz való folytonos alkalmazkodása.” (Herbert Spencer.)

„Az egyén élete alatt mindamaz erők összességét, vagy helyesebben mindamaz erők összességének 1 eredményét értjük, amely az egyénben egyidejűleg működik.” (Semper.)

(A műveltség világa. Entz G. és Mágocsy-Dietz S.: Az élők világa. Bpest, 1907. 9. 1.)

Olvasva ezt a sok bölcs meghatározást, eszembe jut az a régi kérdés: mi az idő? Erre az volt a felelet: ha nem kérdezed, tudom, ha kérdezed, nem tudom. – Ugyanúgy vagyunk a bölcsek életmeghatározásaival is. Azt hiszem azonban, hogy helyesen mutatunk reá a dolog lényegére, ha a valóságos életet, sőt a felfokozott és kivételes *emberi életet* így határozzuk meg: *véges utakon induló és végnélküli ér-vényi magában hordozó erőfeszülés*.

¹⁷¹ Amikor a tízparancsolat tétéleit *tanuljuk* (értelem!), vagy a jutalmat élvezzük, illetve a büntetést *szenvedjük* (érzelem!), vagy *elhatározásainkat forszírozzuk* (akarat!), vagy *testi erőinket kidolgozzuk* (reflex útkészítés!), akkor mindig arra építkezünk, hogy ezek az elvek, érzések, akarat erők, testi *reflexek* – akár emlékezet, akár öntudat alatti hatások útján – *indítsanak bennünket*. Az erkölcsös ember életébe oly *mélyen idegződik* a tiszta élet vágya, hogy diadalmasan tiszta nehéz körülmények között is, noha nem is jut eszébe a VI. parancs tiltó szava! Ez a törvény már öntudat alatt is hat!

¹⁷² „A „szexualitás” rejtelmes nézéssel úgy mered elénk, mint a Szfínx a sivatagban. Jönnek a hús-vér emberek, számuk légió és leborulnak a bálvány előtt. Jönnek a költők, a művész-lelkek válogatott serege s rózsákkal koszorúzzák meg a szobor fejét. Jönnek az aszkéták, maroknyi csapat, keresztet vetnek és földre fordított arccal elsi-etnek. Jön a filozófia s gondolatainak nehéz sújtásos kíséretével kénytelen-kelletlen megáll, mert a Szfínx megmozdul s odadobja elé mint roppant sziklát a nagysúlyú kérdést: Fejtsd meg titkomat!” (Nagy Lajos: Az élő gondolat. Bpest, 1930. 259. l.)

¹⁷³ Nem akarok banális lenni, de tollam alá szalad a gondolat, hogy kár az *életet* annyira silánynak gondolni, hogy az is kendőzésekkel, divatosabb, előkelőbb öltözködésekkel kellesse magát! Az élet szuverén, kemény, komoly valóság!!

egyetemét nézi és az emberek egészségesebb és szellemibb rétegével is foglalkozik, annak látnia kell, hogy ez az általánosítás objektívnek nem mondható.

Tárgyi szempontból szólva a dolgokhoz, ki kell keresnünk, hogy milyen út járást mutat az ember élete.

Alapvetésben egy irány szögezhető le: a *bontakozás*. Azt is mondhatnám: *a lehetőségek tényleges érvényt keresnek*. A természettudomány tanítja, hogy új és új formák lépnek elő a *belső törvények* útjain!¹⁷⁴

Ez a megállapítás azonban nem elég. Az ember tovább kutat és feltétlenül választ követelő erővel tolja előtérbe a: *miért?, hová?* kérdéseket. – Amikor csak az általános emberi élet természetéről van szó, akkor hamarosan megfelel a tudomány: „az emberi közösség harmonikus kifejlődéséért”.

Ha azonban az emberegyed életét vizsgálom, akkor fájdalmas és kielégítetlen felelet az, amely az *embert a jövő élet szolgájának*, a jövő életforma csírájának mondja. Az ember *egyéni volta, személyes léte* tiltakozik ez ellen. A lemondó materiális célkitűzés helyett a személyben élő lendületes *életütem* előretörést, önérvényt, az egyéniség tökéletes kibontakozását követeli.¹⁷⁵

Ebben a nagy élet-ütemben sokféle erő mozog. Benne van a szexualitás, amely a *jelent* színezi és a jövőt szolgálni akarja. De benne él az *igazság vágya, a szép szeretete, a lelki harmónia keresése, az embertestvér szeretete, a végtelen Személy felé való törés*, egyszóval: a *személy egész vitalitása*.¹⁷⁶ Bár a pszichoanalitikusok azt mondják, hogy ők a szexualitásban *mindennek az alapját* megtalálják, mégis fél kell hívni arra a figyelmet, hogy ezeket a teljesebb, magasabbrendű erőnyilvánulásokat erőszakos magyarázatokkal lehetetlen a szexualitás egyetlen *nevezőjére* hozni.¹⁷⁷ Azt be kell ismerniük, hogy ők maguk *beteges* életjelenségekből indulnak ki (elnyomás!) és *általánosítani* akarják az egyesekben betegesnek talált tüneteket. Pedig az volna a helyes eljárás, ha *az ember belső erőinek teljes feltárásából* vezetnék le a betegesen érvényesülő erőtényezőket, így *azután a beteges egyéniség magyarázatát* a szexualitás *túlzott* érvényesülésében, a biológiai és pszichológiai eltolódásokban találnák.¹⁷⁸ Ezeknek a beteges tüneteknek és terápiájuknak megállapítása lehet orvosi és pszichiateri feladat, de ezekből a lélek *integráns* képét nem tudjuk megrajzolni.

Az élet igazi magyarázatát a személyiség értékében és erejében kell keresni.¹⁷⁹

Az egyén, a *személy*, a kialakulásra törő és minden igényét fejleszteni akaró öntudatos lény az élet

¹⁷⁴ Nem teszem vita tárgyává ezt a kétes tételt, csak azt jegyzem hozzá: elég jó köpeny, amely alatt elpihenhet a csodálatos életerő. Rousseau és társai azt is reáírták, hogy ettől a szép *fejlődéstől* mentse meg az Isten az emberiséget, mert a *boldogságnak* ez a halotti leple!

¹⁷⁵ Ez azt akarja jelenteni, hogy az ember testi-lelki élete minden pillanatban újjá alakul. A régi keretet eltolja a sejtképzés, a régi lelki egyensúlyt más irányúvá változtatja a benyomás (tanulás, érzék, akarás, stb.). Az ember minden pillanatban *homo novus*.

¹⁷⁶ „A „*princípium individuationis*” nem tiszta birtokolás, hanem törekvés a minél teljesebb birtoklásra. Az individuumban mindig van valami kaotikus, azaz nem asszimilált, heterogén, kusza formátlanság. A vitalitás egész övében (testi funkciók, táplálkozás, lélegzés, vérkeringés, másrészt az észrevezés, a gondolkodás): mindenütt az individuum formáló törekvése mutatkozik.” (Nagy L.: Az élő gondolat. Bpest, 1930. 260. 1.)

¹⁷⁷ Kraepelin (Allgemeine Psychiatrie. 1899. 57. l.) és Moravcsik (Elmekór- és Gyógytan. Bpest, 1912. 57. l.) szerint is a szexualitás és „általános pszichikai tónus” együttthatásban vannak.

¹⁷⁸ „Amint testileg, úgy lelkileg is kilép a semlegességből s személyiségének dátuma szinte egybeesik nemiségének dátumával. Személytelen állapotból, seminalis formából lett. Amit születésével magával hozott: minden gyökér és bimbó a szellemi életbe akar kihajtani és kivirágozni. De sikerül-e? Omne vivum ex ovo: minden életnyilvánulás forrása a seminalis állapot, a szexuális aktus (a nemzés révén); omne mortuum in ovum: minden elferdült élettendencia visszakíváncozik a szexuális aktusba.” (Nagy L.: i. m. 279-280. l.)

¹⁷⁹ A személyiségről érdekesen szól W. Stern (i. m.), Adler (i. m.), Nagy Lajos (i. m.), de ide idézzük még Bechterew és Boda álláspontját:

a) „Persönlichkeit von objektiven Standpunkt ist ein psychisches Individuum mit allen seinen ursprünglichen Eigenschaften, ein Individuum mit feinem Verhalten gegenüber dem sozialen Milieu.” (Dr. W. v. Bechterew: Die Persönlichkeiten, Wiesbaden, 1906.)

b) „A strukturális lélektani kutatás igen sok olyan eredményre vezet, amelynek jelentősége messze túlterjed magának a lélektannak területén... Az elméleti tanulságokon kívül pedig a gyakorlati élet óriási kiterjedő területein mindenütt, ahol csak emberi lelkiség nyilatkozik meg, a helyes megértés és értékelés egyedüli biztos mértéke, az a minél teljesebb, minél mélyebb emberi lélek és lelkiség-megértés, amelyet voltaképpen mindig csak a személyisége strukturális viszonyainak tudatos átértése (vagy legalább intuíciós átérzése) tesz lehetővé.” (Boda J.: Temperamentum, karakter, értelmiség, személyiség. Bpest, 1930. 28. l.)

igazi mozgatója.¹⁸⁰ A fajfenntartás kérdésével óvatosan kell bánni,¹⁸¹ mert tény az, hogy a lelkeség a fő-értékünk. És a lelkeségnek *egyéni* kialakulását és az *utódnak való szolgálását hasonló erejű törekvéssel* akarja elérni az emberszemély. A szexus útmutatás (életgravitáció!) és eszköz (élettermelés!), de elsődleges és döntő törekvés a *személyiség kibontása*. Magamban és másban egyaránt!

Erre adta a Teremtő az *erők transzponálásának* nagy erejét. A szexuális erők dinamikai feszülése átértékelhető, átváltoztatható a lélekszolgálat szellemi erejévé. Azért van az, hogy a felsőbb-rendű kvalitás (szellemiség és lelkeség generációja!) kevesebb testi életet produkál.¹⁸² Maga Freud ezt mondja: „A nemi élet zavarainak e vizsgálata pedig ahhoz a ki nem elégitő eredményhez vezetett, hogy azokból a biológiai folyamatokból, melyekben a nemiség lényege áll, távolról sem tudunk eleget ahhoz, hogy elszigetelt megismerésünkből olyan elméletet alkothassunk, mely úgy a rendes, mint a kóros viszonyok megértéséhez elegendő volna.”¹⁸³ Az élet igazi megismerését akkor birtokoljuk, ha eljutunk ahhoz az igazsághoz, hogy az élet legősibb és legigazibb valósága a *személy*, amely a másik *személynek*, az *embernek*, a bontakozó, az érvényt kereső egyénnek, azt a csodálatos erőt kölcsönzi, amellyel saját személyiségét végnélküli érvénnyel kiépítheti, a másik személy életét a szexualitás erejével felébrésztetheti és végül ezt az új személyt a lélekfeszülés erejével kifejleszti. Ez a megoldás *eszközzé* teszi a szexualitást és döntő erővé, transzformátorrá a *személyt*, az embert.

Ilyen állásfoglalás azután eltünteti azt a ténylegesen fennálló nehézséget is, amely szerint az elnyomás és elfojtás minden esetben pszichikai bajokat okoz. Itt ugyanis a Mindenható teremtette szent *erőérvényesülés* játszik szerepet, amelynek szellemében a megmozduló szexuális erők elfojtására nem kerül a sor, hanem ezek az erők átértékeltenek a lelkeség vonalára és így fizikai élet helyett a lelkiélet multiplifikálódik (szellemi generáció).¹⁸⁴ Az átváltozott életerők a szellemi élet kvalitatíve tökéletesebb típusát termelik ki úgy az önmegtartóztató egyénben, mint a vele szellemi összeköttetésbe kerülő „*más*” személyekben.

A lélekelemzés tartalmi megbírálása után az a kérdés marad még, vajon helyes-e a pszichoanalízis módszere?

A pszichoanalízis a lélek megismeréséhez két utat kínál: először a kérdezgetést, másodsor az álmok analizisét.

A kérdezgetést illetőleg mondtuk már, hogy ha csak *tárgyként* szerepel az ember, akkor nem jutunk kellő eredményhez. Ha tehát a lélekelemző nem tudja elérni a *személyes* lélekkapcsolatot, akkor semmiképpen sem tud teljes lélekismerethez jutni. Már pedig a lélekelemző ritkán tudja ezt az *önkéntes, teljesen bizalomra építő* közvetlenséget megszerezni, amely a *készleges lélekkeltárást* adja. Az ő

¹⁸⁰ Jaensch szerint két főtípus van: az „integrierter Typus” és a „desintegrierter Typus.” Az első minden tevékenységnél teljes egészében részt vesz, az egész szervezet együttműködik, a másikat olyan géphez hasonlítja, amelyben a részek külön, egymástól elválasztva végzik funkcióikat. Az első az érzésekben gazdag fantasztá ember (képviselője a művész), a másik a tárgyilagos embertípus. „Integration” bedeutet nicht anderes, als dass in gewöhnlichen Wirkungsverhalten verschiedene Funktionen ineinander wirken und sich durchdringen, „Desintegration”, dass die einzelnen Funktionen relativ selbstständig wirken. Als ausgeprägter Typus, der diese Integration der Funktionen untereinander in hohem Masse besitzt, ist der allgemein und nach aussen integrierte Menschentypus zu nennen. Es hat seine ausgeprägte Form im künstlerischen Menschen. Er ist der Typus der in innigem Kontrakt mit der Welt lebt, der reich gefühlsmässig gestimmt ist in all seinem Denken und Tun.”

„Das Gegenteil des integrierten Menschentypus ist der desintegrierte Typus. Sein Weltbild zeigt die Gespaltenheit. Die Integration ist auf ganz bestimmte, wenige Komplexe reduziert, die psychophysische Gesamtorganismus zeigt im Gegensatz zum stark integrierten Menschen eine feste Dauerorganisation.” (E. R. Jaensch: Studien zur Psychologie mensdhlicher Typen. Leipzig, 1930. 2. l.)

¹⁸¹ „A szaporodási és faj fenntartási elméletet tehát csínján kell alkalmazni. Nevezetesen, ha a fajfenntartás az ember világában mindenestől valami abszolút tiszta ügy volna, úgy a szexuális aktust, mint az emberi műveletek legkiválóbbját és legméltóbbját kellene ünnepelni. A szexualitás mint az Élet útja, magasan a hegygerincen húzódnék közszemlére téve, nem a völgy ölében bújna meg, fűgefáktól szegélyezve, hogy leveleikkel reáboruljanak és eltakarják. Kétségtelen, hogy a szexualitás értéke problematikusnak tűnik fel s hozzá a káosz érzése tapad.” (Nagy Lajos: i. m. 267. l.)

¹⁸² Lorenz: Lehrbuch der Geneologie. 186-187. l. (A magasabb szellemi tevékenység kevesebb szaporodóképességgel jár.)

Eucken: Geistige Strömungen der Gegenwart. Leipzig, 1913. – Nagy L. i. m.

¹⁸³ Freud: Három értekezés a szex. elm. Ford. (1915.) 91. l.

¹⁸⁴ Ez azonban nem zárja ki az aszkézis és kegyelem együttes munkáját. Ezek eszközök maradnak állandóan; munkájuk nélkülözhetetlen a lelki átépítés nagy művében.

módszerében igen tekintélyes helyet foglal el a gondolkodás törvényeinek felhasználása (egybevágás, hasonlóság, ellentét, hely- és időbeli egyezés, stb.), annál is inkább, mert olyan események után kutat, amelyek vagy kiestek, vagy elpihentek a lélek világában; azonban a gondolkodás törvényeinek módszeres felhasználása önmagában kevés a lélek összes tartalmi tényeinek megismeréséhez, mert sok logikátlan, intuitív és érzelmi ténye van a léleknek. Az természetes, hogyha a lélek ráhatásában el tudja érni a *szuggesztió* lelket lenyűgöző hatásfokát, akkor ennek erejével értékes eredményeket produkálhat. De ez már a *személyek vitális kapcsolatán*, nem a pszichoanalízis speciális módszerén épül fel.

Az *álom útján* való vizsgálódás még kevésbé biztosítja a lelki élet megismerését.

Amit ezen a téren produkál a pszichoanalízis, annak alapján nehezen osztható be az objektív tudományos módszerek közé. Az egészen olyan erőltettség vonul végig, hogy nem értékelhetjük kidolgozott és általánosan használható módszernek.

Azt szívesen és komolyan elfogadhatjuk, hogy az álom rejtelmes világa sokat felszínre hoz a múlt temetőjéből, de, sajnos, ezeknek az álomban felmerülő emlékképeknek és fantáziától játékosan esetleges álomlátásoknak törvényszerűsége még egészen titokzatos és tisztázatlan a kutató emberi elme előtt.

Bizonyos, hogy az álom nem ismeretlen világ vagy új életforma jelentkezése. Bármilyen zűrzavaros is a gondolatfűzés, bármilyen csodálatos is az élményszínezés, mégis kimutatható, hogy alapja valamiképp benne volt a lélekben. Csakhogy a lélekhez nemcsak úgy tartozhat valami, mint *valóságos élmény vagy átélt esemény!* A lélek tartalmát alkotják a gondolatok, a hallott, látott benyomások, sőt sokszor csak *futólag* érintett, szinte öntudatos eszmélés nélkül átsurranó életadatok is. Ezek az egészen felületesen átvillanó benyomások – bár emlékként bennünk vannak – mégsem jutottak arra a mélységre, amelyből előre törve élményerővel tudnának hatni. Az álom azonban váratlanul és egybe nem illően fel tudja kavarni azt a lélektartalmat is, amely nem tartozik az *igazi élmény* kategóriájába.¹⁸⁵

Továbbá szívesen elismerjük: *lehetséges*, hogy az álomkép biológiai vagy lélektani hatások nyomán lép fel; csak azt nem tartjuk tudományosan igazoltnak, hogy ebből a homályos jelenségből *biztos* következtetést lehessen levonni.

Azt pedig egyenesen erőltetettnek látjuk, hogy az álomképeket *mindig a szexuális étellel*, mint alaprezdüléssel *hozzak* kapcsolatba. Természetesen, ha feltételeztük és kihangsúlyoztuk a szexualitás *egyetlen és kizárólagos* hatóerejét, akkor nincs más út, mint erőszakos feltevésekkel és metaforikus magyarázatokkal minden álomképet az erotizmussal magyarázni.¹⁸⁶ Ez azonban olyan túlzás, mely a lélekelemzés megállapításait problematikus értékűvé teszi. Az igazság az, hogy van szexuális jellegű álomkép is, és pedig nem kevés, de ez csak egy része az álomjelenségek és az álomban ható életadatok

¹⁸⁵ Vannak *felszínes emlékek, megmozgató események, átélt élményemlékek*. Ezek azt jelentik, hogy az ember az eseményeket fokozati eltérésben percipialja. Minél kevésbé fogja fel, annál kisebb *kiható, újraindító* erejük van.

Íme pl. két tényleges álomkép. Ezt írják nekem: „Gyermekbíróvági statisztikákat olvastam és a rákövetkező éjjelen a következő álomom volt: engedélyt kértem X. Y. tanácselnöktől, hogy egy napot Márianosztrán tölthessek a fegyencnök között, mert tanulmányozni akarom a lelkivilágukat. Az engedélyt megkaptam és fegyencruhában bevonultam Nosztrára. Ott találkoztam két barátnőmmel, akik fegyencek voltak. És kérdésemre, hogy mi miatt jutottak ide, azt felelték: „Sikkasztottunk, mert a gyerekek karácsonyi felruházásához még 100 pengőre volt szükségünk.” (N. és I. tényleg segítettek a karácsonyi felruházásban.) Valami tévedés folytán a tanácselnök nem tudott kiszabadítani és egy napot ott kellett eltöltenem, még hozzá magánzárkában. Emlékezem, álomban nagyon örültem ennek: milyen jó lesz egy napot pihenni! De rögtön eszembe jutott: holnap színházpróba, mit csinálók a berendelt gyerekekkel! *Ez a kérdés annyira izgatott, hogy fölébredtem.*”

„Jó pár évvel ezelőtt Maria-Strassengelben nyaraltam. Egyik éjjel álmodom, hogy Pesten vagyok egyik ismerősömmel. Ott beszélgettünk. Majd elbúcsúozom azzal, hogy egyetmást elintézek és nemsokára visszajövök. Egészen világosan tettem-vettem álomban. Körülbelül egy óráig lehettem távol. Mikor visszajövök, a jelenlévők közül az egyik azzal fogad: N. az imént meghalt. Erre ijedten mondom, ne tréfáljon ezzel, hiszen most beszéltem vele. Igen, mondják ők, de alig hogy kilépett a szobából, lefordult a székről és meghalt. Bent fekszik a másik szobában, kiterítve, *nézzem* meg. Bemegyek és ő tényleg holtan feküdt itt.” Az álomban csak az az érdekes, hogy az év őszén az illető *váratlanul* halálos betegségbe esett.

Mi itt a háttér? Egészen világos, hogy egyikben a *múlt* esemény átdolgozása, a másikban titkos megsejtés...

¹⁸⁶ Mulier quaedam pudica in somno se ad lignum alligans videbat. Totum corpus plenissime erat vestitum, tamen viri Turci Arabesque illam aspiciabant. Hogyan analizálandó ez az álom? Mulier illa adhuc puella pluries legebat fabulas exoticas et desiderio attingere voluit vitam illarum mulierum. Inde imagines de vita Turcorum Arabumque! (Ferenczi Lélekelemzés. Bpest, 1910.)

tömegének.¹⁸⁷

A lélekelemzés hipnózis útján gyakorolt hatását a következő fejezetben érintjük.

Végső összefoglalásban odajutunk, hogy a lélek-elemzést olyan lélekismereti módszernek mondhatjuk, amely sok okos gondolat felvetésével (élmények léte, elfojtások káros hatása, a szexuális erők nagy jelentősége a pszichikus életre, a lélekkeltetés szükségességére) olyan *túlzó és károsan* hibás utakra tévedt, amely nemcsak nem nyitja meg az egész lelket a lélekvizsgáló előtt, hanem egyoldalúan a szexualitás keresésére tereli el az ember figyelmét.

Aki igazi lélekismeretre tör, annak sohasem szabad spekulatív úton kapott elméletet erőszakolni az emberekre. Az élet összes erezetét kell feltárni, azt pedig a pszichoanalízis prekoncepciált álláspontja miatt elérni eddig nem tudta.

6. A titokzatos erők érvényesítése.

A lélekvizsgálat egész sajátos módjai azok, amelyek a megszokott lélekelemzés kizárásával, a rejtelmes világok felkutatásával próbálnak a lélek szentélyébe jutni. Ezeket a lélekismereti törekvéseket általánosságban *okkultizmusnak* nevezhetjük.

Vannak olyan élet jelenségek, amelyek nem tartoznak a mindennapi események sorába, hanem egészen külön kategóriát képeznek a történések egymástutánjában. Ezek a jelenségek túlesnek az embernek eddig megvilágított lélektartalmán és a lélek közismert erőin, de mivel benne vannak az élet valóságában, azért néhány szóval meg kell róluk emlékeznünk.

Két kérdés tartozik mihozzánk. Az első az, hogy *milyen lélektartalmat árulnak el az okkult jelenségek; a második pedig az, hogy milyen módokon próbálnak az okkult erők felhasználásával a lélek rejtélyébe bejutni.*

a) A tapasztalati tudomány – a történelem hosszú során – mindig foglalkozott a rendkívüli jelenségek magyarázatával. A csoda, a szentek élete, továbbá egyesek titokzatos, boszorkányos, babonás ereje és képzelgése állandó kérdése maradt a tudománynak. A sokféle elnevezés után *parapszichológia, parafizika, parametafizika* név alá foglalták ezeket a jelenségeket, hogy így a mai, eléggé kiépített tudományágak *mellé* helyezték el ezeket az általános vagy tudományos, de le nem tagadható életrejtélyeket. Az okkult erők és élet-tényék is sokfélék lehetnek. Van ezekben fölényes, mások felett uralkodó erő (hipnotizmus),¹⁸⁸ szerepel itt olyan lélekkészség, amely a távolba lát (clairvoyance),¹⁸⁹ hivatkoznak médiális erőkre, a szellemi világgal való kapcsolatra (spiritizmus). Ez utóbbi olyan csodálatos jelenségekről, hatalmas erők érvényéről is szól, amelynek erejével messziről idehoznak tárgyakat (apport), megjelenik a hívott szellem (materializáció), stb.

Bizonyos, hogy ezek a jelenségek átlépi a természetesnek tartott életerők határait. Az is tény, hogy leginkább idegesebb, lelkileg is feszültebb egyének világában történnek rendkívüliségek; a sokirányú tudományos vizsgálódásra való tekintettel nem lehet az egészet a tévedés vagy a megtéveszteni akarás kategóriájába osztani.¹⁹⁰ A tudományos kutatók is úgy nézik az okkultizmus kérdését, mint az

¹⁸⁷ A „pollutio nocturna” álmokképpel kapcsolatos. De itt sem bizonyos, hogy a pszichés elváltozás okozza-e a biológiai folyamatot, vagy pedig az élettani megmozdulás kelti-e fel a lelki képeket?

¹⁸⁸ Ez talán a nagyobb reáható erőnek mondható.

¹⁸⁹ Olyan belső, alanyi erő, amelynek kifelé hatása átlépi a normális méreteket.

¹⁹⁰ „Wir betreten nunmehr ein Gebiet der Parapsychologie, das, voller Ratsel, die nach aussen hin am sensationellsten wirkenden Erscheinungen umgreift. Dabei stossen wir auf Vorgänge, die der primitive Mensch als „Wunder” ansehen würde, während sie der rationalistisch denkende moderne Skeptiker als Auswirkungen einer Fremd- oder Selbstbetrugung betrachdet. Wer jedoch mit eigenen Mühen die Wahrheit, die allen diesen Erscheinungen zugrunde liegt, erkannt hat, steht bescheiden vor der Grösse des Naturgeschehens, dass sich ihm offenbart.” (K. Gruber: Parapsychologische Erkenntnisse. München. 1925. 149. l.) A könyv 318-324 lapon át irodalmat közöl.

„Az okkultizmus a médiumisztikus jelenségek tana.” (Baerwald R.: Okkultizmus és spiritizmus a természet-tudomány megvilágításában. Ford.: Fülöp Zs. Bpest, 1926. 9. l.)

Egyébként harcol a parapszichológia elnevezés ellen, mert benne elfordulást lát a spiritizmustól. (8. l.)

Ezzel a kérdéssel foglalkoznak:

Greazfragen des Nerven- und Seelenlebens. Begründet v. Loewenfeld und Kurella. München.

L. Loewenfeld: Somnambulismus und Spiritismus. Wiesbaden, 1900.

R. Tischner: Über Telepathie und Hellensehen. München und Wiesbaden, 1924.

R. Tischner: Fernfühlen und Mesmerismus. München. 1925.

„ideg- és lelkiélet határkérdéseit. Ezzel jelezni akarják, hogy itt igen nehéz, a rendes tapasztalati tudomány határán túl lévő, alig megfogható tényekkel van dolgunk.

Akármilyen mélyre próbálunk is lehatolni az okkult jelenségek erőforrásához, végül *Trikál* gondolatához jutunk, aki szerint a magyarázat a *lélek végnélküli erejében* keresendő. A szellemi lény életjelenségei nem szoríthatók teljesen a test kereteibe. Az egyéni testen túlra is kiterjed a lélek hatóereje és innen van az, hogy a *testen kívül*, a *feltámadt testen át* egészen különleges jelenségeket tár elénk az anyag gátló törvényeitől felszabadult lélek.

Sokan tagadják az okkult jelenségek jelentőségét,¹⁹¹ de a lélekbúvárok nagy része nem megy el figyelem nélkül mellettük.

b) A mi szempontunkból a lélek rejtett élete azért bír különösebb jelentőséggel, mert titkos erőjelentkezését felhasználják egyesek *lélekismereti* módszerül.

A legjelentősebb próbálkozás ezek közül a *hipnotizmus* felhasználása. Ez a módszer, amelyet *Freud* is használt vizsgálódásai közben, arra szorítkozik, hogy bizonyos reáhatásokkal hipnotikus állapotba hozzák a beteget és ekkor adják fel a lélekelemző kérdéseket.

Tagadhatatlan, hogy ez a csodálatosan megváltozott idegállapot alkalmas arra, hogy a kérdést *fel fogja* és a lélekben fellépő képeket akaratán kívül közölje. Az álom kettős összeköttetést mutat. Egyrészt szoros kapcsolatot a hipnotizőr és a hipnotizált között, másodsor világos összefüggést a múlt események és a hipnózis alatt álló lélek között. Bármily csodálatosnak is látszik, mégis fennáll ez a tudatalatti kapcsolat, mert különben nem volna érthető a rejtett élet feltárása. Az is komolyan állítható, hogy az álom tartama alatt a felfogóképesség növekszik. Sőt nem ritka jelenség, hogy a hipnotikus álomban lévő más életét, sőt messze lejátszódo eseményeket lát és közöl.

Lélekismereti módszerek közé sorozzák – bár nem jogosan – a *spiritizmust* is. A spiritiszták a széanszokon elhangzott, egyesek lelkületére vonatkozó kijelentéseket felhasználják arra, hogy ezeknek lelki életére következtessenek. Ezek olyan, a lélekelemzés szempontjából értéktelen feleletek, amelyek kíváncsi érdeklődésre választ adhatnak, de nem vonatkozhatnak azokra a komoly és az ember életét, léleklejlődését szolgáló mélységekre, amelyek ismerete a nevelés alapfeltétele. E helyen csak azért említjük meg ezt a komolytalannak ítéltető módot is, mert a spiritiszta lélekbúvárok *pedagógiájukat* ezekre a kijelentésekre építik fel.

Az említett lélekmegismerési módszerekről igen röviden a következőket kell megjegyeznünk.

Először is nem tartoznak még a tudományosan kidolgozott módszerek közé, tehát a *legteljesebb* óvatossággal szabad csak hozzájuk fordulni. Különbösen is törvényes rendelkezések alapján kizárólag csak szakavatott orvos vagy lélekbúvár használhatja őket.

Másodsor nem tárják fel a lélek egész tartalmát, a közölt felelet homályos, sokszor ellentmondó, tudományosan nehezen ellenőrizhető és csak egy-egy esetre kiterjeszkedő. Tehát az okkultista lélekismereti eljárások lehetnek segédeszközök, de általános megismerési módszerek soha.

Harmadsor ezek az eljárások csak kivételes embereknél alkalmazhatók.¹⁹² A nevelés egyetemle-

A. Meyer: Materialisationen und Teleplastie. München, 1922.

Dr. Freiherr v. Schrenk-Notzing: Gesammelte Aufsätze zur Parapsychologie. Stuttgart, 1929.

Katolikus szempontból világít reá a kérdésre:

Wolkenberg: Okkultizmus és spiritizmus. Bpest, 1923.

Trikál J.: A lélek rejtett élete. Bpest, 1931.

Trikál J.: Az okkultizmus bölcseleti szempontból. Bpest, 1931.

¹⁹¹ A. Moll: Psych. u. Charakterologie d. Occultisten. Stuttgart, 1929. Felületességgel (67. l.), gondolatszegénységgel (79. l.) és könnyen-hívóséggel (87. l.) vádolja őket.

Nálunk Vértesi pécsi teológiai tanár harcol előadásokban a szellemi magyarázat ellen.

¹⁹² Igaz ugyan, hogy Völgyesi dr. az ellenkezőt állítja a hipnotizmusról, de a spiritiszta-jelenségekre mégis biztosan áll ez a megszorítás.

„Úgy az *aktív hipnotizáló* képesség, mint még sokkal inkább a *passzív hipnofilitás* a legnagyobb pszichológiai rejtélye volt az emberiségnek. A távol keleti és az ókori, misztikumokkal körülállangozott „okkult” hipnózis ez irányban csakúgy adós maradt a válasszal, mint a *szuggesztívó-tanra* felépített s a mai idegklinikák által is feltétlenül elfogadott modern hipnotizmus. Arra a kérdésre, hogy az ép és beteg emberek általában hány százalékra *hipnotizálható*, a legkülönbözőbb válaszokat nyertük. E kérdésre adandó válasz két tényezőztől függ: 1. tisztázásra vár még az a kérdés, hogy *ki mit ért hipnózis*, illetve annak bizonyos fokozatai alatt? 2. Tapasztalati tény, hogy a *hipnotizálhatóság százaléka nemcsak a befolyásolandó egyének konstitúciójától, hanem a befolyásoló személy egyéni* (részben öröklött, részben kifejlesztett) *qualitásaitól is függ*.

Miután szerintem a *hipnózis* nem egyéb, mint a *normális elolvassal és az álommechanizmussal teljesen ana-*

ges kötelesség, amelybe lehetetlen, hogy csak az idegileg erősen érzékeny egyének kapcsolódjanak bele.

Végül negyedszer annyira eltérnek az elemien észlelhető és tudományosan felülbíráható lélekiismereti módszerektől, hogy rendszeresen kidolgozható és tételszerűen felépíthető módszert nem tudnak nyújtani a nevelőnek.

Mindezekből következik, hogy az okkultizmus módszerei lehetnek esetleg a jövő kutatásának és a jelen pedagógiai lélekvizsgálatának segédeszközei, de nem lehetnek a lélek teljes megismerésének módszeres forrásai. A tudomány előtt ma még komoly probléma a parapszichika, parafizika és parametafizika. A lélekbúvárlással alapvető munkát végző nevelő azonban csak *kivételes* esetben tudja átértékelni a le nem tagadható rendkívüli élettényeket elméleti és gyakorlati módszerébe. Mindenesetre helyet találna, ha objektíve igazolhatnák a titkos erők lélektani törvényszerűsége; még pedig olyan formában, hogy az *emberi lélek energiái szélesebb működési keretre tolnának ki, mint azt eddig hirdettük és tanítottuk.*

*

Ha pedig végigtekintünk az összes lélekismereti módszereken, akkor le kell vonnunk azt a tételt, hogy ezek a próbálkozások egyenként és külön-külön nem adnak olyan módszert, amely az emberi lélek belső életét biztosan és a nevelés követelte készséggel feltárják.

Tovább kell tehát kutatni, hogy megtaláljuk azt a tudományos módszert, amely ennek a nagy feladatnak minden tekintetben megfelel.

II. Saját próbálkozásaim.

A tudomány útjait járva, a lélekvizsgálat módszereit alkalmazva, kevésnek találtam azt az ismeretet, melyhez jutottam. Az emberi léleknek lehető legteljesebb, részletekben is megnyilatkozó képét kerestem. A most következő részben saját próbálkozásaimat fogom közölni és végül a megállapított módszertani tételeket rendszerezem.

1. A leszűrt eredmények.

Hasznavehetetlen-e a sok tudományos próbálkozás? Ez a kérdés támadt fel bennem, amikor a különböző irányú tudósok és nevelők a lélek megismeréséért való szellemi erőfeszítéseit tanulmányoztam.

Azt hiszem, nem igaztalan az ítélet, ha azt mondom, hogy *egyik irányzatot sem tartom a lélekmegismerés teljes módszerének*, de mindegyikben találok olyan *előismeretet* és lélektani eredményt, amelyre a komoly nevelőnek szüksége van. A tétel első része azt jelenti, hogy a tudományos vizsgáldások inkább lélektani tényezők felkutatását célozzák, tehát maguk is – tudatosan – csak részletek és alaptételek megállapításával foglalkoznak, a másik rész pedig azt akarja mondani, hogy a *gyakorlati nevelés szempontjából olyan fontos és egyetemleges értékű* megfigyeléseket nyújtanak, amelyek a különálló személy megismerését és kifejtését nagyban elősegítik.

Állapítsuk tehát meg az eddigiekből levonható és feltétlen érvényű lélekismereti igazságokat! Az első csoportba azokat foglalom, amelyek a nevelendő ember életerőire és azok dinamikájára vonatkoznak, a másodikba pedig azokat a módszertani igazságokat gyűjtöttem össze, amelyekkel az emberi lélek megismeréséhez közelebb lehet férközni.

A) Már „Az egyéniség összetevői” című I. kötet reámutatott arra, hogy az embert ezernyi szálú életszerkezet alkotja. A testi és lelki tények, a külső behatások, fizikai és metafizikai erők oly szövénységessé teszik, hogy az élet-adatok és élet-működések fokozati külön felelősségei az embereket egészen

lóg élettani jelenség, amelynek alapja (a létrahigany-oszlop elmélet elképzelésének megfelelően) *bizonyos fokozatosan egymásföle rendelt agy centrumoknak részleges és fokozatos kikapcsolása egyes felsőbbrendű kritikai és gátlási centrumoktól* (homlok-falilebenyek), *le egészen a IV. agykamra táján lévő „életcentrumokig”, ennek következtében csak természetes állaspontom szerint – amit tapasztalataim feltétlen igazolnak –, az embernek pontosan annyi százaléka hipnotizálható, ahány százaléka aludni képes, azaz elméletileg 100%! (Gyógyászat: 1931 nov. 21. Völgyesi: A psychoactiv és psychopassiv constitutio, ill. karakter és a hypnophilias. 736. l.)*

különálló egyednek, személynek mutatják. *Az élő emberek* lélekvizsgálata még jobban megerősíti ezt a tételt és az általános megismerés helyett (in abstracto!) az egyén vizsgálata felé (in concreto!) tolja el a kutatás irányát.

a) A jelszó szerint való megismerést értéktelennek tekintve, a tapasztalati megfigyelések, a kísérletek, a lélekelemzések mind arra törekednek, hogy az *egyént* tegyék vizsgálat tárgyává.

A testalkat,¹⁹³ a konstitúció, a viselkedés, a szellemi és lelki tevékenység,¹⁹⁴ az erkölcsi megnyilatkozás¹⁹⁵ olyan külsőleg észlelhető, lemérhető és eltérő élettények, amelyek feltétlen arra kényszerítenek, hogy az ember egyedi elkülönülését hirdessük. Amint előbb megállapítottuk,¹⁹⁶ bizonyos *arány-szerűségek* fellelhetők ezekben az adottságokban, de az *egybevágás* egyenesen kizárt. A nevelő tehát nem elégedhet meg arányszerű ismerettel, hanem annak tudomásul vétele mellett külön kell foglalkozni az egyén testi-lelki életével.

A tudományos lélekismereti módszerekből leszűrhető első tétel tehát így hangzik: *A nevelő feladata az egyes személy megismerése.*

b) Önként tárul elénk azonban a távolabbi kérdés: hogyan lehet ezt megvalósítani?

A lélekbúvárok kutatásait legyen szabad azzal a hasonlattal jellemezni, hogy az ő értékes munkájuk a lélek hasadásain való betekintés. Az a zártság, amely az emberi lélek jellegzetességéhez tartozik, néha-néha pillanatokra megoldódik és egy-egy tekintet vehető a belső életerők és életműködések műhelyébe. Ez a belopódzkodó tekintet feltár néhány rejtélyes jelenséget, de az egyéniség ösztönös elzárkózása folytán csak átfutó, kisebb értékű, nehezen ellenőrizhető ismerethez juttathat.

A teljes ismeretnek lényege az ellenőrizhetőség, a fejlődés menetének felülvizsgálata. – A tapasztalati megfigyelés gyakran hozzásegít ehhez a megismeréshez, de ott is mindig fennáll az a veszély, hogy a kívülről észlelhető élet jelenség esetleg nem az *igazi okra* vezethető vissza.¹⁹⁷ A *gyakorlati nevelő* szempontjából arra van szükség, hogy még az átsurranó, kivételes esetben előforduló botlás, bukás, illetve erős nekilendülés is világossá legyen, mert a belső életben nem közömbös a titkos, kivételes, elszigetelt életjelenség. A pszichoanalízis mesterei jól érzik és helyesebben értékelik¹⁹⁸ a múlt eseményének kihatását; azért keresik azt a módot, hogy a rejtett élményeket is napfényre hozzák.

Ha a lélekelemzők lélekismereti eljárása minden szempontból helyes volna, a *gyakorlati nevelésre* való tekintettel, akkor is azt kellene mondanunk, hogy ez kevés. Feltéve, hogy minden titkos élmény, behatás, lélekindítás kielemezhető, még abban az esetben sem áll fenn az a lehetőség, hogy ezen részleges lelki megnyilatkozásokon keresztül a befogadóképességek erejének, az ellenálló és küzdelmet vívni tudó erőquantumnak, az egyén teljes lelki képének „megismeréséhez” jutunk. A lélekelemzés módszere *alapján* csak a *múlt* tárul fel, de nem világos a jelen és még kevésbé tisztaképű a jövő. Már pedig a nevelésben mindig a jövő a fontos.¹⁹⁹ Azon kell dolgoznunk, hogy a *belső harmónia*, a bonta-

¹⁹³ A testi nagyság, a koponyaalkat (Kretschmer, Weil, Lombroso, Jensch, Jaensch, Birnbaum, Fischer, Méhely, Verzár, Hirt, Szondi) következtetni enged a szellemi életre.

Kretschmer, Jaensch, Gross, Weil, Schaffer, Moravcsik, stb. a testi élet belső erőmennyiségére és ütemére következtetnek ebből.

Watson: Psychology from the standpoint of a Behaviorist. Philadelphia and London 1929. – Dosztojevszkij: „... Tehát, ha egy emberen át akarsz látni és létét meg akarod ismerni, ne azt figyeld, hogyan hallgat, vagy hogyan beszél, vagy hogyan sír, vagy éppen hogy a legnemesebb eszmék hogyan hatnak kedélyére, hanem azt, hogyan nevet; ha jó a nevetése, jó ember.” (Dosztojevszkij: A siheder. Ford.: Trócsányi Zoltán. Genius-kiadás. III. rész. 10. l.)

¹⁹⁴ A kísérleti pszichológia mesterei (46. és 83. l.) a tudás, az írás, a rajzolás, a játék mikéntjéből következtetnek a lelki folyamatokra.

¹⁹⁵ Idetartoznak az érzelmi, kedély-, akaratvizsgálatok, sőt a Janet–Freud-féle traumák analízisa is.

¹⁹⁶ Kretschmer táblázatai a testalkat a koponya-térfogot, a testrészek aránya, stb.-ről. (Lásd: 22-23. l.) Továbbá: Pszichológiai tanulmányok. Bpest, 1929.

¹⁹⁷ A gyakorlati nevelésnek egyik igen érdekes és közismert tétele, hogy naiv, gyermekded tekintet a lélek ártatlanságát tanúsítja; a beesett, vonalazott, sötétén aláfestett arc pedig a szexuális bűnökre enged következtetni. Ez a *megfigyelés alapján helyes*, de igen gyakori az eset, amelyben az *életerősebb* ember arcrózsáit nem szedi le hamar a bűnös visszaélés (különösen nem, ha ez *szórványos* vagy *egyetlen* eset!). Ugyancsak előfordul az is, hogy a külső összeomlottság *kizárólag* testi fáradtságból vagy beteges állapotról ered.

¹⁹⁸ Végül ez az *élményelmélet* tétele, amelyet az újabb pedagógia, az *élmény-neveléstan* állandóan hirdet. (Cserkészeti!)

¹⁹⁹ Ellenvethetné valaki, hogy a pszichoanalízis épp a *jelen hibáinak fellépése* és a *jövő katarzisa* (Freud!) miatt történik. De ez a megjegyzés csak elkerülné a kérdés *ténybeli részét*. T. i. igaz, hogy – a pszichoanalitikusok sze-

kozó életkézségek együttes és *teljes* kifejlődése biztosítható.²⁰⁰

Az egyéniség kifejlésztésére a nevelőnek tehát össze kellene fogni nemcsak az *elpihenő erőket*, hanem le kellene leplezni a mozgató, az indító, a ható erőket és ki kellene nyomozni a *persona*, a *személy egyéni munkáját* is. Ebben az összetett és sok irányú lélekfejlesztő munkában legfeljebb segít, de biztos orientációt nem ad sem a tapasztalati, sem a kísérleti, sem a lélekelemző vizsgálat. Észre kell venni, hogy itt a *személyiség* erőquantumával és erőfeszülésével állunk szemben. Nem merev, kikristályosodott mozdulatlanságában élénk álló *valami, élettelen anyag* a vizsgálat és nevelés tárgya, hanem *valaki, személy, önbíró és önindító*, aki lényének felsőbbrendűségével, az élet vitalitásával beleszól a történések rendjébe.²⁰¹ A kémiai folyamatok belső törvényszerűségekké mennek végbe. Ha leleplezzük összefüggéseiket, akkor teljes biztonsággal ismételhetjük a vegyi bomlást vagy szintézist. Az emberi élet épen abban revelálja felsőbb-rendű jellegét, hogy egy hatalmas, sokszor figyelmen kívül hagyott ismeretlen tényező, a *lélek*, a *persona* játszik döntő szavú szerepet az egyéniség kialakításában. Ebből következik, hogy a lélek megismerésében is helyet kell adni a *személyiségnek*.

A lélek megismerésénél két személynek kell találkozni: a megismerendő embernek és a vizsgáló nevelőnek.²⁰² A tárgy is személy, a kutató is személy. A kettőnek találkozása nem lehet tehát *tárgy és alany* összefüggése, hanem a személynek a személlyel való vitális érintkezése.

De miben áll ez?

Az első személynek, a megismerendő embernek *személyi élete* abban jelentkezik, hogy *önmagá* *készséges odaadással*, a rejtett tények őszinte *feltárásával* és a másik személytől eredő indítások befogadására kész *nyíltsággal* közeledik a másik személyhez. Egyszóval: *hozza magát, feltárja lelkét, bebocsátja a vizsgáló tekintetét*. Ez tehát nem valamilyen logikai vagy elméleti konstrukció, hanem az ember vitalitásának megnyilvánulása. A *persona* szavára megnyílik a lélekkapú, hogy belásson a másik *személy*, a *nevelő*. – Ez a tekintet sokszor erősen parancsoló²⁰³ és igen sok *testi-lelki gátlást* feloldó.

A második személy a nevelő. Benne a jót-akarás, a segíteni-vágyás ereje ébred. Van benne sok az élet multiplikálásának legfelsőbb és legszentebb erejéből;²⁰⁴ belőle az a lendület akar kibontakozni, amely az embertestvér megismerése után *önmagához hasonló felsőbbrendű életet* kíván teremteni. A keresés, a vizsgálat, a látás, a leleplezés, az erőátvitel mind azt mutatja, hogy itt a megismerésre törő *személyek vitális megmozdulásával* állunk szemben.

Mindezekből leszűrhető eredményként állítható a második tétel: a *lélek megismeréséhez csakis a két személyiség vitális találkozása vezethet bennünket*.

B) *Milyen módszereket kellene követni az emberismeret elérése érdekében?*

Ezt a kérdést így is fogalmazhatnánk: mit kell átvinni a nevelői gyakorlatba az ismertett lélekkutatási módszerekből?

a) A *tapasztalati módszer* az állandó figyelést, a test és lélek feltűnő kapcsolatait, a tevékenység lélekjellemező tulajdonságait vizsgálja. Mindez mozaik-készítés. Parányi kis emlékek összegyűjtése és ezek alapján való képalkotás a lélekről. Ebben a munkában a gondos, szerető megfigyelés és a következetes kitarás a fontos. Van ebben sok általános ismeretet szolgáltató próbavizsgálat, de igen sok az egyéniség életét feltárni akaró, szerető, egyéni megfigyelés. A gondosság, a jó akarása, a feljegyzés, a megjegyzés, az összegyűjtés a lélek állandó, irányítani akaró jóságának eredménye. Legalább a szülő

rint – a *jelen sok nehézsége*, sőt *beteges* jelensége miatt szükséges az egyeseknél a múlt feltárása; igaz lehet az is, hogy *célt* keresve a *tisztulás* miatt folyik a lélekelemzés, de tagadhatatlan, hogy ez a munka nem foglalja magában az *összes embereket* (vannak u. i. egészen tiszta vagy kivételesen és kisebb dolgokban botló emberek is!), sőt a lélekelemzés pedagógiája *nem biztos* módszer a *jövő élet tiszta megőrzésére*.

²⁰⁰ E. Key („Vollmensch”), Jaensch („Integrierter Mensch”), az Egyház (boldogok és szentek).

²⁰¹ Nagy Lajos: Az élő gondolat. Budapest, 1930. II. rész.

²⁰² Nem ok nélkül írjuk: a *nevelő*. A *lélekbúvár* csak a jelenségeket vizsgálja és eléggé eltekint a *belső, mozgató okok lényegétől és még inkább* – a neveléstani következményeitől. A *nevelő* pedig *mindent* az egyén nevelése érdekében vizsgál!

²⁰³ Ilyen a félelem, a *szemérem*, a kényszerképzetek, stb.

²⁰⁴ Első pillanatra szembetűnő, hogy a *csak testi életet* látó és értékelő biológia semmit sem tud kezdeni ezzel a pszichológiai valósággal. Kénytelen-kelletlen arra a tévútra szorul, amelyen mindent testi *életerővel, élvezet-vágygal* kénytelen kimagyarázni. Marczell-Koszterszitz „A kemény parancs”-ban már meghirdette az erők transzponálásának lehetőségét, ez a mű pedig (A bontakozó élet) alapvetésben is kimutatja és módszertanilag is ki fogja dolgozni ennek a „*generatio spiritalis*”-nak valóságos életértékét.

vagy nevelő részéről sok benne a személyes életlendület, azért értéket képvisel.

Ebből a megállapításból következik a mi harmadik nagy tételünk: *az állandó, kitartó és gondos lélekfigyelés az életismeret nélkülözhetetlen eszköze.*

b) A kísérleti módszer próbák alá veti a nevelendő személyt. Olyan eredményekből akarja a lelket megismerni, amelyek inkább a *tárgyi vizsgálódás*, mint a *személyi életismeret* körébe tartoznak. Nem is lehet mást követelni akkor, ha az embert a maga teljes mivoltában behelyezzük az anyagi világ tárgyai közé. Ez a megfigyelés az *akció és reakció* törvényére támaszkodik, amelynek gépszerű pontossága érvényt talál a fizikai és biológiai életben, de csak bizonyos korlátozással, illetve *korrektívummal* alkalmazható a szellemi és lelki világban. Azt sohasem tagadhatjuk, hogy a törvény ereje nem általános. Csak azt kell kijavítanunk, hogy nem precíz pontosságú és a személyiség erejétől, a lélekerőtől független az az egész életfolyamat, amelyet a kísérleti módszer leleplez és törvénybe foglal.

Azt mindenesetre le lehet mérni, hogy milyenek a testi és szellemi tehetségeink. Legalább is elég pontos felvételt lehet ezekről készíteni. Sőt dinamikai hatásokat is le lehet olvasni egyes grafikonokról, de az élet legbensőbb, a szándékok világáig hatoló lelkiségét még megközelítőleg sem lehet megállapítani.

Az is kétségtelen, hogy ebből a kísérleti módszerből bizonyos törvényszerűséget vagy ismeretfeltételt tudunk leszűrni. Világosan megállapíthatjuk ugyanis, hogy a kísérletek igen sok sztatikai és tevékenyen dolgozó erőmennyiségre engednek következtetni.²⁰⁵ Az is világosan levezethető, hogy a viselkedés és a tevékenység a lélek belső hangulatát, feszültségét is elárulja.²⁰⁶ Ezek a kísérleti vizsgálatok tehát bizonyos lelkierők létezését bizonyítják és azok működését regisztrálják, de nem mutatnak meg *mindent és teljes biztonsággal a lélek rejtett, titokzatos életéből.*

A fentiekből így fogalmazhatjuk meg ötödik tételünket: *a vizsgálati módszer lemérései alapján a fokozatban eltérő testi és lelki életjelenségek a belső erőközpont tényleges eltérését árulják el.*

c) A következő, újabban legerjedtebb lélek-ismereti módszer a *lélekelemzés* (pszichoanalízis). Lehet-e ebből a módszerből értékes tételt levezetni?

A lélekelemzés lényeges módszere: a mélységekig való hatolás. A mélység az életesemény temetőjében, a múltban, az öntudat alatti világban határolódik. A történések sorában magának az embernek az élete *zárolja a múlt* mélységét. Területileg csak a megélt események temetőjét kell átvizsgálni, lélektani szempontból pedig a tudatalatti világig kell leszállni a lélekelemző vizsgálat esetében. Nem tagadható, hogy mindez mélyebb lélek-ismereti eljárás a tapasztalati vagy kísérleti meglátásnál, de az nem állítható, hogy ez az élet legmélyebb metafizikai pontjához való leereszkedés.²⁰⁷

Teljesen igaz, hogy a pszichoanalitikus módszer egészen egyénileg nyúl a lélekhez. Ebben a módszerben már igen erős a *személyiség varázsa* és a vizsgálódás a *személyes vitalitáson* alapul. Legalább annyiban, hogy a közvetlen és bizalmas közeledéssel hasonló lelki hangulatot akar teremteni.²⁰⁸ De a továbbiakban sok benne a mesterkéeltség. Igen erősen építkezik a gondolkodás törvényeire, mert azt hiszi, hogy a hasonlóság, az időbeli egyezés és az ellentét felébreszti a múlt emlékeket. Bár ez a törvény a lélektan egyik elemi törvénye, *nem biztos*, hogy adott és egyedi esetekben hibáktól mentesen működik és teljesen érvényesül. Különösen nem a felnőtt vagy korosabb egyéneknél, ahol erősebben kell számolnunk a *kieséssel*, amelynek élettani, esetleg anatómiai háttere kétségtelen.

A pszichoanalitikai módszer óriási erőfeszítése nem maradt értékes hatás nélkül. Azt észre kell venni, hogy az egyénnel igen komolyan foglalkozik és hogy a *személyes érintkezés vitalizmusára* is számít. Ez pedig azért érték, mert a személyes ember életének múltból eredő erőhatásait keresi és nem elégszik meg a hirtelen fellelhető indítók egyszerű leleplezésével; de érték továbbá azért is, mert még a vizsgálódásban is a személyiség erejére támaszkodik.

²⁰⁵ Az intelligencia-vizsgálat fényt vet a felfogóképességre, stb. (Binet-Simon-Éltes-módszerek!)

W. Stern-O. Wiegmann: Methodensammlung zur Intelligenzprüfung von Kindern u. Jugendlichen. Leipzig, 1922.

Th. Ziehen: Die Prinzipien u. Methoden der Intelligenz-prüfung. Berlin, 1908.

Mikus, Stern, Roloff és Penkert: Untersuchungen über die Intelligenz von Kindern u. Jugendlichen. Leipzig, 1923.

²⁰⁶ A „szem a lélek tükre”. Az életbe való beállás a lelki-hangulat vetülete!

²⁰⁷ Igaz ugyan, hogy a pszichoanalitikusok is keresik az okokat, de nem tudnak messzebbre jutni, mint a *felületesen* meglátható szexuális ösztönig. Ez végül is fizika, biológia és nem megnyugvást adó energetika.

²⁰⁸ Tulajdonképpen ez az élmény-elmélet a traumáknak, mint pszichózist okozó emlékeknek leleplezése.

Így tehát ebből is leszűrhetünk egy olyan tételt, amely a mi elméletünk hatodik irányelve lesz: *a lelki életet öntudat alatti tényezők is irányítják, azért ebbe a világba le kell jutni a nevelőnek!*

d) A negyedik a *parapszichológiai és egyéb okkultista lélekismereti metodika*, melynek homályos és ködös világa az erők viszonylagos eltérésére épít. Elvi kiindulása, hogy a kisebb erő meghajlik a nagyobb előtt. Ennek a tételnek igazolását a lelkierők *közvetlen* találkozásában és hatásában keresi.²⁰⁹

Mindez olyan homályos és ma még annyira a tapogatózás körében húzódik meg, hogy nehéz volna értékeiket ilyen átfutó kezelésben le- vagy felértékelni. De azt a tételt mégis levonhatjuk belőle – és ez lesz a hetedik eredmény –, hogy a *szellemi kapcsolatok hatóerejének határai végtelen távlatokig kitolandók*.

Mármost, ha a fenti tételeket, mint leszűrt eredményeket értékeljük, akkor ezeknek birtokában kell és lehet megindulni, hogy a lélekfeltárás módszereit megtaláljuk. Ha maradék nélkül elfogadjuk, hogy az egyéni megismerés nélkülözhetetlen, ha egészen világosan látjuk, hogy az ismertetett módszerek nem adnak határozott és kipontozottan követhető irányokat, akkor a szerzett tételekkel felfegyverkezve tovább kell kutatnunk, míg a helyes módszert meg nem találtuk.

A nevelés alapját ugyanis az igazi megismerés adja meg.

2. Az érdeklődés központja.

A nevelő számára az *egy ember* az érdeklődés középpontja. Feléje fordul a figyelme és belőle akarja kiváltani a készséges önátadás különleges lelkiségét. Az egyén ugyanis külön világ. Sok rejtett tényező összefogása és még több lehetőség hordozója.

A szülő, környezet vagy hivatásos nevelő minden gondja az ember szolgálata. Ha igazán mélyen akarja fogni a nevelés kérdését, akkor olyanformán közeledik a fejlődő emberhez, hogy keresi, kutatja, vizsgálja erőinek jelenlétét és lendületét, mert azok aktuálása vagy transzponálása lesz igazi hivatása.²¹⁰

A nevelő lelkéhez tartozónak érzi a gondjaira bízott embert és minden tehetségét arra fordítja, hogy neki valamit adjon. A test nevelésének szolgálatában a fizikai élet erőit prezentálja. A tanítás útján a szellemi fejlődés határait tágítja. Az esztétika hangoztatásával a szép élvezésére segít, az erkölcs és vallás feltárásával az élet örök értékeivel kínálja a gondjaira bízott embert. Van ebben higiénia, testi erő, igazságközlés, akaraterősítés, aszkézis, religió, misztika; s ezek mindig abból a szent lelkesedésből születnek, amely a lélekszeretet mélységeiből fakad.

Ez a lelkület a nevelő részéről látszólag *erőérvényesítés*, lényegében azonban *erőérvényesülés*. A felszínesen gondolkodó azt hiszi, hogy a lélekhez-közeledés csak olyan fegyelmező vagy fejlesztő munka, amely a másik életében akar érvényesülni, de a mélyebbre látó azt is észreveszi, hogy itt a szülőnek, vagy nevelőnek léleksokszorosító ereje is *érvényesül*, vagyis saját lelkük *egyéni kvalitásait* adják át a nevelendőnek.

A lélek feltárását kereső nevelő azért közeledik a másik személyhez, hogy a megismerés útján keresztül tudhassa egyéni befolyását érvényesíteni. A nevelendő személyben keresi, hogy hol és milyen erők pihennek, mert azokat fokozatosan felszínre hozni, illetve átváltoztatni törekszik. Tehát nem csupán *tárgyi megismerés*, hanem *alanyi kapcsolat* felvétele a célja. A lélekhez-közeledés azt célozza, hogy a két, egymástól távolálló lélek a *személyiség* vitalitása útján érintkezést találjon.

Nem cél tehát a lélekismeret, hanem eszköz. A nevelő nem lélekbúvár, hanem lélekfejlesztő. A tudományos megállapításokat hálásan tudomásul veszi, de az életszolgálat elevenségébe akar bekapcsolódni. Nem tárgy az ember, *amelyet (!) gép-szerű* reáhatással kell megindítani, hanem élő személy, *akit (!) a nevelő* állandó lelki kisugárzásában kell egyéniséggé fejleszteni.

A közeledésnek a nevelőben élő lelkületét hamarosan megsejti a nevelendő ember is. Mert az élet-hullámozgásban benne van mind a két személy (a quo = a nevelő, ad quem = a nevelendő). Az

²⁰⁹ A kérdést *egészen* nem lehet figyelmen kívül hagyni, mert a misztika maga is mutat olyan jelenségeket, amelyek a felsőbbrendű erők feltételezése nélkül alig érthetők. (Távolbalátás, jövendölés, lélekkép-látás, stb.). Ezekhez hasonló jelenségek az okkultizmus világában is fellelhetők. (Wolkenberg, Trikal, Vértesi Frigyes professzorok foglalkoztak ezzel a kérdéssel *katolikus* megvilágításban.)

²¹⁰ Ebből hiányzik az *fatalisztikus ráhagyás*: legyen olyan, aminőnek teremtett! Nincs benne Adler-féle individuál-nevelés, amely szerint *minden meglévő* készséget a természetes útvonalon érvényesíteni kell, hanem az a felsőbbrendű nevelési irány érvényesül, amely szerint a persona *döntő szava* az összes erőket harmonikus egybekapcsolásba transzponálja.

egyikből kiindul, a másikba belekapcsolódik a nevelői erőfeszülés. Ezt a találkozást nem lehet észrevétlenné tenni. Az embert olyannak teremtette a Mindenható, hogy a személyes lélekhátások csendes hullámain, rezdüléseit mikrofonnál érzékenyebben felfogja. Akár a szemek tekintete, az arc játéka, a hang modulációja, akár a cselekedetek nemessége, de valami belső mozgató erőre utaló elváltozás elárulja a nevelés kötelékével egymáshoz kapcsolt két lélek megmozdulását.

Az nevelő tudatos, lelket kereső megindulására *felfigyel a másik személy is*.

Miben áll ez a lelki felfigyelés? Lehet egyszerű tudomásulvétel, leltárszerű elkönyvelés, abban az esetben, ha száraz, leltárszerű adatokat kereső nevelő-mesterember zörget a lélek kapuján. Lehet továbbá csodálkozó visszahúzódság, ha kutató, vizsgálóbírói vagy kíváncsiskodó – illetéktelennek tartott – szempár keresi a nevelendő ember lelkét. – Az igazi lelki felfigyelés, a *lélek-rezonancia* akkor valósul meg, ha megértett lélek megértett lélekkel találkozik.²¹¹

A találkozás után már könnyű lélektani egymásutánban lejegyezni a belső folyamatokat.

A felfigyelés után észreveszi a nevelendő ember, hogy a felé-fordulás *jót-akarást* jelent. A várható jó a fejlődés lehetőségének reményét ébresztgeti. A szebb jövő reménye a *szeretet melegét* keltegeti. A szeretet bizalomra hangol, a bizalom lélekzárakat nyitogat. A kitárt kapun pedig beléphet az ember és közvetlenül szemlélheti a lélekfolyamatokat. Az igazi életkapcsolat most következik a lelkek között. A vitális érintkezés lehetővé teszi, hogy *kölcsönös megbeszélések, bizalmas közlések* is történjenek, melyeknek az lenne az eredménye, hogy állandó kapcsolat mellett tervszerű és tudatos munkával fejlődik az emberlélek.

Az ilyen ismeretközlésnek, lélek-megnyilatkozásnak nélkülözhetetlen feltétele tehát a nevelendő felfigyelése, készséges odaadása, amelyet a személyiség vitalitásából magyarázok.²¹²

Ezek a gondolatok éltek bennem állandóan, amidőn a magam módszerével a gyermeklélekhez közeledtem. Eleinte kizárólagosan gyakorlati célokat akartam elérni, később azonban az elért eredmények hatása alatt egyetemleges módszerek kidolgozására gondoltam. Eszközöm a gyakorlati próbálkozás volt, segítőm a többirányú, leginkább neveléstani kísérletezés. Mivel pedig a helyes és itt-ott helytelennek igazolódó próbálkozások hosszú során jutottam el elméleti módszerem igazolásához és rendszerem kidolgozásához, amely *inkább intuitív*, mint logikai, épp azért *történelmi sorrendben közlöm első kísérletemet és folytatólagos nevelési gyakorlataimat*.

3. Első kísérleteim.

A sok elméleti tanulmányozás után állandó kérdés maradt bennem: vajon egyáltalán be lehet-e jutni az ember lelki szentélyébe? Először csak a gyerekember érdekelt, mert velük töltöttem életem tekintélyes részét. Később az ifjúsággal való foglalkozás meggyőzött arról, hogy a külső ráhatás nem hozza meg a várva-várt eredményt, így született meg bennem az az elhatározás, hogy az általánosan követett módszereken túlhaladjak és egészen *egyénileg* próbálkozzam a gyermeklélekhez közeledni.

Az egyéni nevelés értékét minden nevelő elismeri.²¹³ Az a mód azonban, ahogyan a lélek tudatos és tudatalatti tartalma megismerhető, csak azok által érhető el, akiket lelki konstrukciójuk és pedagógiai képzettségük erre determinál. Tapasztalat alapján mindig jobban és jobban megerősödött bennem az a meggyőződés, hogy mi csak a külsőségeket látjuk és a gyermeklelkek legmélyén dolgozó indítóerők homályban maradnak. „Szánom a sereget”, jutott gyakran az eszembe és keresve-kerestem, mit kellene cselekedni, hogy a bűnös gyermekek megjavuljanak, vagy a magasabb életszintjára törekvők igazán tökéletes életet éljenek,

Érdekelt a kérdés: *mi pihen a gyermeklélek mélyén?* Megkíséreltem tehát, hogy bejussak a rejtett világba.

²¹¹ Ezt a szellemi kapcsolatot nehéz volna egészen metafizikai formákkal vagy logikai részletezésekkel, tevékenységi, belső elváltozási sorozatba állítani. A *topográfiai, fizikai, ismerettani, érzelmi formái* mellett észlelhető a legfelsőbb fok is: *lélektalálkozás*. Van ebben *elvi egybecsendülés, érzelmi rokonszenv, egyetemleges célelés*, de legfőbb a formulák felett mozgó, mélyről előretörő, fenékhullámmzású *vitalitás*.

²¹² Ez a kifejezés itt azt jelenti, hogy a nagyobb jónak, az elérhető és elérhető tökéletesebb életnek vágya lendíti meg az embert. Olyan módon értelmezendő ez, mint a beteg vitalitása. Ha felkeltjük benne a gyógyulási vágy lehetőségének *hitét* és *akarását*, akkor már a terápiás munkának nagy részét elvégeztük. A vitalitás tehát önerőnknek életigényes, felfokozott megfeszülése is.

²¹³ Ma ezt a módszert Bergson, Stern, Bechterew, Behn után Adler vitte át legszélsőségesebben az „individuálpedagógia” területére. Nálunk Szuszai, Tóth Tihamér, Boda az egyéni nevelés kiváló hirdetői.

Jól tudtam azt, hogy a tudomány sok mindent közöl az emberi lélekről, de azt is éreztem, hogy nem adja kézbe azt a kulcsot, amellyel bármikor feltárható a gyermeklélek. Én pedig ezt kerestem és ezt akartam megtalálni.

Éreztem, hogy a lélek természetes és befolyástól mentes megnyilatkozása értékesebb, mint a mesterséges kísérletek által való bepillantás a lélekbe. Biztos voltam abban is, hogy a kérdező kutatók nem ritkán zavaros és bizonytalan eredményeket adnak. Világosan láttam, hogy az előre szándékolt és kierőszakolt felelet mesterkéltséggel lesz. Éppen ezért nem is a kérdező módszert követtem, hanem azt akartam elérni, hogy a lélek *saját érdekében önként nyilatkozzék meg*.

Kísérleteimet és próbálkozásaimat évek hosszú során *fiú diákjaimnál* kezdettem, később *leányoknál* folytattam és végül *egyetemleges* területre léptem.

A kisgyermekeknél és serdülőknél más-más módszert követtem.

a) A kisgyermekek.

Arra a lélektani alaptételre támaszkodva, hogy a szeretet megnyitja a lelket, szeretettel próbáltam az iskolában minden kérdést megoldani. Eljárási módomban alapján az érintkezés következetes, szeretetteljes, általában férfias, kemény volt, de sohasem indulatos és személyválogató.²¹⁴

Ennek az általános kezelési módnak az lett az eredménye, hogy egyik-másik közlékenyebb gyermek magától jött hozzám lelki kérdéseivel. A kérdések látszólag *elméletiek* voltak, azonban mögöttük könnyű volt észrevennem a gyermek személyes érdekelttségét.

Ennél tökéletesebb megismerési módszernek kínálkozott a *gyónási előkészület*, mikor a figyelem természetesen nehéz kérdésekre terelődött. Az általános előadások után mindig több és több fiú jött hozzám „bizalmas megbeszélésre”. Ezek a megbeszélések már az *egyéni múltra* vonatkoztak és sok érdekes részletkörülményt megvilágítottak. Amikor a gyermek bizalmasan hibáiról szólt, akkor csodálkozva láttam, milyen körülmények befolyásolják a gyermekek életét. Az egyik fiú édesanyjának szörnyű bűneit tárta fel, aki azzal törte össze fiatal lelkét, hogy *eladta* 10 éves húgocskáját. Belőle élt az égési család. A másik elpanaszolta szörnyű szociális helyzetét, az otthoni áldatlan állapotokat. Megdöbbenve kellett megállapítanom, hogy abban a látvilágban, amelyben a gyermek él, lehetetlen a tiszta élet. A harmadik a család szétszakadásáról beszélt. A negyedik a csábító „ágyrajárókat” emlegette. Az ötödik a pajtásokkal való „játékairól” mesélt. A hatodik az első szent-gyónás bámulatos hatásait dicsérte.

Nem részletezem tovább, mert mindezeket látni fogjuk később. Legyen elég annyi, hogy ez a „bizalmas beszélgetési” eljutott megközelítés jobban és jobban serkentett, hogy még tovább haladjak. Valami sarkalt arra, hogy a bizalmas lélekismeret kérdését tovább kutatni erkölcsi kötelességem és egyéni eredményeimből egyetemleges lélekismereti módszert kidolgozni életbevágó feladat lenne számomra.

A gyermeklélek megismerésének további módszerül kínálkozott az otthonukban való *látogatás*. Saját tapasztalataim *alapján* írom le a jegyzet alatti megfigyeléseket.²¹⁵

²¹⁴ Ezt a *céltudatos és lelkiismereti felelősséggel* megállapított eljárási módomat éveken át folytattam és csak *ilyen előkészítés után* tettem kísérletet a gyermek lelkének mélyebb megismerésére.

A kérdések ilyenek voltak: Ha valaki nem tud imádkozni, mit kell tennie? A rossz gondolatok, a lustaság és hazugság ellen hogyan kell küzdeni?

²¹⁵ N. N. Öten vannak testvérek. Édesanyjuk a Kovald-gyárban elégett. Anyjuk halála után apjuk újból megnősült. Röviddel utána meghalt. Három gyermek után összesen havi 200 korona segélyt kapnak. (Egy kg kenyér 136 korona – 1922-ben.) A legnagyobb gyermek 16 éves. Nem létszik többnek nyolcnál. Vízfejű. Az előző évben nyolc hónapig eszméletlen feküdt. A két kisfiú angolkóros. Egyik gyermek két éves koráig rendesen fejlődött, akkor megbetegedett és mindkét lába megbénult. Az egész szobában egy ágy van, egyetlen takarón kívül semmi ágynemű, egy asztal, egy szék s egy teknő, abban alszik a legkisebb gyermek... A gyermekek iskolába nem járhattak, mert a legszükségesebb ruhával sincsenek ellátva.

B. A. Öten vannak testvérek, a hatodik útban van. Apjuk, anyjuk s valamennyi gyermek tüdőbeteg. Az apa munkanélküli, az anya, ha munkát kap, mosni jár. Mindnyájan rongyokba vannak burkolva, rendes napi táplálékuk egy darab kenyér. Ha zsiroskenyérhez jutnak, az már fejedelmi táplálék. A szobában van egy asztal, egy szekrény és egy szék...

S. A. Erről a dupla házról külön kell megemlékezni. A házban van 60 egyszobás lakás. Benne mintegy 1000 lélek latok. A kapun belépve, valami dögletes bűz csapja meg az embert, hogy legszívesebben már ki is menne. Vannak olyan lakások, ahol 15-20 ember alszik a szobában a pusztá földön. Vannak gyermekek, akiket nem le-

Aki ezeket a hiteles és egyéni tapasztalatokon alapuló adatokat egymás mellé állítja, a megdöbbenő kép láttára önkéntelenül így kiált fel: hogyan nevelődhetik erkölcsös emberré ilyen környezetben a gyermek?!

Egyéni tapasztalataim után közlöm egy kültelki iskolának környezettanulmányi statisztikáját, amely számszerű adataiban megdöbbenő képét nyújtja annak a százalmas emberi nyomorúságnak, amelynek mételje megfertőzi a gyermek tiszta lelkét. Ha megismerjük a nevelendő otthonát, akkor könnyebbéin megláthatjuk a lelkét.

De ha olyan családot veszünk irányadóul, melynek gazdasági, erkölcsi, vallási élete példaszzerű, ott a család élete előnyösen segíti a gyermek életét. A külsőleg jónak ítélt családokban a gyermekek is rendszerint jók, mert hiszen a külső körülmények reáható ereje a gyermek életét is jótékonyan befolyásolja. Több ilyen családban is megfordultam s a fenti megállapítást tapasztalatból szűrtem le.

A látogatások és ismeretek újabb eljárást eredményeztek. Ennek lényege: *állandó érdeklődés*. Gyakorlatilag ezt úgy vittem keresztül, hogy nyilvántartottam őket és kérdezgettem: mi van most veled? Ezekre az ismételt kérdésekre mindig örömmel feleltek a gyermekek. Az volt a benyomásom, hogy őszintén beszéltek. Válaszaikból megállapítható változásokat mindig feljegyeztem.

A zártabb lelkű gyermekeknél következetesebben jártam el. Mivel a fiúk életéről bizalmas feljegyzéseket készítettem, gyakran észrevettem, hogy egyesekről kevés a megjegyzés. Ezek kiestek az érdeklődésem köréből. Ezeket fokozatosan *előbbre* ültettem az iskolában, kérdezősni, felelősen mindig enyhébb próbáltam velük lenni. *Könnyebb kérdések, elismerőbb megjegyzések* lassan ezeket is közelebb hozták hozzám és kezdtek komolyabb életkérdések iránt érdeklődni. A különleges szeretet az elhanyagoltabb gyermekeket is megnyerte lassan és roppant hálásnak bizonyultak. Egyik újságárus lett, a másik hintáslegény. De még a hintájáról is „Laudetur”-t kiáltott felém, ha véletlenül arra jártam, ahol „munkában” volt. Húsvét táján pedig „barátjával” gyónni jött hozzám. A tökéletesebb megnyerésnek eszközéül használtam a kirándulásokat, a sétákat, a cserkészábrorozást, amelyek következménye az volt, hogy közelebb kerültem a gyermekek lelkéhez.

És – last, but not least – roppant fontos eredményt vártam és kaptam a *kegyelmi erőktől*. Kis tanítványaimat mindig arra buzdítottam, hogy lelküket a legnagyobb értéknek tartsák, az Úr kegyelmével fejlesszék és tökéletesítsék. Aki komoly lelkiéletet kezdett, azzal nem volt nehéz kisebb-nagyobb hibájáról beszélni. Az isteni kegyelem lelkeket nyitott és a további kegyelemszerzésre, kegyelemközlésre alkalmat adott.

het iskolába küldeni, mert teljesen mezítelenek. (Látogatásom alkalmával is így találtam őket.) S. A.-nak két kisebb testvére van, ő maga nyolcéves, apjuk nincs (törvénytelen), anyjuk napszámba jár. A gyermekek napokon keresztül száraz kenyeret esznek. Ruhájuk annyira rongyos, hogy azon keresztül csupasz testük látszik...

F. A. Hatan vannak testvérek. Egy szoba-konyhában laknak. Minden bútorzatuk egy ágy, egy asztal. A napokban a házmester este gyermeksírássra ment be a lakásba. Az apa verte meg a gyermekeket, mert kenyeret kértek és nem tudott nekik adni...

Cz. J. A szobában alig van bútor. A gyermek a novemberi hidegben mezítláb megy iskolába. Ruhája mindeütt folytonossági hiányt mutat. Egy alkalommal, mikor az édesanyja valami munkát kapott és elment hazulról, a gyermek annyira éhezett, hogy saját bevallása szerint gyümölcsöt lopott.

H. L. Három testvér. A legnagyobb 10 éves. Apjuk állandóan részeges, munka-nélkül van. Anyjuk fél oldala béna. Jobbára abból éltek, amit a három gyermek összekoldult. A szoba bútorzata egy ágy, ágynemű nélkül, egy szalmazsák, egy kis vaskályha (a szoba padlóját már feltüzeltek), az ablak deszkája szolgál asztal gyanánt...

Egy kis harmadik elemista leányka azt meséli édesapjáról, hogy van neki egy nője, akihez el szokott esténként menni s a papa ki akar túrni minket a lakásból, hogy azzal a nővel odajöhessen lakni...

Egy másik elemista leánykától, mikor az arcán lévő ütéhelyek iránt érdeklődtem, azt a választ kaptam: Tegnap nálunk volt a mama barátja s mert a mama már nem akar „vele többé együtt élni”, megverte a mamát s azután engem is...

Egy kisfiú azt mondja: Tessék kihúzni a névsorból, mert holnap odamegyünk lakni a „mamám barátjához”, többé nem járok ebbe az iskolába.

Nyelcéves kisleánykától megkérdeztem: hányan vagytok egy szobában? Azt feleli: én, meg egy kis testvérem, meg a mama és egy bácsi, akivel a mamám összeállt.

Kis csirkefogó tanítványaimmal fenntartottam a barátságot. Egy forgalmas utcán találkoztam velük. Akkor már kolduscapatot alkottak. Az egyik kisfiút, akit nem ismertem, így mutatták be: ő is koldul. Igaz, hogy szegények, de tegnap kapott „egy új papát”. Elég gyakori eset lehetett, mert rövid öt perc alatt négy „papá”-ról számolt be...

Sorszám	Név	Osztály	Az apa foglalkozása † = meghalt M. n. = munkanélküli	Havi kereset pengőben	Családtagok száma			Lakás Sz. k. = szoba— konyha	Lakás havi bére	Ágyak száma	Lakásban élő személyek sz.
					16 é. túl	gyermek száma	M. n.				
1	A. A.	II.	Napsz. 50% rokk.	27	1	3	1	Sz. k.	Házm.	2	4
2	A. B.	II	Napszámos	100	1	5	—	Sz. k.	40	4	6
3	A. C.	VI.	Hordár	35	1	4	—	Sz. k.	Vice	2	5
4	A. D.	V.	†	80	1	4	—	Alb. sz. k.	40	3	5
5	A. E.	I.	Szabó	?	1	1	1	Pince	Takarítás	?	4
6	A. F.	III.	? ? ?	160	1	4	—	Sz. k.	40	3	5
7	A. G.	IV.	Ism. helyen	—	2	1	—	1 szoba	30	2	3
8	A. H.	III.	Tisztviselő	90	1	2	1	"	Kegyből	2	3
9	A. I.	I.	Testvér keres	80	1	4	—	"	18	1	5
10	A. J.	IV.	Nyomdász	?	1	1	—	Sz. k.	30	4	4
11	A. K.	IV.	Kocsis	24	2	4	1	1 szoba	25	?	6
12	A. L.	IV.	Földműves	20	3	3	2	Pince	35	3	6
13	A. M.	II.	Napszámos	66	6	2	6	Sz. k.	Saját	5	13
14	A. N.	IV.	Kegyből	18	1	1	—	"	Adomány	2	2
15	A. O.	IV.	Soffőr	88	1	3	—	"	30	2	4
16	A. P.	III.	M. n.	—	1	5	1	Bódé	Takarítás	2	7
17	A. R.	IV.	Elvált	—	1	1	1	Fabódé	—	2	2
18	A. S.	II.	Háztartás	150	1	2	—	Sz. k. bódé	30	2	4
19	A. T.	II.	M. n.	80	4	3	3	"	13	3	7
20	A. U.	III.	Cipész	50	4	5	2	Sz. k.	30	3	10
21	A. V.	VI.	Napszámos	36	2	3	1	"	25	2	5
22	A. Z.	IV.	Pincér. 50% rokk.	16	2	3	1	"	40	2	5
23	B. A.	III.	Soffőr	48	1	4	—	Konyha	24	2	6
24	B. B.	V.	†	?	1	1	1	Albérló	16	2	8
25	B. C.	V.	Napszámos	?	1	1	—	Pince	12	2	2
26	B. D.	II.	Lakatos	120	1	5	—	Sz. k.	46	2	7
27	B. E.	IV.	M. n. soffőr	Kold. eng.	1	—	—	"	40	2	10
28	B. F.	I.	Napszámos	96	2	2	1	"	?	?	4
29	B. G.	I.	†	64	2	1	1	1 szoba	20	2	4
30	B. H.	V.	?	?	2	3	2	"	20	2	8
31	B. I.	II.	Testvérek	80	?	?	?	"	?	?	?
32	B. J.	II.	Vámőr	188	2	4	1	Sz. k.	45	3	7
33	B. K.	II	Kőműves	?	1	5	1	Bódé	18	2	7
34	B. L.	V.	Cipész	80	5	2	2	1 szoba	30	4	9
35	B. M.	I.	100% rokk.	48	1	1	1	Pince	15	2	5
36	B. N.	VI.	Mindenes	60	1	1	—	Sz. k.	40	2	4
37	B. O.	I.	M. n.	28	1	4	1	"	?	2	6
38	B. P.	VI.	Testvérek	120	2	2	1	Üzlethely	25	2	5
39	B. R.	V.	Napszámos	120	1	4	—	Sz. k.	45	4	6

Sorszám	Név	Osztály	Az apa foglalkozása † = meghalt M. n. = munka nélküli	Havi kereset pengőben	Családtagok száma			Lakás Sz. k. = szoba— konyha	Lakás havi bére	Ágyak száma	Lakásban élő személyek sz.
					16 é. túl	gyermek- mek száma	M. n.				
40	B. S.	VI.	Kőmíves	140	4	3	2	Sz. k.	45	3	7
41	B. T.	IV.	M. n. zenész	?	1	4	1	"	40	3	6
42	B. U.	I.	Napszámos	66	3	7	1	"	32	5	9
43	B. V.	I.	Kocsifényező	?	2	3	1	"	15	2	5
44	B. Z.	I.	Napszámos	112	3	6	1	"	25	3	9
45	C. A.	V.	Gyárímunkás	?	2	2	2	Fészer	—	1	4
46	C. B.	V.	†	?	1	1	—	Sz. k.	32	3	4
47	C. C.	IV.	Kőmíves	48	2	1	1	1 szoba	25	3	4
48	C. E.	II.	Munkás	70	2	2	—	"	20	2	4
49	C. D.	II.	Laboráns	90	1	3	—	Sz. k.	40	2	5
50	C. E.	I.	Kovács	20	3	3	2	"	30	4	7
51	C. F.	†	†	32	2	3	1	"	40	2	7
52	C. G.	VI.	Kerégyártó	80	4	1	2	"	35	3	5
53	C. H.	I.	Napszámos	48	2	2	—	"	25	2	6
54	C. I.	V.	M. n.	100	4	4	3	"	43	3	8
55	C. J.	I.	Szabó	128	2	2	1	Albérló	20	2	10
56	C. K.	III.	Gyárímunkás	64	1	4	—	Sz. k.	45	2	7
57	C. L.	I.	†	48	3	3	2	"	30	4	10
58	C. M.	V.	†	50	1	2	—	"	—	2	3
59	C. N.	III.	M. n. gépész	—	2	3	2	"	30	2	5
60	C. O.	†	Nyugdíj	96	2	3	1	"	23	3	5
61	C. P.	III.	M. n. kőmíves	8	1	3	1	"	25	2	6
62	C. R.	II.	M. n. kávéfőző	—	2	2	1	"	28	2	4
63	C. S.	II.	M. n.	—	3	2	2	2. sz. k.	41	3	5

b) A serdülők.

A polgári iskola és gimnázium fiútanulóinál a fentjelzett módszer felhasználásával, *íratással* próbálkoztam. Hosszú előkészület után fejtegettem, mit ér, ha a nevelő az osztály általános nivóját megismeri, mit ér, ha ezek alapján olyan tanácsokat és utasításokat kapnak, amelyeket a gyermek-lelkük érdekében felhasználhatnak.

Eleinte azt hangsúlyoztam erősen, hogy még nem törekszem a gyermeklelkek egyénekenkénti megismerésére,²¹⁶ hanem csak arra, hogy általában tudjam az osztály nivóját. Kiosztottam közöttük a következő gyermektanulmányi ívet:

1. Hány szobás lakásban laktok?
2. Hányan laktok a lakásban?
3. Van-e cselédetek?
4. Vannak-e testvéreid? Fiúk? Leányok?
5. Van-e albérlőtök? Mikor van otthon? Éjjel vagy nappal?
6. Mit szoktál csinálni szabad óráidban?
7. Járnak-e hozzátok fiúk, leánykák?
8. Hová szoktál menni vasárnap délután?
9. Egyedül jársz-e, vagy szüléiddel?
10. Ki van otthon állandóan és ki ügyel fel rád?
11. Milyen újságokat, könyveket szoktál olvasni?
12. Értesz-e zenéhez? Szórakozol-e vele?
13. Mi a főhibád? Ki figyelmeztetett erre?
14. Ismerik-e ezt szüleid, testvéreid, tanáraid?
15. Próbáltad-e megtörni ezt? Hogyan?
16. Érezted-e a szentségek javító erejét?
17. Hogyan gondolkodik környezeted vallási gyakorlatairól?
18. Buzdítanak-e vagy hátráltatnak benne?

²¹⁶ Ennek célja az volt, hogy nagyobb bizalomra hangoljam őket Az *általános* megismerést ugyanis szívesebben veszik kezdetben a gyermekek, mint a *részlegeset és egyenkint valót*. Azt ugyanis örömmel hallja a diák, hogy azért akarom tudni az osztály erkölcsi hangulatát, hogy az őket érintő kérdéseket megtárgyalhassam velük.

19. Érezted-e környezeted (otthon, iskola) jótékony vagy káros hatását? Miben?
20. Mi visz leginkább bűnre?
21. Van-e valakihez oly erős bizalmad, hogy vele erkölcsi életről, bűneiről, jócselekedeteiről nyíltan mersz beszélni? Atyád? Anyád? Tanárod? Gyóntatód?
22. Hanyatlást vagy javulást észlelsz-e életedben? Mi oka ennek?
23. Van-e valamelyes különös tapasztalatod arról, hogy lelkiéletedre minek volt legnagyobb jótékony s minek volt legnagyobb kártékony befolyása?
24. Volna-e valamiféle bizalmas kérdeznivalód lelkiéletedre vonatkozólag?

E gyermektanulmányi íveket megfelelő, hangulatos előkészítés után az iskolában töltöttem ki. A kérdések mind igen lényegesek és fontosak, mert a gyermekek rejtett világát akartam általuk megismerni.

A beérkezett feleletekből *igen érdekes és különös tapasztalatokra* tettem szert. Pl.:

1. Hány szobás lakásban laktok? *Négy szobásban.*
2. Hányan laktok a lakásban?... *Öten.*
3. Van-e cselédek? *Van.*
4. Vannak-e testvéreid? Fiúk? Leányok?..... *Fiú, leány.*
5. Van-e albérlőtök? Mikor van otthon? Éjjel vagy nappal?... *Nincs.*
6. Ki van otthon állandóan és ki ügyel fel rád?..... *Édesanyám.*
7. Mit szoktál csinálni szabad óráidban?..... *Olvasni vagy futballozni.*
8. Járnak-e hozzátok fiúk, leányok?..... *Leányok, igen.*
9. Hová szoktál menni vasárnap délután? *Sehová.*
10. Egyedül jársz-e vagy szüleiddel? *Szüleimmel.*
11. Milyen újságokat, könyveket szoktál olvasni? *Útleírásokat, kalandokat. Pesti Hírlapot.*

12. Értesz-e zenéhez? Szórakozol-e vele?..... *Nem.*

13. Mi a főhibád? Ki figyelmeztetett erre? *Hazugság, magam.*

14. Ismerik-e ezt szüleid, testvéreid, tanáraid? *Nem.*

15. Próbáltad-e megtörni ezt? Hogyan? *Igen, hogy meggyóntam.*

16. Érezted-e a szentségek javító erejét?..... *Igen.*

17. Hogyan gondolkodik környezeted vallási gyakorlatairól? *Hogy az nekem üdvös.*

18. Buzdítanak-e vagy hátráltatnak benne? *Buzdítanak.*

19. Érezted-e környezeted (otthon, iskola) jótékony vagy káros hatását? *Otthon, jó iskolai barátaim.*

20. Mi visz leginkább bűnre? ... *Félelem.*

21. Van-e valakihez oly erős bizalmad, hogy vele erkölcsi életről, bűneiről, jócselekedeteiről nyíltan mersz beszélni? Atyád? Anyád? Tanárod? Gyóntatód? *Igen. Anyám és gyóntatóm.*

22. Hanyatlást vagy javulást észlelsz-e életedben? Mi oka ennek? *Hanyatlást. Barátaim.*

23. Van-e valamelyes különös tapasztalatod arról, hogy lelkiéletedre minek volt jótékony és minek volt legnagyobb kártékony hatása? *Egyszer egy nyaralásomban külföldön sok rossz barátom volt.*

24. Volna-e valami bizalmas kérdeznivalód lelkiéletedre vonatkozólag? Mi az?..... *Nincs.*

*

1. Hány szobás lakásban laktok?.... *Négy szoba, egy konyha.*

2. Hányan laktok a lakásban?... *Heten.*

3. Van-e cselédek? *Van.*

4. Vannak-e testvéreid i Fiúk? Leányok?..... *Vannak, fiúk és leányok.*

5. Van-e albérlőtök? Mikor van otthon? Éjjel vagy nappal?... *Nincs.*

6. Ki van otthon állandóan és ki ügyel fel rád?..... *Néha a cselédek, de legtöbbször senki.*

7. Mit szoktál csinálni szabad óráidban?..... *Rendszerint olvasok vagy korcsolyázom.*

8. Járnak-e hozzátok fiúk, leányok?..... *Néha, fiúk.*

9. Hová szoktál menni vasárnap délután? *Legtöbbször otthon maradok, néha megnézem a futball-eredményeket, de nem igen érdekelnek.*

10. Egyedül jársz-e vagy szüleiddel? *Egy-két társammal.*

11. Milyen újságokat, könyveket szoktál olvasni?..... *A Pesti Hírlapot és az izgalmas regényeket.*

12. Értesz-e zenéhez? Szórakozol-e vele?..... *Értek, de nem szórakozom vele.*
13. Mi a főhibád? Ki figyelmeztetett erre? *A lopás és a szemérmertlenség. Magam is tudom, de szüleim és mások is figyelmeztettek rá.*
14. Ismerik-e ezt szüleid, testvéreid, tanáraid? *Mind ismerik.*
15. Próbáltad-e megtörni ezt? Hogyan? *Igen, leszokni.*
16. Érezted-e a szentségek javító erejét?..... *Nem.*
17. Hogyan gondolkodik környezeted vallási gyakorlatairól? *Részben helyeslik, de nagyobb ésszen nem.*
18. Buzdítanak-e vagy hátráltatnak benne? *Részben helyeslik, de nagyobb részben nem.*
19. Érezted-e környezeted (otthon, iskola) jótékony vagy káros hatását? *Érzem káros és jó hatását is.*
20. Mi visz leginkább bűnre? *A rá gondolás.*
21. Van-e valakihez oly erős bizalmad; hogy vele erkölcsi életeredről, bűneidről, jócselekedeteidről nyíltan mersz beszélni? Atyád? Anyád? Tanárod? Gyóntatód? *Közülük egyikhez sem.*
22. Hanyatlást vagy javulást észlelsz-e életeredben? Mi oka ennek?..... *Nem tudom.*
23. Van-e valamelyes különös tapasztalatod arról, hogy lelkiéleteredre minek volt jótékony és minek volt legnagyobb kártékony hatása? *Nincs.*
24. Volna-e valami bizalmas kérdeznivalód lelkiéleteredre vonatkozólag? Mi az?..... *Nincs.*
- A gyermektanulmányi ívek lélekismereti eredményét így foglalhatom össze.
- a) A már régebben ismert osztály a nehéz kérdésekre őszintén felelt. A másik, a kevésbé ismert, igen zárkózott volt. Azután
- b) felfakadtak a titkos kérdések,
- c) megjelentek a Nikodémusok,
- d) később egészen nyíltan jöttek hozzám és kérdeztek.

A tapasztalat rávitt arra, hogy a gyermektanulmányi ívek kérdéseiről beszéljek a fiúk előtt. A megbeszélések nyomán új és új kérdéseket vettem fel, melyeket szintén egyetemleges és nyilvános megbeszélések követtek.

A második metódus nem volt más, mint egy füzetben lefolytatott titkos levelezés, melynek révén a gyermek lelke mindjobban kibontakozott.

Ennél a második módszernél tapasztaltam, hogy a gyermekek titkos jelszót írtak a lapjaikra és a titkos jelszó hangoztatása mellett egyenesen feleletet vártak kérdéseikre. Ez a meglepő tapasztalat meggyőzött arról, hogy a diákság a komoly erkölcsi kérdések iránt őszintén érdeklődik és igényli az utasításokat.

A levelezés alapján még tovább jutottam. Most már én magam jeleztem meg minden füzetet egy számmal vagy szóval és mindenki mindig *az én tudomon kívül a sajátját* választotta ki. Én pedig írásban felelhettem az egyre megismétlődő kérdésekre.

Ez a „bizalmas írásváltás” nem tartott sokáig. Egymásután jöttek maguktól a fiúk, hogy megismeressék magukat s ezután egészen egyéni utasításokat nyerjenek. A következő évben minden gyermek részére füzetet készítettem, melybe fokozatosan írtak bele azokat a dolgokat, amelyek a lelkiéletre vonatkoztak. Ilyen füzetekből körülbelül 600 darab áll ma is rendelkezésemre.

Ez a *második fokú megismerés* már olyan kérdések megvilágítását követelte, amely egészen a szexuális életet érintette.

A harmadik korszak volt az, amely a gyermek egyéni megismeréséhez vezetett, ez már a múltat és jelent oly nyíltsággal tárta elé, hogy láthattam a lélek legmélyebb összefüggéseit.

Fiatal diákjaimnál szerzett tapasztalataim nyomán a VI. osztálynak is adtam fel kérdéseket. Ilyen válaszokat kaptam:

1. *Hogyan érzel a vallási gyakorlatokról és mennyiben gyakorolod azokat?*
„Mindenesetre nagyon helyesnek tartom azokat, mert tapasztaltam, hogy az emberben lévő vadságot, durvaságot korlátozza. De mégis nem szívesen szoktam megbolygatni az elmúlt eseményeket, mert esetleg kellemetlen a rájuk való visszaemlékezés.”
2. *A hit kérdését illetőleg milyen jelszavak ragadták meg leginkább a figyelmedet?*
„Az Egyháztörténelem nyomán rájöttem és beismertem, hogy a keresztény vallások közül a katolikus az igazi vallás, mely az üdvösségre vezet.”
3. *Melyek legfőbb hibáid, hogyan fejlődtek ki benned, próbáltad-e leküzdeni őket és hogyan?*
„Kisebb koromban a hazugság volt a főhibám, mely még most is néha föltámad bennem, de igen

ritkán. A középiskolában környezetem befolyása alatt tisztaságomban meginogtam. A legújabb időkhöz talán folyton süllyedtem és csak újabban állapotodtam meg, sőt kezdtem emelkedni, amit önfegyelműzésemnek és akaratomnak köszönök, ami azonban még csak gondolataimra terjed ki.

4. *Van-e lelki-ügyeidben meghitt bizalmasod? S ha nincs, mi az oka ennek?*

Kis mértékben gyóntatóm. Hogy nem nagyon, attól leginkább a szégyen tart vissza és az, amit az 1. pontban írtam. Gondolataimat, terveimet magamban szoktam tartani.”

5. *Minő tárgyáról szeretnél megbeszéléseket hallani a kongregációs gyűléseken?*

„Főleg a mindennapi életbe vágó kérdésekről szeretnék hallani, amely kérdéseknek gyakorlati értékük van és az erkölcs, vallás, stb. körébe is vágnak.”

6. *Milyen álláspontot foglalsz el az osztályban vagy a társaságban?*

„Mindig környezetemhez alkalmazkodom. Társaságban finom, durvábbak között hozzájuk hasonló, stb. vagyok. Ennek a tulajdonságomnak már többször láttam hasznát, mert majdnem mindenütt kedvelt vagyok.”

7. *Mik céljaid, eszményeid és hogyan akarod ezekéi elérni?*

„Célom, ami már elemista koromban kialakult bennem, hogy hazámnak, vallásomnak becsületére szolgáljak. Leendő foglalkozásomhoz igen nagy ambícióm van. És azért különösen azon tárgyakat kedvelem, amelyekre szükségem lesz.”

8. *Mit tartasz az erkölcsi életről?*

„Én az erkölcsi életet jónak találom, mert erkölcsös élettel lehet csak boldogulni. Ezért elhatároztam, hogy erkölcsös életet fogok élni, hogy ezáltal Istentől kegyelmet tudjak elnyerni.”

Ez és hozzá hasonló száz és száz itt fekvő ív arra a meggyőződésre vitt, hogy *minden gyermek – előbb-utóbb – akarja a lelki-kezelést, továbbá, hogy a legnehezebb életkérdések is feltárhatók, sőt felkutathatók.*

Fokozatosan mindig többet és többet ismertem meg diákjaim lelkéből. Ennek oka az volt, hogy komoly érdeklődésem önérzetüket fokozta, ambíciójukat nevelte. Diákjaimmal mindig a bizalmas barát hangján beszélgettem.

Első kísérleteim eredményeit lemérve, két pontban foglalhatom össze a levonható tanulságokat. Az első magamra vonatkozott, a másik az ifjúság életét érintette.

a) *Az első azt a feltétlen bizalmat és hitet ébresztette fel bennem, hogy kell és érdemes ilyen módon közeledni az ifjúsághoz,*

b) *a második pedig sok olyan meglátáshoz segített, amelyen át még közelebb tudtam férközni a lelkéhez.*

A bizalom további bátorítást adott, mert örömmel láttam, hogy a gyermek és serdülő lélek nagy készséggel keresi a megnyilatkozást. A mélyebb lélekbelátás pedig új és új problémákat tárt fel, ami végül mindig új lendületet adott a további kutatásnak.

4. További lépéseim.

Első kísérleteim csak általános kérdéseket foglaltak magukban és csak a fiúk életére terjedtek ki. A későbbiek mindenre kiterjedő és részletes kérdéseket vetettek fel. A vizsgálódások során állandóan foglalkoztatott az a gondolat, vajon lehetne-e ebből a lélekismereti módból *rendszer* kialakítani?

A *fiúk* feleleteiből levont tapasztalat arra serkentett, hogy a kutatást egyetemessé tegyem és *részletesebb* kérdéseket adjak fel.

Diákjaim közül fokozatosan *mindenkivel* megíratam és vezettettem életének rejtett történetét. A *kis diákok* között (I-IV.) a következő tárgyköröket íratam meg ezekben az önéletrajzokban: 1. Múltam. 2. Jelenem. 3. Terveim. 4. Otthon. 5. Szórakozásaim. 6. Vallásos életem. 7. Van-e lelki-vezetőm? 8. Érzem-e hatását a lelki-vezetésnek? 9. Legfőbb hibám. 10. Haladásom. 11. Barátaim.

Ezek a kérdések azután tervszerűen ilyen formát nyertek:

1. Múltam?

2. Mik a jelen életem hibái?

3. Használok-e gyakran a szentségeket és miért?

4. Mennyiben javult életem az I. gimnáziumi évben?

5. Milyen súlyos hibákat hagytam el kiskoromtól kezdve és milyenek fordulnak elő nálam?

6. Mostani vallási és erkölcsi állapotom?

7. Mit tartok magamról?

A *serdülők* között pedig a következő íveket osztottam ki:

1. Van-e benned vágyódás jelmed kialakítására és benső keresztény életre?
2. Jutottál-e már annyira a lelkiéletben, hogy vallásgyakorlataidat meggyőződésből és bensőséges szellemmel végzed? Vagy emberi tekintetek befolyásolnak-e bennük?
3. Minő szükséglet készlet a gyakori szentáldozásra?
4. Mi a főhibád és ki figyelmeztetett rá?
5. Próbáltad-e megtörni és hogyan?
6. Milyen *külső* körülmények gátolják benned a vallásos életet?
7. Öntudatosan és magadat figyelmezve végzed-e napi dolgaidat?
8. Kényszerből vagy passzióból tanulsz-e?
9. Osztályodban milyen az erkölcsi és vallásos hangulat?
10. Amennyiben társaidnál nemesebb a te meggyőződésed, van-e benned bátorság a közszellemmel szembeszállni?
11. A keresztény világnézetet illetőleg mik a nehézségeid?
12. A keresztényellenes irányzat melyik jelszava ragadta meg leginkább figyelmedet?
13. Milyen keresztény irányú és milyen vallásellenes könyv volt rád a legnagyobb hatással?
14. Milyen lapok járnak hozzád és melyik tetszik legjobban?
15. Az ideai vallástani anyagból mi ragadta meg leginkább figyelmedet?
16. Mik a legkedvesebb szórakozásaid?
17. Szereted-e a művészeteket és melyeket?
18. Legbensőbb ügyeidben van-e meghitt bizalmasod?
19. Milyen pályára készülsz és miért?

Utóbb ilyen íveket adtam kezükbe:

1. Hogyan érzel a vallási gyakorlatokról és mennyiben gyakorlód azokat?
2. A hit kérdését illetőleg minő jelszavak ragadták meg leginkább figyelmedet?
3. Melyek legfőbb hibáid s hogyan fejlődtek ki benned? Próbáltad-e őket leküzdeni és hogyan?
4. Van-e lelki ügyedben meghitt bizalmasod? S ha nincs, mi az oka ennek?
5. Milyen álláspontot foglalasz el az osztályban vagy a társaságban?
6. Mik céljaid, eszményeid és hogyan akarod ezeket elérni?

Ezekre az ívekre igen érdekes feleleteket kaptam. Itt csak kuriózumként közlök párat, mert az ívekre adott válaszok tárgyi értékét és a lélek életét megvilágító jelentőségét csak később fogom ismertetni.

Az I. és II. osztályosok kezébe kerülő kis füzetekben ilyen írások láttak napvilágot.

Az egyik II. osztályos így ír:

A) *Múltam.*

Ha visszatekintek az én életemre, akkor azt tapasztalom, hogy a következő hibákon mentem keresztül.²¹⁷ Én körülbelül *hároméves koromig voltam egészen jó.*

1. Ötéves koromtól kezdve mostanáig néha elmulasztottam vagy szórakozottan imádkoztam.
2. Négyéves koromtól mostanáig *néha-néha* káromkodtam, néha hamisan esküdtem.
3. Hétéves koromtól 11 évesig csak néha jártam vasárnap szentmisére, de most már mindig járok.
4. Szüleimnek nem engedelmeskedtem; hibáikat kibeszéltem, néha *átkoztam* is őket.
5. Hároméves koromtól kezdve verekedésekben részt vettem; mást bűnre csábítottam.
6. *Hároméves koromtól mostanáig néha* szemérmetlen dolgot cselekedtem, beszéltem, néztem, *gondoltam*, hallgattam, de már elhagytam.
7. Ötéves koromtól néha kisebb dolgot loptam.
8. Négyéves koromtól mostanáig néha hazudtam, mást rágalmaztam.
- 9., 10. Kötelességemet néha elmulasztottam.

B) *Mik a jelen életem bűnei?*

Káromkodom. Imádság közben másra gondolok. Hamisan esküdözöm. Szüleimnek nem engedelmeskedem. Néha verekedem. Néha hazudom. Mást rágalmazok. Néha kötelességemet elmulasztom.

C) *Használok-e gyakran a szentségeket és miért?*

A szentségeket gyakran használom, körülbelül egy hónapban egyszer-kétszer, Egyszer gyóntam másnap reggel véletlenül ettem. Az iskolai gyónáson kívül is szoktam gyónni, hogy mikor, azt már

²¹⁷ A felelet a könnyítés kedvéért a 10 parancsolaton megy végig.

fentebb megírtam.

D) *Milyen súlyos hibákat hagytam el kiskoromtól kezdve és milyenek fordulnak elő nálam?*

Elhagytam a paráználkodást; előfordul nálam a káromkodás és a hamis eskü.

E) *Mostani vallási és erkölcsi állapotom?*

Előfordulnak nálam a következő hibák: a káromkodás, az esküdözés, a hazugság, a képmutatás, a veszekedés.

F) *Mit tartok magamról?*

Én kevésbé jó fiú vagyok. A jó és rossz akarat egyaránt megvan bennem. Hogy mi bennem a rossz, arra így felelek: néha-néha káromkodom, átkozódom, továbbá szükségtelenül és hamisan esküszöm, durván bánok másokkal, *csúnyákat beszélek*, néha verekedem, csúfolkodom, hazudom, lusta vagyok. Jó tulajdonságaim: járulok néha (egyszer-kétszer egy hónapban) a szentségekhez, a szegények iránt jó szívvel vagyok, imádkozom.

A másik, I. osztályos így nyilatkozik:

A) *Múltam.*

Ha visszatekintek az én életemre, akkor azt tapasztalom, hogy a következő hibákon mentem keresztül: Én körülbelül ötéves koromig voltam egészen jó fiú.

1. Hatéves koromtól rendetlen voltam az imádságban.
2. Egypárszor káromkodtam és hamisan esküdtem.
3. A szentmisét nem szoktam elmulasztani és a szentmisén nem szoktam rendetlenkedni.
4. Szüleimnek nem szoktam engedelmesskedni.
5. Parancsolat ellen nem szoktam vétkezni.
6. Parancsolat ellen gondolkodtam, hallgattam, beszéltem és le szeretnék erről szokni.
7. Parancsolat ellen nem vétkeztem.
8. Parancsolat ellen nem vétkeztem.
9. Parancsolat ellen nem vétkeztem.

B) *Mik a jelen életem bűnei?*

Rendetlen vagyok az imádságban. Illetlen dolgokat hallgatok, gondolok, beszélek.

C) *Használok-e gyakran a szentségeket és miért?*

Körülbelül minden második vasárnap szoktam áldozni, a közös szentáldozáson kívül. Erre rávitt engem a lelkiismeretem.

D) *Mennyiben javult életem az I. gimnáziumi évben?*

Ha most visszatekintek a múltba, akkor azt veszem észre, hogy javultam. Leszoktam a következő bűnökről: hamis esküről és szemérmetlen dolgokról.

E) *Mostani vallási és erkölcsi állapotom.*

Néha kísért a gonosz lélek, hogy csúnyákat gondoljak és cselekedjek. De ezt igen ritkán teszem. Otthon is jobb vagyok és jobban tanulok. A templomba már szeretek járni.

F) *Mit tartok magamról?*

Én rossz gyerek voltam, de most már javulok. Rossz barátaimat elhagytam. Kár volt régen is ilyennek lenni, mert én alapjában jóakarata gyerek vagyok. Tanulni szeretek, otthon is sokra becsülnek. Én azonban akkor fogom igazán becsülni magamat, ha lelkem is jó lesz.

Az V. és VI. osztályosok kezébe kerülő kérdésekre többek között ilyen feleletek érkeztek:

1. *Hogyan érzel a vallási gyakorlatokról és mennyiben gyakorolod azokat?*

A vallási gyakorlatok (istentisztelet, imádság, stb.) megtartása minden jó keresztényre nézve kötelesség. De az embernek saját egyénisége szerint kell azokat gyakorolni. Különben könnyen vészit jelentőségéből. Az ember tehát oly mértékben gyakorolja, míg érzi, hogy az nem válik megszokottá és hétköznapivá. Pl. a napi imádság legyen inkább rövid, de szívesen végzett és átértett, mint hosszú és lélektelen, melyet később csak formalizmusból végezne az illető.

2. *A hit kérdését illetően minő jelszavak ragadták meg leginkább figyelmedet?*

Legtöbbször a következő mondás ragadta meg figyelmemet: Ráérünk jó kereszténynek lenni öregkorunkban is. Éljen az ember míg fiatal, tombolja ki magát, annál jobban esik később megnyugodni.

3. *Melyek legfőbb hibáid, hogyan fejlődtek ki benned? Próbáltad-e leküzdeni őket és hogyan?*

Főhibám röviden az, hogy igen könnyen átadom magam a rossznak. Bármint fölteszem magamban, hogy kerülöm, társaságba érve, minden elhatározásom füstbe megy. Ha sikerül is leküzdeni, a győzelem csak nagyon rövidéletű. Mindazonáltal lassú víz partot mos és ha az ember küzd, már az

is eredmény, hogy legalább érzi, hogy csak javulhat a lelki- és kedélyállapota, de már nem rosszabbodhat. Érzem, hogy ennek csak a rossz *társaság* az oka, ahol az embernek mindenre alkalma nyílik. Jó társaság felkeresése segíthetne a leghathatósabbban.

4. *Van-e lelki ügyeidben meghitt bizalmasod? S ha nincs, mi az oka ennek?*

Bizalmasom *távrolról sincs*. Cimborákat kivéve igazi jó-barátra még nem akadtam. Állandó gyónatóm pedig meg nincs és így ebben a tekintetben sem akadtam bizalmasra.

5. *Minő tárgyról szeretnél megbeszéléseket hallani a hittanórán?*

Szerény véleményem az, hogy nem helyes, ha a hittanóra egyoldalúan csak dogmatikával és az ilyen *elvont* dolgokkal foglalkozik. Helyes lenne e mellett rátérni a realizmusra. Praktikus tanácsokat adni az iskolából maholnap kikerülő ifjúságnak, hogy az az élet forgatagában is megállja a helyét anélkül, hogy tanárai és szülői vezetnék.

6. *Milyen álláspontot foglalsz el az osztályban vagy a társaságban?*

Piáknak tulajdonképpen az osztálytársai alkotják a *társaságát*. Innen válogatja ki barátait, azért csakis arról az állásponttól lehet beszélni, melyet az osztályban foglal el. Ez pedig az osztálytól függ. Van olyan egyáltalában nem komoly osztály, ahol nem is lehet ilyesmiről beszélni, egyszóval, ahol ilyesmire nem is gondolnak. Ilyen az én osztályom is.

7. *Mik céljaid, eszményeid s hogyan akarod ezeket elérni?*

Célom: tanult, műveit embernek lenni, aki haza és Isten iránt teljesíti kötelességeit. Olyan állásba szeretnék jutni, ahol ismereteim gyarapításának gondtalanul élhetnék. Szeretnék sokat utazni, látni, tapasztalni.

Egy másik így felelt a kérdésekre:

1. *Hogyan érzel a vallási gyakorlatokról és mennyiben gyakorolod azokat?*

(Nem felelt.)

2. *A hit kérdését illetően minő jelszavak ragadták meg leginkább figyelmedet?*

Olvasva tudományos könyveket, leginkább az ragadta meg a figyelmemet, hogy az ember a legtokeletesebb állat... s hogy anyag a világ... E kérdéseken rágódva, volt idő, mikor ezeket helyesnek ítéltém s részben ennek köszönhetem elhidegülésemet a vallási dolgok iránt. A megzavart embert ugyanis igen könnyen lehet megtéveszteni. S én megtévedtem.

3. *Melyek legfőbb hibáid, hogyan fejlődtek ki benned? Próbáltad-e leküzdeni őket és hogyan?*

Folytatom ott, ahol elhagytam. Meringattak szilárd mivoltomban az áltudósok (most már tudom, hogy azok) fennen hirdetett igazságai. De ez még nem volt elég! Igen erősen volt bennem kifejlődve az érzékiség, melynek teljes kitörését eddig csak vallásos érzületem tartotta vissza. De most, mikor ez is megingott bennem, feltámadtak az érzékiség démonai s csábítottak: gyere hozzánk, vess el mindent, dobd le a nyűgös korlátokat, hisz nem látod az igazság (?) napjait elvirulni?!... Eleinte e kísértésekkel szemben a vallás fokozott gyakorlásában kerestem menedéket. De nem bírtam ezt ki sokáig. Engedtem a hívó szónak és tárt karokkal rohantam feléjük... Lelkiismeretem furdalásaival szemben a modern tudomány egyszerű érveit hoztam fel. De azután ezek is elmúltak. Elszakadtam – legalább lelkileg – mindenkitől s egyedül jártam a bűn útján. Egyszer csak megálltam. Észre tértem... Vissza-vissza, kiáltottam minden erőmből s megkezdődött a rettenetes küzdelem az életért és halálért. *Talpra álltam, elbuktam; előre indultam, hátracsúsztam*, Immár megpróbáltam minden módszert, csak a legjobbat nem.

4. *Van-e lelki ügyeidben meghitt bizalmasod? S ha nincs, mi az oka ennek?*

Csak a legjobbat nem próbáltam meg, hogy bizalmast válasszak lelki ügyeimben. Hogy mi volt az oka ennek? Helytelen nevelésből kifolyólag már kisgyermekkorom óta igen félénk voltam. Anynyira, hogy mikor idegen emberrel kellett beszélnem, csupán értelmetlen szavakat bírtam nyögdécselni, mély pirulás és szégyenkezés közepett. Hogyan merészeltém volna tehát én, aki még társaimmal, sőt nálamnál kisebbekkel sem bírtam kellő bátor hangon beszélni, életem mélységes titkába beavatni egy Idegent. Magamba temetkezve éltem, a való élettől elkülönítve éltem tehát.

5. *Minő tárgyról szeretnél megbeszéléseket hallani a hittanórán?*

Talán érthetetlennek fog feltűnni, hogy én, a bátortalan, félénk, gyáva, csodálatos dolgokat forgatók agyamban. Hosszú küzdelemnek, a világtól elzárt életemnek megvolt az az eredménye, hogy legalább szellemileg függetleníthettem magam a bűntől és hogy szellemileg már jó úton járva, magányos elmerüléseimben kialakíthattam magamban a nagyszerű lelket – ez nem paradoxon! – és hogy igen különös dolgokról gondolkoztam. Nincs nagyobb vágyam, mint eszméimet tettekre váltani, csak hiányzik belőlem a kellő erő. Azt szeretném, tehát hallani a hittanórákon, hogyan lehet az

emberből a legnagyobb energiát kiváltani, hogy a szellem legyen teljesen az úr az anyag fölött, minden legkisebb tetteinkben is.

6. *Milyen álláspontot foglalasz el az osztályban vagy a társaságban?*

Igen, ez a kérdés már nagy szerepet játszott az életemben. Amint már eddigi írásaimból is kitűnik – hogy hittanár úr szavaival éljek: víz vagyok, noha durranó-gáz alakban, labilis egyensúlyú, melyet a környezet aláhűt. Teljesen a társaság befolyása alatt állok s ha bármennyire meggyőződéssel ellentétes véleményeket hallok is, mégis helyeslőleg bólintok hozzájuk.

7. *Mik céljaid, eszményeid s hogyan akarod ezeket elérni?*

Mik a céljaim? Főtisztelendő Atyám, igen nagyok az én céljaim. Talán senki se vélte eddig, hogy az Igénytelen, gyámoltalan gyerekben a legnagyobb eszmék forrnak. Kuriózumképpen megemlítem, hogy mikor egyszer egy számtani példát csak egyedül én oldottam meg az osztályban, mikor jelentkezve felhívtak, rosszat mondtam nagy ijedségemben. Az egész emberiséget akarom megváltani a szenvedésektől az orvostudomány segítségével. De majd még többet is beszélek.

Vizsgálódásaim további során a következő kérdésekre kértem feleletet. Ebből a csoportból is közlök kettőt.

1. *Van-e benned vágyódás jellemed kialakítására és benső keresztény életre?*

Minden keresztényben meg kellene lenni annak a váagnak, hogy jellemét kialakítsa. Meggyőződése mellett helyt kellene állania minden katolikusnak és így megnyílna előtte az út az igaz keresztény élet felé.

2. *Jutottál-e már annyira a lelkiéletben, hogy a vallásgyakorlataidat meggyőződésből és bensőséges szellemmel végzed? Vagy emberi tekintetek befolyásolnak-e bennük?*

Minden katolikusnak az legyen a törekvése, hogy a vallás tényezőit *bensőkké* bírja változtatni. Ha ezt elérte, úgy vallásgyakorlatait meggyőződésből végzi és nem vár biztatást másról.

3. *Minő szükséglet készit a gyakori szentáldozásra?*

A szentáldozásra az embernek roppant szüksége van. Bármilyen erősen teszek is fel valamit, hogy pl. ezt a vétséget kikerülöm, majdnem bizonyos, hogy újra vetkezem. Mégis, ha a szentáldozás nem volna, úgy sokkal *kevesebb ellenálló képességgel bírnánk* a rosszal szemben. A szentáldozás adja azt a lelkiérel, hogy ellent bírjunk állni a kísértéseknek.

4. *Mi a főhibád és ki figyelmeztetett rá?*

Főhibámnak én a VI. parancsolat elleni hibámat gondolom. Egyet tapasztaltam, hogy mióta egy felnőtt férfi figyelmeztetett reá, mindig csak e hibámra gondolok.

5. *Próbáltad-e megtörni és hogyan?*

Amint csak tettem, küzdöttem ellene és küzdök most is. A küzdés módja az, hogy szabad időt alig hagyok magamnak.

6. *Milyen külső körülmények gátolják benned a vallásos életet?*

(Nem felelt.)

7. *Öntudatosan és magadat fegyelmezve végzed-e napi dolgadoit?*

Azt mondhatom, hogy addig tanulok, amíg látom, hogy elég belőle. Ez a tanulás ebéd után kezdődik és tart, míg be nem fejezem.

8. *Kényszerből vagy passzióból tanulsz-e?*

Azt magam sem tudom, mivel megszokás folytán, ha elérkezik az idő a tanulásra, tanulok. Azért most még bajosan vállalkoznék arra, hogy passzióból tanuljak.

9. *Osztályodban milyen az erkölcsi és vallási közhangulat?*

Osztályunk erkölcsi hangulata nem az, aminek kellene lenni egy osztályban. Általában talán még megfelelne, de vannak egyes tanulók, akik uralkodni magukon nem tudnak és a lehető legdurvább szavakat mondogatják. A vallási közhangulat már jobbnak mondható és nagyobb kifogás alá nem is esik.

10. *Amennyiben társaidnál nemesebb a te meggyőződésed, van-e benned bátorság a közszellemmel szembeszállni?*

Vannak egyesek, akikkel szembeszállni nem merek és azt hiszem, hogy semmi értelme sem volna. Az osztály nagy részével szemben azonban érzek magamban erőt, hogy szembeszállhassak.

11. *A keresztény világnézetet illetőleg mik a nehézségeid?*

Annyira még nem tanulmányoztam e kérdést, hogy hozzászólhatnék.

12. *A keresztényellenes irányzat melyik jelszava ragadta meg leginkább figyelmedet?*

(Nem felelt.)

13. *Milyen keresztény irányú és milyen vallásellenes könyv volt rád a legnagyobb hatással?*
(Nem felelt.)
14. *Milyen lapok járnak hozzád és melyik tetszik legjobban?*
A lapok közül úgyszólván nekem mind egyforma. Azon a részekben, ahol én olvasni szoktam, semmi különös dolgot nem fedeztem fel.
15. *Az idei v állás tani anyagból mi ragadta meg leginkább figyelmedet?*
Több paragrafusban megcáfol olyan állításokat, amelyenekre én sohasem gondolnék. Én azt hiszem, hogy ennél a káros hatás nagyobb a jónál. A kísértések idején nem gondolunk arra, hogy az állítás meg van cáfolva, csak az állításra gondolunk. Ha ellenben nem ismerjük az állítást, hogyan gondoljunk rá?
16. *Mik a legkedvesebb szórakozásaid?*
Legszébb szórakozásnak a csónakázást tartom, bár engem is magával ragadott az a tömeg, amely a labdarúgást kedveli.
17. *Szereted-e a művészeteket és melyeket?*
A festészet tetszik nekem. Egy szép képet sokáig el lehet nézni és gyönyörködni a szépségében.
18. *Legbensőbb ügyeidben van-e meghitt bizalmasod?*
Még nem volt alkalmam, hogy ezt megtudjam, de azt hiszem, hogy az az illető, akit én gondolok, meg fog felelni a beléje helyezett bizalomnak.
Egy a sok közül pedig így válaszolt:
1. *Van-e benned vágyódás jellemed kialakítására és benső keresztény életre?*
Van, mert nem akarok a köznapi, egyszerű, sőt gyakran jellemtelen társadalom tagja lenni, hanem a szó szoros értelmében vett férfi akarok lenni.
2. *Jutottál-e már annyira a lelkiéletben, hogy a vallásgyakorlataidat meggyőződésből és bensőséges szellemmel végzed? Vagy emberi tekintetek befolyásolnak-e bennük?*
Régóta meggyőződésből végzem, azonban néha még egyes emberi szempontok is befolyásolnak.
3. *Minő szükséglet készítet a gyakori szentáldozásra?*
Hogy lelkem egy nagy hibájától megszabaduljak.
4. *Mi a főhibád és ki figyelmeztetett rá?*
A koromhoz képest kellő komolyság hiánya.
5. *Próbáltad-e: megtörni és hogyan?*
Önfegyelmeléssel és megtartóztatással igyekeztem.
6. *Milyen külső körülmények gátolják benned a vallásos életet?*
Egyesek kinevetnek engem (pl. bigott vagyok).
7. *Öntudatosan és magadat fegyelmezve végzed-e napi dolgadoit?*
Nem egészen.
8. *Kényszerből vagy passzióból tanulsz-e?*
Kedvteléssel.
9. *Osztályodban milyen az erkölcsi és vallási közhangulat?*
Az elképzelhető legzüllöttebb, még a katolikusok között is.
10. *Amennyiben társaidnál nemesebb a te meggyőződésed, van-e benned bátorság a közszellemmel szembeállni?*
Nincs elegendő.
11. *A keresztény világnézetet illetőleg mik a nehézségeid?*
(Nem felelt.)
12. *A keresztény ellenes irányzat melyik jelszava ragadta meg leginkább figyelmedet?*
Galileizmus.
13. *Milyen keresztény irányú és milyen vallásellenes könyv volt rád a legnagyobb hatással?*
Mint keresztény irányú könyv, a „Karthausi”. Tulajdonképpen vallásellenes művet még nem igen olvastam.
14. *Milyen lapok járnak hozzád és melyik tetszik legjobban?*
A folyóiratok közül az „Uránia”, „Zászlónk”, „Művészet”, „Érdekes Újság”. Napilapokból a „Pesti Hírlap”. Legjobban a Zászlónk és az Uránia tetszik, mert az egyik szórakoztat elmés cikkeivel, a másik pedig szellemi tornául szolgál.
15. *Az idei vallástani anyagból mi ragadta meg leginkább figyelmedet?*
A szabad akarat tételét tagadó determinizmus.

16. *Mik a legkedvesebb szórakozásaid?*

Séta a szabadban. Olvasmányok. Fizikai és kémiai kísérleti eszközök készítése. Kísérletek.

17. *Szereted-e a művészeteket és melyeket?*

Szobrászától kedvelem.

18. *Legbensőbb ügyeiddben van-e meghitt bizalmasod?*

Lelkiatyámon kívül nincs.

19. *Milyen pályára készülsz és miért?*

Orvosi pályára, mert igen nemes dolognak tartom azt a munkát, hogy az elromlott beteg szervezetet megmentssem – ha lehet – az életnek.

*

Ezek és hozzájuk hasonló feleletek, majd személyes megbeszélések azt eredményezték, hogy a gyermekek nem csupán néhány elméleti és gyakorlati kérdésre adtak választ, hanem *a személyes kapcsolat értékét felismerve és a léleknevelést áhítva*, önként kitárták lelküket. A lélek megnyílt. Megismerhető, bontakozó világ kínálta magát megmunkálásra. A tudat alatt működő „múlt” a kegyelem emanációjában elváltozott: új, aktiváló energiája lett az épülni vágyó „jövő”-nek.

Néhány példán keresztül demonstrálni fogom a következő fejezetben: hogyan nyilatkozott meg előttem a: „múltam”.

5. „Múltam.”

Ebben a fejezetben szeretnék elhallgatni. Leteszem a tollat, hogy ne én írjam mások életét, hanem egyszerűen csak regisztráljam a lélek megnyilatkozását. A közöltek kiemelt példák és célom velük az, hogy reámutassak arra az őszinteségre, amely a *személyes kapcsolat* felvétele után *feltétlenül érvényesül*.

Az alábbiakban két *serdült* ifjú élettörténetét közlöm. Az első tisztultabb életet, a másik sötétebb lelket tár fel.

„Azt a régi gondolatomat, hogy feltárom atyám előtt érzületemet, most alkalmasnak tartom megvalósítani. Itt röviden le fogom írni életem egyes főbb eseményeit, kérem, szíveskedjék azt meghallgatni.

Hatéves voltam. Édesanyám kijelentette, hogy másnap beírat az iskolába. Ahogy beléptünk a kapun, elbámultam a sok fiú láttára, akik ott zsvajt csapva, játszottak. Engem anyám bevezetett egy terembe. A sok fiú között sírni kezdtem. Akkor a tanító úr odajött és azt mondta, hogy majd délben eljönnek értem és haza fognak vinni engem is. Ez félig-meddig megnyugtatót és már többé nem sírtam. Lassan teljesen hozzászoktam az iskolához. A következő évben már egyedül mentem haza. Az utcán rendszeren golyóztunk, vagy egy-egy homokbuckát kinevezve várnak, ostromot játszottunk. Az egyik télen hóembert is kezdtünk csinálni, de ez a mű nem lett készen, mert egy rendőr dörgő szavával szétoszlatt minket. Délutánonként rendszeren a házban lévő barátaimmal katonásdit játszottunk.

Azonban – sajnos – megbarátkoztam olyan fiúkkal, akik közt volt egypár olyan, akik beszédjükben mindenféle *erkölcstelen szavakat használtak*. Mivel ezek értelmét nem értettem, *hozzájuk fordultam magyarázatért*. Ezek először nevettek rajtam, majd durva röhécselés között magyarázták meg nekem az egyes kifejezéseket és a rajzok értelmét, amelyet ők a falra szoktak pingálni. Habár sejtettem, hogy ezek rossz dolgok, nem állottam ellent és én is így kezdtem beszélni.

A negyedik elemibe jártam. A tisztelendő úr mindig a szentgyónásról beszélt nekünk és mindig jobban közeledett az a nap, amelyen nekem számot kellett adnom eddigi tetteimről. Már el is érkezett és én otthon elkészülve, remegő szívvel mentem a közeli templomba. Nagy félelem közt az egyik gyóntatószék előtt, amelyben tudtam, hogy nem a mi tisztelendő urunk van, letérdeltem és elmondtam az összes vétkeimet. A gyónásban erősen megfogadtam, hogy ezeket a képeket nem fogom többé nézni, sem ilyen beszédek nem fogok hallgatni és beszélni.

Mikor második gimnáziumba jártam, a tisztelendő úr és egypár harmadikos barátom figyelmeztetett a Regnum Marianumra. Az évnyitó gyűlésre el is vittek, s mindig jobban és jobban megszerettem ezt a házat és igyekeztem minél több időt ott tölteni.

Egy ízben, még most is élénken emlékszem rá, a főtisztelendő úr beszélt a szemérmatlenség bűnéről, mint olyan bűnről, amelyből csak egy kivezető út van: az *őszinteség*. Ha valamelyik lelki atyánk

előtt feltárjuk lelkünket és elmondunk neki őszintén mindent, az könnyíteni fog rajtunk és így sikerül a szemérmelenség bűnétől megszabadulni.

Engem ez a beszéd nagyon megfélemlített, mivel magamat ebben a bűnben hittem és követve a főtisztelendő úr intó szavát, egy kongregációi gyónáson elhatároztam, hogy nála fogok gyónni. Már régóta nem állottam ki ilyen félelmet, mint most (én t. i. nem mertem eddig a hittanároimnál gyónni), de nem történt semmi bajom. Az, amitől féltem (t. i. hogy a főtisztelendő úr megtudva, hogy én milyen fiú vagyok, nem fog többé szeretetében részesíteni), nem következett be. A főtisztelendő úr csak olyan nyájas volt irányomban, mint régen, sőt midőn külön fölmenve *hozzá, a VI. parancs körüli bűnökről* egyet-mást kérdeztem, (legalább is én) úgy vettem észre, még szeretetteljesebben bánik velem. Meg kell jegyeznem, hogy azok a szemérmelenségek *tettek*, amelyeket akkoriban meggyóntam, tulajdonképpen *semmik* sem voltak.

Délutánonként a közeli templomba mentem és elimádkoztam a rózsafüzért. Mivel más barátom nem volt, a jó Istennel igyekeztem minél jobb barátságban lenni. Közben ezekről a vélt szemérmelenségeimről is leszoktam és teljes lelkemből szerettem az Úr Jézust.

Később falun nyaraltunk és mivel nagyon szerettem az állatokkal játszani, mindig a tehenek és borjúk között voltam. Lassankint a parasztfiúk beszéde, a kocsisok káromkodásai és maguk az állatok is lelkemet mindig jobban és jobban bepiszkították. *Én is állattá kezdtem átalakulni. Az igazi átállatosodás csak itthon kezdődött meg, mikor az első tettet, amely már igazán a szó szoros értelmében vett szemérmelenséget tett volt, elkövettem magammal. Nem tudtam, mi az és megijedtem. Egyrészt féltem Isten büntetésétől, másrészt meg szégyenlettem magamat, hogy kongreganista létemre ilyen ocsmány tettet követtem el. Azonban már késő volt. És mindig többször és többször követtem el ezt a tettet, amelyről csak később, orvosi könyvekből tudtam meg, hogy mi.*

Ezek a tettek lassankint a legocsmányabb gondolatokkal és képek nézésével párosulva erősebben és erősebben léptek fel. Ilyenek elkövetése közben még az állatoknál is alacsonyabbra süllyedtem. A következő évben nem szüntek meg a szemérmelenségeim, de már éreztem a fizikai hatást, amelyet ez előidézett bennem. Nagyon ideges lettem. Ha ilyen tettet elkövettem, nem voltam képes tanulni két, sőt három napig sem. Jött az intőosztás és én ötből kaptam. Ez nagyon szomorított, de kiváltképp az, hogy szeretett lelkiatyám ezt lustaságnak minősítette és lassankint elhidegült irántam. Ezért elhatároztam, hogy *elmondok neki mindent*. El is mondtam, *ő megértett engem és most már legalább van egy ember a világon, aki nem néz megvetéssel rám, mikor ezt a rossz tanulást látja.*

Ő azután felajánlotta a segítségét, hogy ettől a bűntől meg fog szabadítani és az a mód, amellyel ezt tette, nagyon jó volt és most már kevesebbszer követem el. Ezt a bűnt nem akarom többé elkövetni és arra kérem a jó Istent, adjon nekem nagyon sok erőt, hogy le tudjam győzni minél előbb. Remélem, hogy Isten segítségével legyőzöm a testi kísértéseket.

Egy *másik* történet így szól:

„...Időrendi tekintetben egyáltalán nem tudok különbséget tenni az események között és oly sorrendben adom elő azokat, amint eszembe jutnak. Olyan valami eseményre, amelyből valami jó vagy rossz erkölcsi tulajdonságom megjelenésére lehetne pozitíve következtetni, nem emlékszem.

Játékaim ebben az időben persze a futkározás, fogócska az udvaron, kertben hintázás és még valami, ami fiú létemre az én csodálatos specialitásom volt: *a babajáték*. Az elsőt illetőleg emlékszem, hogy a többiek már rég megunták, mikor én még mindig játszani akartam. Téli játékokra nem emlékszem, csak arra a barátságos jelenetre, amint a meleg szoba ablakában ülve, mélézva néztem a fehér lehulló hópelyheket.

Más városba költözve erkölcsi lejtőre kerültem. Sokkal mélyebbre, mint egy ötéves gyermekről elképzelhető volna. Nem az öntudatomban folyt le ez a süllyedés, mert hiszen milyen öntudatom lehetett akkor nekem, hanem érintetlen lelkem „*tabula rasa*”-ján.

Hogy hogyan, azt már egyáltalában nem tudom; szörnyű alantas társaságba keveredtem. Valódi utcagyerekek voltak azok – a legrosszabb fajtából. Hogy ez megtörténhetett, nem tudom másként magyarázni, minthogy szüleim nagyon el voltak foglalva. Homályosan emlékszem ugyan kísérletekre, amelyek szüleim részéről visszatérésemre, illetőleg az utcától való távoltartásra irányultak, de ez nem sikerült. Én haladtam tovább a romlás útján, pedig szüleim nem igen lehettek hozzászokva gyermekük ilyen életnívójához. Amellett az óvodában, ahová két évig jártam, mindig eminens és az „óvónéni” öröme voltam.

Mikor ötéves voltam, sokat sírtam és keseregtem amiatt, hogy az elemi iskolába korom miatt nem vettek fel, pedig úgy szerettem volna, ha csak a hátsó padsorokban hallgathattam volna is. Hát bizony,

ez nagyon fájt és szinte toporzékoltam a sírástól, *íme a tudásvágynak, de egyúttal a büszkeség és hiúságnak is első biztos megjelenése*. A templomba eljárógattam, bár valami különös vágy nem hajtott oda. Mintha lett volna valami bennem a vallásos készségből.

Hadd szólok azonban arról, ami ebben a korszakban különösen fontos: az én megromlásomról.

Azt már említettem, hogy valamiképpen rossz társaságba jutottam, de nem tudom kik, hányan és milyen idősök lehettek és hol találkoztunk rendszeren. Arra sem emlékszem, hogyan fejlődött odáig közöttünk a beszéd, hogy van két ház, hol leányok vannak és miegymás.²¹⁸ Rettenetesen izgatta a fantáziámat. Már maga az a tény, hogy közöttünk ilyen és hasonló témák tárgyaltattak, képzelhető, milyen rombolást végzett bennem. Voltak persze olyanok, akiknek már *volt mivel dicsekedni*, mi többiek csak csodálkoztunk. De ez még nem elég. Szinte nem tudom, hogyan fogjak bele annak a borzalomnak leírásába, aminek itt következni kell „Una vice conveni puellam quamdam 5 annorum natam et cum illa primum aspiciendo, deinde tactu, demum vero coitu omnia mala perpetravi.” Emlékszem, hogyan rettegtünk, de hajtott megromlott természetünk, korcs lelkünk, a felébredt szenvedély, az izzó érzékiség. Nem tudom, mik voltunk akkor, de nem gyerekek. S még *hózzá* én voltam a kezdeményező.

Itt voltam már ekkor, idáig vitt a romlott társaság. Csoda-e, ha most annyi küzdelmem van? Azt hiszem elég, ha erről a korszakról csak ennyit is elmondtam. Csak még egy megállapítást!

Tán mondanom sem kell, hogy nem öntudatos emberfajta lehettem akkor, hanem ösztönös állatféleség. Elképzelhető, hogyan dolgozik a megvadult ösztön egy ötéves gyermekben.²¹⁹

Azonkívül még valami említésre méltó. Nem emlékszem, milyen időrendbeli vonatkozás van az elmondottak és *egy óvodabeli társnőm iránt érzett, első szerelmem között*. Ám itt egészen más dolgok is mutatkoztak, *öt magamnál felsőbbrendű hatalomnak ismertem el* és tiszteltem és ennek megfelelő volt a magatartásom is; bár hevülő pillanataimban egypár csókkísérlettel is megtámadtam. Mindez ismét a felébredt nemi ösztön és annak elvadulása mellett tett tanúságot.

Ettől az időtől kezdve életem története sötét. Valami nehéz fellelként nehezedik reá az onanizmus, amely gimnáziumi éveimen át kísért. Pedig igen jó hittanáraim voltak. Magam mindent megpróbáltam. Azt mindenesetre éreztem, hogy a vallásos gyakorlatok igen sokat segítettek.

Első szentáldozásomtól kezdve igen sok szép élményem is volt... (Most igen szép életrészek következnek, de ezeket itt kihagyom.)

Tanulmányaimat igen szépen végeztem. Mindig az elsők között voltam. A VIII. osztály után kissé megzavart az ellentétekbe sodró élet és hitem ingását éreztem. Valami teozóf-féle akartam lenni. A formáktól rettegtem és azokat el akartam üzni magamtól. De nem tévedek, ha megjegyzem, hogy ezzel is erkölcsi ziláltságomat akartam takargatni... (Most ismét sok oldalt elhagyok, amelyek a küzdelmekről szólnak.)

Nehéz az én lelkem, küzdelmes és fáradt. *Azért jövök – készségesen –, hogy az Isten küldöttje segítsen rajtam!...*”

Ezek a kiragadott példák csak arra valók, hogy reávilágítsanak, miért éreztem indítást a további kutatásra. Nagyon természetes, hogy a kis és nagy diák lelkének ilyen megismerése azt eredményezte, hogy *közvetlenebbül* foglalkozhattam mindegyikkel. Naponta eljött hozzám öt-hat fiú, akikkel megbeszéltem életüket és titkos füzetbe belejegyeztük a megállapított életrendet, élettervet. Átlag 2-3 hónapoként jutott egy-egy gyerekre a sor, amikor is a jezsuita atyák által oly nagyrabecsült kolloquiumban tárgyaltam a gyermekekkel.

Ezeknek a tárgyalásoknak konkrét eredményét a későbbi oldalak hozzák. Azonban már itt is megjegyzem, hogy életátformáló hatásukat határozottan észleltem.

Itt már megmozdult bennem a sejtés, hogy mi lenne a *módszer lényege*. A tapasztalati, a tudományos, a kísérleti vagy pszichoanalitikai megismerési módszer mindig *tárgyként* kezeli a növendékeket, az én próbálkozásom pedig a *személyes kapcsolat* felvételét keresi. Az előző módszerekben a *személy* közeledik a *tárgyhoz*, az enyémben a *személy* érintkezik a *személlyel*. Az elsőben több a *tudományos előfeltétel*, a másodikban nagyobb a *vitalitás*.

Ez a megsejtés további munkára ösztökélt és most már a leányok életének megismerési módjával kezdettem foglalkozni.

²¹⁸ Pueri loquebantur de „domo publica”. Non est mirandum, quia talia saepe audiunt ab adultis et ideo in memoria retinent.

²¹⁹ Vissza kell gondolni itt az *életteni és környezeti* hatásokra (I. k. 77. és 185. l.) és azok érvényesülését megtalálni.

6. A leányok lelki életének megismerése.

Amikor a fiúk lelki életének vizsgálata némi sikert eredményezett, arra törekedtem, hogy hasonló vizsgálati módszer alkalmazásával a leányok lelkiéletét is megismerjem.

Azt a tételt – a maga általánosságában – mindig elismertem, hogy gyengédség és finomság tekintében a női lélek érzékenyebb, de ezt saját tapasztalataimmal és nevelési munkámmal alá akartam támasztani.²²⁰ Azt is éreztem, hogy a női lélek legmélyének feltárása – épp a szemérem gátlásánál fogva – nehezebb, de az volt a hitem, hogy a mindig *segíteni akaró lélek közeledésére* az meg fog nyílni. Mivel pedig sok tapasztalat meggyőzött arról, hogy igazi lélekfeltárás nélkül teljesen gyökeres nevelést végezni nem lehet, azért az volt a végső következtetésem, hogy *ami feltétlenül szükséges, annak módzatait is meg lehet és meg kell találni.*

Próbálkozásaimat elsősorban a *kis, elemista leánykánál* kezdettem, de később a *serdülők, a hajadonok és az asszonyok* életéhez is eljutottam. Módszerembe sokat átvettem a fiúk lélek-megismerési módzataiból, de a kísérletek igen sok érdekes, új lelki jelenséget is feltártak.

A kisleánykák életét egyrészt *közvetlen elmesélésükből*, másrészt *a felnőttek retrospektív elmondásából* ismertem meg.

Minden lélekmegismerést a *külső körülmények* megvizsgálása előzte meg. Növendékeimről *állandóan* a következő kimutatásokat vezettem:

Apa, anya?

Lakás?

Hány szobás a lakás?

Hány testvére van? Fiú? Leány?

Atya foglalkozása?

Körülbelül mennyi lehet a havi keresete? (Ezt bizalmasan próbáltam megállapítani.)

Élnek-e náluk öregsülők? Rokonok?

Vannak-e albérlők?

Cselédek?

Ezek az adatok mindig közelebb hoztak a gyermekekhez,²²¹ annál is inkább, mert így módot találtam arra, hogy a szükségben lévőket segítsem, a szegényeket meglátogathassam és vigasztaljam. *A látogatás*²²² pedig arra is szolgált, hogy ellenőrizhettem bizalmas feljegyzéseimet.

Az iskolában azután a kisleánykák – akik tanítványaim voltak – igen gyakran, majdnem *állandóan hallották*, hogy szűkkörü életükben nagy szükségük van a messzebb látó, nekik mindig jót akaró irányítóra. Az előadások alatt mindig a *szülőket és a nevelőket* állítottam be olyanoknak, akiknek szeme meglátja a veszélyt és akiknek keze elég erős arra, hogy megvédje őket a veszélyek ellen. Ez az állandó hangsúlyozás azt akarta elérni, hogy a szülő és nevelő magasabb rangra emeltessék. A vallás ugyanis a maga erejével magas piedesztálra állítja a szülőt és a nevelőt; ennek felfokozása azért vált

²²⁰ Gina Lombroso irt igen szépen a női lélekről. Ugyancsak így imák a női szentekről is. Hasonlóan beszél Bühler Sarolta és Ellen Key.

²²¹ Tóth Tihamér – a fiúkról írva – az alábbi kartotékot ajánlja:

1. A tanuló neve.
2. Osztálya.
3. Hány éves?
4. Édesatyja neve, állása és vallása.
5. Édesanyja születési neve, vallása.
6. Testvérei?
7. Lakáscíme.
8. Hány szobás a lakás?
9. Egyedül hál-e?
10. Van-e a tanulónak valami testi hibája vagy betegsége?
11. Milyen jegye volt a hittanból?
12. Tavalý hová járt iskolába?
13. Milyen pályára szeretne lépni?
14. Minő napi újság jár rendszeren a házhoz?

(Tóth Tihamér: Az ifjúság lelki gondozása. Második, sokban bővített kiadás. Bpest, 1925.)

²²² A látogatás célja volt: a beteg gyermek megnézése, a szegény család segítése, karácsonyi ajándék, stb.

szükségessé, hogy a kivételes magasságban állókban feltétlenül megbízzék a gyermeklélek.

A sokszor hangoztatott beállításnak azután az volt az állandó refrainje, hogy a mindenható jó Atyánk az *édesanyját* küldi látható szent őrangyalként a kisleányka mellé.

Ez az alaphang, amely minden óra elmélkedéséből kicsengett, két eredményt ért el: akinek okos és *bölcs édesanyja volt*, az a gyermek természetesen odasimult és felfedte a lelkét; amelyik gyermek szülője pedig nélkülözte ezt a képességet, az a gyermek – szinte észrevétlenül! – *felém közeledett*.

Az elemista leánykáknál elég könnyű volt a munka. A hittantanítás, a parancsolatok ismertetése, a bűnök és erények tárgyalása reáterelte a figyelmet a gyermek múltjára. *Az óra keretében*, bizalmasan, egyenként jöttek azok, akiknek kérdeznivalójuk volt. Alig akadt kisgyermek, aki *az év folyamán* ne kérdezett volna valami *komoly* dolgot. Nem kell azt hinni, hogy a kisleányka fél. Ha megsejti, hogy nem *kíváncsi szem*, hanem *szerető lélek* közeledik *hozzá*, akkor mindent elmond. Nem egy akadt, aki már óra alatt azzal kezdte, hogy így vagy úgy tartotta meg az utasítást. Volt igen sok olyan, aki nagybetűs írásokat hozott, amelyekben lelkiéletéről akart beszámolni.²²³ Ezek rendszerint kisebb-nagyobb hibákról és bűnökről szóltak; azért a jegyzetben közöltek is ilyen írásokat tüntetnek fel. Bár a szövegek jórészt csekély jelentőségűeknek látszanak, mégis reávilágítanak azokra a mélységekre, amelyek felett gyakran eltekint a nem figyelő ember.

A *serdülők között* (10-14 év) sem volt nehéz a feladat. Természetesen a bizalom megalapozása nélkül mélyebb problémákat nem érinthettem. Körülbelül másfél év telt el, míg egy-egy helyen próbát lehetett tenni.²²⁴ Azt az általános elvet itt fokozottabb mértékben követtem, hogy – *személyem teljes kikapcsolásával* – minden kényes ügyet az *édesanyához* kell utasítani. Amit pedig a szentgyónásban kellett elintézni, azt – természetesen – a múlt szent fátyola alá zártam.²²⁵

A leányok jól tudták azt, hogy a bizalmasabb lélek-megnyilatkozás az okok és okozatok megismerését és a legnehezebb szexuális probléma felvetését is feltételezi. És bár a lélekkeltetési készség itt is nagynak bizonyult, mégis épp a leányok érzékenyebb és érzelmesebb volta lehetetlenné tette, hogy – mint a fiúknál – hamarosan reá térjek a legkényesebb kérdésekre. *Minden lehetőt elkövettem, hogy ebben a kérdésben az édesanyához forduljon a leányka*. Amit a serdülő leányok életéből ismerek, azok inkább felnőtt leányok komoly naplóinak serdülő korokra vonatkozó töredékei. De igen sok adat áll közvetlen elmondottakból is rendelkezésemre, mert – minden törekvés dacára – igen sok leányka a lelkiatyának akart mindent elmondani: hiányzott belőle édesanyja iránt a bizalom.

Ez a helyzet – különösen kezdetben – elég nehéz és terhes volt. Őszintén írva, csakis az Úr Jézus parancsszava biztatott: elmenvén, tanítsatok minden nemzeteket. Ha az Isten hivatott szolgájának teremtett, akkor az Úr egész háza-népének, tehát a leánynemzedéknek léleknemesítése is feladataim közé tartozik.

Minél több gyermekleányka került életem útjába, annál könnyebb volt a lélekkeltetés munkája és annál tisztábban láttam, hogy erre a munkára is igen nagy szükség van.²²⁶

A *serdülő leánykák önvallomásai* nagy részben a tetszeni vágyás, a hiúság és az életrejtély kérdései körül mozogtak.²²⁷ Majdnem mind kérdezgetett, de mindenik kérdésnek az volt az alaphangja,

²²³ „Én rossz leányka vagyok, mert sokat hazudok; mit kell tenni?”

„Engem mindig bűnre csábít a testem! (Sic!) Mit tegyek?” (Ezt egy III. elemista írta.)

„Nekem sokszor *mindenféle* rossz jut az eszembe. A Jézuskát is kérem, hogy ez ne legyen, de van. Tiszteendő bácsi, mondja, hogy mit csináljak?”

„Én sokszor kioltom a nyelvemet anyura és toporzékolok!”

²²⁴ Arra a körülbelül másfél évre azért volt szükség, hogy a serdülő leánysereg – saját tapasztalatából – lássa, hogy minden munkában *csakis az ő lélek-érdekéről* van szó.

²²⁵ Nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy a szentgyónás és lélekmegismerés *teljesen* különválasztandó! Az egyikben az Isten megbocsát, a másikban a segítő ember támogat.

²²⁶ Nem tagadható, hogy az anyák egy része nem foglalkozik a lélek megismerésével. Azt is be kell vallani, hogy a nevelők egy része kevésre becsüli ezt a munkát. A legkiválóbb leánynevelők, a jó szerzetesnővérek pedig – bár lelkük legjavát áldozzák a leányifjúságért – elszigeteltségük folytán óvakodnak a lelkiélet mélységeinek megismerésétől.

²²⁷ Álljon itt néhány ilyen írás:

a) „... Kis gimnazista korom óta mindenki igen szeretett, elkényeztetett. Anyu úgy nevelt, mint a kis babát. Azután mindig mondták, hogy olyan csinos vagyok, hogy a Bandi felesége leszek. Nekem ez tetszett... Most már látom, hogy ez hiúság. Én szeretnék leszokni!...” (III. gimn. tanuló.)

b) „... Anyukám mindig azt mondja, hogy rossz leánykával ne barátkozzam. De az iskolában ilyenek vannak. Mindig csúnyákat mondanak és nevetnek. Mit csináljak?” (II. gimn. tan.)

hogy ő is szeretné, ha „lelkiatyja” lelki életének legmélyebb gyökérzetéig megismerné.

Meg kell említenem, hogy az éveken át tartó vizsgálgatások idején akadtam néhány zárkózottabb lélekre, de épp a kitartóan szeretetteljes és állandóan a lelki javukat kereső bánásmód ezek lelkét is megnyitotta. Csak azt tapasztaltam, hogy *fokozati* különbségek mutatkoztak. Egyik többet, a másik kevesebbet mondott meg nekem, de mindenik keresett valakit, akinek teljesen őszintén feltárhathná lelkét. A nevelésben pedig nem az *iskolai nevelő személye* a döntő, hanem a *lélek-megnyilatkozás* és a nyomában fellépő *személyes lélekáramlás*,

Serdülő leánytanítványaimnál kezdetben még nem követtem azt a fiúknál bevált módszert, hogy az órák alatt, *állandóan vezetett füzetekbe* írassam le életük történetét, hanem csak egy-egy kérdésre vonatkozólag írtattam meg felfogásukat vagy életadataikat.

Ilyen kérdések voltak: *Mit tartasz magadról? Milyen az otthon befolyása? A vallási gyakorlatok hatása? Barátnőid jó hatással vannak-e reád? Mivel töltöd szabad idődet? Erkölcsei nehézségeid? Mit szeretnél kitörölni életedből? Van-e lelki-vezetőd? Milyen mély drága anyáddal szemben tanúsított bizalmad? Mik a törekvéseid?*

Álljon itt két III. polgárista felelete az összes kérdésekre:

1. *Mit tartasz magadról?* „Én ezt nehezen tudnám megmondani. Pedig sokszor – különösen a szentgyónásban – gondolkoztam róla. Rossz leányka nem vagyok, mert halálos bűneim nincsenek (de voltak!); azokat én már elhagytam. Az *atyának* megmondottam, hogy mik voltak, éppen azért, mert jó kisleány tudtam lenni, azt hiszem, hogy szeret a Jézuska. Ilyen is akarok maradni.”

2. *Milyen az otthon befolyása?* „Nekem igen drága anyukám van. Igen-igen szeretem. Apu és testvéreim is jók. Ők mindig jóra intenek. Öcsémmel néha veszekszünk, de nem komolyan. Néha ezért ki is kapok.”

3. *A vallási gyakorlatok hatása?* „Én első szentáldozásomtól kezdve igen gyakran áldoztam. Az Úr Jézust igen szeretem és ő meg is segít engem. Egyszer a tisztelendő bácsit – még elemista voltam – megkértem a szentgyónás alatt, hogy amikor a Jézuskát felmutatja, akkor gondoljon reám, a kis báránykára. Ebből látszik, hogy már akkor is vallásos leányka voltam. Apu és anyu is azok.”

4. *Barátnőid jó hatással vannak-e reád?* „Nekem csak három kisleány barátnőm van. Mind igen jó leánykák. Együtt játszunk. Rossz leányka nem jár hozzánk.”

5. *Mivel töltöd szabad idődet?* „Játszom, zongorázom, sétálok.”

6. *Erkölcsei nehézségeid?* „Most nincsenek, de voltak. A nyáron (akkor 7 éves voltam) barátnőm igen csúnyákat beszélt. Ezért otthagytam őt.”

7. *Mit szeretnél kitörölni az életedből?* „Azt a nyarat, amikor azzal a rossz kisleánnyal barátkoztam. De már sohasem barátkozom.”

8. *Van-e lelki-vezetőd?* „Én anyuval mindent megbeszélék, még azt is megmondottam neki, hogy régen rossz voltam, de csak akkor mertem, mikor már jó voltam. Most az atya az én lelki-vezetőm.”

9. *Milyen mély drága anyáddal szemben tanúsított bizalmad?* „Én mindent megmondok és megkérdezek tőle. Ó, atya kérem, mindent megmagyaráz nekem, még olyant is, amit nem igen szoktak megmondani.”

10. *Mik a törekvéseid?* „Szeretnék tanulni, azután „tanító néni” lenni, majd férjhez menni.”

A másik leányka így felelt a kérdésekre:

1. *Mit tartasz magadról?* „Én nagyon rossz kisleány vagyok. Régen még rosszabb voltam, de most is rossz vagyok. Nem szeretek tanulni, rendetlen vagyok és igen sok csúnyát csináltam. Csak segítene meg a Jézuska, hogy jó legyek!”

2. *Milyen az otthonod befolyása?* „Az én szüleim igen jók. Testvéreim is jók. Csak néha veszekszenek velem. Tőlük én mindig jót hallottam, de nem követtem őket. Mindig elbújtam előlük és rosszat tettem. Anyukám sokat sírt is miattam. Nekem nagyon fáj és akarok jó lenni.”

3. *A vallásos gyakorlatok hatása?* „Mi minden nap közösen szoktunk imádkozni. Szentmisére anyu kísért el. Később az iskolával mentem. Első szentáldozásomra emlékezem. *Attól kezdve* kezdetem jó lenni. Nagyon fáj, hogy a Jézuskát nagyon megbántottam. Most is eljárak hetenként. És ez igen jó, mert nem követek el nagy bűnt.”

4. *Barátnőid jó hatással vannak-e reád?* „Most csak jó barátnőim vannak, de mikor még nem

c) „... Én egész kis, öt éves koromban csúnya játékot tanultam egy kisleánnytól. Anyuka egyszer meglátott és igen kikaptam. De még titokban most is tettem, pedig most már tudom, hogy bűn. Hogyan lehet leszokni, tessék megmondani!” (II. gimn. tan.)

gyóntam, akkor igen rossz gyerekekkel barátkoztam. Leánykák és fiúk is voltak. Anyuka nem tudta, de azok elrontották a lelkeket. Vestimentis detectis nudi nudaeque invicem aspiciēbamus et *medicum ludentes* pessima fecimus. Ezekről a csúnya gyerekektől minden rosszat megtanultam. Ők mindig ilyent beszéltek és suttoztak. Most már sohasem látom őket.

5. *Mivel töltöd szabad idődet?* „Tanulok és játszom. Öcsém és én igen jól vagyunk együtt. Néha zongorázom és kézimunkázom. Néha a „Nagyasszonyunk”-at olvasom.”

6. *Erkölcsei nehézségeid?* „Múltkor már írtam, hogy kicsi koromban milyen rossz leányka voltam. Most semmiféle kísértés sem tud bűnre vinni, mert ilyenkor imádkozom.”

7. *Mit szeretnél kitörölni az életedből?* „Az első szentgyónás előtti időt, meg a rossz pajtáskodást.”

8. *Van-e lelki-vezetőd?* „Én mindig csak a tisztelendő bácsit kerestem fel, aki tanított. De csak a szentgyónásban mondtam meg neki mindent. Ők mindig jók voltak hozzám. Most már örülök, hogy *atyá* egészen ismer és vezet. Anyukának *nem mertem elmondani* a csúnyát, mert félttem tőle. Ő nem is gondol reá, hogy az ő kisleánya ilyen rossz volt.”

9. *Milyen mély drága anyáddal szemben tanúsított bizalmad?* „Vele nem merek beszélni a bűnökről, mert ő ilyesmit fel sem tételez rólam. A jóra pedig csak úgy tanít, hogy legyek jó.”

10. *Mik a törekvéseid?* „Én sokat akarok tanulni. A jó Jézuskát akarom szeretni, hogy a mennyországba jussak.”

A sok írás átnézése után azt a tapasztalatot szereztem, hogy a gyermekleánykák is készségesen adják lelküket a közvetlen vezetésre.

Bár a próbálkozások *eleinte csak a növendékek egy részére* terjedtek ki, később *mindenki* írt néhány kérdésre igen komoly feleletet. A hiányos megválaszolás elég gyakori eset volt, de *hazug, hamis beállítást nem igen találtam*.

Később módot kerestek arra, hogy *direkcio*²²⁸ címén elmondják és részletesen megbeszéljék nehézségeiket és a kapott utasításhoz tartásuk magukat. Ez természetesen akkor lehetett igazán gyakorlati és mélyenjáró, ha az életkérdések *finom, tapintatos* kezelésével a legnehezebb küzdelmekre és az élet egész egyetemére kiterjedt. Ezt a célt pedig úgy lehetett elérni, hogy később és fokozatosan itt is felvettem az egész életre visszatekintő „*múltam*” gondolatát.

A leánykák megismerésében a további lépéseim inkább *retrospektív* úton történtek.

A komolyabb *(elsőbb osztályos és az egyetem padjain ülő)* felnőtt leányok már teljes nyíltsággal és jót-kereső lélekkel maguktól kopogtattak, hogy életük irányításában segítségükre legyenek. Ez annak az egyházas nevelésnek az eredménye, amely szerint a bölcs hittanárok erősen kiemelték a *lelki vezetés* szükségességét. Az elméleti oktatást határozottan alátámasztotta az élet is, amely mindig igazolta, hogy egyedül, magára hagyatva nehezen járhat az ember az élet útján. Ezért több-kevesebb *lelki ingás* reáviszi az embereket arra, hogy a természetes félelmet és elzárkózást levetve a nyílt és határozott lélekfeltárássra adják magukat.

Ezeknek a komolyabb leányoknak a következő kérdéseket adtam fel:

1. *Erkölcsei életem 3 éves korig.*
2. *Erkölcsei életem 3-6 éves korig.*
3. *Mit tanultam 6 éves koromig.*
4. *A család hatása.*
5. *Az első szerelmi fellobbanás ideje és rövid története.*
6. *A gyónás és a szentségek hatása.*
7. *Mi hozta öntudatra hibámat? Hány éves korban?*
8. *Milyen volt erkölcsi életem 6-10 éves koromig?*
9. *Milyen volt erkölcsi életem 10-16 éves koromig?*
10. *Mikor és miben éreztem erkölcsi előtörést magamban?*
11. *Olvasmányaim 6-10, 10-12 és 14-16 évekig?*
12. *Volt-e életem alatt bizalmas lelki-vezetőm? Hatása?*
13. *Hang íves koromban és ki „világosított” fel és mi volt ennek hatása?*
14. *Mi volt erkölcsi életem legfőbb segítsége?*

Ezek a feleletek – épp azért, mert teljesen önként jelentkezők feleltek reájuk – már annyira nyíltak

²²⁸ A lelkiélet mesterei ezt a módszert régen hirdették. A rendek szent alapítói mindig követelték az intim lelki megbeszéléseket. Hanauer, Prohászka, Tóth Tihamér, Winzen állandóan ezzel a módszerrel iparkodtak a gyermeklélek mélyére jutni.

és őszinték voltak, hogy egészen a lélek mélységéig hatoltak. De azonkívül még az *átlagos leányélet milyenségére* is reávilágítottak.

Volt olyan csoport, amelynek csak 10. évtől²²⁹ a 16. évig írtam meg erkölcsi jelentőségű történetét; ezek a következő kérdéseket kapták:

10-14. év.

1. *Miket olvastam?*

1. *Milyen volt az erkölcsi nívója az iskolámnak?*

3. *Hogyan gondolkodtam az erkölcsös életről?*

4. *Gyermekszerelmek.*

5. *Éreztem-e a vallásos élet előnyeit?*

14-16. év.

1. *Az otthon szerepe.*

2. *Mivel töltöttem szabad időmet?*

3. *Volt-e lelki-ügyeimben bizalmasom?*

4. *Olvasmányaim.*

5. *Nemi felvilágosítás.*

6. *Barátságaim.*

Az egyik leányka így válaszolt ezekre a kérdésekre (10-14. év):

1. *Miket olvastam?* „Jó Pajtás. Magyar mese-és mondavilág. Blaskó: Tövisek között. Ifjú szentek élete. Tarczai: Szent Margit legendás könyve. (Ebben a korban ez a könyv volt reám a legnagyobb hatással.)”

2. *Milyen volt az erkölcsi nívója az iskolámnak?* „Iskolám erkölcsi nívójáról – azt hiszem – elég, ha megjegyzem, hogy közepes. A kat. része is nemtörődöm, könnyelmű vagy legjobb esetben közömbös volt. Egy leányra emlékszem csak, aki bár nem volt tökéletes, de törekedett a jóra. Komolyabb romlottságot, nagyobb erkölcsi hibát azonban sohasem vettem észre. – Lehet azonban, hogy csak az Isten kegyelme őrzött, hogy romlott emberekkel sohasem kerültem közelebbi érintkezésbe.”

3. *Hogyan gondolkodtam az erkölcsi életről?* „Hogyan gondolkodtam az erkölcsi életről? Sehogyan. Öntudatlan életet éltem. Mélyebb, komolyabb dologról nem igen gondolkodtam. Vallásom főbb parancsait szüleim megtartották és megtartatták velünk is. Mélyebb lelkiéletet nem éltem. – A vallásos élet azonban vonzott s ha komoly vallásos embereket láttam, mindig arra vágyódtam, hogy bárcsak én is olyan lennék. Illetlen, durva beszédet sohasem folytattam (csak egyszer, kicsi gyerek korban) s mikor egyszer valaki ilyesmit elkezdett előttem, abbahagyattam vele. Egy kis osztálytársam egyszer érdeklődni kezdett nálam valami után (amit én már tudtam, mert fellépett életemben) s azt az anyjához utasítottam.

A vallásos, tiszta élet tehát vonzott, de akkor még nem volt ez bennem öntudatos s nem tudtam megvalósítani az életemben.”

4. *Gyerekszerelmek.* „Erről mondhatok talán legkevesebbet. A gyerekszerelem, hála Istennek, ismeretlen maradt előttem. Egyszer fordult elő, 10-11 éves korban, hogy édesapámnak egy fiatal, jó-megjelenésű barátjában nem a bácsit, hanem a férfit láttam. – Nemsokára azonban más városba költözött s akkor ez az 1-2 napig tartó ábránd nyom nélkül elmúlt.”

5. *Éreztem-e a vallásos élet előnyeit?* „Nem tudok reá válaszolni, mert ezen sohasem gondolkodtam.”

14-16. év.

1. *Az otthon szerepe.* „Ennél a kérdésnél hálát kell, hogy adjak az Istennek. A mi családjunkban a szeretet és béke uralkodott. Az én áldott jó szüleimnek minden gondolata a miénk volt. Csak értünk dolgoztak és fáradtak. Mi jelentettük számukra az egész világot. – Családi életünk nemcsak békés volt, hanem vallásos is. Mivel azonban szüleim a múlt század liberális levegőjében nőttek fel, mélyebb, finomabb vallásos nevelést saját hibájukon kívül nem adhattak nekünk.

Ebben a korban a családi élet rászoktatott a komoly munkára úgy, hogy nem szórakozásból, hanem szükségből megtanultam az összes házimunkát.”

2. *Mivel töltöttem szabad időmet?* „14-16 évem a legnehezebb időre, a kommunizmus éveire és az utána következő kegyetlen évekre esik. Cselédet sokszor hónapokig, sőt egy alkalommal csaknem egy évig nem tarthattunk, nem is beszélve mosó-és vasalónőről. Ilyen körülmények között szabad időről

²²⁹ Ez azért történt, mert ezeknek *gyermekkori életét* már régebben ismertem.

nem nagyon lehetett szó. Édesanyámmal ketten végeztünk el minden házimunkát. Ami szabad időm mégis maradt, azalatt pihentem, olvastam, játszottam. – Utazásokról, sportról ezekben az években szó sem lehetett.”

3. *Volt-e lelki-ügyeimben bizalmasom?* „Már mint 12-13 éves gyermek, vágyakoztam valaki után, akivel lelki dolgaimról, bajaimról beszélhetnék. De ez csak homályos gondolatként élt bennem, mert a lelkivezető, lelkiatya ismeretlen fogalom volt előttem. Közelemben pedig nem volt senki, aki bizalomra hangolt volna. 14-15 éves koromban ebből a szempontból jobb környezetbe kerültem. Ekkor ismerem meg közelebről a vallásos élet szépségét, mélységét. Azután belekerültem egy szörnyű lelki zűrzavarba, amelyből éppen azért volt oly nehéz kivergődnöm, mert senkivel sem voltam bizalmas. – Mikor azután ez a vihar lezajlott, akkor akadtam reá az első emberre, akihez bizalommal voltam és aki nek nagyon sokat köszönök. De teljes bizalommal még ehhez sem voltam, nem volt bennem hozzá elég őszinteség. Az akkori ügyeimben bizalommal voltam, de a múltamat szégyenlettem előtte.”

4. *Olvasmányaim.* „Mint lelki-olvasmányt 15 éves koromban kezdtem használni Kempis Tamást. – Nagyasszonyunk, – Új földesúr. Magyar nábob. Abaffi. Ez volt az első könyv életemben, amelynek egy része lelkileg zavart. Ezt elmondottam lelkiatyámnak s attól kezdve sohasem olvastam egy olyan könyvet sem, amelyet előbb tőle meg nem kérdeztem. És ő tudta, hogy amire azt mondja, hogy ne olvassam, azt én semmi áron kezembe nem fogom venni.”

5. *Nemz felvilágosítás.* „Ezen a téren megóvott az Isten kegyelme. – Még mint 9-10 éves gyermek alacsony lelki nivójú, hívatlan embertől megtudtam, hogy a gyereket nem a gölya hozza és később, szintén durva formában, hogy a férj és feleség között történik valami, ami a gyermekkel van kapcsolatban. Részletezésre azonban nem került sor. Ezek a dolgok azonban nem hagytak mélyebb nyomot a lelkemben és nem is kutattam utánuk. Úgyhogy ezekről a dolgokról 16 éves koromban sem tudtam többet, mint 6-7 évvel előbb.”

6. *Barátságaim.* „Komoly barátságban ebben a korban nem voltam senkivel. Pajtásaim voltak, de barátom nem. Elég jó, romlatlan gyermekek voltak úgy, hogy a velük való érintkezés, ha nem használt is, de káromra nem volt.”

Ezek a feleletek tömegesen érkeztek és annyira nyíltak és olyan részletesek voltak, hogy mindig jobban és jobban meggyőződtem, hogy lehet a leánylélek rejtélyeit is megismerni.

De a sok közölt felelet arról is meggyőzött, hogy ez a lélekfeltárás rendkívül szükséges is. A feleletek ugyanis olyan lélekmélységekre is reávilágítottak, amelyek követelődzve sürgették, hogy – minden túlzó óvatosságot elhagyva – az élet összes kérdéséig elhatoljak.

Így jutottam ahhoz a ponthoz, hogy a leányok múlt-ját is felkutassam. Az egyik élettörténetét a következőkben közlöm:

„Inkább mozaikok azok, amikre emlékezem. Kis félelemérzés, szégyenérzés, száanalom, lopás, kis imádság tűnik itt-ott eszembe. Mind gyerek- és kiciség, amire emlékszem; bár sejtelmem sem volt az illőről és nem illőről, tilosról és nem tilosról, mégis kilobbant belőlem valami ősi sejtés ezeket illetőleg.

Hároméves koromtól hatéves koromig roppant kedves környezetben éltem, ahol az időm legnagyobb részét kis játékokkal, mintázásokkal töltöttem. Szüleim és testvéreim igen szerettek és szinte elkenyéztek. Komoly büntetésre nem emlékszem, csak arra, hogy mindig azt hangsúlyozták, hogy jó vagyok. Pedig voltak bűneim: csúfolódó, gúnyolódó gyermek voltam, sőt a hiúság is megfészelt bennem, de úgy látszik, kedvesebb megjelenésem (ezt mindig dicsérték) feledtették azt, ami hiba volt bennem. Iskolába járva jelentkezett legelőször ez a hibám, amikor féltékeny voltam barátnőimre, ha csinosabban voltak öltözve. Kicsi koromban és elemista koromban igen boldognak éreztem magam, mert a lelkem derűs és könnyed volt.

Szüleim, testvéreim nagyon szerettek és igen jó hatással voltak reám. Bár érzem azt is, hogy sem édesapámhoz, sem édesanyámhoz különösebb nagy bizalmam nem volt.

Az egész család élete nagyon szép és tiszta volt és nálunk a vallás-erkölcsi élet szinte természetesen látszott. Ma sem felejttem el, mikor édesanyám egyszer azt mondta – akkor 8 éves lehettem –: „Inkább ravatalon, mint halálos bűnben lássalak meg!”

Gimnáziumi évek alatt is igen jó társaságban voltam. Gyermek és tanáram igen őszintének ítélték és ezért igen szerettek. Erkölcsi életem drága anyám nevelése folytán eszményinek mondható és nem tudtam megérteni a velem egykorú leányok fellobbanásait és bakfisszerelmeit. Fogalmam sem volt arról, hogy mi a házasság, keveset voltam fiúk között; ez a kérdés nem is érdekelt úgy, hogy én azt az úrt, amelyet ilyen gyermekszerelemnek kellett volna betölteni, gyermekes játékokkal, tanulással

töltöttem ki.

Bizonyára nagyon fontos szerepe van ebben annak is, hogy édesanyám a lehető leggondosabb valóságos nevelésben részesített. Első szentáldozásom is a legszentebb élmények egyike és a leggondosabb előkészületek ideje volt. Kiskoromtól kezdve napi lelkiismeretvizsgálatot végeztem és igen világosan emlékezem reá, hogy ezek a vizsgálódások hozták napvilágra egyik-másik hibámat. Bűneim skálája csak ilyen lehetett: kissé szórakozott voltam, néha engedetlen, mamát megszorítottam, csúfolódtam, veszekedtem, torkos voltam, hiú voltam s mást megszólaltam. Érzelmi világom meleg és kedves volt, inkább ama gyermekekhez tartoztam, akik barátságosak, kedvesek, mint azokhoz, akik zárkóztak és visszahúzódtak. Hibáim fokozatosan kevesbedtek és gimnazista koromtól kezdve a lehető legkisebbre redukálódtak. Különösen meg kell itt jegyezni, amit különösen most, felnőttkoromban tudok értékelni, hogy életem a VI. parancsot illetően – egy-két egész kis jelentőségű epizódtól eltekintve – a legkorrektebb és legfegyelmesebb volt. Mintha kívül esett volna a szexuális élet egész életemen. Sőt azt is meg kell jegyezni, hogy maga a felvilágosítás kérdése sem érdekelt. Az élet egész menetét felnőttkoromban ismertem meg, amikor is a kérdés orvosi része világította meg az egészséget. Lelkemért azt tudtam később is egyensúlyban tartani, mert még ebben is próbáltam keresni az Isten szándékát. Végezetül annyit mondhatok: az életemnek egyetlen és legnagyobb indítója a vallás volt, amelyet édesanyám és iskolás koromban a kongregációi prézes erősített bennem.”

Ez a szép és lelki értékeket feltáró életrajz azok közül való, amelyek az erkölcsi élet szépségeit és tisztaságát mutatják. Nagyon természetes, hogy a legtöbb hullámzó életfolyamatot tüntet fel; van bennük hullámhegy és hullámvölgy. A különbség csak abban észlelhető, hogy a csúcspont és mélypont jobban vagy kevésbé tolódik el. De bármilyen mélységeket takar is a múlt fátyola, fokozatos lelki közeledésre minden feltárul, mert a női lélek is vágyva-vágyja, hogy a sötétebb múlt törlése után a tisztult életszférába emelkedjék fel.

A készséges és őszinte megnyilatkozás mellett még azt is észre kellett vennem, hogy az ország különböző részeiből jöttek és jönnek férfiak és asszonyok, hogy életük legkomplikáltabb eseteit feltárják és irányítást kapjanak. Itt nem lehet elburkolódnai a szerénység köntösébe, mert csak a tények feltárása igazolhatja, hogy az élet nehézségeiben tényleg keresik a szenvedő lelkek a megnyilatkozásnak és a lelki átadásnak lehetőségét.

Amit a *múlt feltárásáról* mondtam, az a szenvedő leány- vagy asszonyléleknél nem nehéz feladat, hanem *egyenesen életigény*. Itt sohasem arról volt szó, hogyan és miként lehetne feltárni a lelket, hanem csermelyként magától folyt a közvetlen beszéd. Az élet nehéz története úgy gördült, hogy alig lehetett észrevenni, hogy nagyszabású élet-reveláció ment végbe.

Ez – a felnőtt embernél – egészen természetes életjelenség. Aki életének súlyát, belső tragikus összeomlását látja, az Magdolna könnyeivel és bánatos lelkével mondja el egész belső történetét.²³⁰ A megváltásba vetett komoly hit minden nehézséget leküzd. A múlt fájó érzéssé lesz és könnyet sajtoló hatalma mellett utat enged a legnehezebb kérdések kiömlésének.

Most nem térhetek ki részletek közlésére. Majd az V. kötetben bő alkalom kínálkozik erre. Csak azt akarom leszögezni, hogy a gyermekleány-, a serdülő-, a hajadon- és az asszony-lélek szinte természetes készséggel siet oda, ahol lelkével foglalkoznak. A lélekfeltárás igen sok háttérben meghúzódó élményt fed fel,²³¹ olyan múlt részletet, amelynek jelenre, jövőre kiható jelentősége kézenfekvő. Ezt mindenki érzi és így készségesen nyújtja életét, hogy a nevelő bölcs belátása, megfontolt ítélete és erős keze gyökeres fordulatot tudjon eredményezni.

Tapasztalati próbálkozásaimnak ez volt az egyetemes érvényű eredménye: *a teljes élet birtoklása egyetemes vágy, ennek alapja, a lélekfeltárás is általános életigény*.

7. Következtetések.

A sokirányú próbálkozás és a – fiúk-leányok életére kiterjeszkedő – lélekvizsgálódás világosan mutatta azt, hogy a lelkek szívesen nyitják meg rejtett világukat, mert minden egyes ember vágyódva-vágyódik a tökéletesebb élet után.

²³⁰ A katolikus pap-nevelők igen gyakran tapasztalják ezt, midőn a nehéz lélekterhet hordozók *Krisztus helyett* előttük térdelnek, hogy Istennel kibékülhessenek.

²³¹ A pszichoanalitikusok is érzik ezt és azért keresik ár *élmények vagy elnyomások* részletekre kiterjedő feltárását!

Az élet ugyanis olyan elevensodrú folyam, amely nem tűri a szennyet, hanem mindent kivette, önmagát tisztítja. Ugyanez az öntisztító folyamat járja át a bűnös múltú ember lelkét is. Felvetődik előtte a tiszta, felsőbbrendű élet horizontja és nagy lendülettel elindul, hogy eljusson arra a szellemi magaslatra, amely az isteni ember helye a természetben.²³²

Nem tagadható, hogy ezt a lendületet minden ember a lélek eleven érzésével megérzi. Az egyik kiskorától kezdve, a másik később, de az bizonyos, hogy az élet valamelyik szakaszán mégis felszínre tör a tisztultabb életforma utáni vágy. Ez pedig azért van így, mert a lélek immanens energiáit sem a bűn, sem a kultúra hiány el nem temetheti. Az élet transcendentális értékű, fejlődését biológiai és gazdasági törvények *egyedül* nem determinálhatják. Kemény, parancsszóval cseng benne a lelkeség hangja,²³³ amelynek hatalma alól nem tudjuk magunkat kiemelni.

A lelkiismeret szava pedig állandóan arra int, hogy életünket az örök érvényű erkölcsi viszonylatokba állítsuk s ember-mivoltunkat, személyiségünket a földi személy és az örök Személy lélekáramlatába kapcsoljuk.²³⁴ Ez a törtetés és ösztökélés pedig annak az létezőnek a megnyilatkozása, hogy az emberi élet – épp a személyiség folytán – sokkal magasabbrendű, mint az anyagi élet történet. Ennek megismerése, pontos kidolgozása, érvényre-juttatása pedig a személyes életkapcsolatok felvételével indul és valósul meg.

Ez a gondolatfűzés nyert bennem igazolást akkor, amidőn próbálkozásaim megmutatták, hogy a személyes kapcsolatok felvételével minden egyes ember lélekszentéje megnyitható és megismerhető. Egészen világos lett előttem, hogy a *felsőbbrendű, a teljes élet*²³⁵ utáni vágy olyan *letörhetetlen lendület, amely természetes követelményként igényli a felsőbbrendű emberlélekkel való lelki kapcsolatot*²³⁶. Ennek felvétele pedig csak úgy lehetséges, hogy a nagyobb lelkeséget feltételező szülő vagy nevelő előtt megnyilatkozik a másik emberlélek.

Bár elemi igazságként lépett elém, hogy a lelkek vágyódnak lelki kapcsolatra, de viszont a sok elszigetelt és elzárkózó lélek erősen szemben állt a fenti megállapítással. Az ugyanis idealista elfogultság és túlzás volna, ha azt állítanék, hogy nincs ember, aki zárkózott tudna maradni az élet folyamán.²³⁷ Az élettani gátló tényezők mellett egész bizonyos az is, hogy nem minden ember kerül olyan szülők vagy nevelők légkörébe, akik alkalmasak a lélek igazi megnyitására.

A lelkeség találkozása ugyanis kétoldalú. Az egyik a *vágyakozó*, a másik pedig az *egybecsendülően felfogó*. Ha a második hiányzik, akkor nem lehetséges a lélektalálkozás. Azért hangsúlyozom állandóan, hogy az emberi élet a személyiség bontakozása, és hogy az ember a vele egybehangolt személyiség kapcsolatát keresi. Ha csak idegen vagy közömbös lélekkel találkozik, akkor az utóbbi csak *tárgyi felvételi*, élettörténetet tud felfogni, de életet valóságosan ismerő, indító lelki közösséget sohasem teremthet.

Így aztán két feladat elé jutottam. Mindkét feladat módszer-kérdéssé lett. Az egyik azt kérdi, hogy hogyan lehetne a nevelőnek a növendék lelkeségéhez hangolódnia, a másik pedig azt a tárgyi módszert sürgeti, amellyel a lélekfeltárás megvalósítható. De ezek a megosztott kérdések végül is *egy módszertani problémába* torkolnak: *hogyan és miként lehet – a gyakorlati módok kipontozásával – megnyitni a gyermek és a serdülő lelkét, az ifjú életet és a felnőtt, zártabb életszentélyét?*

Mivel szerény próbálkozásaim némi eredményt mutattak fel, azért arra a végső következtetésre és hivatásszerű kötelességre szántam el magamat, hogy megpróbálom kidolgozni ezeket a pontos módszereket is.

A könyv III. része ezt fogja tárgyalni.

²³² Szent Ágoston, Wilde O. (De profundis), Pellico Sylvio (Börtöneim), Strindberg (A mámor), Francois Coppé (A megváltó szenvedése), Huysmans (Utón), P. Claudel (L'exil), Stoddard (Vissza Krisztushoz), Ady (Krisztus-kereszt az erdőn), Bernhard Shaw (Szent Johanna) állandóan felbukkanó lelkitípusai ennek a törekvésnek.

²³³ Kanték „imperativus categoricus”-a csak logikai megnevezése annak a *messziről jövő*, de *közelről csengő* szónak, amelyet a metafizikusok – nagyon helyesen – *Isten szavának* mondanak. (Schütz, Wolkénberg, Nagy L.)

²³⁴ Nagy Lajos: Az élő gondolat. Bpest., 1930.

²³⁵ Ellen Key „Vollmensch”-e, Jaensch „Integrierter Mensch”-e, Nietzsche „Übermensch”-e *csak* testi vagy szellemi kiválóságot hirdetnek. Az igazán *teljes ember* az, aki *minden* életigényének harmonikus kielégítését tudja elérni. Ez pedig *nem* mellőzheti a *metafizikai* igényeket sem!

²³⁶ Ezért vallom azt, hogy a nevelő – a szülő vagy lelki-anya – magasabbrendű erőhatások folytán tud csak teljes eredményt elérni.

²³⁷ A kedélyeletről mondtak (I. k. 150. l.) reáutálnak arra, hogy az embertípusok még a lélek zártsága és nyíltsága szem pontjából is eltérők. De a köznapi beszéd is megkülönböztet *nyílt és zárt lelkeket*.

III.

A lélekmegismerés helyes módszerei.

Ebben a részben azokat a módszereket fogjuk ismertetni, amelyek segítségével a gyermek, az ifjú és a felnőtt ember lelke feltárható. Ez lesz tehát a gyakorlati nevelés első, megvalósítható lépése.

1. A lélekmegismerés alanya.

Az ember testi és lelki helyzeti erőit a környezet aktuálja a legközvetlenebbül. Minden parányi tényező – tudatosan vagy tudat alatt – befolyásol és irányít. Ez a tény elvitázhatatlan érvényű. Ebből következik, hogy a *tervszerű*, előzetesen kigondolt hatásokat leginkább a *családi környezet* és a *hivatásos nevelő* gyakorolja az emberi lélekre.

A lélek megnyílik minden kívülről jövő benyomás előtt; de csak azért, hogy befogadjon. A család és nevelő előtt azonban azért is, hogy feltárja magát, megismertesse belső életét és belekerüljön a nevelés személyes életáramlatába. Az emberi lélek tehát a külvilággal szemben *megnyíló tárgy*, a nevelővel szemben pedig *fejlődő alany*.

Ez az alapfelfogás azonban olyan értelemben is igazság, hogy az emberi élet csak akkor fejlődhet helyes irányban, ha megérzi a személyiség vitalitását. A bontakozó ember – akár kicsi, akár felnőtt – maga is személy, de a többi embertestvér és a mindenható Isten is a *személyes* életáramlattal fűződik hozzá. Mivel pedig ennek a lelki mágneses mező mozgató erejének nagysága a közelség vagy távolság arányától függ,²³⁸ azért a családi környezet, a hivatásos nevelő és az örök Személyiség vitális kiáradása lesz a legintenzívebb a személyi bontakozást illetőleg. A kegyelmi indítás nem tűnik első pillanatra a szemünkbe, de hatóerejét saját lelkünkben és a velünk pszichés kapcsolatban lévő *emberek lelkén keresztül is* megérezzük.

a) Az emberi lélek kapujához legközelebb a *család* áll. Az eredet, a táplálás, a gondozás, a taníttatás, a nevelés kapcsai ide fűznek. Ezért van az, hogy ehhez a szent fészekhez meleg ragaszkodással vonzódunk.

De ez nem csupán a biológiai kapcsolatból vagy megszokásból magyarázható. Tagadhatatlan, hogy a testi konstitúció, a milieu, az élmények közössége fontos szerepet játszik, de mindez csak *segítő* komponens abban a szülők felé irányuló és a testvérekre szétáramló vonzódásban, mely a Teremtő gondolata szerint a család természete. Az egybetartozandóság érzése olyan szent és szuverén, hogy szolgájjává szegődik a vér, a hely, az élmény is. Ezek támogatják és segítik az embert a családi szent életáramlat keresésében.

Különlegesen a tehetetlen gyermek érzi azt a nagy ráutaltságot, amely őt a család szeretetáramlatába kapcsolja. Az anya és atya nélkül nehéz elképzelni az élet folytonosságát. Minden gyermek a szülőtől várja a szeretetet, a melengető lelket, aki egész életberendezésével, lelkével és testével közelebb esik hozzá.

A *gyermek* megérzi, hogy *életfejlődése* a *szülők csendes és szerető felügyelete mellett folyik*. De a *szülőknek is* érezniük kell, hogy ez a természetes vonzódás olyan lelki felelősséget ró rájuk, amelynek tudatában a *léleknevelés kötelességét is* vállalniuk kell. A generáció nem jelentheti pusztán a „generatio vitae”-t, hanem jelentenie kell a „generatio vitae spiritualis”-t is. Ez magyarázza azt a nagy atyai és anyai önfeláldozást, amely állandóan övezi a gyermeket. Munka, erőfeszítés, lemondás, önfeláldozás azért jellemzik a szülőket, mert a természetes életadás után a szellemi és lelki, a felsőbbrendű élet kitermelését is feladatnak tekintik.

A jó szülők szeme messzebblátó szem. A horizontot nem a szűk földi életkeret zárolja, hanem a szellemi és lelki fejlődés végnélkülisége tágítja. Ők arra törnek, hogy gyermekük az anyagi életen túl belenövekedjék a szellemi és lelki világba is. Az *erőérvényesülés neveléstana* azt a kifejezést használja, hogy a *gyermeklélek felsőbbrendű helyzeti energiái is aktuálást igényelnek*. A szülők léleksugárzása tehát a gyermeklélek erőinek megindítása.

Ahol a szülők lelke nem éri el ezt a lelki magaslatot, ott a nevelés, a *személyiség vitális kapcsolata* megszakad. Lehetetlenség olyan lélekkezelés, amely nem az Isten adta lendület erejével, hanem a kö-

²³⁸ A többi ember igen sok tekintetben távolabb esik tőlünk. Faj, vér, lelki eltérés, hely, idő, fokozatosan növeli a távolságot.

zónságes kényszer vagy durvaság nyomásával dolgozik. Itt – sajnos – *elnyomással* van dolgunk, mert a kibontakozásra teremtett lélekerők visszafejlődnek és elsenyvednek. Ez a családi kör nem az élet bontakozását segítő szeretetáram, hanem korai fagynak pusztító érintése, amely megdermeszti a meginduló életerőket. Az anyagias, – sőt még mélyebb ponton – a sáremler nívóján álló szülő csak életet generál, de a „*szent harmadik*” lélekerőit nem tudja megindítani. Ebben a családban a *quantitatív*, anyagszerű gyarapodás folyik, de a *qualitatív*, szellemi generáció megszűnik. Vagy ha van, akkor a destrukcióban, lélekpusztításban lehet megjelölni az új ember életirányát.

Jóban, rosszban egyaránt a szülők állnak a gyermekek mellett. Tőlük kapják öröklés útján életük terhét és kincsét. Rajtuk keresztül kapcsolódnak bele a személyiség vitális áramkörébe és a belőlük áradó erőmennyiség és minőség szerint indul meg bennük a lelki kifejlődés. Lehet ez a fejlődés nemesen emelkedő vagy elfejlődés, vagyis pusztulás; aszerint, hogy minő erőhatást kap a gyermeklélek megindulásakor.

b) A család után a *tanító* kerül a gyerekember lélekkapuja elé. Az iskola falai közé zárja a fejlődő gyermeket. Ott a gondos szülőt a tanító személyesíti. Az iskolában ismét a gyermek lelkével foglalkozó *személy a fontos*. A tanterem, a pad, a falitábla, az abc., a tantárgyak a gyermek felé meredező, önmagukban közömbös tárgyak. Fontos a *személy, a lélek*, aki a szellemileg ébredező gyermekeket az ismeretek gazdag skálájával telíti. Ez a személy a *tanító*. Aki azonban a lélek belső erőinek, az erkölcsnek, a vallásnak szent vágyakozásait, törekvéseit, a lélek örök tájak felé való törtetését, az erény és bűn küzdelmének változásait csak figyelni és gyámolítja, de egész belső odaadással nem szolgálhatja. A léleknevelésben, a lélek belső életének feltárásában szerepet kíván és fontos szerep kínálkozik a *lelkiatyának*, aki az isteni küldetés erejével kopogtat a legszentebb portákon.

Még a metafizikai világgal ellentétben álló nevelési irányzat is gondol erre az atyai nevelő munkára, mert ha nem is vallási eszközökkel dolgozó papi embert állít élre, mégis az *osztályfőnök* személyében olyan valakit keres, aki a gyermekeseregnek az édesapát helyettesíti. A legújabb rendeletek már *osztályfőnöki órát* is előírnak, melynek az a rendeltetése, hogy a diákgyermek lelkiéletére irányítást gyakoroljon. Sőt még a legszélsőbb kommunista irányzat is elrendelte, hogy a laikus morál és szociológia keretében olyan előadások is tartassanak, amelyek a gyermek „lelki életjelenségeivel” foglalkoznak.

A természetfeletti gondolkodás pedig egyenesen megköveteli, hogy a gyerekember – iskolában vagy azon kívül – lelkivezetést is kapjon. Az élet nem egyszerű folyamat. A reáható erőtenyezők a lélekben olyan komplikált munkát végeznek, hogy ez csak akkor eredményezhet helyes és teljesen kiegyensúlyozott életet, ha működésükben a lélek felsőbbrendű energiái is szerephez jutnak. E hatóerők közül pedig nem lehet kizárni a *kegyelmi indításokat és intuitív energiákat sem*, mert ezek a lélek metafizikai igényeinek abszolút követelményei. „Nincs igény érvény nélkül.”²³⁹ Az emberből pedig nem lehet kiirtani a lelkiéletet, a metafizikai orientációs törekvéseket. Kell tehát, hogy ezeknek is tartalmat adjanak a természetfeletti életerők. Itt tehát nem arról van szó, hogy a vallásos nevelési irányzat egyszerű dogmatikai okok miatt vallja ezt az eszményi álláspontot, hanem az az igazság, hogy *a lélek ősi igénye várja és fogadja az áhítozott lélektartalmat*. Az élet igazolja, hogy a lelkiatya lelki munkáját és az isteni kegyelem közlését a legnagyobb készséggel fogadja a fejlődő ember. A lelkiatya a mindig segíteni akaró és Isten erejével segíteni tudó személyként néz bele a lélekbe. Ezért nyílik meg előtte a lélek – a készséges odaadás könnyedségével.

A *szentgyónás* utáni vágyakozás arra vezethető vissza, hogy az emberek keresik a megértő és segítő lelket. A „lelki megbeszélés”, a „kolloquium”, a „direkció” is ennek a gondolatnak, a lélek készséges odaadásának a kivirágzása, csak hogy nem szentségi hatással erősítve, hanem a szerető emberi szív jóságával alátámasztva. Innen van az, hogy a gyónás szentségi mivoltát nem valló protestáns irányzatokban is komoly helyet talál a „lelki-beszélgetés”. Egyszerűen azért, mert a lelkipásztor felsőbbrendűnek elismert személye és jót-akarása bizalomra hangolja az embereket. A lélek állandóan vergődik ebben a kérdésben: *quo me vertam?* – merre forduljak? A felelet akkor megnyugtató, ha így szól: lelkiatyámhoz, aki Isten helyett áll mellettem.

Ha pedig a lelkiatya *valóságosan is Isten helyett szól és Isten kegyelmét közvetíti*, akkor elemi erejű a lelkek megnyilatkozása. Ez magyarázza azt a nagy odaadást, amely az embereket az Úrnak *kegyelmi székéhez*, a gyóntatószékhez vezet.

A tanító mellett tehát kivételes helyet foglal el a lelkiatya úgy, hogy szerepe a lélek megismerésében mellözhetetlen.

²³⁹ Nagy Lajos: A kat. ker. szelleme. Bpest., 1913.

A lélek kapujánál tehát a szülő, a tanító, a nevelő és a lelkiatya áll; nekik adta a Mindenható, hogy a természet szent törvénye alapján bebocsátást kérjenek a lélek világába. Mindnyájan az élet nevében kopogtatnak. Az egyik részük közvetlenebbül és elevebbül akarja szolgálni a földi életet, a másik pedig erősebben szorgalmazza az örök lelki értékeket. De ez a munka egyikben sem egyoldalú és kizárólagos, hanem mindkettőben egybekapcsolódik és diadalmaskodik a szent lélekszolgálat. Csak a tervszerűségben észlelhető az elsőbrendűség. A szülők és tanító munkájában nagyobb a földi élet szolgálata, a lelkiatya fáradozásában pedig kiemelkedőbb a lelkiesség kidolgozása. Nem is lehet ezt élesen kétváltásztani, mert az emberi élet végül is olyan *egység, amely földi keretekben indul és örök érvényben nyer kielégülést.*

2. A lélekismeret tárgya.

A fentiekben mondtuk, hogy az volna a helyes lélekkapcsolat, amely a *személyiség vitalitásával* akar érvényt szerezni a nevelendő lélekben. Ez a találkozás nem a leltározó, a jelenségeket figyelő, a fizikai, élettani, lélektani okokat kutató tudós odalépése a *vizsgálandó tárgyhoz*, hanem az alapvetésben hasonló lelkiérettel megáldott *emberszemély odahajlása a másik emberszemélyhez*. A kettő között az erők aktuálása tekintetében van eltérés. A gyermekemberben vagy a nem harmonikusan kifejtett felnőtt ember lelkében több a *helyzeti energia*, míg a *nevelő emberszemélyben* nagyobb az *aktuált, működő életerő*. Tárgyi tekintetben esetleg abban is lehet különbség, hogy a természetfeletti kegyelmi erők mennyisége és minősége is eltérést mutat a két személyben. Innen van az, hogy közvetlen lélekismeret alapján csak az vállalkozhat nevelésre, akinek felsőbbrendű lelkiélete a másik személyben a kevésbé működő lelkiérettel meg tudja indítani.

A személyes kapcsolat magával hozza, hogy a találkozó lelkek állandóan *egybetartozónak* érzik magukat és így a közvetlen érintkezés a legparányibb részletek feltárását is lehetővé teszi. Az élet ugyanis *bontakozó folytonosság*, amely nem zárul le egy-egy képfelvétel idején. A következő perc az előző pillanat szülöttje és a reakövetkező anyja. A hatás és ellenhatás, az indítás és változás egymásutánja váltakozik benne. A közvetlen és állandó kapcsolat tehát nélkülözhetetlen a teljes megismerés érdekében.

Az igazi lélekismeret tehát *mélyiségkutatás* és állandó *lélekáramlatba való kapcsolódás*.

Tárgyi tekintetben azokra a területekre kell kiterjeszkednie, amelyeken az élet komponensei mint vele született helyzeti energiák, illetve mint szerzett erők (természetesek és természetfeletti!) találhatóak.

Az egyén bizonyos meghatározott diszpozícióval születik. Az egyének anatómiai, élettani, kedélyéleti erőmennyisége és erőérvényesülése teljesen eltérő. Ezeknek megállapítása és fokozatos megismerése lesz az első terület, melyet át kell kutatni a nevelőnek. Ez nem kontárkodás az orvos hivatásába. Ezek az adottságok és öröklött készségek a szellemi fejlődésnek és erkölcsi életnek is alapjai, sőt gyakran igen súlyos teherterelei. Ha a nevelő maga nem képes az anatómiai, élettani és kedélyéleti adottságok felkutatására, akkor orvosi szakvizsgálatot és tanácsot kell igénybe vennie.

A *szellemi élet* terén már otthonosabb a nevelő.

A *tehetségvizsgálat* lehet *elemi* megfigyelés és a tudományos módszereket igénybevevő kutatás. Mindkettő sokat segít a lélek tartalmának megismerésében. A tehetségvizsgálati kutatásnak feladata, hogy egyrészt a meglévő tehetség mennyiségét és minőségét megállapítsa, másrészt pedig a fejlődést szolgáló erőhatásokat kiválassza. A nevelőnek érdeklődnie kell a gyermek elméleti és gyakorlati tehetségei iránt. Fontos annak eldöntése, vajon elemi, polgári, gimnáziumi vagy egyéb tanulmányokra alkalmas-e a nevelendő gyermek. Azok az erőpazarlások ugyanis, amelyeket a tehetség félreismeréséből tékoznak a gyermekekre, kettős bajt okoz. Egyrészt a gyermekben beteges túlfeszültséget és pszichés zavarokat létesítenek, másrészt a nevelő részéről hiábavaló erőfeszítést igényelnek. Épp ezért a helyes léleknevelés lényegéhez tartozik a szellemi erőmennyiség és minőség feltárása, tehát a nevelendő tehetségnek lehetőleg pontos ismerete.

A szellemi élet útjárása ismeretszerzés és az *igazságok* megismerése. Ennek eszköze a gyakorlati és elméleti tanítás.

A lélek azonban az igazság mellett a *szépség* felismerésére és élvezésére is törekszik, ezért a nevelendő gyermek *esztétikai érzékének* megismerése és fejlesztése is a nevelő feladatai közé tartozik.

Sajnos, az esztétikai érzék erőinek fejlesztése a nevelői munkában sokkal elhanyagoltabb, mint az értelmi készségké. Az emberek legnagyobb része világosan látja, hogy a szellemi munka nélkül nem

lehet érvényesülni az életben. Az esztétikát azonban, mivel inkább a lélek belső életéhez fűződik és kevesebb kapcsolatot mutat a gyakorlati élettel, a nevelők is eléggé elhanyagolják.

Ennek az érzésnek fejlesztése és fejlődési lehetőségeinek megállapítása azért fontos, mert a lélek hangulati színezetét és a teremtő emberi génusz lehetőségeit tárja elénk. Az emberi lélek ugyanis a külső világ szépségeiből merít, hogy a természet harmóniája boldogságra hangolja. Sőt alkotó erői alapján a szép teremtésére is ösztönzést érez. Mindkettő tekintélyes részt foglal el az ember életében. Egyrészt a külvilág szépségeiben az örök Atya lelkének differenciált kisugárzását ismerjük fel és örömmel élvezzük, másrészt kiművelt teremtő erőinkkel, szép alkotásokkal gazdagítjuk lelkünket és az életet.

Ezek a *tárgyi valóságok alanyi boldogságot* szülnék. Aki megérzi az Isten teremtett világának szépségét, attól távol esik a „Weltflucht” szomorúsága.²⁴⁰ Aki pedig teremtő munkát is végez, – a zseni – azt örömmel hangolja az alkotó munka, abban a szép koncipiálása, az akarat közreműködése nélküli fogamzás, melyet mintegy az égtől fogad.²⁴¹

Az esztétikai érzék és alkotó képesség tehát értékelendő a lélekben. Amikor a lélek értékeit akarjuk megállapítani, akkor ezzel is komolyan kell foglalkoznunk.

A további vizsgálódás az *erkölcsi érzék* és *erkölcsi élet* területére terjeszkedik ki.

Ezen a téren először arról van szó, nem hozott-e magával súlyos terheltséget az ember? Azt ugyan tagadjuk, hogy *a lelki öröklés* ereje is érvényesül,²⁴² de azt nem lehet tagadni, hogy a testi berendezettséggel bizonyos lelki diszpozíció is jár,²⁴³ amely az erkölcs területére is kihat.²⁴⁴

Ugyancsak vizsgálat tárgyai a szerzett erkölcsi hajlamok. A reflexek neveléstani értékét még a tőlünk távolabb álló lélekbúvárok is elismerik;²⁴⁵ mi pedig azt tapasztaltuk, hogy a beidegzés begyakorlottsága teszi könnyebbé a cselekedetet.²⁴⁶ A káros emlékek pszichikai elfordulást, lelki undort létesítenek. Magyarázata az, hogy a lélek és test működése – oly szoros, hogy bármelyiknek megrezdítése azonnal kihat az élettani funkciókra is.

Továbbá maga az élet is különös megfigyelést érdemel.

Az öröklött hajlam, a szerzett készség minden esetben szerepet játszik az egyéniség életében, de a cselekvő ember, a szabad akarattal döntő személy irányítást vagy győzelmet mutathat a hajlamokkal szemben. Az embert cselekvésre indíthatja sok belső és külső körülmény, de a cselekedet igazi végrehajtója mégis csak a szabad akarattal rendelkező személy. Azért van az, hogy az élettörténet nem jelezhető előre az egyéniség komponensei alapján, hanem az összetevők figyelése mellett külön vizsgálható az egész élet fejlődése. A mag ismerete, megfelelő körülmények mellett, biztosan jelzi a növény fejlődésmenetét, az emberi életet azonban maga a személy alakítja, termeli. Bizonyos valószínűségeket előre jelezhetünk, de a nevelő személynek váratlanul történt belépése, vagyis a személyiség vitális érvénye le nem tagadható. Innen van az, hogy az erkölcsiség szempontjából nem elégséges egyetlen betekintés és egy lélekfelvétel, hanem *állandó* lelki-kapcsolatot kell teremteni a nevelő és a nevelendő között.

Az erkölcsi területhez tartozik a *szociális* érzék, amely az embertársakkal való együttélés feltételeit dolgozza ki. A magába zárkózó ember keveset vár és keveset ad, de a sugárzó egyéniség minden be-

²⁴⁰ A kereszténységet gyakran illették a „Weltflucht” vádjával. Az igazság ez: a keresztény aszkézis hőszai azért fordultak el a világtól, hogy jobban közeledjenek az Istenhez. A világban élő keresztény ember azonban úgy értékeli a földet, hogy az lépcsőzetet alkosson az éghez. Ez azonban nem elfordulás, hanem uralomba-vevés! Ebben a fölfogásban ez a mélység: a föld ura az ember, aki hatalmában tartja a világot.

²⁴¹ „A műalkotás lehatárolt emberi végtelen, olyan, mint a drágagyöngy, amely állandóan sugározza a szépséget.” (Dr. Décei Géza: A jövő művészetéről. Kézirat.)

„A műalkotás jelzi az emberi lélek értékes határtalanságát, amely művészi alkotásba állandósulva, örök időknél szól. A lélek mélység... az isteni tevékenység legszebb földi mása, amelyből határtalanul fakad az élet, a művészet, az érték, a maradéktalan szépség.” (Dr. Décei Géza: Magyar Művészet, VI. évf. 1. sz. 10. l.)

²⁴² Ribot: L'hérédité. Paris.

²⁴³ Méhely, Gockler, Verzár, Baur, Fischer, Lenz, Günther.

²⁴⁴ A „frigid” természetű ember (belső szekréciós mirigyek!) távol esik a szexuális küzdelmekről. A tobozmirigy hiper-funkciója a szexualitás korai megjelenését okozza.

²⁴⁵ Méhely: A háború biológiája. Természettud. Közi. 1915 január.

²⁴⁶ Ez az álláspont nem zárja ki, sőt feltételezi annak az élettani megfigyelésnek felhasználását, amely az *idegpályák kidolgozásában látja élettani útját* a gyorsabb cselekvésnek.

nyomást felvesz és azonnal visszatükröz. Van ebben is sok öröklött készség,²⁴⁷ de még több benne a szerzett erő. Az igazi lélekvizsgáló gondosan megfigyeli és fejleszti a nevelendő szociális érzékét is.

A legtökéletesebb és legmagasabb rendű erő és érték az emberben az örök Személy felé való gravitáció.²⁴⁸ Ez a lendület a lélek szellemiségének legmagasabb érvényesülése. A hasonló hasonlót keres. A szellemi lélek az örök Szellem felé törtet.

Azt szoktuk mondani, hogy az emberi élet nagy parabolájában a földi fókusz a személy, de az élethajlás a végtelenben pihenő örök Személyiségtől, a másik fókuszról is függ. Ez az analóg gondolat azt akarja kifejezni, hogy nem vagyunk olyan független központok, amelyek körül a kör kerületéhez hasonlóan helyeződnek el az életesemények, hanem olyan végnélküli lendülettel mozgó valóságok, amelyek a Végtelen vonzása alatt állnak. Ősi lendülettel, belső vágyakozással törekszünk az Isten felé.

Hogy ez a legmagasabb törtetés nem maradhat nyom nélkül az ember életében, az természetes. Minél nagyobb a gravitáció Isten felé, annál erősebb a földtől való távolodás; minél több szál fűződik a végtelen tájakhoz, annál kevesebb köt a földhöz. Ha pedig a lelki-kapcsolat a személyiség vitális egybefűződését eredményezi, akkor a Végtelenbe való elmerülés már a földi életben is kezdetét vette. A lélek végtelenbe való kapcsolódását az ég kegyelmi leereszkedése és a földet lakó ember lelki felemelkedése adja.²⁴⁹ A lélekszárnyalás olyan intenzív is lehet, hogy a fizikai élet kereteit is átlépi, így lehet magyarázatát találni a szentek misztikus életének, amelyben a transzcendentális elem nagy szerepet játszik. (Stigmatizáció, jelenések, elragadtatások, stb.)

De a kivételes, csodás életjelenségek nélkül pergő élet is egészen átszíneződik, ha a vallás valóságos életáramlatába kerül. Az ember győzedelmes lesz az ösztönös, a földi erők felett. Segít benne a kegyelem, de szerepet kér az Isten képe, az ember-személy is.

Aki ezt a nagy átvarázsló erőt figyelmen kívül hagyná, vagy egyszerűen naiv, gyermekded mesevilágnak mondaná, az a lélek szárnyait szegné és az élet teljes eszményiségét nem értékelné.

Legvégére hagytam, – de a vizsgálatban először kell tekinteni, mert a lélek tartalmát kívülről alakítja – a környezetet (milieut), melynek tehetségébresztő, készséget termelő, lelket telítő szerepe rendkívül nagy.²⁵⁰ Otthon, iskola, utca, gazdasági élet, kulturális nívó, vallási légkör, „imponderabilia” mind olyan beható tényezők, amelyeknek színező szerepét figyelemre kell méltatni, sőt a lélekvizsgálatnál alapul venni.

Mindezek alapján azt kell megállapítanunk, hogy a teljes léleknevelésre vállalkozó embernek sokirányú vizsgálattal kell a növendék lelkéhez közelednie. Mindezek részletek, parányi életadatok, de a sok szín együttese adja az egész életképet. Azonban még itt sem állhatunk meg, mert így csupán a tárgyi vizsgálat és a lélekeltár holt tényéhez jutnánk. Ez csak akkor lesz igazi és valóságos lélekismeret, ha a személyiség vitális kapcsolatát is felvesszük, amely a nevelendő és nevelő között szellemi életáramlat alakjában indul meg és bontakozik ki. Ebben az egyik oldalról helyet talál az igazi önismeret, a készséges önátadás, a receptív léleknyitás, de helyet talál másrészt a lélekbe-tekintés, a szerető megértés és a szellemi erőátvitel is.

Ilyen életáramlás tud csak teljes és igazi lélek-képet eredményezni, mert csak a lelki egybekapcsolódás teszi lehetővé a lélek-mélységek leleplezését és kimerítését.

3. A lélekismeret általános módszere.

A megismerésnek végső célja a nevelés. Épp azért rendkívül fontos, hogy milyen „modus procedendi”-t követünk a megismerésben. A nevelő nem elégedhetik meg a száraz, adatszerű ismerettel, hanem arra kell törekednie, hogy olyan lelki kapcsolatot teremtsen, amelynek erejével a lélek fejlődését is szolgálhatja. A megismeréshez ugyanis elégséges a felület és lélekmélység meglátása, a neveléshez azonban állandó, meleg lelki kapcsolat szükséges. A megismerés tehát olyan eszköz, amely a további nevelésnek szolgálatába szegődik.

Ebből természetesen következik, hogy a nevelőnek oly módon kell bemutatkoznia és a lélekhez közelednie, hogy az érintkezés a személyiség kapcsolatát fejlessze ki. Ezért fontos a modus agendi, amellyel az emberek lelkének kapujához közeledünk.

²⁴⁷ Dr. W. Hirt: Ein neuer Weg zur Erforschung der Seele. München, 1917.

²⁴⁸ Nagy L.: Az élő gondolat. Bpest, 1930.

²⁴⁹ Nagy L.: A kat. ker. szelleme. Bpest, 1913.

²⁵⁰ „A bontakozó élet” I. k. 185. l.

Az élet kezelésében az a leghelyesebb módszer, ha a természet átjelzését követjük. Emberi természetünk azt hirdeti, hogy a lélek a test erőin keresztül érvényesül, tehát a visszafelé vezető út – a *lélekhez való jutás* – is akkor lesz helyes, ha az anyagi igények szolgálatán át megyünk a lélekhez. Ezt az útjárást röviden így fejezhetjük ki: *per materialia ad spiritualia*.

Ennek a tételnek két gyakorlati következménye van. Az első, hogy a *lélekhez férközni akaró nagy érdeklődést tanúsítson és lehetőleg segítséget nyújtson a nevelendők anyagi életét illetően, másodsor pedig, hogy fokozatos szolgálattal szállítsa a lélek-készségeket érvényesítő benyomásokat.*

a) Az első pillanatra világos, hogy még a legdurvább lélek is hamarosan észreveszi az anyagiakban feléje forduló figyelmet. Akiknek ugyanis szellemi vagy lelki igényei elpihentek, azok előtt hasztalan volna a lélek kérdéseinek feszegetése. Az elanyagiasodott ember lelkére nem hat a lelki beszéd, de igen nagy hatással van rá, ha anyagi életművének megfelelő kérdések iránt érdeklődünk. A munkától agyongyötört és kifáradt ember szívesen hallja, hogy a feléje hajló ember anyagi segítségről, testi erejének felüdítéséről beszél, de hamarosan elfordul, ha csak a szellemi és lelki kérdéseket feszegetjük előtte. Ebből nem következik, hogy az utóbbira nincs szükség, hanem csupán azt mutatja, hogy egyelőre a magasabbrendű életigény még nem támadt fel az alsóbbrendű életművön élő ember lelkében.

Az anyagi dolgok iránt való érdeklődés módja aszerint változik, amint alacsonyabb vagy magasabb klasszisa, illetve kevésbé fejlett vagy fejlettebb egyénnel van dolgunk. Mindenesetre nagy általánosságban elégséges az az érdeklődés, amely az ember gazdasági helyzetét, lakásviszonyait, munkateljesítményét, esetleges egészségi állapotát iparkodik megismerni. Az intelligens ember ezt a közeledést az úri illendőségnek megfelelő látogatásnak minősíti, az egyszerű pedig megtisztelő barátságának tekinti. Mindkét esetben az érdeklődés akkor helyes, és a lélek szempontjából értékes, ha a nevelő nem kémlelő szemmel, hanem a lélek melegségével közeledik a családhoz.

Az egész egyszerű családnál nehezebb a helyzet. Itt ugyanis olyan mélységek és lelki szakadékok is vannak, amelyeket még a szeretet melegsége sem tár fel hamarosan. A tisztességes, de szegény munkáscsalád még távol van ettől a lelki számkivetettségtől, amely majdnem áthidalhatatlan elmentet von az embertestvérek között. Épp azért ez a réteg szerető barátként üdvözli a *hózzá* beköszöntőt, mert érzi, hogy itt a főcél a testvéri fölemelés. Az a szerencsétlen embertestvér azonban, akit a nehéz gazdasági élet, a rendkívül nyomasztó lakásviszonyok, a mélységekig hatoló erkölcsi alásüllyedés szinte kivetkőztetett emberi mivoltából, az a *hózzá* közeledő érdeklődésben nem barátot, hanem ellenséget lát. Ezt a tényt megnyugtatóként mondjuk azoknak a próbálkozó, de visszautasított, sőt durvaságban részesülő jó lelkeknek, kiknek közeledésére nemcsak a lélek, de még az ajtó sem nyílt meg. Ez azonban nem általános jelenség; sőt állíthatjuk, hogy néha meglepően értékes eredményt érhetünk el.²⁵¹

Bár mindig valljuk, hogy minden ember nevelhető és nevelendő, mégis a nevelés súlypontja, következésképpen a lélek megismerése is leginkább a *gyermek* életére terjed ki. A szülők is úgy gondolkodnak a nevelőről, hogy az a gyermek lelki és szellemi élete iránt érdeklődik. A tanítóról úgy vélekednek, hogy ő a tudást közli, a hitoktatóról pedig, hogy ő az erkölcsi életet akarja a gyermekbe oltani. Ha azonban azt is észreveszik, hogy a gyermek *testi élete* is az ő gondoskodásuk tárgya, akkor a szülők maguk is nagyobb bizalommal és több megértéssel lesznek a nevelő munkája iránt.

Az iskolák újabban szociális segélyezést, ebédakciót, ruházkodást, nyaraltatást is lebonyolítanak. Ezek végeredményben a gyermek testi jólétét szolgálják. Aki ez iránt érdeklődést tanúsít és növendékeinek ebben is segítségére van, az igen közel fog jutni a szülők és a gyermekek lelkéhez.²⁵² A legújabb törvények szerint az iskolák mellett iskolaorvosi intézményt is létesítettek. Ha a nevelő az *iskolaorvossal* és *iskolanővérrel* szoros és bizalmas kapcsolatot tart fenn és együttesen akarják a szegény gyermeknépet szolgálni, akkor elérhetik, hogy a gyermek az orvosban egészségének őreit és helyreállítóját, a nevelőben pedig egész életének gondozóját látja.

Arról nem lehet beszélni, hogy a nevelő a szó teljes értelmében beállhasson az anyagi életművön emelésének szolgálatába. Arra sem anyagi ereje, sem hatalma nincsen. Azt azonban megteheti, hogy

²⁵¹ Mikor egy alkalommal a lehető legnagyobb nyomorban sínylődő család gyermekét meglátogattam, a látogatásnak az lett az eredménye, hogy a súlyosan beteg édesapa rendezetlen házasságát szentségi házassággá tette és Istennel kibékülve hunyta le szemét. Halála előtt ezt az utolsó mondatot súgta a feleségének: Kérjétek meg azt a papot, hogy jöjjön el a temetésemre.

²⁵² A 30 évvel ezelőtt a fővárosban meginduló Regnum Marianum ifjúsági pasztoráció egy-két évtized alatt átgűrta a rendkívül szegény, „Csikágó”-nak nevezett városrész polgárainak lelkét. Az ok pedig erre a tényre vezethető vissza: a gyermek iránt való *meleg és önzetlen* érdeklődés megnyeri a szülők lelkét is.

kisszabású ünnepélyeket rendez és ezáltal vagy – minden hivatalos formát kizárva – a gazdagabb gyermekek anyagi segítségének igénybevételével olyan tőkéhez juthat, amely a szegényebb gyermek könyv- és ruhaigényeit többé-kevésbé fedezi.

A nevelő még tovább is mehet ebben az irányban. Az elemi hatodik osztályából kimaradó fiú vagy leány elhelyezése körül nyújthat hathatós segítséget. Ma már központilag szerveződnek a fiú- és leánytanoncok elhelyezését szolgáló intézmények. Az ezekkel való kapcsolatfelvétel sokban hozzájárul a gyermek bizalmának megnyeréséhez. Nem volna lehetséges részletesen és pontokba szedve ismertetni minden próbálkozást. Meg kell elégedni azzal a figyelemfelhívással, hogy erre is gondot kell fordítani a nevelőnek. Ha valahol, akkor itt igaz ez a mondás: „Mitte sapientem, et nihil ei dixeris!” A bölcs ember sok útmutatás és irányítás nélkül is megtalálja a helyes eljárási módot. Ha okos és lélektől hevített nevelőkre bízunk az embereket, akkor ezek rá fognak találni arra, hogy és mint kell a gondjaikra bízottak testi élete gondozásával a lélek világához közeledni.²⁵³

b) A szociális élet nehézségeinek enyhítése természetesen felhangolja az embereket arra, hogy más irányú gyengeségüket is megmutassák. A nevelőt ugyanis az érdekli, hogy milyen szellemi, erkölcsi, vallási készségek pihennek, milyen romok, hevernek és milyen lelki törések húzódnak meg az emberek lelke mélyén. Ezeknek megismerése abból a szamaritánus gondolkodásból és gondoskodásból szükséges, hogy olajat és írt tudjon vinni a lélek sebeire.

A már bizakodó és bennünk segítőt látó emberrel könnyen megindulhat a bizalmas lelki beszélgetés. Az élet igazolja, hogy az összeomlott és segítséget váró ember – gyermek vagy felnőtt egyaránt – a legnagyobb őszinteséggel mondja el azokat a problémákat, melyek lelkében élnek.

Természetes, hogy a lélek megismerésében *megfontoltan* és *tervszerűen* lehet csak előre haladni. Bár a *lélek* megismeréséről szólnak, mégis ki kell emelnünk, hogy az *alsóbbrendű igények kielégítése* lesz az alapja a *felsőbbrendű megismerésnek*. Az emberi élet bármennyire egységgé fonódik is össze, mégis azt a fokozati összefüggést mutatja, hogy az anyagi élet elemi rendezettsége adja csak a szellemiek alapját, a szellemiek iránti érdeklődés ébresztgeti az erkölcsi értékeket és a pozitív erkölcsi értékelés következménye a vallásos élet, A fokozatos kibontakozás tehát arra figyelmeztet, hogy a lélek-megismerés munkája sohase legyen az *életből kiszakított, száraz tárgy-vizsgálat*. Nem szabad elfeledni, hogy *nem elég a látszatismeret*, hanem a mélyre szállás adja a valóságos lélekképet.

Ez pedig csak úgy érhető el, ha a *fokozatos* megismerés után az alsóbbrendű életigények *megsegítése* következik. A szegényt anyagilag próbálom felemelni, hogy azután szellemi világához jussak. *A tervszerű előrehaladás* pedig azt jelenti, hogy a legfőbb cél a *teljes lélekismeret útján való legtökéletesebb életszolgálat*, épp azért minden csak előkészület erre a legtökéletesebb lelki munkára.

Az életerők törvényszerűsége azt mutatja, hogy a *természetes életfejlődésben* azok lépésről-lépésre egymásután érvényesülnek. Bizonyos, hogy a természetfölötti kegyelem kivételesen és váratlanul fellépő indító ereje végtelen magasba lendítheti a lelket, melynek következménye, hogy a legfelsőbb lelki élet varázslatosán szép világa egészen átszíneződik és kitölti az ember életét. Ez azonban nem lehet a nevelő által általánosan elért forma, mert ennek kivételes jellege nyilvánvaló. Az élet a maga egészében *minőségileg* fokozatos, lépcsőszerű haladást mutat. Az alacsonyabb fokozat kidolgozása *után* fejlődik erősebben a magasabbrendű.

Van ebben a munkában valami a szerves fejlődés menetéből. Az alsóbbrendű szolgálata – a felsőbbrendű ébresztgetése. Sőt fordítva is áll a dolog. Az alsóbbrendű pusztulása a felsőbbrendű katasztrófáját eredményezi! Ez az egybefonódás onnan magyarázható, hogy az ember életében nem tárgyi egymásután vagy időrendi következés áll fenn, hanem személyes erőérvényesülés, amelynek minden rezdülésében eleven, átjáró hatalmat gyakorol a Jelek szellemisége. A való élet tiszta ismerete tehát arra kényszerít, hogy a lélek rejtekének feltárásában számoljunk az összefüggést mutató élettörvénnyel.

Ezért kell kihangsúlyoznom, hogy a teljes megismerés fokozatos fejlesztést is feltételez.

²⁵³ Egy kis példára hivatkozom, hogy ezzel is igazoljam a tevékeny és találékony szeretet jelentőségét. A budapesti Regnum Marianum plébániájának volt plébánosa, Shvoy Lajos székesfehérvári püspök, olyan módon akart pástora és nevelője lenni népének, hogy anyagi érdekeinek felkarolásában iparkodott hozzájuk férközni. Az ő módszere azt volt, hogy minden házról katasztert vezetett, amelyben minden egyes hívének anyagi, szellemi és vallásos élete föl volt fektetve. Ez a kataszter az anyagi és szellemi javakra terjedt ki. A buzgó lelkipásztor azért akarta ismerni és azért segítette az anyagi életet, hogy ezzel közelebb jusson a lelkiekhez. A kataszter világosan föltüntette az anyagi vagy szellemi nyomorban tengődők, az állásnélküliek, az erkölcsi veszélyben élő cselédek, a gondozatlan öregek számát. A jó plébános szeme mindenütt ott járt, ahol mások nem vették észre, keze pedig segítséget nyújtott anélkül, hogy mások a kéz munkáját fölismerhették volna.

Végeredményben ebbe a két elvbe foglalhatom össze a legáltalánosabb és állandóan érvényesítendő lélekismereti módszereket: a) *per materialia ad spiritualia*, b) *tervszerű és fokozatos készségfejlesztéssel közeledjünk a lélektartalom megismeréséhez!*

4. A lélekmegismerés részletes módszerei.

A megismerő alany a szülő és a nevelő-lelkiatya, a megismerés tárgya a testi és lelki élet minden tényezője, a legáltalánosabb mód: *per materialia ad spiritualia*; ezeknek a világos meglátása után lép elénk a kérdés: hogyan és miként kell írni *concrefo* a lélek világába lépni.

Azt mondtuk, hogy ez két tényezőtől függ: a nevelő hangoltságától és a nevelendő lelki *átadásától*. A két egymástól távol álló személyt kell tehát úgy egybehangolni, hogy egyik a másik lelki közelségét megérezze és a felsőbbrendű lélektartalom előtt meghódoljon. Ez a lelki összehangolódás nem külön-külön végezendő lelki tökéletesedés munkája, hanem a *tudatos és tervszerű lelki közeledés*, szellemi érintkezés, *személyes kapcsolatok felvételének* valóságos életfolyamata.²⁵⁴ Az emberi szellem teremtő ereje, a Géniusz hatalma nem külön készül arra, hogy a természet erőit birtokába vegye, az életnemzés vagy szellemi életkreatív ihlettsége a *persona* csodás erejének érvénye és a természetes erők meghódoltatása, illetve megindítója. A személyes életáramlat megérezése és a lélek összehangolódása sem különálló részletfeladat, hanem annak a belső ősi lendületnek realizálódása, amely szerint a hivatott nevelő az élet szellemiségének generációjára tör, a ki-nem-forrott egyéniség pedig a tökéletesebb életet keresi. Ezért bizonyos mértékig helyes a hasonlat, hogy az igazi nevelő a lelki életet generáló művész, a nevelés alatt fejlődő ember pedig a *tökéletesedő* művészi produktum. Az első munkája tehát művészet, a második tudatosan bontakozó műalkotás.

Ebben a nagy teremtő munkában azután első lépés a lélekismerés, amelynek gyakorlati módszerei egészen mások a gyermek- és serdülőkorban, az ifjak életében és a felnőttek világában.

Most majd ezeket a kölcsönösen érvényesülő lelki kapcsolatokat fogjuk kipontozni, amelynek felvétele és mintázása a lélekmegismerés művészetét jelenti.

A) A gyermek- és serdülőkor.

A fejezet első részét a gyermek és a serdülők²⁵⁵ megismerésének szenteljük.

A mi elgondolásunkban a *gyermek* öntudatlanul befogadó, a benne élő erőknek tudatára nem ébredő, a figyelmet inkább a külvilágra irányító, mindent kíváncsian érteni vágyó, önmagának csak örömeiket szerezni akaró személy. A *serdülő* kinőtt ebből a formából. Meghatározása így hangzanék: A külvilág ellentéteit meglátó, alsóbb- és felsőbbrendű ösztöneit megsejtő, öntudatosan dolgozni akaró, belső életének küzdelmeit érző, bontakozó egyéniség.

A *gyermekben* igen erős a szülőkhöz és nevelőkhöz való ragaszkodás, a *serdülőkben* erősebb a szabadság, az önállóság utáni vágy. A *gyermek* kevésbé felelős tetteiért, mert kisebb fokú benne az öntudat, a *serdülő* nagyobb felelősséggel cselekszik, mert hangosabban cseng lelkében a törvény parancsa. A kisgyermek nyíltabban beszél cselekedeteiről, míg ellenben a serdülő – a felelősség tudatában – gyakran lelkileg elzárkózottabb.

²⁵⁴ ¹ A „személyiség vitalitás”-a egészen távol esik attól a közvetlen és hibás kapcsolattól, amelyet „amicitia particularis” néven említenek a nevelők. A kettő között lényegbeli eltérés van. A *tartalmat* tekintve: az első *lelkiség*szolgálat, a másik *ösztönös idegizgalom varasa*. A *közvetlen célt* tekintve: az első *lelki gazdagodás keresése*, a másik *testi élvezethajszolás*. A *végző célt* tekintve: az első *Istenhez, embertársak' hoz kapcsolás*, a másik *önmagához láncolás*. Az *eszközöket* tekintve: az első *az anyagiaktól való függetlenítés*, a másik a *földies végeséghez fűződés*. A *módot* tekintve: az első *a lélek szeretetével ható*, a másik az *érzelmi, sőt érzéki élettel kielégülő*.

Közvetlenül észlelhető jegyei pedig a következők. A „személyiség vitalitás”-a *belső kincsek szolgálatja*, az „amicitia particularis” pedig *külső értékek* (szépség, kedves modor, érzékies hang, stb.) *keresője*. – A „személyiség vitalitás”-a *egyetemes, mindenkire kiáradó*, az „amicitia particularis” *egyedi, kivételesen önző*.

Ezekből következnek, hogy az *igazi lelki kapcsolat* mindig erkölcsi, *végnélküli életet fakaszt*, az „*ösztönös barátság*” pedig *lelkiséget pusztít*. Annyi bizonyos, hogy a visszafejlődés lehetősége, mint mindenütt, itt is fenyeget. (Lásd: André Gide: La symphonie pastorale.)

²⁵⁵ A kérdést úgy fogjuk kezelni, hogy külön választjuk a fiúkat és leányokat. Életkor szerint pedig gyermeknek mondjuk a fiúkat 12, a leányokat 10-11 éves korig, serdülőknek pedig 18, illetve 16 éves korig.

Mindezt ismerve *egészen másként kell a gyermeklélek és egészen másként lehet a serdülő lélek belső világába eljutnunk.*

1. A gyermeklélek megnyitása,

A kis gyermekek – fiú vagy leány – a fejlődés éveiben nem mutatnak nagy eltérést²⁵⁶ sem a szer-
vezeti fejlődés, sem a szellemi ébredés terén. A legkisebb korban a lélek érzékeny volta miatt minden
behatásra reagál, épp azért ekkor van a legnagyobb – szinte öntudatalatti – hatása a külső világnak, a
környezetnek.

Az öröklés sok tényezője kíséri a gyermeket;²⁵⁷ minél összetettebb az élete, annál nehezebben tud-
ja életének helyes irányát megtalálni.²⁵⁸

a) Ennek a külön-külön álló és mindenkit egyedivé tevő *belső tényezősornak* leleplezése *megfigye-
lés* útján történik.

A kis gyermek élete hat éves koráig *majdnem teljesen a családi körben,*²⁵⁹ 6-10-ig a *családban és
elemi iskolában* folyik le. Ebben a korban tehát a külső megfigyelés leginkább a szülők feladatai közé
tartozik.

A megfigyelés lényeges kelléke, hogy *tervszerű, kitartó, testi és lelki tartalomra kiterjedő* legyen.
A szülő vagy annak helyettese a gyermek legkisebb korában még igen keveset alkalmazhat a tudatos
lélekfeltárából, mert a gyermek élete még nem érte el a magára reflektálni tudás szellemi képességét.
Ez a kor tehát inkább csak megfigyelésre alkalmas.

Ez a megfigyelés akkor lesz eredményes, ha alapul veszi a fent mondottakat²⁶⁰ és a testi és lelki tu-
lajdonságok ébredését a legkisebb megnyilatkozásban is keresi.

b) A megfigyelést mindig *feljegyzés* kíséretében. A gondos édesanya ne csak a testi súlygyarapodással,
hanem a szellemi fejlődéssel is törődjen. A gyermek első gagyogó szavai, félig értett, de a nagyok sza-
vát ismétlő kifejezései részben bevilágítanak már a fejlődni kezdő lélekbe.

c) A *kis fiú és leányka* azonban már nem maradhat csak megfigyelt tárgy. Fokozatosan felveendő
vele a *személyes életkapcsolat*. Természetes, hogy itt is még az édesanyáé a döntő szerep.

Az édesanya lelkét a jó Isten azzal a csodás szeretettel áldotta meg, amelynek áldozatos voltáról
csodákat regélnek. *Ez az anyai szeretet lesz a közvetlen lélekmegnyitás eszköze.* Érvényesülésének
módja pedig a következő. Az édesanya természeténél fogva táplálja, gondozza, szolgálja, tanítja a kis
gyermeket. Ezek a szolgálatok közel hozzák egymáshoz az anyát és a gyermeket. Itt már a vérkötelék
mellett a lelki kapcsolatok is fellépnek. Ezért van az, hogy a kis gyermek leginkább az édesanyához
menekül, benne bízunk legjobban. Ezt a *természetesen* fellépő bizalmat kell a szeretet erejével kifejlesz-
teni és a lélekfelnyitást eszközévé varázsolni.²⁶¹

A jó édesanya beszélgetése, tanítgatása feltétlenül kiterjed a jó és rossz megkülönböztetésére, a
lelki értékekre, az imádságra, a jó Istenre. Természetes, hogy ez a módot nyújt arra is, hogy az édesanya
tanítgassa a gyermeket, de viszont rejtett életét is kikérdezgesse.²⁶² Ezek a beszélgetések – a *szent per-
cek* – melegebb lélektalálkozások idején mehetnek végbe. Ezeket keresni és megteremteni kell. Nem
szabad azt hinnünk, hogy ez a módszer kizárja a büntetés lehetőségét.²⁶³ A jót dicséret nélkül hagyni
és a rosszat elnézni: a legnagyobb neveléstani hiba. A lélek közvetlen kapcsolatát egyenesen szolgálja

²⁵⁶ Dr. med. Kluge: Männliches und weibliches Denken. (Ein Beitrag zur Frauen- und Erziehungsfrage.) Halle a. S. 1902.

²⁵⁷ P. P. Popenoe: Des Kindes Erbschaft. Berlin, Leipzig, 1930. Ford. F. Tietze.

²⁵⁸ „... je komplizierter eine Natur ausgelegt ist und in je komplizierteren Verhältnissen sie lebt, um so geringere Chancen sie hat den Akkord von so vielen Spannungsverhältnissen, das Glücksgefühl zu erreichen.” (Dr. W. Hirt: Ein neuer Weg zur Erforschung der Seele. München. 1917, 225 l.)

²⁵⁹ Az óvodák és menhelyek csak kisebb gyermekquantumokat fogadnak be. De ott is *édesanyai léleknek* kell laknia.

²⁶⁰ Lásd a 217. l. A lélekismeret tárgya c. fejezetet.

²⁶¹ Ahol ez nincs így, ott vagy az édesanyában van a hiba, vagy pedig a külső körülmények gátolják kifejlődését.

²⁶² Egyik igen derék mama említette nekem, hogy kis leánykája (5 éves) állandó gondos megfigyelése mellett fi-
nommá, nemessé és rendkívül érzékennyé fejlődött. Neki mindig és mindent elmondott. Többek közt azt is, hogy
vele nem illő játékot akart játszani egy kislánnyal.

²⁶³ A jutalom és büntetés nem zavarja a lelki összhangot, ha az sohasem túlzott dédelgetésből vagy robbanó indu-
latból fakad. *A gyermek megérzi az állandó jót akarást még a büntetés esetén is.*

a szeretettel párosult igazságosság.

A szülők megfigyelése és az anyai szeretet közvetlen ereje olyan ismeretkez vezet, amely az elemibe lépő gyermek életét elég világosan megrajzolja. Ezt a lélekismeretet azután át kell adni a tanítónak, hogy ő ennek birtokában helyes irányból tudjon a gyermeklélekhez közeledni.

Éppen ezért az elemi iskolában megismerés tekintetében nem jutna olyan nehéz szerep a tanítónak, illetve nevelőnek, ha a szülők, különösen az *édesanya* elvégezne kötelességét és teljesítené hivatását. Csak ott marad nagyobb feladat a tanító számára, ahol az édesanya nem nyitotta meg a gyermek lelkét. Látszólag az az igazság, hogy inkább a szegény gyermekek között van ilyen nevelésbeli elhanyagoltság, de a szorgosabb tapasztalat szerint ez előkelő családoknál is igen gyakori. Ilyen esetben a tanítóra nehezedik a nevelés nagyobb súlya és vele kapcsolatban a lélekváltás nehéz kötelessége is. A módszer itt is a megfigyelés, a feljegyzés és az anyai, meleg szeretet útján történik. Különös segítséget nyújt még a katolikus nevelőknek, a lelki atyának a szent gyónásra való előkészület, a más vallású gyermekeknek pedig a lelkiismeretvizsgálatra, bánatra, önnevelésre vonatkozó tanítás.

2. A serdülők lelkivilágának megismerése.

A serdülő fiú (10-18) vagy leány (8-16) élete: történések,²⁶⁴ élmények és több-kevesebb öntudatosság eredője. Ennek a mozgalmasan és változatosan alakuló fiatal életnek nem lehet pontos analitikai képét adni, mert ezt az életszakaszt épp a zártság felé való eltolódás folytán nehéz *külső megfigyeléssel* megismerni. Ebben az életperiódusban csökken a szeretet anyai melegségének hatóereje is, mert a serdülő gyermekember nem annyira anyai szeretetre, mint inkább *megértő szeretetre* szorul.

Ebben a korban már erősebben előtérbe nyomul az *önkéntes lélekmegnyitás*, mert az életesemények nehezebben revelálódnak külső és szemmel látható módon.²⁶⁵ Azt is le lehet nagy általánosságban szögezni, hogy ebben a korban fokozatosan csökken a szülőkhöz való bizalmas közeledés készsége,²⁶⁶ és növekszik a lelkiatyához való vonzódás.

1. A serdülő fiú lelkét az *édesanya* és a *lelkiatya* tudja a legkönnyebben megnyitni.

A lelki kapcsolat felvételének módja alapján megegyezik. A lényeg abban az *állandóan érvényesítendő, megértő szeretetben rejtőzik*, amelyet én *atyai szeretetnek* nevezek.

A serdülő fiúgyermek élete igen sok tényezőtől függ. Azért a külső megfigyelés, élettani, lélektani adatgyűjtés,²⁶⁷ egyéni és általános kérdőíves megismerés²⁶⁸ rendkívül sokat segít, de a közvetlen lelki kapcsolatot soha sem teremti meg. Az egyik egyéni kiválóságokat, a másik típusokat,²⁶⁹ a harmadik pedig általános lélektani ismereteket próbál így szerezni. Pedig beteges vagy rendellenes gyermekek lélekismeretéhez is csak a személyes kapcsolat ereje juttat.²⁷⁰

²⁶⁴ A tudományos beosztásban meg szoktak különböztetni serdülés előtti kort is (10-14, 8-12), de *itt* figyelmen kívül hagyjuk.

²⁶⁵ Igaz, hogy a kamaszodás *élettani* jelei feltűnőek, de ezek nem biztos kísérői a belső átalakulásnak.

²⁶⁶ Ezt nem szabad természetes és helyes iránynak tartani, de a szülői nevelés hiányos és helytelen módja igen gyakran eredményezi. A helyes törekvés az, amely a *serdülő fiút édesatyjához, a serdülő leányt édesanyjához akarja fűzni*.

²⁶⁷ Az adatgyűjtő főleg a gyermek etikai fogalmai és erkölcsi érzéke után kutat. Nemcsak írásban, tömegesen, de szóbelileg és egyénenként végzi kísérleteit a gyermekekkel. E magánbeszélgetések 8-10-szer körülbelül egy-egy órát tettek ki. Előre összeállított kérdései előbb általánosak, majd egyéniak. A tanítót és a szülőket is kikérdezi a gyermek felől. (Dr. F. Hermsmeier: Experimentell-psychologische Untersuchungen zur Charakterforschung. Leipzig. 1931.).

²⁶⁸ Dr. B. Winzen O. F. M.: Jugend Ringen. Gladbach, 1931. Heft I. Ein Blick in das religiös-sittliche Leben des Jugendlichen.

²⁶⁹ E. R. Jaensch: Studien zur Psychologie menschlicher Typen. Leipzig, 1930. A könyvet többen írták: H. Weil, Gross, Müller, Oeser, Schenck, Jaensch összefoglaló előszavával, aki a tanulmányok spiritus rector-a. Kísérleteiket *különböző nemű és hivatása felnőtteken, fiatalokon és gyermekeken* végezték, különböző tesztek segítségével (megállapítják, azoknak használhatóságát, értékét és az eredményt; megemlítik a fáradtság, betegség, alkohol, zene, stb. hatását a szellemi működésre). *A tanulmány célja egy olyan típusrendszer föllállítása, mely egységes szempontból úgy osztályozza az embereket, hogy a testi és szellemi funkciók minden nivóján, minden egyéniségre alkalmazható.*

²⁷⁰ P. Salzsieder: Die Eigenart der Kinder melancholischen Temperament und ihre erziehliche Behandlung. Langensalza. 1920. 33. 1.

E. Müller-Feiltsch: Schülertypen. Leipzig-Prag-Wien. 1924. 27. 1. Az iskolakerülő típussal

A tudományos és kísérleti vizsgálatok is azt eredményezik,²⁷¹ amit az igazi léleknevelők vallanak, hogy a *személyes* lélekkapcsolat felvétele²⁷² a legerősebb megismerési eszköz.

A serdülő fiúhoz tehát a *megértő szeretet* alapján kell közeledni és nem kell félni, hogy elzárkózik a bizalmas kérdések elől. Egyéni tapasztalataimat megerősítik a lelkekkel tudományosan foglalkozók, akik mindig hirdetik, hogy a szerető közeledés teljes lélekkeltérést eredményez.²⁷³

A módszer lényege a *személyes beszélgetés*, amelyben meg kell tudni éreztetni a *jót akaró szeretetet* és *segíteni tudás erejét*. A terület pedig, amelyen mozogni lehet, először általános testi *kiválóságok* keresése, majd *tudásbeli* és *művészi* készségek kutatása, végül az *erkölcsi és vallási élet feltárása*.

Az igazi nehézség tulajdonképpen az utolsónál kezdődik. Itt is azon a ponton, ahol a *bűnös élmények* feltárása következik. De még ebben is bizalmas a serdülő fiú, ha megértő hangon így kezdjük a beszélgetést: „és a többnyire nagy harcokat, itt-ott összeomlásokat mutató erkölcsi élettel hogy állunk? Milyen korban lépett életedbe a tisztaság elleni kísértés?” Az *általánosított* és sok esetben *feltételezett* botlási lehetőség megnyitja a gyermek lelkét és könnyedén kezd beszélni a múlt életéről.

Ha már leírta valamikor, akkor a válasz kivételesen könnyű, mert csak egyenesen hivatkozik reá, ha pedig *először mond el* mindent, akkor közbeeső segítő kérdésekkel kell a nehézségeken átemelni.

Nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy a feltároló léleknek sohasem szabad azt éreznie, hogy az édesatya vagy lelkiatya csodálkozó, vagy rosszálló ítéletet mond. *Itt csak a megértő és segíteni akaró lélek érvényesülhet.*

Nagyon természetes, hogy ilyen megbeszélés nem lehet lezárt és csak egyszer megtörtént, hanem ismétlődő és teljesen bensőséges beszámolás. Lehet ez *számonkérés* vagy *önkéntes megjelenés*. Mindkét esetben azonban benne kell lenni annak a lelki vonzódásnak, amellyel a magasabb lelkierejűnek hitt édesatya vagy lelkiatya felé fordul a serdülő fiú.

Az erkölcsi élet kérdésének lényeges része a „kemény parancs” megbeszélése és a fokozatos, bölcs felvilágosítás művészete is.²⁷⁴ Az utóbbi azonban csak annyiban, amennyiben a teljes lélek-tartalom megismeréséhez szükséges.

Meg kell állapítanunk, hogy ezek a kérdések minden esetben felvetődnek, mert a serdülő életében nagy és fontos szerepet játszanak.²⁷⁵ Ezzel kapcsolatban kell megemlítenem, hogy serdülő korban még aránylag ritkán találkozunk szélsőséges nemi eltolódással vagy bűnöző nemi abnormitással.

A *megbeszélés módját* illetőleg le kell szögezni azt, hogy nem a kíváncsi érdeklődés, hanem a nehéz kérdések helyes és *diszkrét* feladása lesz az a mód, amely ráhangolja a serdülő fiút arra, hogy elmondja és feltárja hibáit és megoldhatatlannak tartott problémáit.²⁷⁶

2. A *serdülő leány* életében a legnagyobb szerep – az *édesanyáé*. Mivel serdülő-korban olyan élet-tani átalakulással van dolgunk, mely a gondos anya világához tartozik, éppen ezért a változó korban a

(Schulschwänzen) foglalkozik. Szerinte az iskolakerülés oka (ezt példákkal igazolja) hármas: 1. pszichológiai (nagy szabadságszeretet), 2. szociális (milieu) és 3. pathologikus. Intelligencia-vizsgálatot végeztet és grafikusán ábrázolja az abnormális gyermeknek a normalistól nagyon eltérő és betegesen túltengő testi funkcióit (lélegzés), lelkiállapotát, képességeit (figyelem stb.). Gyógypedagógiája okos, megértő, tapintatos eljárása a gyermekkel szemben. Főelvé: „Freies Erfassen der einzelnen krankhaften Persönlichkeiten, fern von pädagogischer Doktrin und psychiatrischem Schematismus.”

²⁷¹ Dr. F. Hermsmeirer megbeszélései alatt igyekezett mindig egyformán barátságos hangot használni. Közli a gyermek válaszait és igen érdekesen alakítja ki belőlük a 13-14 éves fiúk jellemének és erkölcsi felfogásának képét. (Egoizmus-altruizmus, áldozatkészség, részvét, vallás, szegény, megbánás, kisebb-nagyobb bűnök, eszmények, stb.) A legkülönbözőbb modern vizsgálati módszereket alkalmazta egyenként és kombinálva. (Dr. F. Hermsmeirer: Experimentelle-psychologische Untersuchungen zur Charakterforschung. Leipzig. 1931. 224. l.)

²⁷² Tóth Tihamér: Az ifjúság lelki gondozása. I. m.

Winzen O. F. M.: Jugend Ringen. I. m.

²⁷³ „Gern schenkt die Jugend dem Vertrauen, der sie versteht. In der Behandlung der Pubertatskrise lieferte ich ihnen den Beweis, dass mir ihr Seelenleben kein unbekanntes Land sei.” (Dr. B. Winzen O. F. M.: Jugend Ringen. Gladback. 1931. Heft I. Ein Blick in das religiös-sittliche Leben des Jugendlichen.)

Tóth Tihamér i. m.

Dr. Kempelen A.: Az ifjúság lélektanának alapvázlata. Bpest, 1928.

²⁷⁴ Ez a kérdés a maga teljességével a nevelés módszereihez tartozik, azért teljes részletességgel a VI. kötetben következik. Itt csak azért kell megemlíteni, mert a lélek erkölcsi tartalmának feltárásánál fontos, hogy milyen ismerete, felfogása van erről a kérdéstről a serdülés folyamatát érző gyerekeknek.

²⁷⁵ Maga a gyermek *hozza fel* ezeket, mert itt igen sok nehézsége van.

²⁷⁶ V. ö. a II. Saját próbálkozásaim 3., 4. és 5. fejezetében (152-187. l.) a serdülő fiúról szóló részekkel!

leány gondozását az *anya* vagy *anyahelyettes hatáskörébe* utaljuk.

A 10-16 évet elérő leány lelkének alaptónusa a *zárkózottság*. Ez azonban attól függ, hogy mikor indul meg benne az a természetes életfolyamat, amely a jövő élet szolgájává akarja avatni a serdülő leányt. Ez a titkos és előtte érthetetlen élet-megrezdülés feltétlenül visszahúzódóvá teszi, ha csak a gondos és állandóan szerető bizalommal együtt élő édesanyjai lélek át nem segíti az első nehézségeken.

Az édesanyjával *kicsi kortól* kezdve lelki kapcsolatban élő leánykánál nincs is ennek semmi nehézsége. A közvetlen lélektalálkozás, a szent percek kihasználása minden kérdést felvet és megold. Ilyen eszményi és feltétlenül követendő *találkozás* egész életére biztosítja azt, hogy a fejlődő leány megfelelő és helyes életirányt fog kapni. Ebben az esetben nem lesz nagy zökkenő, nagy erkölcsi elcsuszamlás, mert a legnehezebb kérdések bizalmas és szent beállítása a legilletékesebb fórum által történik.

A serdülő leánylélek elzárkózottsága akkor szokott legerősebb lenni, ha hiányzik az okos, megértő édesanya. Ilyenkor pedig – a tapasztalat ezt bizonyítja! – a hozzá hasonló vagy nálánál rosszabb leányok felé orientálódik. A titkos sugdosások, bizalmas elhúzódások, rejtett játékok valójában *lélekfeltárások*, de csak az alantas, az ösztönös életvonalon, így nem az történik, hogy a lélek egy másik szerető lélekkel közös életáramlatba kerül, hanem a tudatalatti, ösztönös élet talál szemérmetlen kirobbanást.

Mivel a nevelés lehetetlen *valóságos* lélekismeret nélkül, azért a relatíve nagy százalékot kitevő serdülő leányok életének feltárása is a nevelő feladatai közé került. A serdülőknél azonban már nemcsak az édesanya, hanem a lelkiatya-nevelő is előtérbe lép, mint hivatott személy.

De hogyan érhet ő el a lélek szentélyébe?

a) Az első módja²⁷⁷ a tervszerű és állandó *megfigyelése* azoknak a *lelki kiválóságoknak*, amelyek a serdülő leánykát jellemzik. Nem ok nélkül emelem ki a lelki kiválóságokat. Ha ugyanis kezdetben erre helyezük a súlyt, akkor a *bizalom ébredésére* is számíthatunk. Az átlagos ember csak a rossz tulajdonságokat veszi észre. Először *azért*, mert azok feltűnőbbek, másodsor *azért*, mert a kritikai szempont – korunkban annyira általános! – túltengése hamarosan talál elítélendőt, hogy önmagát felemelje. Ez az eljárás semmiképpen sem alkalmas arra, hogy bizalomra hangoljon. Ha azonban a szó szárnyán szálló *beszéd* mindig azt hirdeti, hogy a lelkiatya-nevelő jó tulajdonságok megfigyelésével foglalkozik, akkor megnyílik a lélek – a rosszai feltárására.

Nem szabad azt hinni, hogy ez az eljárás túlzott gyengédség vagy elnézően hibás. A lélek mélységét kutató nevelő *nem tekint el a bűnök felett*, hanem a lelki kapcsolat felvétele és kiépítése érdekében arra törekszik, hogy ezeket *maga a növendék* bizalommal és őszintén tárja fel előtte. A hibák leltározása, szemrehányása: indulatba hoz, a bűnök *önkéntes feltárása* pedig a bánat megtisztító könnyeit fakasztja.²⁷⁸ Az első bezárja, a másik kitarja a lélek kapuit.

De különben is csak az állandó *foglalkozás*, az állandó érdeklődés biztosíthatja azt a meleg lelkeséget, amelynek eredménye a lelkek közeledése és találkozása.

b) A második mód a megértő *atyai léleknek megérettetése*.

Ez a lelki közeledés már a felsőbbrendű életerők feltárását is jelenti. A serdülő leány eszméket, ideálokat kereső lelke előtt igen nagy érték, ha valóságban lép eléje olyan valaki, akit tisztelni, megbecsülni tanul. Azért a lelkiatjának arra kell törekednie, hogy ezt a mindenk fölé magasló piedesztált elfoglalhassa és megtarthassa. Tudás, komolyság, egyenesség, válogatásmentes egyetemes szeretet, fölényes erkölcsiség azok a kiválóságok, amelyek ebben segítenek. Ilyen lelkeségnek – szinte természetes – intenzív mágneses hatása van: magához vonzza a kisebb erőket hordozó lelket.²⁷⁹ A serdülő leány szellemi és lelki fölény előtt tehát föltétlenül meghajlik.

Ez a megértő atyai szeretet azután tárgyilag magában foglalja a *védelmet*, az *útmutatást*, az *intést*, az *indítást* és az *áldozatos vezetést*. Mindezek azért fontosak, mert csak ezek nyomán érzi meg a ser-

²⁷⁷ Persze itt is szükséges az az előkészület, amely az iskolai kartoték-rendszer alapján a gyermekleányka külső életkörülményeit és általános ismeretét tünteti fel. (Lásd: 152. l. és kk., 187. l. és kk., 233 l. és kk.) Továbbá az a sok általános kérdezetés, amelyet könyvem 150. lapján ismertettem.

²⁷⁸ „Nem hiába mondjuk, hogy a könnyek *„fakadnak”* „és az „aqueae scaturientis” elnevezést is azért adjuk nekik. Mert a könnyek mindazt, ami halott, ami bomladozó bennünk – tovamossák, feloldva a bennünk felhalmozott piszkot, mely a bűnből és a rosszból származik... Egyedül a *bánat* könnyének melegsége tisztítja meg érzéseinket, úgyhogy *reagálni tud azután már a fényre.*” (Paul Claudel francia író levele fiatalon elhunyt író társához, Jacques Rivière-hez, akit később megtérített.)

²⁷⁹ A serdülő leány érzelmi élete igen labilis, relatíve kis inger-hatásra meginog. Épp ez a szakasz az ő életének Scylla-Charybdise.

dülő leány, hogy igen komolyan és teljesen lelke érdekében közeledik feléje a nevelő. Annak hamarosan szomorú reakciója keletkezik, ha az indító ok silányabb vagy alantasabb. A serdülő leánynak eleinte tetszik a *kivételes bánásmód*, de a kielégült hiúság után éppen a *lélekfeltárás* fog elmaradni. Életéről, problémáiról csak az tud és az fog beszélni, aki komoly, *megértő atyai lélek áramkörébe* kerül.

c) A kétoldalú lélekhangelés után megnyilatkozik a lélek. További kérdés az lesz, *hogyan és milyen módon* megy végbe ez a *közvetlen lélekfeltárás*?

Ennek módja nem az egy-két esetre szorító és néhány részletet hirtelen elmondó beszélgetés, hanem a *gyakori érintkezés, az állandó beszámolás* és ennek nyomán a *fokozatos lélekfeltárás*. A lélek belső élete egy-két beszélgetésen keresztül nem revelálódhat. Az őszinte megnyilatkozás nehézségének alapja az, hogy a serdülő-gyermek nem ismeri teljesen önmagát. Lélekerők, titkos életélmények leleplezése csak kölcsönös beszélgetéssel, felvilágosító, kérdező módszerrel lehetséges. Itt az a tény is fontos szerepet játszik, hogy a lélekfeltárás és a nevelési eredmény *korrelációban* vannak. Ha feltárjuk a hibát, akkor segíthetünk a lelkiélet átalakulásában, de ha erőfeszítésünk sikertelen, akkor az eredménytelennek mutató próbálkozásunk okát mindig valamilyen *tudatalatti gátlásban* kell keresnünk. Tehát ezzel is számolnunk kell.

Azért mondtam, hogy az elért vagy el nem ért nevelési eredmény egyformán a további léleknyitásra kell, hogy vezessen bennünket.²⁸⁰

A serdülő leánylelekkel foglalkozó nevelőnek tehát nagy áldozatkészséggel kell idejét arra szentelnie, hogy *több alkalommal* álljon rendelkezésére a lélek kérdéseinek megbeszélésére. A tapasztalat azt fogja mutatni, hogy minden esetben előbbre jut és fokozatosan mindig részletesebb életadatokat fog megismerni.

d) Végezetül megbeszélendő tárgyként kell érinteni: mi volna az a gondolkör, amelynek érintése *készségessé teszi* a serdülő leányt lelkének feltárására?

Az imént már mondtam, hogy a *lelki kiválóságainak meglátása, továbbá annak fejlesztése, a tökéletesebb életlehetőség* megérettetése bevezető lélekhangeltséget okoz. Most azt hangsúlyozom, hogy az *első megbeszéléseknek* ezen az úton kell megindulniuk. A leányka sokkal finomabb és szemérmesebb, semhogy a bűnök keresésén kezdhethők a lélekismeret. Csak azt a nagy hibát nem szabad elkövetnünk, hogy a jó feltételezésénél olyan hangot használjunk, hogy *nála a rossz lehetőségét is kizárjuk*. Ez a naiv ügyetlenség bezárja a lelket; ahhoz ugyanis, hogy valaki mindezek dacára kijelentse, hogy ő mégis rossz, olyan nagy lélek szükséges, amely nem tételezhető fel mindenkiről általánosan. A megbeszéléseken – az aktív rossz *feltételezésével* – a jó tulajdonságról beszéljünk; a hibákat, a lelki küzdelmet okozó bűnöket és problémákat azután a serdülő leány maga fogja elmondani.

Azt fogjuk tapasztalni, hogy a kezdet nehézségein átesve hamarosan kirobban ez a mondat: „kicsi koromban igen rossz leányka voltam”. „Rossz gyermekek közt éltem...” Ez már jelzi, hogy küzdelmeinek lényege a rejtelmes életkérdések és ösztönök expanziója. Ezt a mélyről hangzó célzást hamarosan meg kell érteni és nem szabad megengedni, hogy ez az első vallomás, ez a *kezdés hiábavaló legyen*.

A *kérdező, kíváncsiskodó* mód azonban *kerülendő*. Itt különösen követendő az a módszer, amely szerint a *megvilágított kérdések* adandók fel. Persze úgy, hogy a kétes részre – felelete után – új kérdéseket adjon fel a leányka.

Nagy általánosságban úgy képzelem a dolgot, hogy a kérdés legelső érintése az *Isten tervének szentségét, az életöztönök jövő hivatását, a testi élet szentségét* kezdi hangoztatni. Ha a serdülő leány nagy tiszteletet érez a benne megjelenő érzésekkel szemben, ha az idegzsongást az élet melléköngéjének, de szent és titokzatos élet előhírnökének érzi, akkor nagy tisztelettel hódol meg az isteni törvény előtt és a „nem ismertem”-re hivatkozva vallja be a múlt bűneit. Ha pedig jelen életszakaszában is belső harcokat vív, akkor – nagyon helyesen! – a természetfeletti kegyelmi erőket fogjuk túltengő természetes életerőivel szembeállítani.

A serdülő leánykáknál azért emeltem ki a lélek megismerésénél az ösztönös világot, mert ebben a korban ez áll a középpontban és mégis ennek a megemlézése ütközik a legnagyobb nehézségbe.

A meglelelkű, lelkeket szolgáltni akaró és Isten előtt felelősséggel álló lelkiatyák pedig állandóan tartásuk szemük előtt a lélek jövőt formáló problémáit, különösen az *érzékeny* serdülőleánykorban. Ezeket a *legszentebbül, a leggyengédebben, a legnagyobb finomsággal* és *lehetően futamszerű köny-*

²⁸⁰ Ilyen eset pl.: a serdülő leányka elernyedséggel, szellemi tunyasággal vádolja magát. Ha nem sikerül kedvet nyújtó munkával eredményt elérni, akkor tovább kell kutatóm, hogy az *igazi okot* megtaláljam. Lehet kedélybeli összeomlás (bűnös múlt!), lehet érzelme hullámmás (fellobbanó illúzió!), esetleg környezet okozta letargia.

nyedséggel szabad csak érinteni, *így az Isten követe kopogtat a lélek kapuján.*²⁸¹

*

Ilyen módon nyitható meg a gyermek és serdülő kor titkos szentélye. Természetes, hogy ez a lelki találkozás nem zárja ki, sőt egyenesen feltételezi azt az *alapul szolgáló* ismeretet, amely a tapasztalati és tudományos módszerekből leszűrhető. A lelkek közvetlen érintkezése olyan magasabb-rendű megismerést tesz lehetővé, amely kiegészíti a tudományos módszerekből leszűrhető lélekismeretet. Nem szabad tehát sohasem felednünk, hogy a nevelő tekintete nemcsak azért mélyed a lélekbe, hogy ott statikai és dinamikai erőkomponenseket keressen, hanem azért is, hogy a gyermekembert a személyes lélekáramlás körébe vonja.

B) Az ifjúság.

Most ahhoz a korhoz nyúlunk, amelyet évszámokban a fiúknál 16-26, a leányoknál 16-24 jelez, a fejlődés ütemét tekintve, pedig az *egyéniség kiformalódásának* mondhatunk. Ezt az alapütemet normának véve, az ifjú és hajdon élete majdnem teljes egyezést mutat. Az egész életfolyamatot rövidesen így lehetne jellemezni: határozott előretörés a kifejlődés felé, amelynek sodrában erősen dominál a harc és a küzdelem.

Az egyéniség kiépítése új lelki korszakot nyit az ember életében. Most kezd előtörni az „én” és háttérbe tolni a „más”. Természetes következménye tehát a *tekintélytisztelet csökkenése*, saját „én”-jének ösztönös hangsúlyozása és izolálása.

Ez az elzárt világ – amint a IV. kötetben részletesen fogjuk leírni – magában hordja *nagynak érzett* erejét, tudását, erkölcsi értékét és – ami a mi szempontunkból a legfontosabb – zártan hordozza hosszú évek *múltját, a jelennek küzdelmes világát és a jövő terveit*. Az ifjú tudatában van az *erkölcsi rossznak*. A múlt terhe ránehezedik és nem szívesen tárja fel gyengéit. Ha pedig olyan elmélyedő lélekkel van dolgunk, amelyik az esetleges testi-lelki terheltségeit is érzi, az még kevésbé akarja megnyitni a lelkét.

A *jelen kaotikus lelki világa és lelki küzdelmei* a világnézetek ütközéséből, az ösztönök dübörgéséből és a vallási eszmények megbillenéséből erednek.

Az ifjú gyermekkorra óta mindig azt hallja, hogy egyéniségének kifejlődését és a belső világ harmóniáját kell magában kitermelnie.

A felnőttek útmutatása alapján Isten törvényének érzi ezt a törtetést. Mikor azonban önmagában ellentétes hangokat és küzdelmet igénylő nehézségeket észlel, akkor gyakran felível benne a gondolat, hogy ősbibb, igazibb valóság az „én” és kisebb, másodrendű a törvény. Ennek tragikus következménye, hogy meginog benne a törvény tisztelete, a könnyebb életstílus miatt kicsúszik alóla a pozitív erkölcs betonalapzata és ennek nyomán megroppan vallási eszménye is.

Ha azután bukások is jelzik az útját, akkor még erősebb a lelki *zárttság* – bár kifelé védi magát az egyéniség jelszavával –, *befelé* érzi a lelkiismeret tiltakozó és egyensúlyt követelő szavát.

Ugyancsak rejtett marad az egyén jövőt ostromló terve is. Olyan világok ezek, amelyek realiter meg nem születnek, csak a képzelet alkotásai. A 16-20 éves leányok közül sokan a képzelet országában élnek. Önmaguknak építik ezt a mesevilágot, az *elkövetkezendő élet* szent varázsát. Éppen ezért a lelki eltévedések is ebbe a korba esnek, mert ebben az időszakban éli ki magát a fantázia. Ilyenkor szövédnék a rejtélyes, finom érzések, szerelmi illúziók a modern Lohengrinek körül: érthető tehát, hogy sok rejteni való akad.²⁸²

Ha pedig figyelembe vesszük azt a pszichológiai tény, hogy ez a kor *formálja ki a jellemet*, akkor világos lesz előttünk, miért fontos, hogy nevelő erőinket ebben a korban tudjuk érvényesíteni. Én-nek pedig alapmegindulása az ifjú lelkének *teljes megismerése*.

²⁸¹ Dr. Csaba-Dr. Leicht: Amit egy nagy leánynak tudnia kell... Tóth T. előszavával. Budapest, 1932.

²⁸² Annál is inkább, mert azt hiszik, hogy az „öregek” nem értik meg őket! Szépen írja az ifjúság egyik legnemezebb barátja, Dunin-Borovski: „Die Erwachsenen verstehen uns nicht, heisst es, sie legen den Altersmasstab an die Kühnheiten unseres sprudelnden Übermutes, sie setzen Grenzen, wo wir erst anfangen; sie werden verdriesslich, da es uns gerade am wohlsten ist. Wir sollen mit ihren bedachtigen Gang Schritt haltén. Das ist Widersinn und Tyrannei.” (Dunin-Borovski S. J.: Führende Jugend. Berlin u. Bonn, 1922. 9. l.)

1. Az ifjúság megismerésének alapjai.

Itt tulajdonképpen az a kérdés, hogy milyen *lélektani tényezőkre* kell számítanunk amikor, amikor az ifjúság lelkének megismerését célozzuk.

A kutatás kettős irányt vehet, mert figyelembe kell venni a megismerendő egyén lelki-diszpozícióját és az analizáló nevelő erőkisugárzását.

a) Ha az ifjúság lelkének legmélyét, az életet lendítő pszichikai erők komponenseit vizsgáljuk, akkor megtaláljuk köztük a legősibb motorikus, energiát, *az egyéniség kifejlesztésének erejét*. Ez a lendítő erő arra tör, hogy a testi életen kezdve, a szociális, kulturális, esztétikai, erkölcsi és vallási készségek szolgálatán folytatva egybecsengő egyensúlyba hozzon lehető legtökéletesebben kifejlesztett élet-készségeket. Nem volna könnyű feladat részletesen kikutatni minden egyes életjelenség okosrát, de azt hamarosan le lehet leplezni, hogy a végponton az egyén kifejlődését szorgalmazó életerő mozog. Ez pedig csak akkor érhető meg, ha az ember belekalkulálja az életbe az anyag felett álló, az anyagot indító és magasabb életcélok felé törő lélek szellemiségét.²⁸³

Ha pedig a fejlődés ívelő vonalát vizsgáljuk, akkor meg kell találnunk a *végtelen* irányjelzését. A fejlődés görbéje felfelé húzó és végtelen. Még az öregkor sem a *teljes* vonalhanyatlást, hanem csak a fizikai és biokémiai energiacsökkenést jelenti. Azonban a lélek végtelenbe feszülő, az idővel nem koordinálható lendülete még ebben a korban is sürgeti a további fejlődést és életigenlést.²⁸⁴

Már most világosnak látszik az az elgondolás is, amely szerint a fejlődés legerősebb ütemében álló ifjúság ugyancsak elemi erővel fordul arrafelé, ahonnan kialakulásának segéderőit merítheti. A serdülésből kilépő és az élet kaotikus voltát megsejtő ifjú először azt hiszi, hogy *önmagában* fogja ezeket az erőket megtalálni. De az élet kemény csapásai ráeszméltetik arra az igazságra, hogy *önmagunk önmagunknak* gyenge támogatói vagyunk. Az ember személyiség, de a mások személyiségétől, az ember-testvértől nem elszigetelt és az érintkezés, a találkozás kölcsönös keresése nem nevelési kényszer, hanem a személynek személy felé forduló elemi, ősi vonzása.

Az önmagát kevésnek találó ifjú: a *saját elvei alapján* élni próbáló, sok összeomlást, bukást elszenvető fiatalember kilép önmagából és elindul, hogy a hozzá hasonló, *de nálánál értékesebb szellemi-lelki tekintélynél*²⁸⁵ keressen segítséget és irányítást.

Ez a személyiség néha az *édesatyá* és a lányoknál gyakran az *édesanya*. De csak abban az esetben, ha a gyermekkorban is bizalmas és tartalmas irányítónak bizonyultak. Legtöbb esetben – különösen ha a múlt erősen árnyékolja a fiatalember lelkét – a *lelkiatyá-nevelő* marad az egyetlen és igazi támogató és irányító.

Erre a készséges lelki odafordulásra kell elsősorban számítanunk, ha az ifjúság lelkéhez akarunk közelférközni.

b) De ebből a lelki önátadási készségből az is természetesen következik, hogy részünkről *testvéri szeretet melegének* kell megnyilvánulnia.

Ebben a mondatban nem a melegség, a túl gyengéd szeretet a hangsúlyozott. Ez az *érzelem a gyermek és a serdülő világ zártságának megoldója*. Az ifjúember életében már nagyobb szerepet játszik jövő életének komoly elgondolása, annak megtervezése, belső harmónia keresése; itt tehát *segíténi tudó és akaró lelki rezonanciát kell megéreztetni*.

Az ifjúembert büszkeséggel tölti el az értékesebb, tartalmasabb felnőtt testvéri szeretete, de letörné az atyáskodó vagy anyáskodó leereszkedés.

Az eredményt váró nevelőnek tehát ezt a módot kell megragadnia és ezt az érzületet kell minden szavából, közeledéséből, tettéből kiéreztetnie!

Ez a lelkület hosszas és tudatos önneveléssel érhető el. Az ember ugyanis nagyon hajlamos arra, hogy *önmagát helyezze előtérbe* és *saját élete felfogását* kemény következetességgel próbálja másokra

²⁸³ Mennyire gyenge elgondolás, amely szerint: „Alles menschliche ist relativ, weil Alles auf innerer Gegensatzlichkeit beruht, denn Alles ist energetisches Phänomen.” (C. G. Jung: Das Unbewusste im normalen und kranken Seelen-leben. Stuttgart u. Wien. 1929. 111. l.)

Valójában itt az történik, hogy a jelenségek tényét tudomásul veszik és a mozgató, indító erők felsőbbrendűségét illetőleg nem merik a konklúziót levonni. Jung elgondolása” bán az *energia központ* csak megjelölés vagy – legjobb esetben – *anyag* valóság, míg a „pedagogia energetice”-ban ez indító erő; *szellemi* valóság: *lélek*.

²⁸⁴ G. B. Shaw: Vissza Matuzsálemhez. (Fordította: Hevesi S. Bpest, 1928.)

²⁸⁵ A vele egyenrangúnak hitt „barát” vagy „barátnő” csak átmenetileg segít. Előtte jó „kibeszélni” magát és „megkönnyebbülést” jelent, de igazi segítség csak *felsőbbrendű* embertestvértől várható.

oktrojálni. Ugyancsak hozzájárul ehhez az is, hogy az *ítélkező hajlamunk* sokkal nagyobb, mint az önátadást jelentő *áldozatos nevelési készségünk*. Az sem tagadható, hogy a szeretetet igen gyakran hangoztatjuk, de vajmi kevésbé úgy, hogy az embertestvér életének segítője legyen. Már pedig az igazi lélekismerőt az isteni küldetés erejének kell áthatnia, amelyben benne cseng a lemondás, önátadás áldozatossága.

Ez leginkább ösztönösen benne él a szülőkből és hivatásuk természeténél fogva a lelkiatya-nevelőkben. De az adottság csak készség, *a tényleges érvényesülés* azonban már önnevelés eredménye. Ezért hangsúlyozom, hogy erre reá kell magát nevelnie a lelkiatyanak.

Ettől a nehéz és önfeláldozást követelő munkától azonban nem szabad visszarettenni. Az önzésnek feláldozása rendkívül sok tiszta lelki örömet hoz kárpótlásul. Csak látszólagos itt az idő vesztesége. Valójában sok értékes tapasztalatot és nagy boldogságot lehet ellenértékül megnyerni. A lélekbelátás először is *élethorizont tágítás*, másodsor *testvéri találkozás*, továbbá a *saját lelki energiánk transzformált érvényesülése*, majd a *lélekmentés boldogsága*, azután *egyéniségünk szellemiségének sokszorosítása*, végül a *személyes életkapcsolat* végnélküli egybefűződése; ezek pedig nem szavak, hanem valóságos lélektartalmak, amelyek a szellemi élet boldogságának részletei. Nagyon természetes, hogy ezt a kincsállományt csak az az ember találja aranyból is értékesebbnek, aki a lelkek fejlődésében és épülésében találja saját és mások boldogságát. Az ilyen ember a szó igaz értelmében *lelki-anya*, mert belső erőinek alaplendülete; *a generatio vitae spiritualis*. Ez pedig annyit jelent, hogy lelkének minden ereje arra tör, hogy magához hasonló szellemi magaslatokon járó embertestvéreket állítson be Isten gondolatának szolgálatába. Ha azután eredményes lesz az erőfeszítése, akkor az *alkotás* boldogsága tölti be a lelkét.

Végül, ha egybefogjuk a mondottakat, akkor az élen felvetett kérdésre megadhatjuk a feleletet és ennek alapján megállapíthatjuk, hogy az *ifjúság* lélekmegismeréséhez egyrészt az *egyéniség kifejlésztésére* való törekvésre, másrészt az *embertestvér szerető lelki-rezonanciájára* van szükségünk.

2. Az ifjúság megismerésének módszerei.

Az alaptónus megtalálása után a gyakorlati módszerek kipontozása következik.²⁸⁶

a) Az első mód a *testvéri megfigyelés*.

Ebben a pontban még annál az első feladatnál tartunk, ahol *vizsgálendő tárgyként* áll velünk szemben az ifjú vagy a hajadon. Azt sokszor mondtuk, hogy az ismeret elemi foka, illetve alapja a tényleges testi-lelki kiválóságok vagy gyengeségek leleplezése. Ezek a helyzeti vagy aktuált erők léptenyomon megnyilatkoznak és az élet belső tartalmára is következtetni engednek. A tapasztalati és kísérleti lélektan jórészt annyiban segít, hogy a lelki-élet általános jelenségeinek tárgyalása mellett az egyének életét is megvilágítja.

A lelkiatya-nevelő előtt állandóan ennek a kérdésnek kell hangzania: Tu quis es? A feleletet pedig mozaikszerű komponensekből kell összerakni.

A megindulás: az *életterep* vizsgálata. Az eredet, a környezet, a gazdasági élet adottságai, testi-lelki és milieubeli befolyásra enged következtetni. Már többszörösen reautaltunk és az I. kötetben részletesen kifejtettük, hogy az emberi lélek *helyzeti erőit a környezet elfojtja, illetve aktuálja*.

A helyesen megválasztott *kartoték-rendszer* alkalmazása és az *otthon meglátogatása* világos képet ad ezen hatóerők intenzitásáról és nagyságáról.

Ezután következik az egyén *sztatikai erőmennyiségének a megállapítása*. A testi és lelki erők nagysága, a tudás foka, a művészi érzék nívója, a szociális érzék fejlettsége, az akaratú élet aktivitása, a vallásos élet intenzitása szorgos megfigyelés tárgyát kell hogy képezze. Ez történhet egyéni megfigyelés, beszélgetés útján, régebbi levelek, írások, naplók átnézésével is. Mindenesetre annak a szempontnak kell érvényesülnie, hogy a lélek belső világának részleteit jobban és jobban megismerhessük.

A további vizsgálódás a *dinamikai ütemre* terjedjen ki. Ez pedig azt jelenti, hogy az *élet helyzeti*

²⁸⁶ Winzen szerint (aki a kat. ifjúság háború utáni vallás-erkölcsi esésének okait kutatja) négy út vezet a *fiatalság pszichéjének* megismeréséhez: 1. megfigyelés, 2. kísérlet, 3. visszaemlékezés, 4. Erhebungsmethode. (Ez utóbbinak két fajtája van: a spontán megnyilatkozás és a kérdésekre adott válasz.) Ezeket alkalmazza és nevezi „Bekennntnissmethode”-nak. Ennek az eljárásnak komponensei: 1. Statisztikus módszer. 2. Magyarázó (erklärende) módszer. 3. Megértő, átérző módszer (verstehen). 4. Összehasonlító módszer. 5. Pszichogramm összeállítás. (Dr. B. Winzen O. F. M.: Jugend Ringen. Galdbach. 1931. Heft I. Ein Blick in das religiös-sittliche Leben des Jugendlichen.)

energiáinak aktuálási fokát próbáljuk megállapítani. A tudás-készség csak alap, de a komoly munka mutatja a kultúrértékek gyűjtésének konkrét tényét. A tehetség csak lehetőség, de az *aktuálisan érvényesülő* képesség lesz az az energia, mely az életet alakítja. Éppen azért fontos, hogy ezt a lendületet is lehetőleg lemérjük és értékeljük.

Végezetül az elért *életnívót* kell megfigyelni. Milyen fejlődési fokot ért el az egyénben egyik vagy másik képessége, milyen magaslatra emelkedett erkölcsi élete és mennyiben aktív az istenemberi méltóság metafizikai értékelésére. Az elsők kulturális nívót, az utóbbiak vallás-erkölcsi életszintját akarnak megjelölni.

Ha ez a nívó-megfigyelés kiterjed az élet minden adatára, akkor olyan képet adhat, amely – mint látni fogjuk – nagy kontúrokban megközelíti a valóságot. Csak arra kell ügyelnünk, hogy megfigyeléseink *változó körülmények között és hosszú időn át* egy irányra ki terjeszkedők legyenek. Az ifjúember forrongó lelke ugyanis nagyon változó. Tevékenysége sokszor robbanásszerű és így a hirtelen indulat alatt álló. Tudjuk ugyan, hogy az indulat-kirobbanása a lélek rejtett életéhez is eljuttathat, de nem minden esetben, mert például a fegyelmezetlen harag még nem biztos jele a durvalelkűségnek.

A változott környezet, az időbeli eltolódás, szintén más-más alakban mutatja be az ifjúembert. Egész más a hajadon a családi kör mindennapi szürkeségében, mint az egyetemen, munkahelyen, nyilvános ünnepélyen. Ugyancsak sokat feltár az öröm vagy a bánat periódusa. Az érzelmek mélysége, a fájdalom fölényes vagy összeroppant viselése a lelki energiák nagyságára vagy kicsiségére enged következtetni.

Az egész megfigyelést azonban mindig úgy kell értékelnünk, hogy ezek az adatok mozaikdarabok, amelyek az életkép kialakítását csak *segítik*. Azt azonban sohasem szabad gondolni, vagy egyenesen hangsúlyozni, hogy ezek a *tárgyi ismeretfelvételek* a lélek *valóságos* életének megismeréséhez vezetnek.

b) A tárgyi megfigyelés után következik *az alanyi kapcsolat felvételének* egyik formája: a *testvéri érintkezés keresése*.

Ennek célja olyan lelki bemutatkozás, amely a felsőbbrendű egyéniséget revelálja az ifjúember előtt. Eredménye pedig az a lelki meghódolás, amely a magasabbrendű élet tiszteletéből fakad. Végső következmény azután a lélekátadás, hogy az alsóbb életnívójú életet magasabb vonalba juttassuk, így jutunk oda, hogy a testvéri érintkezés felvétele a lélek feltárásának eszköze lesz.

A konkrét módot pedig a következőkben pontozhatjuk ki.

A testvéri szeretet melege igényli a gyakori találkozást, a találkozás pedig akkor kap tartalmi kitöltést, ha irodalmi, művészeti, szociológiai, filozófiai és vallásos *munkák, nagy írók, nagy gondolkodók vallomásainak* kritikai értékelése és tervszerű megvitatása adja meg az együttlét értékét.

Ilyen érintkezés folytán elmaradhatatlan, hogy reá ne terelődjék a kérdés a lélek legfelsőbb életére. A világnézeti, vallás-erkölcsi kérdések elméleti megbeszélése a közvetlen gyakorlati életre is felhívja a figyelmet. Szinte önként lobban ki az a sok belső küzdelem, harc, ellentét, mely a múlt emlékeihez tartozik. A fiatal ember vagy ifjú leány örömmel tárja fel azokat a problémákat, melynek egy részét talán már megoldotta, de amelynek másik része még megoldatlan. A félelem és szégyenérzet azonnal megszűnik, ha az embertestvér szeretetének melegét érzi a lélek.

Az ifjúember ugyanis feltétlenül akarja, követeli, sürgeti, elemi erővel igényli a tökéletesebb életet. Ez az igénylés olyan erős, hogy minden akadályon áttör. Ezért számíthat a lelkiatya-nevelő arra, hogy testvéri szeretetének megérettetése az ifjúember lelkének teljes revelációját *hozza*.

Nagyon természetes, hogy ez a meleg, testvéri szeretet nem kulminálhat csak meghitt *beszélgetésekben*. A személyes életkapcsolat *tetteket igényel*. Ne csak hangsúlyozzuk a jót, hanem a magát feltáró fiatal lélekhez juttassuk is el ezeket az emelő életerőket. Ebben a munkában csak lendít a szó: az igazi segítség a lélekmentő, aktív tevékenység.

Melyek ezek? A múlt-események terheinek feloldása, áldozatos, időt szentelő önátadás a segítségre, *nehéz és veszélyt jelentő* környezet megváltoztatása, a külső behatások (romboló álirodalom, rossz barátok, társaság stb.) távortartása. Felsőbbrendű lelki élményekkel való gazdagítás (világirodalmi nívójú könyvek, művészet, helyes szórakozás biztosítása), a lélek beállítása a kontemplációra, a vallás-erkölcsi élet igazi *regenerálása* és a lélekben való konzerválása.

Bár mindezek részleges tettek, segítő erők, de az utolsó még külön is figyelmet érdemel. Az ifjúemberek nagy része épp a vallás-erkölcsi téren bizonytalan. A természet életet elsodró követelődzése hamarosan elfeledteti, hogy az embernek természetfeletti élethivatása is van. A nehéz feladatok elé állító erkölcs előtt megtorpan a gyenge ifjú, annál inkább, mert a szisztematikus világnézeti támadások

úgy is gyengítik benne az erkölcsi élet értékelését. Az *igazán lelket szerető* és testvéri lélekkel közeledő nevelő-lelkiatya akkor végez értékes munkát, ha olyan irányba tereli az ifjúembert, ahol a legbensőbb és legszentebb életével komolyan törődnek. Most a szó igaz értelmében vett lelkiatyára gondolkok, aki nemcsak emberi erővel, hanem az Isten *kegyelmi erőinek* beállításával is segít a vergődő emberen. Az Isten szolgájához vezetett ifjúember reá fog találni arra az egekből transzformált és a földön jó cselekedetek nyomán észlelhető kegyelmi energiára, amely egyéniségét átnemesíti, megerősíti és maximális munkára beállítja. Akik törődnek az ifjúság lelkével, azok igazat adnak nekem ebben a megállapításban, hogy a természetfeletti erők igénybevétele nélkül nincsen *teljes* és harmonikus emberi lélek. Az ember természetes életereje, a lelkiatya-nevelő önneveléssel felsőbbrendűvé tett élete, alapot nyújt a lélek személyes kapcsolatának felvételére, de az igazi lélek-áramlás akkor történik, ha a mindenható Isten, az abszolút Személy is belekapcsolódik kegyelmével az életbe. És ez nem azért van így, mert ezt a „külsőséges” vallási tételek igénylik, hanem azért, mert az emberi életnek személyiségre bázisított mivolta kénytelen számolni az abszolút *Van*-nal, a végtelen *Személlyel*. Mivel pedig a személy és személy közti kapcsolat a szeretet áramlása útján történik, azért a véges személy (ember) és a végtelen Személy (Isten) is így találkoznak. Az ember tehát boldogan talál reá a Végtelenre, mert benne az örök és szerető *Atyára* ismer.

3. Vissza a régi élményekig.

Az az ifjú vagy hajadon, aki *gyermekkor*a óta gondos, előrelátó édesanya és jó nevelő keze között nőtt fel, annak életét tiszta, egyenes vonalú, nemesen tartalmas pálya jelzi! Aki azonban ifjú korában kerül a lelki-nevelő kezébe, annak egész múlt életét fel kell tárnia. A nevelőt nem elégítheti ki a készséges lélekkeltetés, amely a visszafordított filmszalagon a múlt eseményeit pergeti előtte, hanem meg kell világítani az *események mozgató okait és az életjelenségek összefűződését is*.

Amikor a „múlt” – mint az előbb hozott néhány példából is láttuk – konkrété lép elénk, akkor még számolnunk kell azzal is, hogy igen sok kérdés rejtély marad. Ezeket a rejtélyeket pedig csak úgy ismerhetjük meg, ha a legmélyebben fekvő, életindító *élményeket* is fölszínre hozzuk.

Ez az ismeretgyűjtés azután olyan módon történhetik, hogy *részletekig menő és gyakran megismétlődő* beszélgetéseket folytatunk az ifjúval.²⁸⁷ Az őszinte megnyilatkozás azután olyan alap, melyen a *közvetlen lelki kapcsolat felvehető*. Ezt a munkát én így nevezem: *vissza a régi élményekig*.

a) Az események összefüggése a lelki-életben annyit jelent, hogy egyik a másiknak alapépítkezése, illetőleg energiaforrása. Bizonyos, hogy a megindítást a külső és belső hatóerők adják, de az is tény, hogy a kiváltott eseményekből új és új megindító erők erednek. Mikor a fiatalember pl. a környezetéről beszél és a családi élet lazaságát ismerteti, akkor egészen természetes, hogy az ilyen életkörülményekről beszélő ifjú életében sok olyan defektust találunk, amely sötét családi múlttra vezethető vissza. Az erkölcsi küzdelmek sokkal nehezebb kérdések elé állítják a terhelt, mint az egészséges ifjút. A társadalmi ellentétek turbulens megnyilatkozásait *analizálva* sokszor felismerjük a szereplők mögött a környezet hatóerejét.²⁸⁸

Az események elsorolásánál – amint említettem – sohasem álltam meg, hanem azt a módszert követtem, hogy először önmagam próbáltam az okok lánc-sorát összeállítani az elmúlt eseményekből, azután az ifjúval való *megbeszélések során* próbáltam a hiányt *kiegészíteni*. Tapasztalatom az volt, hogy a megnyilatkozott léleknél legnagyobb a készség: *múlt élmények részleteiről* könnyedén és nyíltan beszélni.

Tapasztalataim alapján megállapíthatom, hogy nehezebb a *lélek föltárása*, mint a *lelki események*

²⁸⁷ A „kolloquium”-ok a mai nevelésnek lényeges részét alkotják. (Tóth Tihamér: Az ifjúság lelki nevelése.)

²⁸⁸ A modern élet szélsőséges elemei között gyakran találunk olyanokra, akiknek mindent megváltoztatni akaró irányzatuk a múlt szenvedéseiből és mélységeiből táplálkozik. De sokszor jó nyomokra is akadunk. A gondos édesanyának ébren töltött éjjelei, okos és szeretetteljes tanítása *öntudatlan magvetések*, melyek elpihennek a gyermek lelkében és ifjú korában életre kelnek. Néha nem tudjuk megérteni, honnan van az, hogy egy-egy gyermek gondolkodása, erkölcsi kérdésekben való ítélkezése annyira bölcs és komoly. Utána nyomozva az élet-történetek során rájövünk arra, hogy gyermek- vagy ifjúkorban értékes élményekkel gazdagodott a lelke. Hiszen ha csak a fönt közölt élettörténetekre gondolunk vissza, akkor az első olvasásra észre vesszük, hogy az élet csodás hatóerőknek összefüggésén épül. Ha pedig ezeket az összefüggéseket nemcsak egy-két kiragadott egyénben keressük, hanem sok-sok egyedben, akkor világos lesz előttünk, hogy a külső és belső tényezők *szerves behatást* gyakorolnak az életre.

további analizálása. De hogy az okok során a lelki mélységekig eljussunk, *finom* kérdésekkel kell az emlékezetet segíteni és *megvilágításokkal* a figyelmet egyes események *jelentőségére* főlhívni. Többször megtörtént, hogy az ifjúembernek válasza az volt, hogy az egyes események kapcsolatára nem is gondolt, de *most* már világosan látja, hogy ezeknek szerves összefüggésük van egymással.

Nem ritkán fogunk arra bukkanni, hogy az egész küzdelmes ifjú kor – tiszta serdülő kor dacára – *bűnös gyermekkori élményekből táplálkozik*. Ekkor érezni fogjuk ennek a tételnek nevelés-tani igazságát: *az események elmúlnak, de hatásuk permanens*. A lélek világában vannak ugyanis hullámzó értékű, néha alig észrevehető, máskor elemi erővel *expandáló élmények*.²⁸⁹

b) *A lélek belső összefüggése*, az elmúlt események kapcsolata elég könnyen analizálható. Vannak azonban olyan mélyenfekvő, sőt az *öntudat küszöbe alatt fekvő élmények is*, amelyek egészen kiesnek az emlékezetből. A kis gyermek életének legtöbb élménye ilyen. Kívül esik az emlékezet küszöbén. Ezek azonban nem *véglegesen* elpihent élmények. Az ifjúsággal való foglalkozás közben sokszor tapasztaljuk, hogy a múltnak föl nem tárt és elpihent élményei később aktiválódnak.²⁹⁰

A katolikus nevelés szentségi gyónással, napi elmélkedéssel, „particulare”-val,²⁹¹ lelkigyakorlatokkal mindig az egyéni lélekelemzés felé viszi az embert. Mindez – a vallás elgondolásában – már régóta alkalmazott lélekanalízis. Épp azért a katolikus nevelő előtt nem idegen, hogy a legősibb élményekig hatoljon vissza. Nem pedig azért, mert *önmaga* is állandóan végzi és növendékeivel is végezteti. Fontosságát tehát a legnyomatékosabban kell hangsúlyozni.

Nevelői munkánkban mindig az a legfontosabb tevékenység, hogy a lélek titkos rugóit megtaláljuk. Lelkileg beállítottak kell lennünk arra is, hogy nem minden esetben koronázza siker próbálkozásainkat, de az remélhető, hogy igen sok értékes adatra bukkanunk. Ez különösen a félelemmel kapcsolatos életjelenségeknél tapasztalható. A félelem *alapját* nagyon sok esetben a múlt élményeiben találjuk meg. Aki valamikor fekete színtől félt vagy torzonborz alaktól rettegett, annak lelkében sötét élmények, illetve igen gyakran mesebeli szörnyek, gonosz alakok élnek.²⁹²

Az egyik lélek sokkal *nehézkesebb*; emlékezete tompább, az események áttekintésében *lazább*, mint a másik. De viszont a nevelők közül is egyesek kevesebb áttekintést keresnek, felületesebb ismeretekkel is beérik. Azt hiszem akkor találjuk meg a helyes álláspontot, ha nem nyugszunk meg az elért eredményekben, hanem a bizonytalanság érzetével a továbbiak felkutatásához fogunk. Előre megkonstruált tételeinket föladjuk, elméleteinkben csak részben bízunk és minden új pozitívumot számításba veszünk.

Gyakorlatilag olyanformán kell ezt megoldani, hogy a nevelendő ifjú életének múltjából minél több *részletet* próbáljunk megismerni. Fontosnak tartom annak kiemelését, hogy ezeknek a megbeszéléseknek nem szabad kizárólagosan a szexuális életre vonatkozniuk, mert szerintem ez az életkomplexumnak csak egy része. A beszélgetés a szellemi, a kulturális, az esztétikai, a szociális, a morális és vallásos élet múltban ható, jövőt alakító belső aktivitásról történjék. Az eredmény az lesz, hogy mint a geológus, aki tektonikus törésnél új és új geológiai rétegződést fedez fel, úgy a nevelő-lelkiatya is a múlt mindig több és újabb részletét ismerheti meg. Nem mondom, hogy minden esetben a legősibb élményekig juthatunk, de törekvéseinknek oda kell irányulni, hogy az ősi élményekből *minél többet* megismerhessünk.

A legősibb élményeket tehát kettős okból kell felkutatni: a lelki események összefüggése és a titkosan ható élmények leleplezése miatt. De ezt a munkát sohasem szabad öncélúnak tekinteni. Mert a főcél: a gondjainkra bízottak lelki nevelése. A lélek világában még nem eredmény, ha a talált geológiai rétegződésekből a múlt életét megismerjük. A lelket azért kell feltárni, hogy a múlt bűneinek és terhes élményeinek feloldása *után* lehetővé tegyük *isten* kegyelemmel a *tökéletes, a teljes élet bontakozását*.

²⁸⁹ A feltárás csak első lépés, mert a megváltoztatás: igazi nevelés, külön feladat! Ezt majd a nevelés művészetében (VI-VII. k.) tárgyaljuk. Itt csak azt *jegyezzük* meg, hogy akinek a lelkében csak lélektanilag hantolódik el a múlt, annak világa mindig *temető* marad. Lelki válságokban, inzultusok hatására feltámadnak a múlt élményei és aktívak lesznek. Annak az ifjúnak életében azonban, akinek lelkét *Isten kegyelme* tette világossá, annak lelkében a *bűnös élmények feloldódnak*, inaktiválódnak.

²⁹⁰ Lásd: „Pszichoanalízis”, 101. l.

²⁹¹ „Examen particulare” *részleges*, egy-egy hibára vonatkozó lelkiismeretvizsgálatot jelent. A lelkiélet igazi mestereinek, a jézustársasági atyáknak nevelési rendszerében – helyesen – igen tekintélyes tényező.

²⁹² Itt helytelen dajkamesékre, ijesztgetésekre, krampuszokra gondolni!

4. „Desiderio desideravi!”

A következő kérdés ez volna: milyen lélekkel *fogadja ezt a* nehéz munkát az ifjú vagy leány?

Aki az ifjú lélek világán kívül áll, az a belső életnek megismerését nehéz, sőt megoldhatatlan problémának láthatja. A gyermek és ifjú ember lelkét szolgálva nem szabad azonban csak a nehézségekre és veszélyekre gondolni, hanem arra a sikerre is kell gondolnunk, amely végeredményben egy természetre hivatott fiatal élet megmentését jelenti.²⁹³ Ilyen lelki beállítás után útjárásunk azzal az eredménnyel fog záródni, hogy a magát megnyitó ifjú örömmel követi irányításunkat és hozsannás hálával imádkozza: *desiderio desideravi*, vágyva-vágytam ily megismerés után!

*

A kis gyermek élete a szülők és nevelők előtt *önként* is megnyilatkozik. Az iskola példája mutatja ezt; mikor a hittan keretében az élet erkölcsi vonatkozásairól, bűnökről vagy erényekről van szó, akkor a kis gyermek naiv egyszerűséggel nyíltan is hajlandó a bűneit bevallani. Magam nem egyszer kérdeztem a kis gyermeket, hogy nem nehéz-e neki élete kérdéseiről beszélni. A felelet mindig az volt: „örülök neki, hogy valaki kérdez, ismerni akar és szeretettel foglalkozik velem.”

Gyermekkorban a fiú és leánygyermek között semmi különbséget nem találtam; mindegyik örömmel és készséggel, több-kevesebb elfogultsággal beszélt lelkiéletéről. Az egyik nem-katolikus leány többek között így nyilatkozott: „valahányszor iskolatársaim a gyónás szentségéhez járultak, mindig mélységes szomorúság töltötte el a lelkem; előttem zárva volt a lélek megnyilatkozásának lehetősége; nagy irigységgel tekintettem reájuk, mert ők a gyónásban elmondhatták lelki bajait.”

Én a lélek föltárása kérdésénél nem a gyónásra gondolok; az én elgondolásom szerint a gyónásban történő vallomás nem annyira probléma analízis, mint inkább a lélek legmélyebb szentélyének fölnyitása. A gyónás hatását, amint később ismét reá fogunk térni, a kegyelmi erők csodás indításában látom.

Ez a megállapítás azt akarja jelenteni, hogy még a legzárkózottabb ifjú is vágyakozva néz *arrafelé*, ahol a lélek belső életét feltárják. Maguk között sokszor beszélgetnek a gyermekek és ifjak arról milyen könnyű ennek vagy annak, mert megértő és szerető lelki vezetője van.

Az ifjúság lelke azért is vágyódik a megnyilatkozás után, hogy *legyen valaki*, aki előtt kiöntheti bánatát és akitől erőt nyerhet a jövő küzdelmeire. A fiú-ifjúság életében gyakori a jövő bizonytalansága miatt a lelki törődöttség, az erkölcsi összeomlás, a leányok világában sok a szerelmi csalódás, családi tragédia. Hogyne örülne a fiatal ember, ha a megértő lelkiatya előtt elmondhatja lelkének bajait? A bizakodó lélek jól tudja, hogy a sok baj elmondása nem marad segítség nélkül. Még a lehetőség, a remény is öröme hangol; a valóságos életmegsegítés pedig a lélekmegnyitást is boldogsággá avatja.

Mindez nem költészet. Bár az öröm és boldogság az érzelmek keretébe tartoznak, mégis olyan erőteljes tényezők, hogy a valóságok világából nem zárhatók ki. Ha pedig valóságok, akkor olyan értékek, amelyekkel erősödhet, gazdagodhat a lélek és a nevelő, a lelkiatya áldozatos munkája kiválthatja belőle ezt a szent fohászt: *desiderio desideravi!*

C) A felnőttek.

Feladatunk harmadik része lesz, hogy azokat a módszereket ismertessük, melyekkel a *felnőtt egyéniségek* lelkiéletének megismeréséhez juthatunk. A nevelés nem zárul le a fiatal korral. Az élet behatásai is nevelő tényezők, ezek pedig állandóan működnek. Nem lesz fölösleges tehát tudni, hogy milyen eredményeket produkálnak. Ha pedig azt *is* figyelembe vesszük, hogy sok ember csak *felnőtt korában* kerül a komoly nevelő, az *igazi lelkipásztor* kezébe, akkor egyenesen szükségesnek látszik a felnőttek

²⁹³ „Echte Jugendpflege steht staunend vor ihrer Aufgabe wie vor etwas Heiligem. Sie lauscht zuerst in Ehrfurcht auf die Melodie des jugendlichen Gemütes. Sie nimmt den echtsten Ton der Jugend in sich auf, um alle ihre Worte, all ihr Tun auf diesen; Tön zu stimmen. Sie will die Jugend an dicsen ihren innersten Seelenklang zart und liebevoll erinnern, wenn je ein Misston die Fülle des Wohllauts zu brechen droht. Sie ist reich an Liebe und Erfahrung und teilt neidlos mit. Sie kennt die zarte Feinbewegung spendender Rücksicht, den fast unhörbaren Hauch des sich anbietenden Rates, den Allbezwingenden Unterton zitternder Liebe bei der Warnung die Handreichung der Hilfe, in deren Gebarde sich Ehrfurcht, Demut und Kraft wunderbahr vermahlen.” (Dunin-Borkovski S. J.: Führende Jugend. Berlin und Bonn. 1922, 14. l.)

lélekmegnyitási módszerének rendszerbe foglalása.

A gyermek-, serdülő- és ifjúkor előkészületi idő, amely idő alatt – vagy a szellemi élet területén vagy a fizikai munka gyakorlásában – az egyén előkészület alatt áll. A leggyakoribb esetben az anyagi életet illetően is függő viszonyban van. A család vagy a gondozók terhét alkotja. Ebből kifolyólag anyagi gondjai kevesebbek, következőleg felelőssége is kisebb.

Az élet törvénye szerint a kiforrott energiák érvényesülést, az élet sokszorosítását keresik. Itt tehát már kevés az a lendület, hogy önmagát szolgálja és fejlessze az ember és erősebb az a motor, amely a kifelé való tevékenységre serkent. Önmagunknak mondanánk ellent, ha azt állítanók, hogy felnőttkorban megáll és végleg elcsendesül a belső életfejlesztő ütem. Az igazság az, hogy az emberi élet nagy szimfóniájában a vezető szólamot a kifelé való tevékenység veszi át és a belső tökéletesedés másodrendű kíséretté válik. Ebből *azután* az következik, hogy a felnőtt ember kisebb rezonanciát tanúsít a tervszerű nevelői behatásokkal szemben. Annál is inkább, mert ez a kor – az általános emberi fölfogás szerint is – a szellemi nagykorúságnak ideje. A szellemi nagykorúságnak pedig kiemelkedő jegye: az önálló, mérlegelő gondolkodás és cselekvés. Ez magyarázza azt is, hogy a felnőttek elméleti vagy gyakorlati életből kinőtt problémáikat a maguk egyéni normái szerint akarják megoldani. Ezért van az, hogy szellemi, művészi, sőt vallás-erkölcsi kérdésben is szabad véleménynyilvánítást és cselekvési szabadságot követelnek a maguk számára. A kijegecesedett élet eleven erővel hirdeti, hogy a felnőtt ember elég érett és elég fejlett arra, hogy az élet nagy kérdéseiben önálló ítéletet alkothasson. Az élet kötelekeit – akár állami, társadalmi, isteni törvényekről van is szó – csak akkor akarja sajátjává tenni, ha annak korlátozó erejét megérti, belátja és vállalja.²⁹⁴

Aki ebbe a végtelen sok tényező és végtelen sok behatás által formált életbe akar bejutni, az nehéz, de értékes munkára vállalkozik. Természetes, hogy itt is az a cél, hogy a felsőbbrendű életerőket érvényesíthessük. Annál is inkább, mert a kulturáltság nem mindig *teljes embert, életművészt*, hanem igen gyakran *összeroppant* vagy *diffúz egyéniségeket* termel ki.

Éppen ezeknél szükséges és a segítés szempontjából fontos a teljes lélekismeret.

1. A felnőttek lelkivilágának feltárása.

A gyermek, a serdülő lelkét az *anyai és atyai szeretet*, az ifjúét a *testvéri szeretet*, a felnőttét a *baráti szeretet* tárja fel.

A felnőtt ember – bármilyen életnívón él is – számottevő, kifejlett, döntő szavú egyén. Még a közélet terén is hallatni akarja a szavát, mert úgy érzi, hogy tapasztalata, munkája, belső kifejlődése szinte predestinálja erre a kötelességre.

Önálló és függetlennek látszó életét úgy éli, hogy azt másoktól nem szívesen befolyásol tatja. Még akkor sem, ha a magasabb életstandardon lévő embertestvér nem is tartja ezt az életet kívánatosnak, helyesnek és tartalmasnak.

Ebből *azután* néhány *negatív* és néhány *pozitív* módszer következik.

a) A *negatív* dolgokat a következőkben foglalhatnám össze:

α) A felnőttek lelkét csak elriasztaná az, aki *néhány felületes beszélgetés* alapján alkotna véleményt róluk. A külső megfigyelés bizalmatlanságot *tételez* fel, ez pedig sérti az *önérzetet*. A felnőtt ember felelősnek érzi magát tetteiért és épp azért megköveteli, hogy személyes kérdezgetés és megfelelés alapján hitelt adjunk szavának.

β) Hasonlóképp elhibázott volna a *gyermekes intés és feddés*. Az életét tudatosan intéző ember nem veszi szívesen, ha gyengéit leleplezik; azt pedig egyenesen visszautasítja, hogy intésben részesítsék. Az egyéniség tartalma abban áll, hogy a követett életirányt helyesnek tartja és ennek kiépített útját keresztezni nem engedi. Ebből természetesen nem következik, hogy a követett életirány minden esetben helyes. De ezt a tévedést sok tragikus összeomlás után magának az egyénnek kell belátnia, nem pedig a jó barátoknak kell ezt konkrétan megfogalmaznia. Az életet úgy rendezte be a Teremtő, hogy kemény következetességgel érvényesül benne a felelősség. Az életformát szabadon választhatja meg az ember, de a bűnös felületességgel vállalt tévelygés sokszor hamarosan megkapja a feleletet. Akár testi, akár lelki síkban mozgunk, mindig szembetaláljuk magunkat a felelősség *tényével*. A szabadságnak *szabados kiélése* pedig a legfájdalmasabb *szankciót* hordja magában. Az ítélet az Istené, a segítő

²⁹⁴ Ez azonban nem jelent bölcséleti értelemben vetett túlzó *alanyiságot*, hanem a kifejlett, kulturált, differenciált egyéniség és lelkiség érvényesülését.

kéznyújtás az emberé!

γ) Még inkább elhibázott volna a *fenyegető és terrorisztikus kényszer*. Nem szabad azt hinni, hogy ez csak kitalált és elgondolt módszer. A családokban rendkívül gyakori, hogy a *tékozló fiú* hazatérése azért késik, mert nincs evangéliumi atya, aki meghallgatná a „*mea culpa*”-t és kitárná karját a bűnös átölelésére. A fenyegetés és terror lehet problematikus értékű „nevelési eszköz”, de semmi esetre sem lelki közösséget kifejlesztő módszer. A felnőtt ember – nagy vonalakban – érzi a tettei nyomán járó felelősséget, annak következményeivel is – többé-kevésbé – számol. A fenyegetés tehát nem segít. Ezekből már kinőtt és gyermekesnek érzi a sokszor végre sem hajtható fenyegetődzést.

δ) Legutolsó és legkárosabb módszer volna: a *megvetés*. Sokszor hallottam, hogy „önérzetem nem veszi be ezt vagy azt az embert”. Sőt ilyen formulázást is adtak a megvető eltasztásának: „azért vetem meg, hogy emberi önérzetében megsértődve, *magára* döbbenjen”. Megengedem, hogy ezeknek az elvi állásfoglalásoknak tiszta és jót-akaró hátterük van. Azt azonban tagadnom kell, hogy *lélekgeneratív erőt* sugároznak.

De különben is a megvetés jogtalansága is méltán felvetődik. „Quid habes, quod non accepisti?!”

Minden talentumunk a jó Istentől van. Egyiknek többet, a másiknak kevesebbet adott. Nem tudhatjuk, hogy a megvetett szegény milyen kevéssel indult vagy milyen sokat tékozlott?²⁹⁵ Ezt csak az Úr látja, aki az ítélet jogát *magának* tartotta fenn.

b) A *pozitív* módszereket a következőkben lehet összefoglalni:

α) Az alaplelkületet a *baráti szeretet* melegének kell áthatnia. Már a legmesszebről való közeledést is annak az érületnek kell melegítenie, hogy *baráti lelkünket* kínáljuk embertestvérünknek.

A felnőtt embereket lelki problémáik vagy az élet *véletlennek látszó* mozgása sodorja utunkba. Mindkét esetben a hivatással járó kötelesség (lelkipásztorok) és a segíteni akaró *baráti szeretet* *domináljon*. Ezt pedig a közvetlen megismerés, a *többszörös találkozás* szolgálja a legjobban.

Az természetes, hogy ez a baráti lelkület nem szorítkozhat egyszerű társadalmi konvencionális barátságokra, hanem a lélektartalom fokozatos megismerésére. Azért szükséges az, hogy a beszéd tárgya ne hétköznapi, szellemtelen fecsegés legyen, hanem az emberi élet mélységeinek, szellemi-lelki küzdelmeinek felszántása. Ilyen beszélgetés feltünteti a bennünk élő lelkület felsőbbtségét és kiváltja a másiktól vallomásait. Különösen akkor, ha a magunk vagy mások életének példájából meg tudjuk éreztetni a lélek kialakulásának harmonikus lehetőségét.

β) A gyakori beszélgetés *reátereli* a figyelmet a belső összeomlásokra vagy a múlt tragikus élményeire. Sőt – szinte természetesen – a jelen nehézségei, küzdelmei, harcai is beszéd tárgyát fogják képezni. A metafizikai hit vagy a pesszimista reménytelenség sem kerülheti ki a beszélgetés fonálát. A *világnézet* ugyanis olyan mély gyökérezetű, hogy azt minden ítéletből kiérzi a lelkiatya-nevelő. *Ezekben az érintkezésekben érintkezni kell a felsőbbrendű élet lehetőségeit*. Beszéd, olvasmány, nagy egyéniségek felsorakoztatása, összeroppant lelkek újjáalakulásának hangsúlyozása sokat lendíthet. Akiben fel tudjuk ébreszteni a regeneráció reményét, azt már félig-meddig megnyertük a felsőbbrendű életnek.

γ) A további lépés a *felsőbbrendű élet*, a teljes élet *főnségének megéreztetése*. Ez csak akkor marad elmélet, ha a magunk élete nem élő revelációja a szavakkal kontúrozott életformának. Akit alakítani, építeni akarunk, az korán felismeri, hogy a vele szemben álló nevelő reprodukáló gramofon lemez-e vagy kiegyensúlyozott, harmonikus lelkű, felsőbbrendű ember. Sok esetben a nevelő minden próbálkozása, látszólag kiépített lelki kapcsolata sem hozza meg a remélt eredményt. Ez következménye lehet az esetleg alkalmazott, irodalmilag cizellált beszédformának, mely *anorganikus díszítés* csak és nem áll mögötte a nevelő alázatos, tettekben revelálódó, felsőbbrendű egyénisége. A derűs belső világ, az önfeláldozó szeretet, a harmonikus élet, az Isten felé törő lendület olyan lelki értékek, melyek győzelmes megnyilatkozásának nem lehet „vétó”-t mondani. Ha az elképzelt, az óhajtott élet *valóságként lép* melléjük, akkor a szenvedő, irányt kereső embertestvér ösztönösen megéri életének egyetlen lehetséges orientációját.

δ) A *megéreztetett életnivó felé* azután *tárgyilag is segíteni kell az egyént*.

E helyen csak körvonalakban akarom jelezni a segítség általános módját, amelyet hely, idő, személy, rendelkezésre álló erkölcsi és anyagi lehetőség sokféleképpen és variálva határoz meg. A Mindenható által juttatott javak azt a kötelezettséget róják birtokosukra, hogy azokat gyarapítsák, tovább

²⁹⁵ Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés. Ford.: Szabó E. V. kiadás. Bpest. Klassz, Regénytár.

adják²⁹⁶ és mások, arra rászorulókat életét elviselhetővé tegyék. Ugyanez áll a lelki javakra is: a kisugárzott lelki értékek ezerszeresen fognak megtérülni.

ε) Sorban utolsónak hagytam a vallás *kegyelmi erejének* hatását a lelkiéletre azért, hogy ennek mindenkinek felett álló, *döntő* jelentőségét kiemeljem.

Rövid emberi életünk útján egyéni tapasztalatainkból, felszívott tudásunkból, lelkünk immanens értékéből sokat adhatunk embertestvéreinknek. De a legértékesebb, a legcsodálatosabb emanációnak az isteni kegyelem kiadásának, az égi és földi szféra titkos értelmű érintkezésének csak szerény irányjelzői lehetünk. Értékeljük azonban ezt a látszólag passzív szerepet a legnagyobbra, mert ez is nevelői munka és talán a legszentebb nevelői hivatás. Biztosan az! Mert nem találhatunk szentebbnek értékelt tevékenységet, mint *kifinomítani* a lélek szenzoriumát úgy, hogy fel tudja fogni az isteni kegyelem hullámainak. A nevelő indítja meg a szárnyalni akaró lélekben az ihletettség, a lelki át-nemesedés, az istenfiúság utáni vágyat, hogy *azután* elkövetkezzék a teljes belső elváltozás, a teljes élet: az isteni kegyelem közvetlen munkája. Ez a belső elváltozás a lélek legcsodálatosabb metamorfózisa, mert a lélek csak a kegyelem áramában kapja meg igazi és legmélyebb értelmét. Csak itt lehet szintetikus az élet a felsőbbrendű lélek számára. *Csak az isteni kegyelem kisugárzásában érhető el az emberi élet maximuma.*

*

Végezetül ezt a kérdést kell felvetni: *a valóságban lehetséges-e ilyen lélekfeltárás?* A kételkedőnek soha, a lélekszeretőnek mindig. A család, az iskola, a lelkiatya, a lelkipásztor mindig szélesedő gyűrűződésben kapja a lelkeket, de ugyancsak növekedő lelkierővel vonzza őket magához. Ha valahol, akkor itt igaz: omnia possible volenti! *Aki önfeláldozóan akar, az biztos sikerre számíthat.*

BEFEJEZÉS.

1. A lélekmegismerés és a lélekkapcsolat.

A tudomány arra törekedik, hogy az emberi élet megrezdüléseit, változásait, eseményeit, okait és okozatait pontos vizsgálódás és kísérletek eredményei alapján megismerje. Azért fáradozik a tapasztalati és kísérleti lélektan, hogy mind mélyebbre és mélyebbre hatoljon az általános emberi és egyedi emberi lélekbe. Ez a *mélységkutatás* végül is adatgyűjtés, annak rendszerbe foglalása, lelki képfelvétel, de legtöbbször a lélek végtelen felé irányuló lendületének elmellőzése.

Az emberi lélek felsőbbrendű bontakozása olyan imaginárius folyamat már, amelyet nem lehet megállítani, konkrétan megvizsgálni és analizálni. A léleknek egységet mutató, centrálisán összefüggő, perszonocentrikus jellege van, amely az anyag felett uralmat érez és a hozzá hasonló személlyel lélekkapcsolatot keres. A nevelői-személy tehát akkor jár helyes úton, ha a tárgyi vizsgálódást csak előkészületnek, az alanyi vizsgálódást azonban valóságos lélekmegismerésnek tekinti.

a) A tárgyi vizsgálódásban két végpont állapítható meg. *Egy alany és egy tárgy.* Az alany a *kutató személy*, a tárgy a megismerendő *embertestvér*. Ez a diametrálisan ellentétes beállítás magasra emeli a *kutató személyt*, de mélyen leértékeli a *vizsgálandó tárgyat*. A kutatás *módját* tekintve az az irreális helyzet áll elő, hogy a kutató személy az állandóan bontakozó életet mintegy *megállítja* és – legalább gondolatban – *megrögzíti*. Ez a kutatás csak azt a célt szolgálja, hogy a kutató személy megismerje a tárgyként kezelt embertestvér életfelületét és az azon átsurránót tüneteiből következtessen az egyén belső lelki folyamatára.

Nem tagadható, hogy a tudományos vizsgálódás nélkülözhetetlen és igen értékes, rendszerbe foglalható ismeretekhez juttat. De az is bizonyos, hogy csak *ismerők* leszünk, de nem *nevelők*. A nevelő ugyanis nem azért keresi a lélektani ismereteket, hogy tudományos rendszerbe foglalja az emberi lélek jelenségeit, sem nem azért, hogy az egyén megismerése után a különálló, speciális lelki folyamatok alapján differenciálja az embereket. A nevelőnek arra kell törekednie, hogy tudományos ismeretei felhasználásával a lélek helyzeti erőit, azok nagyságát és minőségét, továbbá aktuálásuknak módozatait meg tudja állapítani. Az ő munkája: a lélek-ismeretnek alapként való kezelése; valóságos feladata: az

²⁹⁶ „... és mindaz, aki elhagyta házát... vagy földjeit, az én nevéért százannyit kap és az örökéletet fogja örökölni.” (Mt 19,29.)

életerők aktuálása és kifejlesztése. A nevelő csak annyiban kutató, amennyiben a lelki energiák működését igyekszik megismerni. Valójában művész, aki fölényes lelki ihletettséggel és személyes lelki hatás erejével az embertestvér lelkét kifejleszti, egésznek, kiegyensúlyozottnak, harmonikusnak komponálja.

b) Ezért van az, hogy a neveléstan nem elégszik meg a lélektani ismeretek szerzésével, hanem olyan lélekkapcsolat felvételét sürgeti, melyben a két lélek egybecsendülő, jót akaró, a fejlődés szolgálatába szegődő készséget árul el. Ilyen lelki konszonancia azonban csak akkor állhat elő, ha *a nevelő személy nem tárgyként, hanem egyenrangú személyként kezeli a nevelendő embert.*

A személyiség vitalitása – mint már többször hangsúlyoztuk – lélekbe kapcsolódás. Olyan találkozás, amelyben a lélekmegismerés eszközeinek ereje mellett a lelkek közvetlen egybecsendülése fontos szerepet játszik. Hasonló az ihletett felfedezőnek, művésznek, írónak, átszellemült szentnek elragadtóságához. Van is benne sok a lélek túlbőségének kicsordulásából, amely mások szomjas lelkét is ki akarja elégíteni.

A fölényes, szerető léleknek ilyen közeledése nem maradhat visszhang nélkül; ennek az áradó, sodró, lendületes lelkületnek nem lehet ellenállni. A lelki kapcsolatba kerülő másik személy is öröme, szeretetre, lendületre hangolódik és megindul a közvetlen, őszinte, teljes lélek-megnyilatkozás. Nem is igen lehet más módon meghatározni ezt a találkozást, mint így: *szerető lélek találkozása a szeretett embertestvérrrel.* Ha pedig tudományos meghatározást keresünk, akkor azt kell mondanunk: *a nagyobb lelki erő elemi lendülettel tör a kisebb felé, hogy azt aktuálja, illetve felfokozza.*

Végső következtetésként ezt a tételt vonhatjuk le: *a tudós keresse a lélektani megismerést, a nevelő pedig a tudományos ismeret felhasználásával a személyiség vitális érintkezését, hogy meginduljon a lélek bontakozása.*

2. Az Isten helyettese.

A szellemi élet személyes kontaktusa olyan szellemi áramkörbe való bekapcsolódást jelent, amelynek generatív ereje is észlelhető. A „személyiség vitalitása” ugyanis éppen abban nyilvánul meg, hogy a kölcsönös ráhatás alkotó, életet alakító tartalmat képvisel. E felfogás szerint a lélek fejlesztésével, alakításával foglalkozó szülő vagy nevelő-lelkiatya *Isten helyettesét reprezentálja.*

E meghatározás akkor volna a képzelet és költészet szülöttje, ha csak analóg jelzővel látná el a lélekkel kapcsolatot találó szülőt vagy nevelőt; mivel azonban ők tényleges erőindítást és életalkotást végeznek, azért *valóságban az életalkotásnak aktív részesei.*

A természeti és kegyelmi világ jelenségei – természeti, szellemi, akarati, érzelmi és kegyelmi energiák – Isten állandó megnyilatkozása. Megindításuk, felhasználásuk, ki-fejlesztésük, irányításuk a *személyiség hivatása.* E nagy hivatást azonban csak annyiban végzi maga a nevelő, hogy a felhasználás igazi munkáját önmaga és önmagáért végzi (ez az élet perszonocentrikus volta), de az indítás megfeszülése után a felsőbbrendű erők ébredése, generatív jellegének megmozdulása már a másik személy erőfeszítéséből eredeztethető, így tehát a szülő és a nevelő – *éppen a személyes kapcsolat útján* – lelkiéletet fejlesztő, az emberi, sőt az istenfiúság magaslatáig felemelő *generatív munkát végez.*

Ennek a munkának több fázisa van: az anyagi emberben felébreszti a felsőbbrendű élet *igényét* (tanítói!), kiváltja belőle az erkölcsi és vallási értékek megkedvelését (lelki nevelés!), felébreszti az Isten felé való vágyakozást (metafizikai életigenlés!). Minden egyes életfokozat új kreáció: előlépése a felsőbbrendű egyéniségnek. Bár világos az, hogy – nagy vonásokban – fokozatos kifejlődéssel van dolgunk, de még a szellemi nívkülönbségnél is észlelhető, hogy a magasabb standardon levő ember élet-lendülete más, mint az „anyagi” emberé. A természetfeletti kegyelmi erővel dolgozó isteni ember pedig a végnélküli életnek hordozója. Mivel ezt a lelki-típust a földön járó, de égbe vágyódó ember legtokéletesebb alakjának mondhatjuk, azért az is állítható, hogy a Teremtő terve szerint ez a lélek adja a *teljes ember* harmonikus képét. Aki tehát ennek az életnek szolgálatába szegődik, az Isten helyetteseként léphet fel, mert lelkének érintése, életének kegyelmi indító ereje az élet transzcendentális magaslatára képes másokat feljuttatni. Ez a szent hivatása minden nevelőnek. Ez a hivatása különösen a mai korban, amikor minden relatív értékű lett és minden egyensúlytalan. Amikor nagy kapacitású agyvelők sötétnek és tragikusnak látják a glóbuszon az ember sorsát. Amikor a pesszimizmus, a lemondás szirénája bűg életfilozófiájuk minden mondatában.²⁹⁷ Mi azt hisszük, hogy ezek a mély akkor-

²⁹⁷ „Reménység és menekülés nélkül kitartani...: ez a kötelességünk... A becsületes halál az egyetlen, amit az em-

dok a naturalista filozófus-zseninek lelkéből törnek elő, aki nem tudja szintézisbe foglalni az Élet két nagyszerű pólusát. De a kegyelmi erők csodás, lelket formáló, életet megváltó *centrumából* hullámok rezegnek az éteren keresztül és *örökké hangzó feleletet* hoznak szülőnek, nevelőnek, lelkiatyának, mindenkinek. Örök választ a hívőknek és kételkedőknek: „a *halhatatlan élet az egyetlen, amit az embertől nem lehet elvenni!*”